

ШАРИФА САЛИМОВА

ТОНГГА ҚАСАМ

СН0000033948

**Ўзбекистон Республикаси
Мустақиллигининг 10 йиллигига
бағишланади**

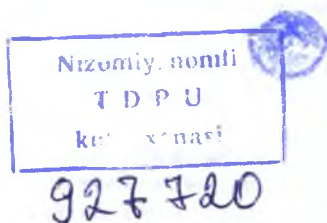
www.ck12.org

ШАРИФА САЛИМОВА

ТОНГГА ҚАСАМ

Бадиалар

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
Тошкент — 2001

66.74(5У)
С26

ШАРИФА САЛИМОВА

Масъул муҳаррир: Назира ЖУРАЕВА

С 4702620201 – 3 режа – 2001
М 352 (04) – 2001

ISBN 5-635-01977-3

© Шарифа Салимова,
Гафур Гулом номидаги
Адабиёт ва санъат
нашриёти, 2001 й.

XXI АСРГА ЮЗЛАНИБ

Сўзбоши ўрнида

Онам 1913 йилда туғилганлар. Йигирманчи аср бошларида. Очарчилик остонасида. Бир ярим яшар чоғи онадан ажраганлар. Саккиз ёшида отадан. Онамнинг отаси — менинг бобом Мир Юсуфбой эл-юртнинг таниқли атовли ҳожиларидан бўлган эканлар. Онаизорим тоғамнинг қўлида қолганлар. Бешта азамат-азамат акалари билан тирикчилик дардида эрта кетиб, тунда қайтадиган, ишлайдиган қўлларидан бошқа ҳеч вақоси йўқ кўнгли синиқ акалари билан... Кейин... кейин кун кўрдими, онам, онагинам... тўққиз ёшли қизалоқ эплаб хамир қоролмай, қорган хамирини эплаб ёполмай, эплаб ёпаётганида қошу киприги, сочининг пиликларигача куйиб кетган онам кейин кун кўрдими?

1936 йилдаги очарчиликлар... Очликдан ўлиб, кўчаларда, далаларда шишиб кетган жасадлар... Териси суягига ёпишиб, бир бурда нон деб жовдираб йиғлаб, оғзидан қуруқ сув оқиб ухлаб қолган гўдаклар...

Кун кўрганмиди ўшанда онам... Бутун 87 ёшли онаизоримнинг беҳисоб ажинларига қараб ўқолмаган кунларини қайтадан ўқийман. Инсон бўлиб, аёл бўлиб кўрмаган кунларининг армонларини таржима қиламан...

Онам билан йигирманчи асрнинг узун йўлларидан юравериб, ҳориб-толиб кетаман. Туну кун ойлаб даладан келмаслик. Хира чироқ ёруғида кўсак чувишлар... “Бир куни биз чувиган кўсак хирмонлари ичидан битта кўсак топилди. Раисни ўша заҳоти қамашди, — хотирлайди онам. — У кунларни қайтиб худо кўрсатмасин, болам?!”

“У кунларни қайтиб худо кўрсатмасин...” деб онамга жўр бўлади бугунги кунга етиб келолмаган оналар.

“У кунларни худо қайтиб кўрсатмасин”, деб нидо солади Чўлпонлар, Усмон Носирлар, Қодирийлар, Элбеклар.

“У кунларни қайтиб худо кўрсатмасин”, — дейди йигирма етти миллион шаҳид кетган — уруш қурбонлари...

XX аср пешонасидаги қатор-қатор ажинлардан ушбу азобларни қайта-қайта ўқийман: “У кунларни худо қайтиб кўрсатмасин?!”

Бугун эса... Яратганга беадад шукурлар бўлсинким, онам ҳам хур, ёруғ озод кунларимизнинг гувоҳи бўлди.

— Давлатимиздан миннатдорман, — дейди онам томирлари бўртиб-бўртиб чиққан озгин қўллари билан нонни ушатаркан — худога шукур, — дейди яна онам. — Ўзига шукур, энди ўлсам ҳам армоним йўқ. Бундай чиройли нонлар, қара, қайда эди... Қара — ҳидлаб-ҳидлаб кўзларига сурадилар. Ўзимизнинг буғдойдан, шивирлабгина айтган бу сўзларидан денгиздек чайқалиб турган буғдойзорларимизнинг иси, ёпилган иссиқ қайноқ нонларнинг иси димоғимга урилади. Онамни кучоқлаб оламан, онамнинг не азобларни кўрмаган борлиғидан Ўзбекистоннинг иси келади.

Ўз даврида мулку давлатлари тортиб олинган Онам синмади. Юрт тупроғига суяниб яшайверди. Ота-онасиз қолди, ўздай жафокаши, мунглиғ тупроққа таяниб яшайверди Онам!

Алла айтган тиллари тилиниб кетди.

Дирида аллалар айтиб яшайверди онам!

Бемаҳал йўқликка ўтган авлодларининг зоҳири бўлиб яшайверди онам. Аллоҳ узун умр берди онам, онажонимга!

Бугун... бугун эса ХХІ асрнинг қутлуғ остонасида туриб аср билан хотиржам юзланаётиб, “Шукур қилинлар болаларим, ҳар бир ўтган кунингизга шукур қилинлар”, деб ибрат мактабидан дарс ўтади ҳар биримизга. “Ёмонларнинг юзи курсин, худо жазосини беради ҳам”, — дейди онам ишонч билан. — Худога шукур ўттиз кунлик рўзамни юртимиз тинчлигини сўраб тутдим, мен дунёда кўрмаган нарсам қолмади, биз кўрмагани сизлар кўринлар”, — дейди онам.

Лайлатулқадр туни онамнинг муножотлари билан янада суюк, янада файзиёб бўлди. Бир бурдагина бўлиб қолган онам, ўша жафокаш, меҳнаткаш қўлларини очиб юртга тинчлик, узоқ умр тилади:

“Жоним тасаддуқ бўлсин. Ўзлари эккан дарахтларнинг меvasи ўзларига насиб қилсин! Ўт балосидан, сув балосидан, тўхмат балосидан асра, худойим?”

Онамнинг муножотлари наздимда юлдузлар салтанатиданда узоқларга бориб урилади. “Кўрсатганинга шукур, нозу-неъматларинга шукур!”

Онам оқариб ёришаётган тонгга юзланаркан, хира кўзларини қоплаган ёш томчиларини сидириб ташларкан, усти очилиб қолган набирасининг кўрпасини тўғрилаб, бош-кўзларини силаб узоқ жимиб қоладилар. Ул зотнинг нуроний чехраларидан кўзимни узолмайман.

Келаётган асрга қайта умид ва ишонч билан қараб, фарзандларни унга ишониб топшираётган, Аллоҳдан сўрагани тинчлик ва эркимизнинг абадийлиги бўлган мунис ва муҳтарама она — Ўзбекистон — ХХІ асрга юзланиб турибди.

ЭРК МАНЗАРАЛАРИ

КЕТДИ МАНГЛАЙЛАРДАН МАНГУЛИК ҚОРЛАР...

1969 йил. Университет талабаси бўлганимнинг илк йиллари эди. Умумий ётоқхонадан жой топилмагач, ўша атрофдан ижара уй топдим. Каталакдек уй. Ижара ҳақи чақиб олади. Тошкент вилоятидан бўлганим учун стипендия олмайман. Уй эгасининг қош-қовоғидан юрагим безиллайди. Шеър дафтаримни ҳасрат билан варақлаб-варақлаб қўяман. Кунлар кинолентадек ўтади. Шанба кунлари уйга — онамнинг ҳузурига ошиқаман. Дарслар кўпайгандан кўпайиб боради. Тунлари ҳам тайёрланишга тўғри кела бошлади. Бир-икки кун мириқиб ишладим. Соқинликнинг ўз тили, ўз дили бор. Шоира Нодирабегим ҳақида дoston режаларини туздим. Учинчи куни эса... учинчи куни уй эгаси кириб, стол устидаги қоғозларимни суриб юборди. Унинг қизариб кетган кўзлари, муздек нигоҳларини эсласам, юрагим ҳалигача музлаб кетади. “Ким тўлайди светнинг пулини... Ҳозир чироқни ўчириб ухларинг. Бўлмаса...” Ташқарида қор гупиллатиб уриб турган, совуқдан деразаларнинг ойналари чирсиллаётган ушбу тунда юлдузлар юм-юм йиғлашарди. Шеърлар ёзилган дафтарим ерда қунишибгина ётарди. Қоғозлар у ён-бу ёнда сочилиб ётар, наздимда улар қорайиб кетгандек... Юрагимнинг аллақаери қуйгандек ачишарди. Тарақлаб ёпилган эшикдан ҳушимга келдим. Гўё ташқаридаги совуқ томирларимнинг ич-ичигача ўтириб олгандек титрардим. Кўз олдимга шеърлар ёзишимдан қувонадиган онам келди. “Дафтарингни ердан ол, болам”, — дерди гўё онамнинг нигоҳлари. Ҳали улар кўп керак бўлади”. Унинг илк варақларида ҳазрат Навоийдан армонлар, Нодирабегимдан фиғонлар, Увайсийдан фарёдлар, Зебунисобегимдан исёнлар бор эди. Ўша таҳдидли тундан сўнг... чироқлар бошқа ёнмайдиган бўлди. Ёзилмаган шеърлар 17 ёшдаги маъсума қизалоқнинг юрак тубларига ва бе-шафқат XX асрнинг дафтарларига тўкилиб қолди. У шеърларнинг исми туннинг армонлари эди.

* * *

Муҳаббатнинг саройи кенг
экан йўлни йўқотдим-ку.
Асрлиғ тош янглиғ бу
хатарлик йўлда
қотдим-ку...
...Қаландардек кезиб дунёни,
Топмайин ёрни
яна кулбамга қайғулар,
аламлар бирла қайтдим-ку.

Пинҳон ўқийдиганим Чўлпон менинг дардкашим эди. “Мен уни — шундоқ гўзал ҳасратли, ёруғ Чўлпонни дарсликлардан бекор қидириб, овора бўлардим. Нега, нима учун? — деб ўзимга кўп-кўп саволлар берардим. Тунлари Абдулла Қодирийнинг тубсиз ҳасратларга лиммо-лим нигоҳи мени қийнади. Улуғ адибнинг ўғли раҳматли Ҳабибулло Қодирийга берган саволларимга кўпинча сукут жавоб берарди.

Усмон Носирнинг волидаи муҳтарамаси — аччиқ азобларга она бўлган зот шундай васият қилган эканлар: “Мен оламдан ўтсам, ерга қаратиб ётқизиб қўйинглар. Усмон деганда узилган ўпкам, бурда-бурда бўлган жигарим, жонимнинг ичидаги зардоблар оғзимдан ерга сизилиб оқиб сингиб кетсин!” Она кетди... Аммо, унинг ҳасратларига биз қайдан жавоб излаймиз. XX аср... Битта Усмон яралиши учун яна йиллар неча бор ҳаққа илтижолар қилишига тўғри келади.

Шундай... “Киприги кўксига соя солган қиз”нинг қўллари бир бора силамаган ёвқур йигитнинг, миллат овозининг уволи сенинг бўйинингда кетди XX аср!

* * *

...Комсомол мукофотлари бўлгучи эди ўша пайтларда. Шеърларим, фаоллигим, бир ўзим ўнлаб радиожурналлар тайёрлашим (яхши деб тавсиялар ёзилганди) учун область комсомоли мукофотига номзодимни кўрсатишди.

Беш-ўн хил суҳбатлардан, маслаҳатлардан талаб даражада ўтдим. Ёш кадр, истеъдодли деган сўзлардан қанот боғлаб учиб юрардим. Энг охириги суҳбатга белгиланган соатга бордим. Юрагим гупиллаб урарди. Ҳамма нарса бошқача кўринади. Ўша раҳбар аввал бошдан-оёқ осмондан туриб

мени кузатгач, ўзга тилда ўтиришга таклиф қилди. Хужжатларим столининг устида турарди. “Истеъдодли эканлигингизга шубҳа йўқ”, — деди у чайналиб. Лекин, ёш экансиз, шартми сизга шу мукофот.

Мен индамай, тўкилай-тўкилай деб ўтирардим. Учиб кирганимдаги қанотларимнинг чирс-чирс синаётганлиги кулоқларимга эшитилиб турарди. Хуллас, бир ярим соатлик суҳбат мобайнида мен ёш, ишонувчан, иқтидорли одамдан нотовон, ношуд, кераксиз одамга айланаётганимни сезардим.

Охири кўнглимнинг ичидаги иккинчи бир одам тилга кирди: “Тўғри айтасиз, мукофот олишга мен ёшман! Унга бошқалар кўпроқ лойиқ”. “Ия, — деди раҳбар... Мукофотдан ўз ихтиёри билан воз кечаётган одамни энди кўришим”... У яна нималар деди, ёдимда йўқ... Аммо, мен ўша даргоҳдан тезроқ отилиб чиқиб кетгим келар, гуруримнинг энг нозик торларини масхараомуз ўйнаётган ушбу кимсанинг қиёфасини кўрмаслик бахтини тезроқ ҳис қилгим келарди. Суҳбат ниҳоясига етгач, шоша-пиша эшикка отилдим. Кириб кетаётганимда чарақлаб турган ҳаво айниган, ёмғир шиддат билан ёғарди. Шаҳарнинг хазонлари чиройли тўшалган йўлакларидан юриб борарканман, ёмғирдан пана бўлишни истаб югурган йўловчилар, рўпарасидан шошмай келаётган ёмғирда ивиб, сочлари, қошу киприкларига ҳўл бўлган мусофир қизчанинг юзларини ёмғир юваяптими ёки кўз ёш, ажратолмай бепарво ўтиб кетишарди.

Мен-ку ўша даврда бир зарра, бир ушоқ эдим. Аммо зодим замон қанча мурғак истеъдодларнинг қанотини юлиб, шу тахлит синдирган экан... Бугун эса юзлаб “Умид”чилар пешонамдаги ажинни текислаб юборадилар. Компьютер сабоқларини олаётган миллионлаб ўқувчилар, ўз мустақиллиги шодликларини сипқариб, денгиздек гувиллаётган Ўзбекистон. Ўзимизнинг нон, ўзимизнинг тайёралар, ўзимизнинг миллий, замонавий санъатимизнинг тирик қолган илдизларига олий эъзозлар... Ёзса китобларга сиғмайдиган мавзу бу. Ҳурлик бу. Уларга қараб айтгим келади: XX аср, ахир биз ҳам ўша пайтлари дунёларга сиғмаган шиддат, ёшлик эди-ку, гўзаллик эдик-ку. Булбулнинг биродарлари, сингиллари эдик-ку... Бизнинг навқирон ёшлигимиз кўксига сенинг оёқ изларинг қолган... Энди у кунларни қайтиб кўрмайлик.

* * *

1991 йил 31 август Ўзбекистон ҳур бўлди. Мен озод бўлдим. Ўзбекнинг оддий бир қизи “Ўзбекистонда хизмат

кўрсатган маданият ходими” бўлди. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси депутати, нуфузли комиссиянинг раиси бўлди. Буларнинг барида муҳтарам Президентимизнинг, улуғ юртимнинг шерюракли паноҳбони Ислом Каримовнинг муборак имзолари турибди.

Ўзбекнинг оддий бир қизи бўлиб, XXI асрга юзма-юз турган ушбу муқаддас дамларда мен қалбимдаги шукроналик ва миннатдорчилик сўзларимни айтмай туриб унга ўта олмайман.

Муҳтарам Юртбошим! Азиз Юртбошим!

Майлими, мен сизни отам деб айтсам.

...Ҳадсиз зулмлардан оқарган бошим.

Муборак қўлингиз кўзимга суртсам.

Тош келса кемирдим. Сувни симирдим.

Лек ота меҳридан ўсдим кўп йироқ.

Тунлар юлдузлардан ёғду тиладим,

Хазонлар кафтимга тўкилди бироқ.

Ўзбекман деб яйраб айта олмадим,

Бўғзимни тиглади аччиқ унларим.

XX аср сўқмоқларида

Туманларга сингди ёшлик кунларим.

Бутун мен ҳурликни туйиб сипқордим.

Кетди манглайлардан мангулик қорлар

Қалдирғоч гўдаклар тилида дуо —

Шундай эркин юрар отаси борлар.

Бутун қуёшга қўл чўзмоқда Ватан,

Эгилган қаддимни тутиб юрдим тик.

Оталарнинг қўли манглайда бўлса,

Чинорлар синмайди.

Чинорлар тирик.

Муҳтарам Юртбошим, азиз Юртбошим,

Майлими, атасам мен сизни падар.

Яратгандан ёлғиз сўраганим бор.

Омон бўлинг дунё тургунга қадар.

Кўксимда шу юртнинг ёруғ умиди,

Кўзимдан туғёнлар сизиб турибди.

Ўзбек оналари, ҳур сингиллари

Сиз бор дунёларга сиғиб юрибди.

“Энг муҳими ўзингга ишон. Шунда сен ҳеч кимга хиёнат қилмайсан”, дейдилар муҳтарам Президентимиз. XXI аср, биз сенга юзланаётиб, шундай деймиз: Биз оналар ва болалар, дунё меҳваридаги инсоният қодир Аллоҳга ишониб, гуноҳларимиз бўлса, унга истиғфорлар қилиб, ҳур бўлиб ўзимизга ишониб, сенга ишониб бораётирмиз! Кўксинг фарзандларимизнинг беғубор кулгуси, оналаримизнинг дуолари ила сероб бўлсин! Ўзбекистонимизга меҳримиздан кўзмунчоқлар тақиб қўйдик. Унга ишониш ва асраш эса сенга боғлиқдир. Инсониятга инсонийлик ва тинчлик асри бўлгин! Қадамларинг кутлуғ келсин, азизим!

ВАТАНДИР ДУНЁДА ТАНҲО ИЛИНЖИМ

* * *

...Болалик хотираларимдан сира-сира ажралмайдиган бир қўшиқ бор. У доим оҳанги, ижроси, бошқа ҳеч ким унга ўхшатиб айта олмайдиган йиғиси билан мени таъқиб қилиб юради. Баъзан тунлари ширин уйқумдан бирдан уйғотиб юборади, миямнинг ич-ичида изғиб юриб, ўзининг миллат хотираси қадар тирик эканлигини эслатиб қўяди. Қўшиқ ҳар сафар хотирам заминида айтилаверса, кўз ўнгимда юпунгина чопонларига маҳкам ўралиб олган, ўзбекона дўпписининг ҳар чокига алвидо муҳри босилган, катта, қора кўзларидаги ишқ Ватаннинг ҳар бир гиёҳлари, дарахтлари, вассажуфлари, рўмоли бошларидан сирғалиб тушиб, йиғлаб, юриб кетаётган поезд орқасидан “болам” деб бўтадай бўзлаб югураётган ўзбекнинг онаси, дардини жимгина ичига ютган отаси, акажоним деб бўзлаётган қизалоқлар — уларни кўзларида ҳасрат билан олиб кетаётган навқирон йигитлар намоён бўлади...

Поездингни жилдирган
Ўтхонаси билан замбараги.
Двинска кетди Андижоннинг
Мард йигитнинг бир бўлаги.

Қўшиқ “Гиря”га айланиб, тўлғанади... Фарёдга айланиб, кўкка ўрлайверади. Кейин сизу бизга ростгўй кўзларини тикиб, азобли, оғриқли саволни беради: Нега? Нега йигитлар

кетди? Ким уларни она-Ватанидан узоқларга улоқтирди?
Қани, қаерда улар?

Двинскка кетмас эди
Мард йигитнинг бир бўлаги
Двинскка кеткизворган
Николай золим замбараги...

Қўшиқнинг бўғзидан дуд чиқади. Энди бу қўшиқни назаримда кўз ёшидан ёқалари ҳул бўлиб кетган Ватан, қисматнинг ноаён чоҳига кўринмас қўллар билан судраб олиб кетилаётган ўсмирлар, чимилдиққа куёв бўлиб улгурмаган, ишқи увол кетган йигитлар, туннинг қоп-қора кўксини иккига бўлиб югураётган поездлар айтаётгандек бўлаверади.

Тахта кўприк битдими,
Поезд юриб ўтдими?
Мардикорга юбориб,
Бой муродга етдими?

...Бу қўшиқларни четлаб ўтиб, Ватан ҳақида ёза олмайман.

* * *

“Маорифга ёрдам этингиз. Ўртадан
нифокни кўтарингиз. Туркистон
болаларини илмсиз қолдирмангиз!”

Маҳмудхўжа Бехбудий

XX асрдаги Туркистон болалари... Ҳурликкача кенг ел-калари меҳнатда торайган — сардорлари, хушёрлари, фидо жонлари битта-битта териб олинган Туркистон болалари...

Оғзида оши, кўзида ёши билан Сибирга сургун қилинган Туркистоннинг “бой” болалари... Уларнинг иложсиз, она юртдан кўнгил узмай кетишлари, қарсиллаган қишда, совуқ ўлкаларнинг абадий музликларида жон таслим қилишлари...

Оҳ... Ватан, оҳ... она, деганларида музлаб қолган ҳаволар. Ҳаққа илтижо қилаётганида юзларида қотиб қолган кўз ёш томчилари...

Шундай... сара бошлар териб олиниб, зулм занжирлари юраклар ва тилларга солинган эди.

“Бир элнинг мактабин тиргизадурён нарса у элнинг она тилисидир. Тили бўлак эл тури бўлак мактаб излайдур. Бир

элнинг мактаби ўша элнинг ўз тилининг негизига қурулган бўлмоғи тегишдир. Эл тили эл мактабига она бўлмоғи тегишдир”.

Ўз миллатини маърифатли қилишга астойдил бел боғлаган Элбек ушанда жуда ёш эди, навқирон эди. Халқ оғзаки ижодининг дурдоналарини жамлаб, китоб қилишни бошлаган, жон-жаҳди билан Туркистон болаларининг кўзини очишга ҳаракат қилаётган Элбеклар зулмат кўксидаги машғалалар эди. Унинг жасадини музлар оғушлаганида Элбек бор-йўғи 38 ёшда эди.

...Бу қисматларни четлаб ўтиб, она-Ватан ҳақида ёза олмайман.

* * *

Тарихни кўп варақлайман.

Тарихий хотиралар онгимнинг мудроқ қатламларини бирдан уйғотиб юборади. Ватанни жондан севиш, унга фидо бўлиш учун у бошидан кечирган азобларни ҳис қилмоқ кераклиги ниҳоятда равшанлашиб бораверади. Ватан қисматини чуқур англаш — бизни унга тобора яқинлаштириб юбораверади.

Кейин XX аср охирларида мабодо биз мустақилликни қўлга кирита олмаганимизда нима бўлар эди, деган хаёл ўтади-ю, бирдан даҳшатга тушаман. “Худо асрасин, — дейман, — куллик занжирларининг кул-кул бўлгани абадий бўлсин”. Энди кузғунларга ем бўладиган юрак йўқ. Энди муҳтарам Президентимиз таъкидлаганларидек, орқага қайтиш йўқ!

Мустақиллик эса “Ойдан тушган эмас. Мустақиллик учун курашмоқ керак. Керак бўлса, жонни фидо айламоқ даркор”.

Узоқ йиллар мустамлака кишанларида азоб чеккан халқ грек мифологиясидаги Антей ҳолатида — оёғи ердан узилган ҳолатда эди.

1991 йил 31 августда биз яна ўзлигимизга қайтдик. Ўзимизники бўлдик. Ўн йил юз йилларнинг ишини қилмоқда.

Ўтаётган йиллар миллат аёлининг бағрида навқирон баҳорлар ийманиб, яшириниб ётганини кўрсатди. У асрлар мобайнида зулмдан зада бўлган, кўрқиб қолган эди. У энди соғлом фарзандлари, ўз илми, истеъдоди, меҳнатининг ҳамма кўринишлари билан жамиятга ниҳоятда зарур эканлигини тобора чуқур англаб борапти. У XXI асрга озод ва ҳур ўзбек

аёли, Онаси бўлиб кириб борди. Унинг жафокаш ва мунгли қалби жароҳатларига энди ХХІ аср малҳам қўйсин.

Зеро, она-Ватан тимсолидир. ХХ аср онасини четлаб ўтиб, мен Ватан ҳақида ёзолмайман...

* * *

Иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси биринчи сессиясида кўнглимдан кечирганларим. Кундалик дафтаримдан...

“Биз муқаддас қасамёднинг ҳар бир сўзидан ларзага тушиб, она-Ватанга янада кучлироқ тутшиб, тарихий лаҳзаларни бошимиздан кечириб турибмиз.

Бу муқаддас юртга, меҳнаткаш, қудратли халққа яна ўзи севган, ўзи танлаган инсон — муҳтарам Ислом Абдуғаниевич Каримов Президент бўлди.

Халқ ҳаммага ҳам дуо беравермайди. Халқ ҳаммага ҳам ўз тақдирини ишониб топширавермайди. Халқ ҳамманинг қўлини ҳам нондек азиз билиб, кўзига суртавермайди.

Сиз бу юртга ўз эрки билан бирга эзгулик, юрт тақдирига эгалик туйғуларини ҳам қайтиб бердингиз.

Миллат оналарига, миллат аёлига ишондингиз. Уларнинг унут қисматига нур олиб кирдингиз. Зулмлардан адо бўлган, вайрон қалбида оналик туйғусини уйғотдингиз.

Асл ва тоза наслимиз ҳақида мустақилликнинг биринчи кунлариданоқ бонг урдингиз. Миллат, озод Ўзбекистон байроғини фақат соғлом авлод — соғлом насллар келажакка толмай кўтариб боришига қодир эканлигига бизни ишонтирддингиз. Улуғ пирлар, авлиёлар манзилини обод айладингиз. Оналарга илмини, унут аллаларини қайтиб бердингиз. Зеро, *“сиз бизга илми оналарни беринг, биз сизга даҳоларни қайтарамиз”*, дейилади улуғ китобларда.

Ҳар бир ишда адолатпеша бўлдингизки, мендек бир оддий аёл бутунги кунда Олий Мажлис депутати — Сиздек Президентим борлигидан чексиз фахрланаман.

Муҳтарам Ислом Абдуғаниевич!

Биз оналарнинг дуолари бошингиз узра ҳамиша соябон бўлиб турар экан, биз ҳам сиз суянган тоғимизга елка тутиб, доим ёнингизда бўламиз, деб ўз-ўзимизга қасамёд қиламиз.

Олдимизда қилинажак асосий ишлар биздан ўз ечимини кутиб турибди. Яқинда иккинчи чақириқ халқ депутатлари Фарғона вилояти кенгашининг биринчи сессиясида сўзлаган нутқингизда депутат зиммасидаги жуда катта вазифа ва

масъулият ҳақида гапириб, бугунимиз депутатдан *“том маънода халқ дарди билан яшашни талаб этади”* деган эдингиз.

Бугуннинг аёли, унинг соғлиғи, илми, тadbиркорлиғи, фарзандлар тарбиясидаги мўрт жиҳатлар, унга яратиб бериладиган шарт-шароитлар — бир сўз билан айтганда, она-Ватанни бор бўйи билан оёққа қўйиш барчамизнинг фарзандлик бурчимиздир.

Мана ҳозиргина сиз санаб ўтган ижтимоий соҳадаги улкан вазифалар, давлат миқёсида ҳар бир соҳадаги буюк ўзгаришларни қўллаб-қувватлаш билан бирга, ўзимизнинг ҳам бор кучимиз, ақлу шууримиз, ғайратимизни шу йўлга қаратамиз, сарфлаймиз. Чунки Ватан битта, мақсадларимиз битта.

* * *

Мен ХХI асрга ана шундай улуғ Ватан, унинг улуғ халқи, буюк тарихи ва тақдири, барҳаёт илдиzlари билан ҳеч кимдан кам бўлмаган ҳолда қадам қўйдим.

Зеро, онамиз — Ватанимиз бу ёруғ оламдаги энг катта бойлик, икки дунё саодати, танҳо илинжимиздир.

ВАТАН

Бир куни ё майса, гиёҳ бўламиз,
Шунда ҳам ҳолингдан огоҳ бўламиз.
Шоир қаламингга сиёҳ бўламиз,
Сендан бир дам айро тушмаймиз, Ватан!

Ё ёмғир бўламиз, бўламиз шабнам,
Майсалар кипригин айлажакмиз нам.
Ногоҳ хазон мисол тўкилганда ҳам,
Сендан бир дам айро тушмаймиз, Ватан!

Юлдузлар кулгусин ичганда ҳилол,
Сочларин дарёда ювса мажнунтол.
Бир бойчечак бўлиб, сурганча хаёл,
Сендан бир дам айро тушмаймиз, Ватан!

Биз сингил ё ини, ёки оғамиз,
Бағрингда дарё ё тоғдек қоламиз.

Фаним бошига тош бўлиб ёғамиз,
Сендан бир дам айро тушмаймиз, Ватан!

Кўксингда қулунлар бўлиб чопамиз,
Арча бўлиб тоғлар бағрин ёпамиз.
Бургут бўлиб, чўққинг излаб топамиз,
Сендан бир дам айро тушмаймиз, Ватан!

Майли, тиканларинг қонатсин қўлим,
Майли, изғиринлар қилсинлар зулм.
Сен рози бўлсанг бас, энажон элим,
Сендан бир дам айро тушмаймиз, Ватан!

Сендан хаёлда ҳам кетмаймиз нари,
Онасини қучган фарзанд сингари.
Сўнг сўз ёзганда ҳам умр дафтари,
Сендан бир дам айро тушмаймиз, Ватан!

Туғинг нафасларин ичганда дунё,
Ўзбек деган номга тўлганда само.
Биз бағрингда ётиб, қилганча дуо,
Сендан бир дам айро тушмаймиз, Ватан!

БИЗГА СЎЗ АЙТСАНГИЗ, ВАТАНДИН АЙТИНГ

Зомин дафтарида

1

Мен тоғларга бордим. Кибор тоғларга... Чўққилари само тоқини ўпган. Ям-яшил арчалар пойига тунлар гўзал юлдузларин этаклаб тўккан... Мен тоғларга бордим. Кекса тоғларга. Бошлари ғамлардан оқариб кетган. Асрий овозларни, асрий сирларни бир ҳўплам ҳаводек бағрига ютган. Мен тоғларга бордим. Улуғ тоғларга... Вазмин нигоҳлари торттирган ҳушёр. Гуллар, капалаклар, қушлар, йўлбарслар мангу Ватан айлаб, бўлган бахтиёр. Бу не салқин ҳаво жоним элитган, бу не сирли саслар ўғирлар ҳушим! Ростини айтақол, жоним капалак, ғашингга тегмасми бунга келишим? Тин-

чингни бузмасми, эй гўзал оху, бу сирли хилқатдан излашим шеърлар? Дунёда бир ишқ бор қуёшдек боқий — уни Ватан дерлар, онажон, дерлар! Теграмда чуғурлаб учади қушлар, қанотларин силкиб, вижирлаб иноқ, гўзал чуғуридан бир сир ўқийман:

— Дунёда Ватандан шеър йўқ гўзалроқ! Бири опам, дейди мени эркалаб, бири синглим дейди, рўмолим тортиб. Мунчоқ кўзларида бир илинж ёнар: “Бизга шеър айтсангиз Ватандин айтинг!”

2

Ватан! Мен не дейин сени, онамми. Жоним дейми сени бўғзимда турган! Тушларимда келиб момо Тўмарис неча бор рўмолин бошимга илган. Ҳар сафар оқ ҳарир либосда келиб, жонимга тугёнлар индириб кетар. Бошларимни силаб, бир сўз айтмайин, ичимдаги қўлни ўлдириб кетар. Кетар шамолларга қоришиб, ёниб, тулпор ёлларига осилар тинчим. Ҳилпираб эрк борар туғга айланиб: Ватандир дунёда танҳо илинжим! Ватан, мен не дейин сени, онамми? Жоним дейми сени бўғзимда турган. Эркнинг туғросини титроқ жонимга илк бор оқсоч момо — Тўмарис илган. Гулдурос солади тоғлар энтикиб, чақмоқлар қарсиллаб ёқарлар чироқ. Тоғу тош, майсалар ўқир саловат: дунёда Ватандин сўз йўқ улугроқ! Осмон оқ булутин сутдек тоширар, мисдек қизиб борар Қуёшнинг юзи, Доронинг бошини қонга ботирар, муқаддас Ватаннинг муқаддас қизи. Оҳ, Ватан, онажон, уфққа қара, у мудом қизилдир, мудом қирмизи. Сени ғанимларга бермас, хўрлатмас, муқаддас қизларинг — муқаддас тузинг! Тушларимда келиб момо Тўмарис кўзларимга боқиб, жилмаяр хушҳол, дейди: Бошгинангда ҳилпираб турган ипак рўмолингни қўлларингга ол! Қошимда депсиниб турар тулпор — Эрк, даштнинг шамолида терлари қотган, Бойчиборга ўхшаб кетар у жуда туёғига ғаним гулмихлар қоққан. Ипак рўмол ила кўзин артаман, ёлларини ўпиб, титрайди ичим. Инграма, жонивор, гулмихларингни тиш-ла суғуришга етади кучим. Жонимнинг ичидан қанд-новвот олиб тўрвасига солиб унга тутаман. Бойчиборга ўхшаб кетар у жуда, мен ҳам сал Барчинга ўхшаб кетаман. Ҳовуч-ҳовуч дуо узатар момо: кўксингда дарёлар тўлғонган пайтдир... Сен сўз айтар бўлсанг кекса момонгга, уриб турган қалби — Ватандин айтгин!

Ватан, оҳ онажон, кўзим қароғи. Не савдо кечмади азиз бошингдан. Ҳар гал оғзинг ошга тегиб улгурмай, игна чиқаверди пишган ошингдан. Қирғинлар, босқинлар, дарё-дарё қон... Вайронанг устида базм қурганлар... Қара, гулханларга айланади-Эрк: “Оқ кийинар уни кўрмак бўлганлар!” Ватан — Самандарқуш, қирқ йил қирғинда минг битта патидан бири куймаган. Тарих саҳифасин йўқдир вароғи маккор ёғийларнинг тиғи тегмаган... Чингизхон саҳронинг ёвуз илони, қисик кўзлари-ла туради боқиб... Қара, Жалолиддин, қон дарёсида волиданг-у, ёринг кетмоқда оқиб. Улар балиқларга ем бўлар балки, балки сув чечаги — мангу сўлмаган... Ватан — Самандарқуш, қирқ йил қирғинда минг битта патидан бири куймаган. Қара, Жалолиддин қўрқувга солар ёғийни ўғлингнинг кўзидаги ўт. Талвасага тушиб, буюрар Чингиз: Боланинг юрагин итим есин... ит.

Эй, худо, бўғзимни ёргудай фарёд, хотир осмонимдан чиқмоқда дудлар: Ватан, жоним Ватан, ўғлоним Ватан! Наҳот юрагингни емоқда итлар? Тишлар орасидан чакиллайди қон. Тупроқнинг юзида қотиб қолар доғ. Шовуллаган боғлар сиздан сўрайман: айтинг, юрагингиз қолдимикан соғ? Зомин тоғларида паришон юриб, жонимни минг турли ўтларга қордим. Бир чечакни суйиб, баргидан ўпсам, бир чайқалиб, титраб, инграб юборди. Наздимда арчалар қимирлаб кетди, чайқалиб кетгандай бўлди улкан тоғ. Боқсам юзларида юракдан кетмас тишлар орасидан томган ўша доғ... Менинг ҳам юрагим санчийди тинмай, кўксимга турналар келади қайтиб. Қўлларимни ушлаб, инграйди чечак: Бизга сўз айтсангиз Ватандин айтинг!

Даҳолар дунёга келмоғи учун асрлар неча бор синовдан ўтар. Бир ютум ҳаводек қисқа умрда ким Ватанга ханжар, кимдир қалб тутар. Даҳолар дунёга келмоғи учун узоқ вақт самони тутар тўлғоқлар, минг бора кўкариб, минг бора гуллаб, минг бора хазонга юз тутар боғлар. Само кемалари нурдай югурук — ҳуру малоиклар келурлар минг бор, руҳлар келаверар тонгга қўшилиб соҳиби қудратдан бўлиб умидвор.

Хазон япроқлари юртни тутганда, боғларнинг бўғзидан сизганда ингроқ, оқ сочли онани — улуғ тупроқни жаҳонгир Темур-ла сийлади Аллоҳ! Янчилган ғурурлар кўкарди бирдан, кесилган чинорлар қайта ёзди барг, жаҳонгир тулпорин туёқларидан ҳайрату титроққа тушди кибор Фарб...

Самарқанд... Кўп азим, донишманд маъво. Дунё тожидаги танҳо Кўҳинур. Бағрингда қуёшнинг нурин оғушлаб, сокингина ётар ҳазрати Темур. Ҳар гал ул олий зот хилхонасида қўлимдан келгунча тиловат қилгум, садолар ёпирилиб жонимга келар, садоларга қулоқ тутгим келар жим: бир юрт барпо бўлди адлу иймондан, бир ҳовуч тупроғи азиз жон қадар, пойдевори инсоф, гишти адолат Турондан то мулки Ҳиндистон қадар. Дашти қипчоқлару, Мозандаронлар, Ироку, Шерозу, Бағдод томонлар. Авник қалъалари, Дарбанд йўллари, Катур газоти-ю, Эрёб эллари... Сиволик тошлари, Жамму замини, Озарбайжон юрти, Дамашқ замини... Куюн каби елди темурий отлар, фотиҳга бош эгди гўзал Бағдодлар. “Темур тузуклари” — дунё қомуси, ақл ва идрокнинг ўқ емас қуши.

Тиловат... Кўзимга жиққа ёш тўлар. Мен сизга қанчалар ўхшагим келар. Сиз каби Ватанни суйгим келади, эрк юзига юзим қўйгим келади.

Сиздан сўнг барибир яна буздилар, хазон япроғидек яна тўздилар. Юрт бошидан кечди яна қанча ғам: қисмат қўлларида илоҳий қалам.

Верешчагин, сени кўп хотирлайман: Бот-бот сен ёдимга тушасан туриб. Ҳузур-ла чизгансан миллатдошимни, дорда саланглатиб, питратиб қўйиб. Верешчагин, сени кўп хотирлайман. Сен ёдимга тушиб турасан бот-бот: Бобом Темур қурган мадрасалардан сен отиб юборган Эрк қилар фарёд. Унутиб бўларми, бундоқ тарихни! Кўзлар кўр, қўллар шол бўлиб қолмасми? Манқурт бўлиб қолсам — ё зомби бўлсам, улуғ руҳлар келиб ўчин олмасми? Ватан — бу ҳаққоний ўқилур тарих. Биргина ҳарфи ҳам хатосиз, ҳалол! Тоғларга боқаман: ҳамон буюқдир, ҳамон кўксидаги булоғи зилол!

...Мозий, мен ҳали кўп сенга қайтаман. Хотир дафтарларим сўзга тўлганча. Ким юртини севса, замин дардлари уни тинч қўймайди ўла-ўлгунча. Буюк Амир Темур хилхонасидан нурлар ҳорғин синган ушбу дам қайтдим: ортимдан эргашиб келди бир садо: Улуғлар руҳини шод қилмоқ учун айтар бўлсанг сўзни Ватандин айтгин!

Мен кўрқинч туш кўрдим, босиринқи туш. Юзу кўзларимга босмоқдалар чўғ. Дод деяйин десам, чорлайин десам, оғзимда жарлик бор, аммо тилим йўқ. Э, худо, бу қандай таҳқир, разолат, жоним нақ бўғзимга тиқилиб қолган. Юм-юм йиғлайман-у, сўз деёлмайман, қайси иблис менинг тилимни олган... Аллалар айтувчи тилим қайдасан, яллалар айтувчи тилим қайдасан? Болага сен бола бўлгувчи тилим, азада сен нола бўлгувчи тилим, дўстимни дўст бўлиб кўнглин олувчи, ёримнинг қалбига ғавғо солувчи, тоғларга боққанда садолар бўлган, қўшиқ айтганимда гадолар қилган, шеърларни ёздириб кўнглим бўшатган, нағмаси булбулнинг кўнглин юмшатган, қоракўз боламни қалдирғоч қилган, ғанимнинг бағрини ханжардек тилган, тилим сен қайдасан, деб роса ёндим. Куйдим, пишдим: чўғлар ичра тўлғондим. Аллоҳдан нажотлар сўраб турган дам, оппоқ нурдан ногоҳ порлади хонам. Ёраб, азобларим мингга бўлинди, наҳотки улуглар менга кўринди? Бирларида улуг тангри каломи, бирларида улуг шоир девони... Барчасин ташрифин кўзимга сурдим, улуглар пойига бошимни қуйдим. Сўнг кўзимга тошди забонсиз хуним: билмайсизми, қайда йўқолган тилим?

Етмиш йилки шундай кўрқинч туш кўрдим. Заминда қанотсиз, туткун қуш кўрдим. Йўқликка Қодирий, Чўлпонлар кетди. Абдурауф Фитрат, Элбек, Усмонлар, ҳар қайсиси нури жаҳонлар кетди. Изтироби ҳамон бағримга томар, тунлар ухлолмайин бедор юлдуздек, кезсам сўз айтолмай қошимда турар тоғлардек буюгу, забонсиз Ойбек. Ўшанда осмон ҳам қоп-қора эди, булутлар ичида яшарди ҳилол, сенга нима дейин, ростини айтсам, қошингга забонсиз келдик, Истиқлол! Улуг руҳлар бизни қўллаб турибди, дунёга сўзимиз айтмоқлик пайти. Бугун бағримизни ҳурлик тўлдиар: Бизга сўз айтсангиз Ватандин айтинг!

Ватан! Мен не дейин сени онамми? Жоним дейми сени бўғзимда турган. Юрак, ҳайрат кўзинг титрамасдан, оч, руҳинг даштларига ҲУРРИЯТ келган. Майсалар ям-яшил туғлар кўтарди, чечаклар юлдуздир унда ярқироқ. Нурлар кесиб борар зулмат кўксини: юрак осмонида чақилди чақмоқ. Кўнгил ўсиб кетди ердан кўк қадар, тоғлар, бу мағрур бош менинг бошимдир. Бу тупроқ, бу гиёҳ, бу топталган боғ энди

менинг боғим, менинг тошимдир. Томирларимда қон лопиллаб оқар, руҳим юлдузларни кучиб олар шарт. Дийдоринг кўзимнинг устина бўлсин, азизим, ҳаётим, орим **ҲУРРИЯТ!**

Хуррият, кутганим, тожу тахтимсан, поймол ғурурларга қайтадан насиб! Бисотимни титиб келар йўлингга туҳфа тополмадим қалбдан муносиб. Шу қалбим, дарёлар ҳайқирган қалбим, изларингга қўйди оппоқ бошини. Шаҳид ўғлонларинг йиғлаб артмоқда жон ичидан силққан армон ёшини! Нега чечакларнинг киприклари нам? Нега жон ичиндан келмоқда титроқ? Эй, руҳимнинг мағрур, Самандар қуши, сен учун нима бор Эркдан улуғроқ.

Хуррият, хуррият, жоним хуррият! Жароҳатидан қон силққан Туроним! Бугун бир шаҳд ила алплар камонин юртимда кўтариб турган ўғлоним! Сен етти ёшдаги бола Алпомиш! Ўн тўрт ботмон ёйни турибсан тутиб. Силтасанг камонинг Асқар тоғларнинг чўққисини олиб ўтади юлиб... Қошлари қалдирғоч қизу ўғлонсан, Хуррият, беғубор тиллари бийрон! Исириқлар солай бўйи-бастингга, ёмон кўзлардан деб мангу бўл омон!

Камалаклар кўнди тоғлар бошига, чўққига бургутлар келмоқда қайтиб. Қанотлар шовқини самони тутар: Бизга сўз айтсангиз, Ватандин айтинг!

7

“Энг олий мақсадим —
халқимнинг омонлиги”

Ислом Каримов

Ватан — бу юракнинг тубидаги гул. У жоннинг ўзига томирлар отган. Сут каби кўпириб, қуйилган тонгни арча учидagi Ҳулкар уйғотган. Гиёҳлар кўзларин ишқаб уйғонар, гул-коса ичинда капалак хушҳол. Биз сени гул каби юракка босиб, асрамоғимиз шарт, улуғ Истиқлол!

Етти йил! Асрлар узоқ умрида гўёки анорнинг етти донаси. Лек сен босиб ўтган қутлуғ йўлларинг заминдан то Қуёш қадар ораси... Кимдир ҳамон нафсин уйлаб кун кўрар, зан-жирин соғиниб, суради хаёл. Эй, қуёш юзлигим, чечакли боғим, қулларга бермайман сени Истиқлол!

Кимдир юртдан узоқ, жигар-бағри қон, Ватан соғинчлари ўртар жонини. У кўзига сурар, топган-тутгани: бир ҳовуч тупроқни — хонумонини. Оқарган сочларин шамол тўзгитар, жон-жонини ўртаб ҳижрон кулади. У бир зум болага айланиб қолар: болалиги сен-ла ўйнаб юради. Кўздан оққан ёши тупроққа томар, жийда гулин иси урар димоққа. У маҳзун пичирлар, дуолар қилар; ҳеч кимса тушмасин юртдан йироққа! Қошғар тупроғида йиғлайди Фурқат, шеърда ҳижронлар сўзлаб ётади. Бир ҳовуч тупроқнинг армонида у то қиёмат қадар бўзлаб ётади! Ватан, тупроғингга бошимни қўйдим, сен армон, сен ҳижрон, ўтли оҳимсан: Боламни оқ ювиб, оппоқ тараган, улуғ меҳроб — танҳо саждагоҳимсан! Сен берган неъматинг, нон ила тузинг, асрий гурурларинг сутдайин ҳалол! Сенга кўз тегмасин, жонимда асрай, боболар армони улуғ Истиқлол!

Сен келдинг! Ғанимлар питраб қолдилар. Товондан бошигача игна югурди. Улар билдиларки, ҳалол бойлигинг: яна ўзлигингга, сенга буюрди. Яна гўдакларинг чехрасида нур, яна оналаринг қўли дуода, дунё дарвозаси бизларга интиқ, яна ҳурлик туғинг порлар самода. Улар талвасада: игна югурар, боши-ю товони ва жони томон. Қайлардадир ўқлар тинмай отилар, ўт ичра инграйди жафокаш Афғон! Истиқлол! Мен сенинг битта заррангман. Зулмат водийсидан кечган кўп йўлим! Бугун, сен гўдагим умрини тилаб, заминдан аршгача узаяр қўлим: оналар дуоси ижобат бўлғай, ғаним ўз ёғига қовурилсин ўзи! То дунё тургунча сутдек оқ бўлсин оққўнгил ўзбекнинг юзи-ю, сўзи!

Сиз, эй дўсти азиз, субҳидам туриб, шукр қилдингизми тиниқ тонгларга. Тўймай боқдингизми кўз ёндирувчи, гуллар илинувчи гўзал рангларга. Сизга ҳовуч-ҳовуч зилол узатган сувга айтдингизми ўз сўзингизни? Порлаб тургани-чун, лоақал бир бор, эркалаб қўйдингизми ўз кўзингизни! Шундай. Ҳар бир нарса шукр сўрайди. Шундай. Ҳар бир нарса лутф сўрар ҳалол! Сенга етказгани-чун, Парвардигорга минг бора шукрлар қилгум, Истиқлол! Замину осмоним тинчлиги учун, гўдак кўзидаги ширин хоб учун, шеърлар ёзгин, деб мени қўймаган, кўнглимдаги гўзал изтироб учун, юртим деб туну кун ором билмаган, бир сўзли мардона Юртбошим учун, биз яна озодмиз, ҳурмиз деб турган Асқар тоғлариму ҳам тошим учун, саксонлардан ошиб, топгани сабр ва шукр айлаган оналар учун, етти ёшларида дунё уйида тенгма-тенг югурган болалар учун, гулкоса ичида беҳадик ухлаб, субҳидам уйғонган капалак учун, менинг юрагимдан сизга тал-

пинган, қадр деган гўзал камалак учун, дину илмимизни кўксимизга солиб, кўзимга ёш берган тиловат учун, топталган қадрларни азот кутарган Истиқлол аталган саодат учун... Шукрлар қиламан, кўзда ёш билан кўксимда ўзбекнинг беку хонлиги: омон бўл, она-Юрт, она-Истиқлол, энг олий мақсад бу — юрт омонлиги...

АЁЛ УЙФОНМАСА, УЙФОНМАС МИЛЛАТ

Зомин дафтаридан

1

Ривоят қилурлар: жаннат мевасин тенг иккига бўлиб еган ўшал дам Ҳақ амри-ла ундан қувилган эмиш Момо Ҳавво Она, Ҳазрати Одам... Ўша дам дунёнинг залворли юки ўрин қолдирмайин сира саволга: теппа-тенг иккига бўлинган эмиш — ярми эркакка-ю, ярми Аёлга. Муҳаббату нафрат, қувончу алам, висол ила ҳижрон, сихату дард ҳам, қуёшу ой сочган нурлар ҳам тоза, умр деб аталган кўҳна дарбоза... Рух қушин сайроғи... югурук ҳаёл... барига тенг шерик бўлганмиш Аёл.

...Ҳиндистонга тушди Ҳазрати Одам. Қип-қизил Сарандиб тоғига тушди. Кўз ёш тўкди беҳад. Тавбалар қилди, изтиробнинг ёлғиз домига тушди. Кўз ёшлари томган ҳар қарич ердан чечаклар, ям-яшил майсалар унди. Тақир тошлар аро кўз ёшдек тиниқ, чанқоқ қондирувчи булоқ кўринди. Доривор гиёҳлар гуркираб ўсди. Сарандиб тоғининг ҳар бир тошида, бизга замин деган зўр мерос қолди. Одам Атомизнинг кўзин ёшидан...

...Жидда тоғларига тушди онамиз. Одам Атомизнинг жуфти ҳалоли. Дунё ибтидосин танҳо гавҳари, дарёларнинг боши — танҳо Аёли. Жаноби Ҳақ уни яратмишида кўрк ҳали бир бутун — юз улуш эрди! Улуғ Тангрим кўркнинг тўқсон тўққизин Ҳазрат Она — Момо Ҳаввога берди... Ва унга сабр берди ва берди ҳаё, илоҳий ишқ берди нур каби ҳалол, аршда никоҳ қийди, гўзал жуфт берди. Жаннатга жуфти-ла йўл олди АЁЛ...

...Уч юз йил у танҳо саргардон кезди. Жуфтидан йироқда тўкиб кўз ёшлар. Истиғфор айлади. Аёл ғамидан тарс ёрилиб кетди қорайган тошлар. Булоқ суви каби тиниқ жолалар томган ерларида сунбуллар унди. Қалампирмунчоғу ўсма, хинони Ҳазрат Момо Ҳавво бизга илинди. Фироқнинг бу узоқ оташларида икки қутб аро улар чопдилар. Улар бир-

бири-чун яралган эди: улар бир-бирини яна топдилар. Одам вужудида ер сирри пинхон, тириклик дегани Момо Ҳавво ҳам. Улардан лоақал бири бўлмаса ўқидан чиқади, бу кўҳна олам. Улар бир вужудда гуё икки жон: Ватан деб жон жойи сўкилиб борар. Бир-бирин қўлларин тутган чоғида гуноҳлари дув-дув тўкилиб борар.

Тириклик дегани Аёл дегани. Миллат нафас олган тоза ҳаво у. Тоғларда бор овоз ила ҳайқирсанг яна қайтиб келар акс-садо у. Миллатни оқ ювиб, оппоқ тараган, аллалар айтувчи бир ғамгусордир. Эрни эр қилувчи, дардин олувчи, унга бахт берувчи вафодор ёрдир. Қорақўз тулпорлар ёлин силаса, қуёшга учғудай қувват берувчи, сочини супурги қилиб Ватанга, ўзи тоғлар каби мағрур турувчи... жимгина суювчи... кўз ёш тўкувчи, ишқи ҳам гул каби, нур каби ҳалол...

Ҳаётнинг табаррук юкин елкалаб, шу зайил Ҳақ сори кетмоқда...

АЁЛ...

2

— Хайр, ўғлим, ота-боболаринг ҳам душман қўлида ҳалок бўлган. Шаҳид ўлмоқ бизга мерос. Сенга берган сутим оқ бўлсин!..

“Олой Маликаси” —

Қурбонжон Додхоҳ сўзидан

...”Сенга берган сутим оқ бўлсин, болам!..” Эркнинг чақмоқлари айтди бу сўзни. Ҳурликни бўғолмай, узилиб кетган дорнинг сиртмоқлари айтди бу сўзни. Зарраси жон қадар табаррук бўлган Ватан тупроқлари бу сўзни айтди. Болам, деб қон йиғлаб, ёши тутаган, хув, сўқир булоқлар бу сўзни айтди. Навқирон вужудни сўнгги бор қучган девона шамоллар айтди бу сўзни. Болагин изи кўксида қолган нураган деворлар айтди бу сўзни.

— Болам! — деб дор сари келдингми, Аёл! Болам, деб, дор сари келдингми, Она! Ватан, деб дор сари келдингми, Аёл! Ватан, деб дор сари келдингми, Она! Эрк, дея дор сари келдингми, Аёл! Эрк дея дор сари келдингми, Она! Кел, хоки пойингни кўзимга сурай, кел, сенга бош қўяй, УЛУҒ ОСТОНА!

Сен қандай сеҳрли қудратсан, Она! Она десам борим юмшаб кетади. Сув бўлиб оқаман, дарё бўламан, армонлар

жонимда нураб битади. Куриган гуллар ҳам исминг эшитиб, қайтадан яшнарлар ифорга тўлиб, тиззангга бош қўйиб ором оламан, сочим оқарса-да, бир бола бўлиб.

Сен қандай сеҳрли хилқатсан, Она?

...Гувиллаган денгиз гувранар, инграр. Дорга тортмоқчилар Эркни — болангни. Сен кириб келасан тулпор ёлига сингдириб юрт исин, қутлуг далангни. Кўзингга болангнинг нигоҳи тушди: қон сизган сўзингни ичга ютасан. “Она!” — деб бўзлаган жон-жаҳонингга “сутим оқ бўлсин!” — деб қайтиб кетасан.

— Жоним-ей, онам-ей” “Жоним-ей, болам... Менинг шунқор болам, менинг мард болам. Менинг аллаларим ҳаром қилмаган, бургут болам менинг, лочиншаҳд болам!..” Кетасан... Йиғлайди тагингда тулпор... Тишларинг сингудай кетиб борасан. Моможон, асилим, менинг мард момом, шу алпоз Қуёшга етиб борасан. Кўзларинг ёшини шамоллар артар. Қулоғинг остида бир ўктам нола. Сукутни синдирмай йиғлайди дилинг. “Сен эмас, мен ўлсам бўлмасми, болам?”

...Гувиллаган денгиз гувранар, инграр. Тулпор туёқларин ўпади тупроқ... Мозий, не сўзинг бор менга айтгувчи, ОНА деб аталган сўздан улуғроқ.

Дор тагига келди оқ отда АЁЛ. Бошидаги сочи тоғ қоридан оқ. У Ватан тимсоли, кураш тимсоли, бутун борлигида шивирлар тупроқ. Унинг мағрур боши мангу эгилмас, шамолга ишонмас соч толасини. Аммо Ватан учун, улуғ юрт учун, бағишлар ўзини ва боласини.

Зеро, бу дунёда бир ҳақиқат бор: кўп бор эгилгану аммо синмаган. Аёл — битта исми Эрк бўлган Аёл — дунёда ҳеч бир куч уни енгмаган...

3

Болалар уйига борсам, бир жажжи қизалоқ “ўзингиз билан мени ҳам олиб кетинг” деб, бўйнимдан маҳкам қучоқлаб олди. Ўша тун кечаси билан мижжа қоқмадим.

1990 йил, февраль.

Кундалигимдан

Кўрдим. Етимхона хобхонасида бир тўп тоғдан тушган жайронни кўрдим. Кўзида ҳасратнинг қора қуюни — чил-чил синиб ётган осмонни кўрдим. Хуркакларим менинг, қорақўзларим, нигоҳингиз мени бўлиб ташлади. Бир бутун миллатдим,

бутун давлатдим — қилич бўлиб, тилиб-тилиб ташлади. Мен она бўлдимми, сиздан узоқда, сиздан қочиб, излаб, топмай тилла тахт. Оҳ, армон исидан пишган мевалар — кимга ҳам ёқади мевасиз дарахт. Мен ўзим бўлмадим, она бўлмадим, мен ҳаёт топтаган қора тош бўлдим. Ҳиссиз, лаёқатсиз... Эрмак бўлган ишқ — иблис ила ошно муздек лош бўлдим.

Сен мени кечиргил, эй дўсти азиз. Кузу кипригиму жон деб севганим. Ўзимни бир чўри хоки пойингда, сени кўнгил беги — хон, деб суйганим. Нега ўз гўдагинг ўзингга малол, нега ўз қонингдан тониб борасан. Яратганим тутган жаннат мевасин оёғинг остига олиб борасан. Уйғон, дўсти азиз. Эрк учун уйғон, миллат учун уйғон, мен учун уйғон. Улуғ руҳлар ҳаққи, улуғ юрт ҳаққи, томирдаги тоза қон учун уйғон! Тавбалар қилмоқлик фурсати етди: иблис томирларин қирқмоғимиз шарт. Кўнгил булоқлари зилол бўлмаса, қуриб қолар бир кун ишқ номли дарахт. Агар эр аёлни офтобим деса, у офтоб бўлади, у ой бўлади, ҳали ўқилмаган китобим деса, у бошга қўнувчи Ҳумой бўлади. Деса ғунчаларни ўзига сингил, Кумушбиби келиб этагин ўпар. Атиргулни деса: эгачимдир ул: ҳаволарга хушбўй насимлар сепар. Дўстин аёлини деса номаҳрам, фаришталар хушнуд айларлар дуо. Кун бўйи ҳориган қуёш ҳам абад ушбу хонадонга бўлар маҳлиё. Қўли қадоғига десаки: санам, аёл қаримайди, ғам уни букмас. Ҳар бир андуҳига тоғдек қўзғолса, у ўтда ёнмайди, у сувда чўкмас. Хаста гўдагига тутса жонини миллат вужудидан арийди дард ҳам. Иймон-ла безаса дастурхонини бир куни инсофга келар номард ҳам. Шунда бу дунёнинг қора кўзлари ёшли эмас, яккаш сурмали бўлур, аёл қўлларида ишқнинг хиноси, кўйлаги ҳаёдан бурмали бўлур. Бир кучоқ боласи бағрида кулиб, бу ҳаёт бағрида кезар мастона. Юз йиллар нарида армонлар қолар, эртақларда қолар ул етимхона.

4

Дедилар: жаннатга бандайи мўмин ёлғиз иймон ила борса бўлурми? Жаноби Ҳақ шунда бандаларидан рози бўлурмикан, кўнгли тўлурми?

— Шаксиз! — жавоб қилди шунда улуғлар. Жаннат боғларидан иймон ҳам дарак. Аммо Ҳақ васлига етмоқлик учун ИЙМОН тоғларидан ўтмоқлик керак...

Оналар пойига нисор этилган жаннатга тушмоқлик шунчами душвор? Ўн саккиз минг олам силсиласида қанча сабр, қанча Иймон тоғи бор? Асрдан асрга ўтар бу жумбоқ, ким-

дир савол бериб жавоб кутади. Кимдир тоғдан ошиб ўтаётганда нафс дарасига қулаб кетади... Имом ал-Бухорий гишталари қани? Ҳазрат дийдорини чандон тилаган...

...Мен бир аёл ерга чуқиб кетаман. Наҳот, Иймон тоғи шунча нураган? Кимдир умр бўйи савоб йиғади: Тили-ю қўлидан аҳли мўмин лол. Бироқ, у қурган уй қафасларида қунишиб, қалтираб ўлтирар АЁЛ! Қаноти қирқилган маъюс қушдир ул: кўринмас занжирдан минг пора кўнгил. Ул сотқин занжирлар шодон шиқирлар: у аёл бўлолмас, у бир ожиз қул!

...Нега ҳазрат Темур аҳли аёлин кафтида кўтарди. Бошда кўтарди. Нега Бибиҳоним — малика момом Соҳибқирон ила жангта кетарди? Нега олисларда юрганда ҳазрат малика момомиз қасрлар кўрди? Аёл ақли ила зийнатланган тахт юзини мангулик сорига бурди. Нега улуг мирзо — Умархон мирзо Нодирабегимни суйди жон қадар? Ҳазаллар атади, девон атади — умрини атади, анда жон қадар... Нега, нега дейман, ақлим шошади, мўминлар, мен Сиздан жавоб кутаман. Жоним оғриқларин, изтиробларин яширмай шу қоғоз узра битаман.

Олис Ҳиндистонда севги қасри бор. Уни вафо қасри, ишқ қасри дерлар. Уни бир бор агар зиёрат қилса, тузалиб кетармиш кўнгли сўқирлар. Сиз-ку, қаср қурманг, ой олиб берманг, ёлғиз кўнглин олинг, ширин сўз айтинг. “Сен менинг ҳамдамим, суянчимсан” денг, ишонинг, авайланг, чечаклар тутинг. Уни буюм деманг, уни қул деманг, косасига қуйманг миннатли ёвғон. Қаранг, у болангизни қандоқ суяди, қаранг, бошингизда қандай гиргиттон.

У Эрк тимсолидир, Ватан тимсоли. У Она тимсоли — сочлари оппоқ. Капалак умридек қисқа фурсатда маъво йўқ Ватандин кўра улугроқ. Икки дунё унга бир тутам бўлиб, у сизга фарзандлар ҳадя этади. Жаннатга элтувчи иймон тоғлари аҳли аёл қалби ичра ўтади...

5

Бир куни тўрт ёшли қизим Нодира мен ўтирган хонага кириб, қўлларимдан ушлаб турғизди-да: “Ойижон, сиз мени эшитинг”, деб лаблари титраб, ўта жиддий билан Давлатимиз мадҳиясини айта бошлади.

Қошингда лол бўлиб, адл турибман. Сен айтган қутлуғ сўз мени элтмоқда. Митти вужудингда, жажжи жонингда юрт

туғроси порлаб-порлаб кетмоқда. Сен қачон кўксингга экиб улгурдинг, жажжи ойча бўлиб, қошимда порлаб. Қимтилган лабингдан, гўзал товушингдан хона деворлари кетмоқда титраб. Бўғзингдан озод, ҳур қушлар учмоқда, укпар товушларга тўлмоқда хонам. Қалбимда дарёлар буралиб оқар, улуғ вулқонларни кечирар олам! Мен қайларда эдим, узоқда эдим, юз йиллар нарида руҳим толибди. Мен худодан йиғлаб сўраб олган Эрк гўдагим рамзида келиб қолибди.

Менинг қоракўзим, сайроқи қушчам, шу қадди-бастингга кўзлар тегмасин. Бу шоир тилингга, озод тилингга ғанимлар ўқлаган сўзлар тегмасин. Оҳанглар оқмоқда қудратли, улуғ: юртим ўр-қирида қулунлар чопар. Қиш қаҳридан қақшаб чиққан Ватанга баҳорлар ям-яшил тўнини ёпар. Куртаклар ҳадемай гулга киради, ҳар бир гиёҳ албат ўз фаслин кутгай. Ўзбек тупроғининг яшил баҳори вақтлар келиб дунё юзини тутгай. Унгача ҳали кўп кураш олдинда, уйғотмоғимиз шарт ўзларимизни. Уйғотмоғимиз шарт мудроқ нигоҳлар, ярим ухлаётган кўзларимизни. Инсофни тортқилаб уйғотмоқ керак, у ҳамон уйқудан тургиси келмас. Тамагир, юлғичлар, буқаламунлар ҳамон кайфу сафо оғушида маст. Жойини жонига қўшиб кучоқлаб, ўлтирган кимсалар қуршалар хавотир...

...Гўдагим, фариштам, юзингга боқиб, руҳим кўзгулари ярқираётир. Зилол оҳангларда куйлайвер эркам, сен Эрк кўксидаги илоҳий ғунча. Куйлайвер, катталар қўлидан ушлаб, "Инсонда инсонни уйғотмагунча!"

Қошингда лол бўлиб, адл турибман. Нигоҳинг руҳимни ёғдуга белар. Мен сени қучаман: бўйи-бастингдан улуғ моларим ислари келар...

6

Бугуннинг Аёли елкаларида Истиқлол турибди — Ватан турибди. Гул каби гўдаклар хотиржамлиги — жафокаш кураи олам турибди. Бугун у Тумарис юраги билан Эркнинг қушларига донлар беради. Ватан томирига томирин улаб, лозим бўлса унга қонлар беради. Тупроғини ҳидлаб, кўзига сурар, у бугун Истиқлол иси ила маст. Эркни боласидек суймаган одам — у биздан эмасдир, у биздан эмас.

Уйнинг чироқлари порлаб турибди. Демак, порлаб турар Миллат чироғи. Аёлнинг қалбида қайнаб ётади туну кун муқаддас Хизр булоғи. Шу сув-ла сиз тез-тез юз ювиб туринг, ҳовуч-ҳовуч ичиб, бўлингиз сероб. Мудроқ нигоҳларга бир

қудрат инар, кўзлардан қувилар асрий оғу — хоб. Ватан бизникидир ўр-қири билан, бирдир кўзёш, жонбахш наъволаримиз. Ахир, Ватан учун биз кўкдан тушган Одам Ато, Момо Ҳавволаримиз. Кимдир чирогимиз учирмоқ бўлса, ёки юзимизга отар бўлса тош: уни муқаддас нон-туз кўр қилади. У биздан эмасдур, у биздан эмас...

Гулзорда чарақлаб ётади гуллар. Гўё қуёшнинг бир парчаси бўлиб. Аёллар, сиз руҳим кенгликларида ўсдингиз тоғларнинг арчаси бўлиб. Йўқ, сиз гуллар эмас, ҳаром-ҳариш қўл бир ҳидлаб, чеккага ташлаб кетувчи. Сиз арча, тошларни тарс ёрган қудрат — мангу яшилликдан дoston битувчи. Эй, Шарқнинг оқила, дарё аёли, сиз дунё дурларин сараларисиз. Сиз Аҳмад Фарғоний, Имом Бухорий, улуғ Амир Темур оналарисиз...

Бу дунё саҳнида мукаррам номинг кимдир ерга уриб, қилмоқ бўлса шарҳ... Руҳ қуши титроққа тушиб айтадур: у биздан эмасдур, у биздан эмас.

Бугуннинг аёли елкаларида Истиқлол турибди — Ватан турибди. Шу Юрт бекаси ул ўру қирларинг илму шуури-ла безаб юрибди. Иймон шамчироғи бўлиб Ватан-да, Аллоҳдан битмас нур сўрамоқчи у. Ойдек Барчин бўлиб, Эркнинг боласин тилло бешикларга беламоқчи у. “У ой ёруғидир, қуёшнинг нури” ва биз тўйиб-тўйиб олгувчи нафас... У — УЛУҒ ОСТОНА — ВАТАН УЙИГА нопок қадамларни асло йўлатмас...

7

Мен тоғларга бордим... Чўққи уйида ийманиб, осилиб турарди Ҳилол. Ойнинг нурларидан ҳўплаб, шимириб, до-ривор чечаклар терарди Аёл. Сочидан келарди гиёҳлар иси, оппоқ рўмолидан шу ис келарди. Кўзидан, сўзидан, қадоқ қўлидан, изидан эргашиб шу ис келарди. Оҳуқўз кийиклар ёнида эди, шўҳ, қайсар улоқлар эди ёнида. Чўққидан ийманиб қараган Ҳилол чўмилган булоқлар эди ёнида. У худди ой нури каби эди оқ. У худди ой нури каби эди пок. Бу сирли маъвода — хотир дунёмда мен Аёл кўрмадим ундан гўзалроқ...

Мен уни ногаҳон чўчитмай дея арча панасида турардим беун. Дунё ифорларга қоришган эди. Чечак ҳиди ила сармаст эди тун. Ёраб, узоқдан у мени чорлади. Сехру синоатдан муз қотди танам. Ой қошимга келиб, мендан сўради:

— Сен ҳам чечак излаб келдингми, болам? Тун нафас чиқармай тинглади бизни. Юлдузлар ёнарди сирли, ярқироқ. Хаёл кўзгусига боқиб кўрмадим бу каби сирли нур сочувчи ЧИРОҚ.

— Тоғда бир гиёҳ бор, тунда етилар. У гиёҳ кўп сирли — меҳригиёҳдир. Минг битта дардларга даво бўлар у. Бемор вужудларга мушфиқ паноҳдир. Тунда у ўт каби ловуллаб ёнар. Зулматни парчалаб, ёғду сочади. У нопок қўлларга ўзни тутқизмас. У мунис дилларга бағрин очади. Аёл ҳам бамисли шу сирли гиёҳ. Сиру синоати қалбида пинҳон. У улуғ тупроқдан қудрат олади. Шунда томир отар, гуллар берар жон. Она шер қудрати унда мужассам: ғаним кўзин бир шаҳд ила ўяди. Ғўдаги инграса, қалб қони билан миллат жароҳатин боғлаб қўяди. Улуғ момоларин қутлуғ рўмоли артар кўкрагидан асрлар доғин. У пок, озғин, нозик қўллари ила ҳеч кимга бермайди миллат байроғин! Унинг алласидан уйғонар дунё: миллат уйғонади, халқ уйғонади. Асрлар кунжида мудраган қарахт улуғ сўз уйғонар, қалб уйғонади. У гўё миллионлаб нур кукунлари: миллат дарди ила кулиб қўяди. У Эркни падардек, оғадек суйиб, жонида ғўдакдек олиб юради.

У — она у — сабр, у — ишқ, у — вафо, у — табиб, у — ҳабиб, у — бутун бахтдир, аёл уйғонмаса, уйғонмас миллат, у тўрт фасл гуллаб турган дарахтдир!

МОМО ЕР

I

“Ва биз ерни тўшадиқ ва қандай ҳам
яхши тўшагувчидурмиз биз”

“Қуръони Карим”дан

Аллоҳ амри ила яралди Дунё... Яралди Замину, яралди Куёш. Ойу юлдузлар ҳам саф чекди қатор. Қушу қуртлар, сувлар, шамол, булутлар, сервиқор тоғлару дарахтлар, ўтлар Момо ер кўксини қилди ихтиёр. Ажаб... Даҳшатга тушаман сувларга боқиб. Жимиллаб, гувиллаб ётади улар. Бағрига бўронни яшириб ётар. Ложувард осмонни яшириб ётар. Дунёнинг қақраган дудоқларига тириклик сувини бериб ётарлар. Қаҳру итоб ила тўфонлар қилиб, жонларни тасбеҳдек

териb ётарлар. Бу сувлар гоҳ сокин, гоҳ ювошланар, гоҳ дар-
газаб бўлиб, қайнаб-тошадир. Лек чайқалиб сира тўкилиб
кетмас. Момо замин деган улкан косадан...

Титроққа тушаман тоғларга боқиб. Улар оғир... Вазмин,
сирли, залворли. Хоҳласа қуёшни қўйгудек тўсиб. Аммо Мо-
можоним, улуғ тоғлар ҳам ғамгусор кўксингдан чиққанлар
ўсиб...

Нозланиб юрадур қоракўз жайрон... Ҳусну латофатин
қилганча кўз-кўз. Тўёқлари кўксинг тешиб юборар... Шунда
ҳам лом-мимсан. Сокин ётасан. Жонинг оғриса-да, демай-
сан бир сўз.

Йўлбарслар юрурлар сервиқор, кибор. Чангалида оҳу инг-
раб, берар жон. Кўксингга томади қайноқ қизил қон. Гиёҳ-
лар титраниб, сесканиб кетар. Хўрсиниқларингдан тоғ кўпчиб
тушар... Шунда ҳам сен жимсан, жоним Моможон. Менинг
сабрлигим, бешик тўшагим, қурту қумурсқага бирдек кўрпа-
сан. Кўзу кўнгилларнинг қақроқ чўлига ифорлар сепасан,
райҳон экасан. Ажаб...

Асрларнинг боши кўксингда ётар. Ётар оғушингда не улуғ
жонлар. Қўли очиқ кетган Искандар, Чингиз, боши кўкка
етган не-не хоқонлар. Улар гўдак чоғи момиқ товонин кўзла-
рингга суриб, суйиб ўлгансан. Сўнг қирлар қўйнида бошу
кўзидан чучмома сепгансан, жамбил сепгансан...

Шундай... жумлайи жаҳонга мушфиқ онасан. Оқ ювиб
тарайсан, берасан сутлар. Бағрингда тухумдан чиқиб поло-
пон, бағрингда жон таслим қилар бургутлар.

Қушларга ризку рўз берувчи ўзинг...

Дарахтлар томири кўксингда пинҳон.

Тўрт фасл тўрт тилда сўзлатиб, гуллаб,

куртакларга кўзлар бергувчи ўзинг.

Ҳатто кўксин чақмоқ йиртиб юборса, сенга

кўз ёшларин илинари Осмон!

Булутлар чўққингни ўпиб ўтарлар.

Саҳронгга соялар ташлаб ўтарлар.

Улуғ сувлар юзинг ювиб турарлар.

Мажнунтоллар сочинг ўраб қўярлар...

Арғумоқлар чопар ҳансираб, кишнаб, девона шамоллар
етолмас унга. Булутлардай кўчиб, чиройли бошин индамай
қўюрлар азиз кўксингга.

Оҳ, жоним онажон, қутлуғим Момом, боламга бешиклар ясаб ётасан. Фарзандларим қорда қолмасин дея, уйимга эшиклар ясаб ётасан. Бўлиқ донларингни дастурхонимга бўрсиллаган нонлар қилиб қўясан. Оғзимга минг турли ризқ илинасан. Сочларим сувингда ювиб қўясан. Қамишлар ўстириб, найлар тутасан, дунёни тўлдирай дея навога. Аршга сиғмаган дам мангу жой бердинг, ҳазрат Одам Ато, Момо Ҳаввога...

Бу қарзлар жонимни ўйиблар борар: сенга тутганим гул бўлдимми ёлғиз? Унда қайдин пайдо бўлди қутлуғ кўксингда шунча жароҳатлар, шунча қонли из? Кўкдан садо келар нурга қоришиб: биз Одам боласин қилдик мукаррам. Етти қат осмонни бахш этдик унга. Яралмиш заминнинг еттисини ҳам.

Одам боласининг қусурлари мўл: ҳамон тўкиламиз, ё тўлмадикми? Момо Ер самога юзланиб ётар: “Оё, биз ерни тўшак қилиб бермадикму?”

II

Юсуфни бозорга солди бу дунё:

Мана бу оқил қулни ким олади?

Мана бу ғариб қулни ким олади?

Мана бу нодир қулни ким олади?

Мана бу ҳайдалган қулни ким олади?

Мана бу латофатлик қулни ким олади?

Хиёнат қўлида титрайди қисмат. У зулмат кўксида бир қуёш эди. “Кичкина бўлса ҳам савол саволдир”, “О, мени сотганлар, ўтга отганлар оғаларим эди — қориндош эди”. Ҳамон шу жумбоқдан қийналади жон. Ватанни сотарлар. Дўстни сотарлар. Кўксингда от ўйин пайдо қилишиб, сенга ўқ отарлар, олов отарлар.

Онага қилични сермаб бўларми? Онанинг юзига мумкинми урмоқ? Момо Ер ингранар: фарзандлар учун бормикан бундан-да улуғроқ гуноҳ?

Юсуф юзларининг гўзаллиги ҳам,

Юсуф кўзларининг гўзаллиги ҳам,

Сочларининг қаро-қаро тунлари,

Найдан-да ёқимли, нозик унлари...

Тишлари дур ила ҳусн талашган,

Кулларин шамоллар упиб, силашган,
Бу тенгсиз заковат, хусн мардона
Яна ўз бағрингга қайтди-ку, Она!

Ҳамон улуғ тоғлар хаёл суради. Ҳамон гиёҳларинг хаёл
сурар жим. Шамоллар кўксидан бир сас келади: мени сот-
ган эди биродарларим...

Шундай бозорларни кўрган Момосан!

Қайдадир қуриса оби ҳаётинг, одамлар не учун йиғла-
майдилар?

Биродари ўтса, боласи ўтса, одамлар не учун йиғламай-
дилар?

Жонажон дўстларин бир пулга сотса, одамлар не учун
йиғламайдилар?

Йўлбарсин йўқотса, лочини ўлса, одамлар не учун йиғ-
ламайдилар?

Улар йиғлайдилар: амали ўлса, шон-шуҳрати ўлса, пул-
лари ўлса...

Атрофида товлон ялаб юрувчи, хиёнаткор, пасткаш қул-
лари ўлса...

Ғалати дунё бу... Ғалати ғоят... Аллоҳ қаршисида қулмиз
барчамиз. Аслида Момо ер — Ватан дуосин олиб улгурмоқ-
лик эрур саодат...

Бағрингга туғилиб, ўсиб, улғайиб, яна кучоғингга қай-
тишни сезса, эҳтимол, ғаним ҳам дўстга айланар... Эҳти-
мол... Шамоллар нохуш эсдилар. Феврал баданидан ўтиб
кетди муз. Онага ўқ узмоқ мумкинми, иним? Сени шунча
ғафлат чирмаб олдим, иблис вужудингга қутқу солдим?
Биз сенга ишониб қўйдикми, ЭССИЗ? Шу ерда кўзимдан
тирқирайди қон. Ўз-ўзимни ёмон кўриб кетаман. Моможон,
бешигим, заминим, жоним, энди сенга қандоқ шеърлар би-
таман?

Бир бурда нон учун сотилмас ўзбек.

Бир ҳовуч пул учун бўлмас саргардон.

Бу жаҳолат учун, бу гуноҳ учун

Сен бизни кечирсанг бўлди, Онажон!

Асрлар томири қақшаб кетдилар. Соҳибқирон бобом куяр
бетоқат: руҳни Эрк сувига чайқамоқ керак, Ватан озодли-
ги — шудир саодат...

Юсуфни бозорга солди бу дунё... Бу асли бир синов, им-
тиҳон эди. У пойини ўлган оғаларига кулиб турганича шун-

дай сўз деди: “Эй биродарларим, сизлар мени қудуққа ташламадингизлар, балки мени тахтга ўлтирғиздинглар. Эй биродарларим, сизлар мени гурбатга ташламадингизлар, балки мени подшоҳ қилдинглар”.

Шундай азоблардан ўтгансан Ватан! Шундай қийноқлардан ўтдинг Момо Ер. Сен Эрк бешигисан, сабр шоҳисан, қисматлар ёзилган китобсан ахир!

III

“Ҳақиқатда ҳамма мўминлар бир-бирига биродардурлар”

“Қуръони Карим”дан

Раҳмати Илоҳий осорига бок; ҳаётсиз заминга қандай берди жон! Муқаддас китоблар бешак муқаддас: Тавротми, Инжилми, Забурми, Қуръон! Замин ҳам ҳаммага етиб ортади, мўминлик, муслимлик қонимиздадир. Биз билган дунёга тош отма, ғаним. Оллоҳ қалбимизда, жонимиздадир. Қара, Куёш, Ойга, нурларин сепар, биз нурга юзини ювган авлодмиз. Муқаддас китобин сендан яшириб, қабрда асраган одамзодамиз! Бизни ер юзидан супурмоқ бўлиб, минг бор уриндилар, оқди дарё қон. Улар унутдилар, Момомиз замин, бизни асрайверар отамиз Осмон!

Момо Ер, сен шундай муқаддассанки, ибодат учун ҳам тупроқ берасан. Бошидан қуёшлар ўтмасин дея, соя-салқин деган япроқ берасан. Қара, гиёҳларинг қандай мўминлар... Бир-бирин кучоқлаб, тиллашиб яшар. Қушлар бозор қилар, дарёларингдан болачаларига сувлар ташишар. Дарахтларинг иноқ, шовуллаб турар, Аллоҳдан беамр узилмас япроқ. Кўнглимдан бир ёруғ сўзлар ўтади: Момо Ер мўминлар ичра мўминроқ. Мўминлар барчаси биродарлардир: зулм — рух дарахтин қуритар оғу. Қўлимиз узатсак бир-биримизга гуноҳларимиз ҳам тўкилар дув-дув... Мўминлик ҳамманинг қўлидан келмас: у зулм эмасдир, у ҳилм, карам... Бизни кутатурлар безовта, гирён: аввал, охир ўтган пайғамбарлар ҳам...

Бир куни Сулаймон пайғамбаримиз йўл олди чумоли водийси томон. Беҳисоб лашкардан митти жонларни босди қўркув, босди беҳад ҳаяжон: “Уйга киринглар, ҳой, биродарларим, — деди бир чумоли ҳовлиқиб, шошиб. Мабодо Сулаймон аскари кўрмай, сезмай қолиб, сизни кетмасин босиб”.

Ҳамон табассумлар қилар пайғамбар, юз тутганча тан-
ҳо қодир Худога: “Неъмату, шукрингдан бенасиб қилма,
солиҳ амал бергин, зулмдан асра, умрим сероб айла мўл-
кўл дуога...”

Мўминга биродар бўлмоқлик учун, қалб иймон нурига
чўмилмоғи шарт. Чумолига азоб бермас мусулмон, меҳр бу-
лоғидан сув ичар дарахт.

Эй, ниқоб ортида турган ғанимлар! Муқаддас динимиз
қилманғиз ҳаром! У бизнинг қонимиз, жонимиздадир. Бир-
бирига зулм қилмас мусулмон. У киндик қонлари тўкил-
ган замин увоғин кўзига суриб яшайди, саҳролар кўксига
бағридан оққан савоб дарёларин буриб яшайди. У гўдак
қўлига илк қадамданоқ бош ёрувчи тошмас, гуллар бера-
ди. Аёлин асрайди, нон-ризқ келтириб, Ватан хизматида
тун-кун елади.

Кибордан олисда бўлади мўмин.

Кўзлари ҳаддидан ошиб кетмайди.

У ерни авайлаб-авайлаб босар,

Сўзлари ҳаддидан ошиб кетмайди.

Нафсига қул бўлмас, мунофиқ бўлмас...

Итларга Ватанин сотмайди.

Гўдагини гумроҳ қилмас ҳеч қачон,

Нафс оловига отмайди.

Подшоҳини ғийбат қилмайди мўмин.

У Аллоҳнинг ерга тушган сояси.

Мўмин эзгуликдир, сабрдир мўмин.

Мўмин — ҳақиқатнинг дояси.

Аллоҳ Ер юзининг ҳар бир жойини ибодат учун пок қилиб
яратди. Ва ўзи хоҳлаган бандаларига шоҳлик рутбаси-ю, ну-
рин қаратди.

Момо Ер, золимлар зулмидан сени танҳо қодир эгам —
Аллоҳ асрасин. Кучоғингда жаннат меваси унсин, қалблар-
ни ишқ деган булоқ асрасин.

Бир бурда нон учун сотилмас ўзбек,

Бир ҳовуч пул учун бўлмас саргардон.

Сенга зулм қилган бўлсак ногаҳон,

Гуноҳимиздан ўт, азиз онажон!

IV

“Эҳсонлар ёрдамида дилларни қўлга кирит...”

“Қуръони Карим”дан

Эҳсон, қай тахлитда бўлади эҳсон? Момо Ер эҳсонлар кутиб ётибди. Менинг қўлларимдан, менинг кўзимдан... Менинг қадамимдан, менинг изимдан... Мен унинг дилини овламоқ учун далага уруғлар сепмоғим керак. Бўлиқ буғдойзорлар шовуллаб турса, ризқ денгизи турса чайқалиб, кулиб... Гўдакларим юзи ширмон бўлади. Момо Ер қайтарар бирга минг бериб.

Самарқандда шундай боғбон бор эди. Фанижон ота деб суярдик уни... Ташландиқ ерларни сўраб олди у. Ўзи бемор эди — хастаҳол эди. Қандкасал қўймасди зулукдек сўриб. Барибир боладек билмасди тиним. Шундай бир боғ барпо қилдики ота... Жаннатдан бир бўлак ташлаб кетди у. Жигаргўшалари — дарахтларининг кўзларин мангута ёшлаб кетди у. Шундай... оптимиздан қолсин эҳсонлар...

Эҳсон, қай хил рангда бўлади эҳсон? Кўзим кўзларингга ҳар куни тушар. Ҳар куни дийдоринг жонимга босгум. Моможоним менинг, хазинам момом, не хизматлар қилсам, эҳсонлар берсам сенга лойиқ фарзанд деган ном олгум... Гулларга ўрагим келади сени, сочларим супурги қилгим келади. Тоғларингга чиқиб, минг бир гиёҳнинг сирини Синодек билгим келади. Куёш нурларини ҳовуч-ҳовучлаб, муқаддас бошингдан сепгим келади. Типратиканларинг қўлидан ушлаб, иним деб юзидан ўпгим келади.

Не қилсам, кўнглингни топаман, Она? Не қилсам асрайман ёмон кўзлардан! Сукут қилмай сўра, талаб қил, ёдлат, фарзандлик бурчини ўғил-қизлардан. Токи, кўкрагингдан оқ сутинг эмиб, оппоқ юзларингга тош отмасинлар. Гумроҳ бўлмасинлар, иблисни кучиб, бўғзи қадар гуноҳга ботмасинлар. МОМО ЕР! Сен энди дунёга юз очмоқдасан, ортдадир азоблар, ортдадир рўё. Табаррук заминим, жону жаҳоним, эй замин аталмиш оқ сочли Момо!

* * *

“...Кўрсат жамолингни, сенга бир қарай”

“Қуръони Карим”дан

Ҳақ жамолин истар ҳар битта кўнгил. Ҳазрат Мусо беҳуш бўлиб йиқилди жисми билан қутлуғ Момо тупроққа.

Онажон, сен уни оҳиста кучдинг, аъзойи баданинг тушиб титроққа. Хуш қайтди қалб билан. Тасбеҳ айтди тил. Сен унинг жисмини кўксингда тутдинг. Тур тоғи шодлигин қутлуғ май каби энтикиб шимирдинг, энтикиб ютдинг. Аслида яратган эҳсони-ку сен! Одам авлодига айланган нисор. Тоғларинг эҳсондир, сувларинг эҳсон, ҳаволаринг эҳсон, эҳсон эрур қор! Балки Ҳақ жамолин бир заррасисан — жисму жонимизни бағрингда тутган. Сенга тик боқмоққа зарра ҳадд-дими йўқ, тақдир китобини зарралар битган.

Эй муқаддас Ватан — жоним Момо Ер!

Мен Аллоҳ кўнглини олмоғим учун аввал сенинг дилинг овлашим керак. Ярадор оҳунинг оёқларини рўмолларим ила боғлашим керак. Илон заҳаридан обиноввотлар, қуш сутидан дарё қилмоғим керак. Қарғаларга салом сўзин ўргатиб, балиқлар тилини билмоғим керак.

Вақт келди. Шовуллар қалбларда дарё. Шунчаки яшамоқ бизлар учун ор. Эрк дея ёнмаган сўқир кўзларга Юсуф кўйлагини суртмоқлик даркор. Икки қирғоқ аро чайқалар денгиз. Ватан ҳам қалб ичра чайқалиб турар. Шам ловуллаб ёнар. Ошиқ парвона шамнинг шуъласига ўзини урар. Сен-ку шам эмассан. Куёшсан Ватан! Мен гоҳ баҳордирман, гоҳ ёз, гоҳ кузман. Сенга бор эҳсони — биргина қалбин индамай тутувчи паркентлик қизман. Болалигим чопар тупроқларингда. Онам ҳамон сочим ўрмоқда тараб. Мен эса бир чексиз қувончга тўлиб, куёшга чопаман, куёшга қараб. Ҳамон югураман, майда сочларим. Гоҳ баланд тушаман, гоҳ паст тушаман. Кўксида Аллоҳу ёлғиз сен ила мен ҳамон ўшаман, ўша-ўшаман. Бир ҳовуч тупроқ не, битта заррангни то абад ғанимга кўрмайман раво. Мен кимман: бор-йўғи битта соч толанг, битта оқарган соч толангман, Момо! Она, деб биз балки айтаверармиз, сен жим эшитасан, олмасдан нафас. Эй, жону жаҳоним, табаррук замин, сен ҳам мени “болам” дея олсанг, бас!

ТОНГТА ҚАСАМ

Мана, бир неча кундирки, етмиш икки томиримни ўт каби куйдириб, руҳимни алғов-далғов қилиб, юрагимнинг қонли ёшларига ғарқ бўлиб, “ГИРЯ” нола қилади. Бу куй юрагимнинг туб-тубидан сизиб чиқиб, халқнинг кўзидаги, сўзидаги, нафратидаги, қатъиятидаги изтиробга қоришиб кетади.

Юрагимдаги нафрат дарахти лаҳза сайин юксалиб боради. Иблис ўйинларининг қурбони бўлган ҳамюртларимнинг бошида бўзлаган отахонларнинг, онахонларнинг, маъсума келинчакларнинг нигоҳлари ёлғиз ҳайрат ва ишончдан иборат бўлган гўдакларнинг киприкларидан узилган, ёмғирдай қуйилган аччиқ азоб томчиларини ичиб юксалади бу дарахт... Бу дарахтнинг илдизларини қучиб эса бизни ҳамиша меҳрумуҳаббати, зилол сувлари-ю, ҳалол ризқ-рўзи ила сийлаган, ибтидою интиҳомиз оралиғидаги яхшилигу ёмонлигимизни бирдек кўтарган сочлари оқ она-Ватан ётади.

...Сенга ўқ уздиларми, муқаддас саждагоҳим? Сенга тиф кўтардиларми, азиз онажон? Қучоғингда қирғоқларига сиймай, гувиллаб турган қудратли халқ қалбини хазон япроқлари янглиғ тўзғитмоқчи бўлдиларми? Ҳар бир хужайрасига Ватан сўзи муқаддас Куръон оятлари янглиғ нақш этилган, оқарган сочларининг ҳар бир толаси ором нелигини аллақачон унутган, сенинг табарруклигинг ва танҳолигингни дунёнинг энг чекка бурчакларига-да, севинч ва ифтихор ила намойиш қилган улуғ фарзандингни йўлдан олиб қўймоқ бўлдиларми?

Демак, улар биздан қўрқадилар! Демак, улар бизнинг кўксимизга — гулга кираётган муҳаббат ва нафрат, Эрк ва Ўйғониш дарахти кўклигидан қаттиқ алам ва изтиробга тушадилар. Демак, қалбимизда ҳилпираб, дунё узра қанот ёзаётган туғимиз тўлқинларидан титроқча тушадилар. Демак, улар — Иблис болалари — гўдакларимизга унутилаётган аллаларимизни қайта-қайта сеҳрга тўлиб айтаётганимизда тонггача тикан устида юриб, қабиҳ ниятларини режалаштирадилар.

Ҳа, бундай қабиҳ, ифлос, разил ишни парда орасида туриб, улуғ Тангри даргоҳидан абадул-абад қувилган, ўзларининг шаклу шамойилини турфа рангда кўрсатадиган Иблис ва унинг ҳамтовоклари амалга оширадилар ва абадий дуо-йибадга юз тутаяди.

...Тўмарис онамизга таҳдид қилдилар. У ғанимининг разил бошини танидан жудо қилиб, қон тўла саночга тикди...

...Қурбонжон додхоҳ онамизга таҳдид қилдилар... У беҳисоб ғанимларининг қабиҳ ниятларини қутлуғ шамширдай кесиб, дор остига келди ва ўғлига айтар сўзини айтиб кетди. Шамоллар йиғлади, у йиғламади, тагидаги учқур тулпори дув-дув кўз ёш тўкди, у йиғламади. Аҳли аёл, эркак йиғлади. У йиғламади. Ва ҳануз улуғ додхоҳ онамиз ҳаёл кенглик-

ларида мағрур ва мардона от чоптиради, нигоҳларидаги нафрат қора тошларни ўт бўлиб куйдиради...

Ҳазиллашиб бўлмайди бундай халқ билан. Ҳазиллашиб бўлмайди бундай оналарни туққан Ватан билан... Ҳазиллашиб бўлмайди ловуллаган юракли фарзандларга волида бўлган бундай оналар билан.

Бизни қўрқувга тушади, деб ўйлашди. Хато қилишди. Иймони кемтиклар таҳликага тушадилар.

Бизни саросимага тушади, деб ўйлашди. Хато қилишди. Жони сабиллар пана жой излаб қоладилар.

Бизни тўзғиб кетади, деб ўйлашди. Хато қилишди.

Аламзадалар, нафс бандалари тўзғиб кетадилар.

Биз нафратдан янада қаттикроқ мушт бўлиб тутиладиган халқмиз.

Биз ўзга чаманлар исига ўрганмаган оналармиз.

Биз ўзга тупроқларда жон беролмайдиган аёллармиз.

Биз ўзга ҳаволарда томир отмайдиган гиёҳлармиз...

Зўрлигимизу ғўрлигимиз билан, қувончимизу андуҳимиз билан, кенглигимизу тенглигимиз билан, саҳийлигимизу соддалигимиз билан сеникимиз, азиз Онажон!

Тиконларинг гулимиз, майда тошларинг дуримиз, ҳар бир зарранг кўз нуримиздир...

Сенинг болаларинг буюк бобокалонларимиз — соҳибқирон Амир Темур бўлиб, шеърят султони Алишер Навоий бўлиб, Имом Бухорий, Аҳмад Фарғоний, Имом ат-Термизий, шоҳ Бобур каби улуғ зотлар бўлиб, берган оқ сутингни ҳалоллаб келишган. Абу Али ибн Сино бўлиб дунё дардига дармон бўлган.

Сен ҳеч қачон ёмон болаларни туғмагансан, онажон! Иблис болаларига эса ёвузлик волида бўлган, сут берган. Ундайларни ерда бандалар, кўкда Аллоҳ сира-сира хуш кўрмайди. Денгиз йўлида учраган ғовларни чирпирак қилиб кўкка отганидек, бундай қузғун ва ўлаксахўрларни гувиллаган денгиз — халқ бир зарб билан қирғоққа чиқариб ташлаб, яна улуғ йўлида давом этаверади.

...Жанна д'Аркни тоғдек уйилган ўтин устига қўйиб, ўн минглаб томошабин ҳузурида гулханда ёндиришди. Унинг нозик жисми ловуллаб кўкка ўрлаётган гулхан ўримларига қўшилиб, ҳаволарга тарқалиб, сочилиб кетди. Рухи ўз эгасига — уни яратмиш Парвардигор ҳузурига йўл олди. Аммо, ёниб, ўчиб, совуган гулхан куллари оғушида мўъжиза — алангалар минг уринса-да, ямлаб уддасидан чиқолмаган, бус-бутун самандар юраги қолди.

Муҳтарам юртбошимиз Ислоҳ Абдуғаниевич! Асрлар оша
гиря гулханларида ёнмаган, бус-бутун юраги, мардона қал-
би билан ўзбек оналари ҳамиша ёнингиздадир. Сиз биз ва
болаларимизни шамолларга-да ишонмайсиз, қуёшнинг нур-
ларини обирахмат каби борлиғимиздан қуйгингиз келади.
“Огоҳ бўлинг!” дейсиз, бундай фожиа руҳу вужудимизни зил-
зила каби қаттиқ силкитиб ўтди. Яна ва яна огоҳ бўлмоқ,
юрт тақдири, болалар тақдири учун доимо бедор ва огоҳ
бўлмоқ ҳисси томирларимизда қон янглиғ оқмоқда. Қалдир-
ғочлар ҳар тонгда Валфажр ўқир экан. Валфажр — Тонгга
қасам дегани. Ўзбекистон қалдирғочлари — сизнинг ҳеч ким-
га бермайдиган болаларингиз оналари ила ҳар субҳидам бу
қутлуғ заминга, табаррук Ватанга тинчлик ва осойишталик,
фаровонлик сўрар экан, улуғ Истиқлолимизнинг бошида
турган Сиздек буюк инсонни “Аллоҳ ҳамиша ўз паноҳида
асрасин!” деб дуолар қилади. Зеро, заминдан аршгача чўзил-
ган бу жажжи ҳовучларга тўла дуолар Жаноби Ҳақ ҳузурида
албатта ижобат бўлғай...

ҚОДИР ЭГАМ, ТУРКИСТОННИ АСРАГИЛ!

Тунда туриб, юлдузларга боқдим мен,

Юлдуз тўла дарё каби қалқдим мен.

Арш аркини нидо бўлиб ёқдим мен:

— Қодир эгам, Туркистонни асрагил!

Кимдир сендан беҳисоб ганж сўрайди,

“Туноҳларим кеч”, деб юпанч сўрайди.

Ғанимига кулфату, ранж сўрайди:

— Қодир эгам, Туркистонни асрагил!

Кимдир етти пучмоқ аро бемакон,

Юрагида Ўшу, Ўзган, Андижон.

Нола қилар, кўзларидан оққан қон:

— Қодир эгам, Туркистонни асрагил!

Бу оламдин ким топибди ҳаловат,

Лекин Ватанда яшаб ўлмоқ саодат.

Қуш, қумурсқа, тоғлар қилар ибодат:

— Қодир эгам, Туркистонни асрагил!

Хур-хур эсган шамолларинг сўрайди,

Тўлин ойу ҳилолларинг сўрайди.

Камгап, камқон аёлларинг сўрайди:

— Қодир эгам, Туркистонни асрагил!

Бешикдаги гўдакларинг сўрайди,
Энди унга чечакларинг сўрайди.
Аллалару эртакларинг сўрайди:
— Қодир эгам, Туркистонни асрагил!
Ватан, сендан ўзга айтар сўзим йўқ,
Зарим, зўрим, балки нурли кўзим йўқ!
Сен омон бўл, йўқса, менда тузим йўқ:
— Қодир эгам, Туркистонни асрагил!

НУРЛАРНИНГ ҚАЙТИМИ НУР БЎЛАДИ

Кўҳна тарих гувоҳ: муаззам Шарқ тахтига улуғ соҳибқиронлар, султонлар, неча-неча хоқонлар келиб-кетдилар. Ҳеч нима ўзгармади.

Аёл пойгакда қолаверди.

Бўйи дунё билан бўйлашадиган фарзандлар ҳадя этди.
Ҳеч нима ўзгармади.

Аёл пойгакда қолаверди.

Пайгамбарларга волида бўлди. Ҳеч нарса ўзгармади.

Аёл пойгакда қолаверди.

Унутилган гул янглиғ, хазон япроғи янглиғ, ёлғиз дарахт янглиғ бир чеккада қолаверди. Саодат буржидаги юлдузларнинг нурлари-да унга етиб келмади.

Аёл пойгакда қолаверди.

Хуснига қул бўлдилар.

Ақлига тасанно ўқидилар.

Аёл пойгакда қолаверди.

Унинг пойига жаннатларни нисор этишса-да, болаларини бағрига маҳкам босиб, Аёл пойгакда қолаверди.

Аёллар лаҳзаси, аёллар куни, Аёллар йили тарихнинг ҳаёлига бир лаҳза бўлса-да келмади. Зотан, улар момо Тумарис, Жанна Д'Арк, малика Клеопатра бўлиб дунёларни ҳайратга солиб улгурган эдилар-ку! Зотан, улар Зебуннисобегим, Нодирабегим, Мумтозмаҳалбегим бўлиб, бир даста нурга айланган эдилар-ку...

Ўзининг ўзлигини англатиш, камситилган ҳуқуқини тиклаш, ҳаётнинг ширин мевасини татиб кўришга у ҳам бурчли эканлигини билдириш учун қилган Халқаро ҳаракатлар ҳам деярли наф бермади.

Аёл пойгакда қолаверди.

Шунда у шоира Робиа бўлиб, аёл муҳаббатини тандирга айланган ҳаммом деворларига қизил қони ила иншо этиб, “тўё қиздирилган това ичидаги балиқман, келиб ҳолимни томоша қил”, деб дунёга мурожаат қилиб ёзиб кетди. У на зарда қилди ва на аччиқ қилди. У бор-йўғи дунёга Аёл қалби ҳукмини айтди. Шунда ҳам ҳеч нарса ўзгармади.

Аёл пойгакда қолаверди.

Шунда у Увайсий, Нозимахоним, Маҳзуна, Зулфияхоним бўлиб, яна такрорланаверди. Шарқ аёлининг ақли дарёларидан бутун дунё сув ичди.

Демак, Аллоҳ Аёлни ёлғиз қошу кўз учун яратмаган экан-да... Демак, Аллоҳ Аёл елкасига ҳаётнинг қувончу ташвишларига волидалиқни, заминнинг абадий яшиллигини таъминлашга жавобгарликни, маънавият дарёларига миробликни, мангу гўзалликка посбонликни, келажакқа қалқонликни ишониб топширган экан-да. Демак, унинг беқиёс ҳусни талъати, нозик ақли, куйинчаклиги ортида дунёнинг улкан хонадонига шамчироғлик вазифаси пинҳон экан-да...

1999 йил муҳтарам юртбошимиз Ислом Каримов томонидан АЁЛЛАР ЙИЛИ деб эълон қилинди ва дунё маънавиятининг яшил туғи ўзбек халқи қўлида кетди.

Аёллар йили, деб эълон қилиниши билан тоғларнинг боши осмонга етди. Қушларнинг чуғури самони тутди. Дарахтларнинг томирлари зам-зам суви ила сероб бўлди. Мудроқ куртакларнинг бўғзидаги сўзлари яшил куйларга айланди. Дарёлар буралиб-буралиб оқа бошлади. Момоларимизнинг пешонасидаги ажинлар текисланди. Аёлларнинг нигоҳидаги қуёшдан бодомлар гуллади. Курраи заминнинг кўкси бирдан кенгайди. Боласини бағрига маҳкам босган Аёл қўлига тоғ бургутлари келиб қўнди.

Аёл қалбида янги асрнинг ибтидоси бошланди.

Аслида бу йилнинг Аёл қалбидан кутгани ҳам шу эди-ку.

“Биз мамлакатимиз янгилиниши ва тараққиётига фақат фуқароларга кенг ҳуқуқ ва эркинликлар бериш, агар истасангиз жамиятимиз ижтимоий-сиёсий ҳаётида уларнинг фаол иштирокини рағбатлантирибгина эришмоғимиз мумкин”, деб ёздилар муҳтарам Президентимиз. Ва аёлларнинг сиёсий, ижтимоий, шахсий ҳуқуқлари ҳимояси йўлида дунё миқёсида биринчи бўлиб пойгакдаги Аёлга қўл узатдилар. Унгача жамият Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, “Соғлом авлод учун” Орденини таъсис этиш тўғриси-

даги Ўзбекистон Президентининг 1993 йил 4 мартдаги Фармони, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1995 йил 2 мартдаги “Давлат ва жамият қурилишида аёлларнинг ролини ошириш бўйича чоралар тўғрисида”ги Фармони, Ўзбекистон Республикасининг “Оила ва никоҳ тўғрисида”ги қонунлар кодекси каби муҳим ҳужжатлар негизида Аёлга бўлган катта ишонч ва авайлаш туйғуси, унинг Аёллик олами давлат томонидан ҳамиша муҳофаза этилажаклиги ҳақидаги улуг ғамхўрликнинг гувоҳи бўлди.

Етти йил мобайнида она заминимизда амалга оширилаётган барча қутлуг ишлар биринчи навбатда Аёлларни қувонтирди. Юртимизга улуг бобокалонимиз Аҳмад ал-Фарғоний қайтганларида улар билан бирга кўзларида ёш ила волидан муҳтарамаларининг руҳлари ҳам қайтиб келди. Муҳтарам зот Имом ал-Бухорийга атаб етти ойда бунёд этилган улкан обидани қуриш жараёнида ҳазратнинг оналари руҳи ҳамиша ҳозир у нозир бўлиб, арш тоқини ўз дуолари ила сероб қилган бўлса ажаб эрмас... Гарчи руҳлар кўздан пинҳон бўсалар-да, товушлари қулоқларимизга чалинмаса-да, ипак либосларининг шитирлашлари шаббода шаклида юзу кўзимизни силаб ўтар. Миннатдор нигоҳлари тунда бедор ўлтирган дамларингизда бир тутам нур — ой нури бўлиб, даричангиз оша юзу кўзларингизни ёритар. Аёлнинг дуога очилган қафтларига қараб, кўз ўнгимда зилол булоқлар жонланади. Бу булоқларда Она-Ватан ва унинг ўғлонларига аталган тонгдай ёруғ ниятлар қайнаб ётади.

Мен Ҳиндистонда бўлмаганман. Бироқ у ерда бўлганларнинг айтишича, “севги ва садоқат қасри” бўлмиш Тожмаҳал кўркини дунё бошидаги тожга ўрнатилган ноёб гавҳар, деб таърифлайдилар. Аёллар йили баҳонасида менинг қалбимда ажиб орзулар бош кўтаради. Вақтлар келиб, ўзбек аёлларининг ақлу шуурини, латофатини биз ундан-да кўркамроқ биноларга нақш этармиз. Ҳазрат Алишер Навоийнинг “Етти гўзал” рамзидаги қасрнинг етти дарвозаларидан дунё аҳли ҳайрат ва ҳавас ила оқиб кирар. Меҳмонларни Тумарис момимиз, Қурбонжон додхоҳ, Нодирабегим ва шу каби нодираи давронлар тимсоллар рамзида кутиб олар. Мактабларда дарс сифатида киритилажак “Навоий сабоқлари”ни етти ёшли умид гўнчаларимиз Ҳазрат Навоийни қуршаб олган “Шоиралар хиёбони”да яна бир марта такрорлаб олар... Оиланинг муқаддаслиги, хотин-қизларнинг билим олиши йўлидаги тўсиқларга батамом чек қўйилар.

Аммо унгача Аёлда аёлликни уйғотмоққа эришишимиз лозим. Бу йўлда бизга муқаддас Аёллар йили ёрдам беради. Биз дунёнинг синчков нигоҳларини елкамиз оша ҳис қилиб, илм ва ижодда куртак бўлиб бўртамыз, ишонч ва муҳаббат бўлиб гуллаймиз, Ватаннинг фидойи оналари бўлиб мева берамыз. Болаларимизни юз эллик йиллик оғулардан халос қиламыз. Руҳий ва жисмоний қувват ила соғлигимизни тиклаб оламыз. Қўлимиздаги мўйқаламлар Ватан сувратини беқийёс меҳр ва муҳаббат ила полотноларга туширганида, дунё энтикиб, унинг қошида узоқ-узоқ қолиб кетади. Дунё халқлари билан илмий ва ижодий баҳсларга киришганимизда, Шарқ Аёлининг назокати ва ҳаёси, теран ақлига тан берадилар ва улуғ Гёте мисол “Ғарбу Шарқ девон”лари яратадилар.

Аёллар йили... Бу биз учун катта ишонч йили... Аёллик қудратига, яратувчанлигига, ақлу шуурига, муҳаббатига ишонч йили. Зотан, инсон руҳиятидаги энг гўзал яратувчанлик ҳам шу ишонч орқали намоён бўлади. Аёллар йили биз аёллар учун улуғ дарёларнинг бошида туриб, ҳар биримизга улашилинаётган оби ҳаёт. Юз-кўзларимизни меҳрибонлик билан силаётган қуёш нури. Бу нурларнинг қайтими нур бўлади. Улуғ Эрк дарёсининг зилол мавжларида биз фарзандларимизни чўмилтириб оламыз. Ватанни, она заминимизни, болаларимизни она шер муҳаббати ила севмоқ, ҳеч кимга бермаслик туйғусини биз қонларимизда янада бошқача, янада қудратли қилиб намоён қиламыз. Ватан деган сўз етмиш икки томиримизни ларзага солмагунча биз ўзимизни уйғотаверамиз.

Ватан надир, туққан ерим, турғон ерим, ўсиб-униб, ўйнаб-кулиб юргон ерим. Жоним ватан, таним ватан, кўзим ватан, эсдан чиқар они кўргоч, кўргон ерим, деб ёзади шоир Сидкий Хондайлиқий. Чиндан, ҳар бир аёл ўзини жажжи Ватан деб билмагунча биз дарёларга айланиб бораверамиз. Замин кўксига энг сара, энг гўзал гул ва дарахтларни экамыз. Бир-биримизга энг ёқимли, энг гўзал сўзларимизни айтамыз. Шундай жипслашамизки, орамиздан ҳатто шамоллар ўта олмайди.

Бунда бизга Аёллар йили ёрдам беради.

Бунда бизга муҳтарам Президентимизнинг ишонч ва қўмаклари ёрдам беради.

Зеро, Аёллар йили дунё тарихида янги Асрнинг ибтидо-сидир...

ОГОҲ БЎЛИНГ, ТЕРРОР!

Тасаввур қилинг: баргларида қуёш нурлари ўйнаб, дил-тортар ҳаёт гувиллаб ётган хиёбонда ё бир ўзингиз, ё ширинтой болангиз — оилангиз, ё қадрдон дўстингиз, биродарингиз билан кетиб бораяпсиз!.. Фикрингизда шундай бир хотиржамликки, гўё қуёш кўкдан абадий нур сочаверади, гўё барглар абадий яшил бўлиб, қуёш нурлари билан кучоқлашаверади. Гўё болангизнинг ширин тилидаги сеҳрлар сира тугамайдигандек... Шунда бирданига фикру ўйингизни, борлигингизни, қалбингизни ларзага солиб осмонда эркин учиб кетаётган қушлар ўқ зарбидан қонга беланиб, оёғингиз остига қулаб тушаверади. Уларнинг жон ҳалпида потирлатаётган қанотлари, вужудидан оқаётган, буғи кўтарилиб турган иссиқ қон, кўзларидаги илтижо... Энди унинг қанотларини минг силаманг, минг парвона бўлманг, қонга беланган тумшукларига минг сув томизманг, унинг кўзларида сўниб бораётган ҳаёт шамидан ларзага тушасиз.

Аёл — Она бўлсангиз титраб қарғайсиз: “Учиб юрган қушни уриб туширган қўлларинг синсин-а, жаллод! Жонлини жонсиз қилган сендай махлуқнинг жонини Худойим олсин-а”.

Йигит бўлсангиз... қарғолмайсиз, титрайсиз, қўлларингиз мушт бўлади, “хаҳ номард-а, хаҳ виждонсиз-а, келиб-келиб кучинг шу учиб кетаётган бегуноҳ қушга етдими. Уволи тутсин сени!”

Энди, биродар, дўппини бошдан олиб бир ўйлаб кўринг-а? Панадан туриб, ҳаётга, тирикликка қасд қилишнинг номини нима дейиш мумкин. Тил учингизда турган сўзни кўрқмай айтаверинг: — Бу террор! Ўлаётган қушнинг тумшукларидан қон аралаш оқиб кетган сув сизга нима деб илтижо қилаяпти: “Огоҳ бўлинг... Бу террор!” Буғи осмону фалакка титраб кўтарилаётган қон нима деб нола қилаяпти: “Огоҳ бўлинг, бу террор!” Москвада портлатилган биноларда тупроққа қоришиб, бўлак-бўлак бўлиб кетган вужудлар: қўллар, оёқлар, гулдек гўдаклар нима деб фарёд қилаяпти: “Огоҳ бўлинг, бу террор!” Бомба даҳшатидан жажжи юракчаси ёрилиб кетиш асносида сочлари оппоқ оқариб кетган, тупроқ остидан уни қазиб олишганида ҳатто катталар танимаган уч ёшли гўдак руҳи чирқираяпти: “Огоҳ бўлинг, бу террор!”

Ватанига қайтишни истаб, қотил қўлларида бор-йўғи битта катта қабрга айланган 17 та йигит арвоҳи чарх уряпти: “Огоҳ бўлинг, бу террор!”

Қирғизистонда номардларча гаровга олинган, ҳар кун и бутун дунёга умид, нажот кўзини тикиб турган япониялик тўрт вакил ва унинг шериклари имдод сўрашяпти: “Огоҳ бўлинг, бу террор!”

Аллоҳни таниган ҳар бир юракда бутун бир савол: — Бундай ёвузликка қачон чек қўйилади? Бундай ёвузликка қачон барҳам берилади?

Қирғизистон воқеалари... Москва фожиалари... Доғистон кўз ёшлари... Ёвузликнинг чеки борми? Бутунги кунда халқаро терроризм деб ном олган, террор деган қонхўр бола туғиб, уни дунёнинг етти иқлимига тарқатиб юбориб, хунрезликларни мириқиб томоша қилиб ўлтирган она ким!

Отаси ким бу халқаро террорнинг? Бутунги кун, ҳар бир осойишта дақиқамиз, луқмаи ҳалол бўлиб томоғимиздан ўтаётган бир бурда нонимиз, бир ҳўплам зилол сувимиз, бир ютум тоза ҳавомиз бундай саволларга мукаммал жавоб излайди.

Ҳокимият учун ўзини туққан онасини, отасини бўғизлаб кетишдан тоймайдиган, Яратгanning улуғ номини, унинг муқаддас динини қора, жирканч, қабиҳ мақсадлари йўлида қурол қилиб олган бундай кимсаларнинг абадул-абад икки юзи қорадир.

Шарқона сабр ва чидамнинг чегараси борлигини чамаси унутиб қўйишяпти қотиллар. Дунёни жаннат қилиш ўрнига, ер юзини қонга белаш, тинч ҳаётни издан чиқармоқчи бўлган бундай ёвузларга Ҳақнинг қасос соатлари ҳам муқаррардир.

Муҳаммад пайғамбаримиз: “Ҳар ким мен билан учрашишни истаса, қўли ва тилини тутсин. Учрашадиган жойимиз Ҳавзи кавсар ёқасидадир”, деган эканлар. Ва яна у кишининг жон таслим қилиш олдидан айтган сўзлари муборак калималар билан бирга: “Рафиқи Аъло — Олижаноб дўст ёнига”, деган сўзлар бўлган экан.

“Қўл ва тилни тутмоқ” — Инсониятнинг мукаммал инсонийлик қондаси эмасми? Ислом динининг асл моҳиятларидан бири эмасми?

“Олижаноб дўст” — яъни Яратган ҳузурига бутун иймон ила савобга йўғрилган ҳолда бориш учун буюк ишора эмасми?”

Бу дунёни, Аллоҳ ато этган тирикликни асраб-авайлаш, иблис қутқуларидан огоҳ бўлишга илоҳий ишора эмасми?

Эҳ, аттанг, аттанг, дейман куйиб. Ҳамма ҳам Аллоҳнинг бандаси бўлишликка ярамас экан-да... Шу ўринда улугъ ёзувчи Лев Толстойнинг умрининг сўнгги йилларида ёлғиз ўзи билан, қалби билан танҳо қолганда ёзган фикрлари ҳаёлимдан ўтади: “Куйидаги чексизлик мени даҳшатга солади ва бездиради, юқоридаги чексизлик эса ўзига тортади ва менга куч беради”. Қалбнинг тубида ётиб, шундай улугъ бир даҳо ёзувчини даҳшатга солган ва бездирган тубсизлик инсон қонига ҳаёт ибтидоси ила ошно бўлиб, кўмилиб ётган ёвузлик эмасми?

У намоён бўлган пайтларида бутун дунёни ўз ўқидан чиқариш, уни ҳалокат ёқасига олиб бориши мумкинлиги ҳақидаги изтиробли ҳаёллар кекса дилни нақадар аччиқ ва аламли ўйга солганини бир лаҳза ҳис қилгандай бўламан!

Чиндан юксаклик инсонни ўзи каби юксалтира боради. Халқимиз бекорга фарзандларига “Бошингни баланд тут”, деб такрор ва такрор таъкидламайдилар. Ёвузлик, қабоҳат эса тунни, зулматни ўзига ошно қилади. Қора ниятлилар очиқ курашга ярамайди. Ҳатто юзидан ниқобини олишга кўрқади. Тоғу тошларда писиб, курашнинг энг номард, энг паст йўлини танлайди.

Террор... Бугунги кунда бу сўздан жирканмаган, ундан нафратланмаган, безмаган, уни лаънатламаган инсон йўқ.

Москвадаги портлатилган биноларни кўриб кичкинам йиғлаб юборди: “Ойижон, улар жуда ёмон одамлар-а, биз худога шукур қилишимиз керак-а, худо қачон уларнинг жазосини беради, айтинг, ойижон, айтинг?” Мен унинг ҳайрат, умид, илтижога тўла қоп-қора кўзларидан дувиллаб оқаётган ёшни артар эканман, унинг безиллаб қолган юракчасини тинчитиш учун қўлимдан келганча ҳаракат қилар эканман, бу нурларга кўмилиб ётган Она замин, Она Ўзбекистон, тинч ва осуда ҳаёт, қоракўз болаларимиз, Истиқлолимиз нондек табаррук ва тансиқ эканлиги, Аллоҳдан берилган бу буюк неъмат — тирикликни асрамаслик гуноҳи азим эканлигини янада теран ҳис қиламан. Инсон бир бурда нон билан қорни тўяди. Лекин зебу зарларга Ватанни топиб бўладими? Туганмас тилларга тип-тиниқ осмондаги оппоқ булут парчасини топиб бўладими? Гўдагингизнинг ширин уйқусидаги ширин табассуми, ҳовлингиз тўрида кўкдан тушган фаришталардек ўлтириб, сизни туну кун дуо қиладиган ота-онангиз... Уст-бошингизни оқ ювиб-оқ тараб, елкангизни силаб, ишга кузатаётган аёлингиз. Ёки сиз-

га топган-тутганини кўтариб келиб, остонадан кирмай: “Ойинг қани, чақир ойижонингни”, — деб турган жуфтингиз... Булар бари ғанимат умр, огоҳлик учун урилган бонгдир. Маккор ғанимнинг ич-ичимизда сездирмай яшашига йўл қўймаслик, бир-биримизни вақтида огоҳлантириш, севиш ва асраш туйғуси, ҳар бир қарич тупроғимизни оятлар янглиғ илоҳий муҳаббат билан севишга бурчлилигимиз ҳақидаги Бонгдир. Биз шу Ватанни, Муқаддас Эркни, ўзимизни огоҳлик ҳисси ила сева ва асрай олмас эканмиз, унда бизни Худо ҳам, банда ҳам, ўзимизни ўзимиз ҳам кечирмаймиз.

Яна улуғ Толстойга қайтаман: “Ёмон иш қиладиган одам ёруғликни жуда ёмон кўради ва қилмиши фош бўлишидан қўрқиб, ёруғлик сари бормади. Инсониятнинг ҳаёти тўғрисида ўйлаб сўз юритмоқчи бўлсанг, ҳаётдаги бир нечта текинхўрнинг эмас, инсониятнинг ҳаёти тўғрисида ўйлаш ва гапириш керак”.

Остонангизга тўкилаётган қуёш нурлари сиздан огоҳлик сўраяпти, азиз юртдош! Табаррук тонглар, улуғ руҳлар, шу кунларга етолмай, кўзи очиқ кетган авлоддошларингиз, қатағонларда гулдек умри хазон бўлган она-ю, оталаримиз сиздан огоҳлик сўраяпти, азиз биродар!

Она заминни, мустақил юртимизни, онангизни, ёрингизни, болангизни, дўстингизни қучгандек маҳкам қучинг, маҳкам бағрингизга босинг, азиз миллатдош! Сиз Ватанни шундай севар экансиз, сиз ҳар тун ўз-ўзингиздан шундай ОГОҲ экансиз, ўз қалбингиз ила муҳтарам Юртбошимиз ва Ватанингиз ёнида экансиз, олис тоғлар ортидаги террор талва-сага тушади, чўнг тоғлар тоши чўғ бўлиб оёқларини куйди-ради, ер домига тортади. Зеро, Аллоҳ бандасини бу дунёга зулм қилиш, ноҳақ қон тўкиш, гўдаклар умрига завол бўлиш учун эмас, аксинча, бу оламда жаннатлар яратиш учун Эзгулик Элчилари қилиб юборган. Бундай улуғ Ҳақиқатга буйсунмаган кимсалар эса Худонинг қаҳрига лойиқдурлар. Сиз эса огоҳ бўлинг, огоҳ бўлинг, огоҳ бўлинг, азиз юртдош!

ЭРК МАНЗАРАЛАРИ

1—2

...Мен тунда минг аср нарига кетдим. Йўллар зулмат эди, йўллар эди қон. Қилич тигларига қоқилиб кетдим: “Қайга кетиб қолдинг, она Туркистон? Қайдасан, мўминим, муш-

фиқим онам? Нега овоз бермай сақлайсан сукут? Нега жим инграйсан, бағрингда боланг, нега қон рангида боланг эмган сут?”

...Сим-сим эшикларин очолмай узоқ, ғанимлар ноумид қайтдилар бир-бир. Кимдир ўлиб кетди, кимдир қайтди соғ. Аҳдидан қайтмади “улуғ” Пётр I. Ботқоқлар устида шаҳарлар қуриб, қону қассобларга тўймаган бир жон, биларди: Дунёда шундай ўлка бор, уни Турон дерлар, уни Туркистон. Унда сув ўрнига сутлар оқади. Кўксида қайнайди кумуш булоқлар. Тунда ой, кундузи қуёш кучади, тиллолар туғади унда тупроқлар. “Ўша тилло тупроқ бизники бўлсин, бойликлари бўлсин бизники буткул. Ўша кумуш булоқ бизники бўлсин: фуқароси бўлсин абад бизга қул!”

...Бир-биридан мудҳиш, ёвуз режалар... Сим-сим эшикларин очмади узоқ. “Тилин ўрганинглар, дилин бузинглар” — аросатда қолса яна яхшироқ. Дарёлар оқимин издан чиқаринг. Сиз ором нелигян унутинг тун-кун. Хариталар чизинг, изланг, аннқланг. Давлат томирида қон эрур олтин”...

Сайёҳ либосини кийди айғоқчи. Элчи либосида кириб келдилар. Юрагига босиб қонли ханжарин яхши-ёмонини билиб келдилар. Хива. Шерғозихон мижжа қоқмайди. Ғаним илон каби сездирмай келар. Уч мингтадан зиёд ғаним қўшини “Дўстларингизмиз”, деб эшикда турар. Хива... Кўз юммасдан, киприк қоқмасдан, режа гирдобиди қийналади хон... “Дўст дегани жонинг сўраб келарми? Қўлда қилич билан дўст бўлмоқ гумон?”

Тарикдек сочилиб кетади ғаним. Шамоллар кўмади ғаним изини. Хивадан ололмай қонли ўчини, Пётр армон-ла юмар кўзини...

Асрлар сўнгидан асрлар келди. Не-не айғоқчилар қири-либ қайтди. Ўлай деганлари, сотқинлар топгач, ёмби топган қулдек тирилиб қайтди.

...Мен тунда юз йиллар нарига қайтдим. Битиглар қон эди, уфқ эди қон.

...Сим-сим дарбозалар очилмасмиди, ичда ёв бўлмаса, Она Туркистон?

Қалъалар... Бўкирар душман тўплари... Ватан ўғлонларин ҳар бири арслон. Болалар, аёллар, чоллар жанг қилар. Ватан — номус, Ватан — қисмат ва иймон. Туркистон, кўксингда бунча лола кўп... Потраб унар кўкси доғлиқ лоалар. Қалъалар ичинда “жоним Ватан” деб Онасини кучиб ўлар болалар...

Жиззах қўзғалони... Гувуллайди халқ. Сабр дарёлари ҳай-қирар тошиб... Оналарнинг сочи туғдек ҳилпираб. Оналар жон берар зулми босиб...

Аёл... бор вужуди билан қулликка исён... Аёл юрагида эрк қолди омон... Ҳаққа тиловатлар қилди инграниб Дукчи Эшонларни туққан Андижон... Она Туркистон... Она Туркистон... Она Туркистон...

...Тошкент... гувуллайди ғазаб денгизи... Озодлик, қаддингни ганим этмиш дол! Кўзларига сиғмай нафрат гулхани, эркаги ёнида боради Аёл. У — Ватан тимсоли, жону жаҳонин, Истиқлол, сен учун тиккан эди у. Кўксида бола-си, қўлида қўрол. Сенинг ҳимоянгга чиққан эди у.

3

“Инсонларга инсоният бер!”

Маҳмудхўжа Бехбудий

...Дунё ғалат. Шак йўқ Аллоҳ амрига. Амр этса баҳор, амр этса куз. Неча аср аввал дунёни бузиб, кафтда қон чангаллаб туғилди Чингиз. Ёраб, чақалоқнинг мушти тўла қон. Бир парча жигарни олган бурдалаб. 16 февраль... Қонхўр бўрилар — Чингиз болалари эмасми, ёраб...

...Куйинди ислари анқир ҳавода. Гувиллаб тўкилар шишалар чил-чил. Шўр, тахир кўз ёшни ичиб бораман. Менинг кўнглим чил-чил. Ишончим чил-чил... Озодлик, ҳуррият, суйганим болам, зам-зам булоғидан сув ичган каптар... Гумбуллаб кетади ҳаволар титраб, юракларим музлар, қулоқларим кар... Ишонгим келмайди, тасодиф дейман. Хиёнатдан титраб-қақшаб кетаман. Хиёнатга қачон юкли бўлди Вақт? Мен ҳамон самодан жавоб кутаман.

...Афғонистон йиғлар... Қонли кўз ёшин ичиб тугатолмас титраётган Вақт. Йигирма йил аввал ҳасад сувидан куч олиб юксалди қон ичган дарахт. У мисоли оғу мевалар туккан Анчар дарахтини эслатар менга. Тирқираб, саргардон кезади афғон, қачон қайтаман деб туққан элимга!

Туркия... Она Ер чайқалиб кетди... Вужуди не юкдан титради дир-дир. Ҳамон болаларин тупроқ остида қабрга элтолмай йиғлайди Измит!.. Дунё даҳшат ичра қотиб турар лол. Тўфонлар қалбларда қўзғар гирдибод. Она-Ер юзига

юзингни қўйиб, тавбага юкингил, эй гумроҳ авлод! Тавбага юкингил, ўз Ватанига тиг кўтарган разил, ноқобил фарзанд. Қара, арш қиличи бошинг кесмасдан қалбингга қарашга бир зум топгин Вақт.

Ит ўлими ёмон... Итлар ўлими... Ит-ку асли содиқ, вафодор ҳайвон. Гоҳ ит ниқобида, гоҳ йиртқич бўри, гоҳ илон тусини олади инсон.

Туркия... тасвирлар, шарҳлар... кўз ёшлар. Дилим куйиб, қонга тўлиб турибди. Вайрона остида бир аёл... қўлин... узук таққан қўлин чўзиб турибди.

У қўлда ҳаётдан асар йўқ, асли. У жафокаш, ҳалол она қўлидир. Одамлар, уйғонинг, бу аёл қўли нажот кутаётган дунё йўлидир. Қалбни оёқости қилиб бўлмайди. Миллатни, гурурни бўлмайди сотиб. Ватанни ўтларга отиб бўлмайди, Ватанни юракдан бўлмас йўқотиб. **Шукур мактабларин тикланг қалбларда. Сабр дарахтларин экинг нймонга. Тонгда Яратганга илтижо қилинг, кўзлар тегмасин, деб Ўзбекистонга.**

Улкан коса каби чайқалади дил. Наҳот, инсон умри — ўлим эрмаги. Тангрим, не қилсанг қил, етти пуштимга Ватан сотадиган фарзанд бермагин.

Мен кимман бу улкан замин бағрида... Эҳтимол, бир зарра оний ҳаёлман. Кимгадир нафратман, кимгадир ҳурмат, кўнглим осмонида маъюс Ҳилолман. На зарим, на зўрим бор бу оламда. Дўстлар гийбатидан озурда юрак. Бор-йўқ бойлигим шу, суянган тоғим: ўзга бойлигим йўқ Ватандан бўлак... Зеро, унинг мунис, ғамхўр кўксида гоҳ дарё бўламан, ойдек тўламан. Ул ҳам мени болам деб суяр вазмин, Она, мен ҳам Сизни яхши кўраман.

Бир кун... вақтлар етиб, сўнгйўл сафарин олдидан дўстларга айтганда видо. Яратгандан сўрар озурда дилим: “Иснодли ўлимдан асра эй, худо!” Токи, фарзанд бўлиб Она-Ватаннинг бир гиёҳин қасддан қўймайин узиб. Ё битта майсангин унаётган чоғ харсангтошлар мисол қўймайин эзиб. Бебош шамол бўлиб, ҳилвиллаган жон бошидан рўмолин учириб кетмай... Тўфон бўлмай ёвуз, фитна туғувчи, дарахту кулбангни кўчириб кетмай... Бенисанд ва кибор дунёлар бўлмай, босган қадамимдан титрамасин ер. Гўдак йигит бўлсин, юрт унсин десанг, “барча инсонларга инсоният бер!” Токи, улар қисқа умр ониди савоб нима, нима гуноҳ билсинлар, Ватан сотадиган итлар бўлмасин, улуғлар ёнинда адл турсинлар...

Тожикистоннинг Жирғатол туманида юз берган мудҳиш воқеа қалбларни ларзага солди. Ватанга қайтмоқчи бўлиб, қуролларини топширган 36 нафар алданган йигитлардан 17 тасининг боши ваҳшийларча танасидан жудо қилинди. Иблис макрига учган гуноҳкорларнинг сўнгги дамдаги нолалари, илтижоларини шамол ҳануз қулоқларимга олиб келавергандай бўлаверади. Дин ниқобидаги ғанимларга Ҳақнинг жавоби муқаррардир...

Ҳали ўн гулидан очилмай бири, англаб етолмай не — бу дунё сири, қорачида қотди қувнаган қири. Қўзичоқларимни қайтиб бер, жаллод.

Тавбага бошини қўйган эди-ку, Онам, деб қуш каби елган эди-ку, Ватан ҳам кечириб қўйган эди-ку... Қўзичоқларимни қайтиб бер, жаллод.

Ухларди тиззамга бошини қўйиб... Саратон қуёшин ичганди тўйиб... Чимилдиқ кўрмади бир йигит бўлиб. Қўзичоқларимни қайтиб бер, жаллод.

Сойлар тошича ҳам қадр топмаган, Ота-она кўзин ўзи ёппаган. Оҳ, она-Ватанда қабр топмаган. Қўзичоқларимни қайтиб бер жаллод...

Қонин ичиб ғаним, тўйдингми қонга. Икки дунё сифма на ер, осмонга. Мусулмон қасд қилмас ҳеч мусулмонга... Қўзичоқларимни қайтариб бер, жаллод.

Жимиллаган сароб — қилдингми сарсон. Бири кийик эди — биттаси арслон. Муродга етдингми, заҳарли илон. Қўзичоқларимни қайтиб бер, жаллод.

Гирямга қўшилиб, само бўзлайди. Одам Ато, Момо Ҳавво бўзлайди. Бандасин макрига дунё бўзлайди. Қўзичоқларимни қайтиб бер, жаллод.

Шул тупроқ кўксига қолган излари... Мусофир тошларга ботди юзлари... Очiq кетди абад қора кўзлари. Қўзичоқларимни қайтиб бер, жаллод.

Дунё, кўзингми оч, ортингда ғаним. Билмам, ё зоҳир, ё ботинда ғаним. Гумроҳу, нонкўрлар зотинда ғаним. Қўзичоқларимни қайтиб бер, жаллод.

Кун келар. Сени ҳам бир кун тутар хун. Минг пора айладинг онанинг кўксин. Бўғзингда сездингми Онанинг қўлин... Қўзичоқларимни қайтиб бер, жаллод.

Тўмарислар зотин айтар сўзи бир, Ватан жонимдадир, Ватан мендадир. Қонга тўла саноч ҳам қўлимдадир. Қўзичоқларимни қайтиб бер, жаллод.

Ўзбек онасини булғамас иснод. Рухлар қабрлардан қўзғалмай азод. Эркининг боласидан қўлларингни торт. Қўзичоқларимни қайтиб бер, жаллод.

Оқ сутимни қўмсаб, титрар дудоғи. Бошин кессанг, қайтар қўли, оёғи. Бўғзингда турибди Ҳақнинг сиртмоғи... Қўзичоқларимни қайтиб бер, жаллод.

5

ҚАДР ТУНИДАГИ МУНОЖОТЛАРИМ

...Қадр туни эди... Ўшал тун олам тангри синовидан чўчиб ўтарди. Етмиш минг фаришта замин устидан нур дарёси янглиғ кўчиб ўтарди.

Орзулар ижобат бўлар ўшал тун. Аллоҳ ҳам не сўрсанг беради, зотан, ўшал Қадр туни симоб юрак-ла мен сенга омонлик сўрадим, Ватан!

Ватан! Бош қўювчи улуғ меҳробим! Ётганда тўшагим, суянсам тоғим! Шу жаннат гўшани, йўғу боримни ўзинг панохингда асра, худойим. Мен ўзга бойликнинг эмасман қули... Дунё ганжинаси уйғотмас ҳавас. Тангрим, шу тупроқнинг қуш-кумурқасини, кийикларин бурни қонамаса, бас. Ой кумушин ёғдир, қуёш нури сеп, бу юрт қуллиқ нима, мангу билмасин. Ҳатто бир чеккада судралиб юрган илонига майли тикон кирмасин.

Оҳ, десам оғзимда лопиллайди жон, зулм зардобидан зард эди дилим. Ҳисобсиз саҳарлар сен тупурдинг қон, курган-кечирганинг шу бўлсин, элим!

Бу дунё саҳнида омонатдир жон. Бир ютум ҳаводир умр дегани. Ватан — бу соҳилдир, ҳар битта юрак, шу ерда тўхтаиб ўтар кемани. Сен менга гул каби фарзандлар бердинг, йўқдан бор айловчи ўзингсан; зотан, ёлғиз бир ўтинчим, нурли кўзларим, илоё заволинг кўрмасин, Ватан!

Қадр туни, тингла муножотларим, мен ҳам бир онаман, балки ожиз жон. Аммо, юрагимда Ватаним бутун, зотан юрагимда бутундир иймон. Бир ишқ бор гулхандек борим ёндирган. Алангаларида Қақнус болалар. Ватан умрин сўраб, қонимда порлар ҳурлик заминида унган лолалар.

Ўзбекнинг кўнглидай кўнгил қайда бор? Даласидай содда, тузидай содда. Ўзбек баҳоридай баҳор қайда бор, ялпизидай содда, ўзидай содда. Ўзбек баҳоридай баҳор қайда бор. Пушпақларга-да жон ато этган. Ўзбек аёлидай аёл қайда бор, кўзга

тик боқолмай бурилиб кетган. У ҳеч қачон “севдим” деб айтолмайди, асли бу сўз танда жон эрур зотан, тарс ёрилган қўлин қадоқларида Аёл муҳаббатин ўқийди Ватан!

Қадр туни, сендан сўровларим мўл. Қорайтмасанг ҳамки соч толасини, бағрингдан абадулабад узмагин ўзбек исли, эрка, шўх боласини... У она заминдай меҳнаткаш, ҳалол, баҳори ёз, кузи сокин қишидир. У Ватан тимсоли — бутун дунёга мағрур боқиб турган Хумо қушидир.

...Тоғлар нотинч. Кезиб юрар қашқирлар. Бурилар қонсираб, тишин қайрайди. Морбоз най чалади, афсунларига эшилиб-эшилиб илон ўйнайди.

...Кўп ғалат бу дунё. Бошдан-оёқ сир. Қўйнимизда илон кўп экан, зотан, найга эшилувчи бундоқ морлардан, Аллоҳ ўзи сени асрасин, Ватан!

Ким билсин, ҳозирча морлар ўйини софдил юракларни ўйга тўлдирар. Балки, тез фурсатда ўйинчи морлар маккор соҳибини чақиб ўлдирар. Кўнглимни чақади, қийнайди бу дам, бошимда гувиллаб турфа ҳаёллар, морлар оғусини бизга келтирма, эй оққўнгил, содда, ипак шамоллар.

Олис асирларнинг титроқ бўғзидан дунёни титратиб, бир нола келди. Қону армонларга топтириб якун, Мустақиллик деган бир бола келди. У ҳали жуда ёш, бутун вужуди Аллоҳдан қуйилган нурдан бунёддир. У асли ибтидо — “Ҳақ мўъжизаси” — мангу ҳур ва озод Одамизоддир.

...Қадр туни, тингла муножотларим, Эрк ахир томирда лопиллаган қон. Шу гўдак умрида миллат орзуси, шу гўдак умрида бор Ўзбекистон! Уни асра ўзинг ёмон кўзлардан, ғанимнинг чоҳлари ўзини ютсин. Ўзбекистон, сенинг тизгинларингда Хизр бобом мангу жиловдор ўтсин.

...Қўлимда бир мактуб. Қашқадарёдан. Сўзларки, қоғозда порлаб турган дур. “Танграм, бир ўтинчим, менинг умримни Юртбошим умрига ўзинг қўшиб бер. Токи, она тупроқ абад ҳур бўлсин. Ғаним ўқларига бўлмасин нишон. Карвон йўлларида тойиб кетмайди, унга қалқон экан элпарвар сарбон...”

Бу мактуб... шунчаки бир мактуб эмас... Кўнгил кўзларидан тизиллайди ёш. Қадр туни, Хурлик дарё қалб ила халқни қуёшларга элтувчи бардош. Кўршапалак кундуз ҳалок бўлади. Ғаним ўз чоҳига ўзи йиқилар.

...Қанотлар ипагин сезар вужудим. Тупроққа кўзимдан юлдуз тўкилар: Қадр туни, тинглаб муножотларим ва уни сен албат айлагил бажо: ўзбек бахти учун юрт эгасини ўзинг паноҳингда асрагил, худо!

АЙТИНГ, СИЗ ВАТАНГА НИМА БЕРДИНГИЗ?

...Жоним қақшаб борар, сўзингиз тинглаб: сўзни ҳўп эз-ғилаб, улаб, уздингиз. Эй, ўзини худо санагувчи зот, айтинг: “Сиз Ватанга нима бердингиз?”

Сиз атрофга қаранг, бир марта қаранг. Саккиз йилда йиллар ўзгариб кетди. Боғингизда ўсган гулларга қаранг, ҳатто гуллар ранги ўзгариб кетди. Бошингизни тутган бўйнингиз энди турфа давраларда ўзин тутар тик. Мамлакатлар кўриб, кўзингиз тўйди, сизга яна нима берсин Озодлик? Еру сувларингиз яна сиз билан, хатлаб олмоқдасиз унут меросни. Пўрим либосларда лов-лов ёнасиз, аммо ташламайсиз дилдаги тошни.

Сиз атрофга қаранг, бир марта қаранг. Саккиз йилда йўллар ўзгариб кетди. Сизнинг ўша биқик, тор кўчангиз ҳам Ипак йўлларига қўшилиб кетди. Яна ўзингиздан сўзлай бошлады Туркистон тарихи битилган боблар. Ўзбекка ўзлигин йиғлаб танитди жавонлардан қувғин бўлган китоблар.

Ўзбек деҳқонига ерини берди. Берди ўзлигини англашга имкон. Ваҳоланки, унинг ота-бобоси шу ерни қучоқлаб берган эди жон. Бугун адирларга сигмай шовулар бўлиқ бошоқларда бошин эгган дон. Бугун нонуштага ўз тандиридан иссиқ нонлар узиб қўяди Турон.

Сиз атрофга қаранг, ўзбек кимлигин бугун аҳли дунё сезиб турибди. Бугун ўзбегимнинг гулдек гўдаги дунё илми аро ўзиб юрибди. Бугун Ўзбекистон тушди майдонга. Ўзбек ҳалол кураш нонини тортар. “Ё пирим”, деб дунё белбоғин ушлаб, ҳарифин даст узиб, кўкларга отар. Динию Исломи ўзига қайтиб, Ҳақ каломи дилу тилларда зикр. Эркин қалдирғочлар тили дуода: “Яратганим, минг бор ўзингга шукур”. Шукур қила билмоқ — улуг саодат. Сабр ҳам ҳар қалбни айламас маскан. ... Дунё саҳнида ҳам ёлғиз гуллармас, чағиртиканақлар, тиканлар ўсган. Ҳақни таниган қалб ўзин ҳар куни сукутлар ичинда айласин сўроқ: **Фарзанд бўлиб юкинг олдимми, Ватан, кўксингдан қаздимми бирорта булоқ? Ё бир тулпор бўлиб, ҳаёт юкини жоним ачиб бир зум торта олдимми? Сўзимдан маънилар топдимми бир қалб? Етим-есирларга қилдимми ҳиммат?** Сўроқлар беадад, сўроқлар ҳадсиз, ўзни синов қилмоқ ҳам бир саодат.

Бўридай талашмай она кўкрагин, унга кўрсатайлик ту-
ганмас меҳр. Бемор жойларига малҳам излайлик. Кўкрак-
ларга урган фарзандмиз ахир. Умр дарёлари шиддат-ла оқар.
“Умр асли қошу киприк ораси”. Ватан сочларига оқ тушир-
майлик. Жилоланиб турсин сочин қораси. Дунёвий нафс-
ларни чеккага суриб, ўзимизни тафтиш қилайлик ҳалол. Оға-
инисига боқиб хотиржам, бегидир бир-бирин айласин са-
вол: “Тангрига шукурлар бўлсин, биродар! Озод ухладингиз,
озод турдингиз. Савоб дарёлари лим-лим оқарми, айтинг, сиз
Ватанга нима бердингиз?”

8

“БИЗГА БИЛИМДОН ОНАЛАРНИ БЕРИНГ, БИЗ СИЗГА ДАҲОЛАРНИ БЕРАМИЗ!”

...Мен тунда минг аср нарига кетдим... Жоним элтди
ғайбнинг сир-садолари. Милоддан нарида “мана мен” деди
халқим Фикратининг “Авесто”лари. Сўнг ортга қайтдим
мен ҳур эпкинлардан жону жаҳонимга тушиб титроқлар...
Ҳар ҳарфи чўғ бўлиб кўзим куйдирди Кошғарий нафасин
ичган булоқлар. “Девону луғотит турк” — асрий ганждир.
“Қутадғу билиг”лар — аср матлаби. “Мен Шарқ аёлининг
фарзандидурман”, — деди Беруний ва Сино мактаби. Са-
марқандда илму нужум уммони бу гумроҳ дунёни қилганида
дол, худога шукурлар қилди жилмайиб, боласини эмизиб
ўлтирган Аёл. Шундай... Оқ сутининг меваси Турон, фар-
зандларинг олмиш даҳо деган ном. Ҳамон бизга ғазал ўқиб
беради, Зебуннисо момом, Нодира момом. Истиқлол! То
сенга етиб келгунча навқирон асрлар қадди бўлди дол!
Бошларингдан гўё нурдек тўкилди эгатлардан сени изла-
ган Аёл.

Шундай. Оқ сутингнинг меваси Турон. Фарзандларинг
олмиш даҳо деган от. “Улуғим, тенгсизим, Алишер бобом,
ўқлардан озурда эмасми Ҳирот?”

Истиқлол! То сенга келгунча ахир, ўққа нишон бўлди не-
не даҳолар. Худо раҳматига олсин сизларни, ёруғ кунни
кўрмай кетган момолар. Ёруғ битиглардан порлар шуурим:
халқим ўзига бек, ўзигадур хон. Улуғ фарзандларнинг қўли
дуода: “Даҳолар онаси эрур Туркистон!”

“Мен сенинг учун туғилдим,
сенинг учун яшадим,
сенинг учун ўлурман, Ватан!

Фитрат

1

...Ҳали сочларим ўримга келмаган қизалоқ пайтимдан кўзимга муҳрланган манзаралар: Куз — Мактаб остонаси. Биринчи қадам...

Ўқитувчимиз илк сабоқни бошлайдилар: “Қани, болалар, бараварига такрорлаймиз: биз Ленин болаларимиз!” Кўримсизгина синф деворларидан акс-садо қайтади: Биз Ленин болаларимиз... Биз Ленин болаларимиз...

Улкан қора партага жон-жаҳди ва ихлос билан қўлларини қўйиб, ўқитувчисига ҳайрат ва ишонч тўла беғубор нигоҳларини тиккан қизалоқ меҳр билан шивирлайди: “Биз Ленин болаларимиз!”

Яна бир манзара: қирчиллама қиш. Тизза бўйи қорни аранг кечиб келаётган, сумкаларига авайлабгина ё бир бурда нон, ё бир ҳовуч туршак ёки майиз солинган, юпунгина кийинган болалар қиш бўйи чакка ўтиб ётувчи синф хонасига қунишибгина кирадилар. Улар менга худди бўғотлар қатида ҳурпайиб, қунишиб, совуқда қийналибгина “ку-ку”-лаб қўювчи мусичаларни эслатади. Синф хонасидаги совуқ болаларни чақиб олади. Баланд бўйли, оқкўнгил Усмон ака — ўқитувчимиз хижолат. “Болаларим, бугун яна кўмир йўқ, — кўзимизга қарамай сўзлашда давом этади: — Келинлар, озгина шох-шабба ёки қоғоз топайлик. Сал исиса ҳам ҳарна-да...”

Бир тутам ҳўл ўтин, қоғоз парчалари... Хона тутунга тўлиб қолади. Бўғилиб йўтала бошлаймиз. Ўқитувчимиз бизларни ташқарига олиб чиқади. Музлаб яна ичкарига кирамиз. Ўқитувчимизнинг совуққотган овози қулоқларимиз остида илтижо қилади: “Қани, болалар, айтинлар-чи, бизлар киммиз? Ҳа, баракалла! Биз Ленин болаларимиз!”

Совуқдан кўкариб қетган жажжи муштлар тўхтовсиз “куҳ-куҳ”ланади, жажжи оёқлар депсинади, овозлар тутунлар ичидан сизиб чиқади: “Биз Ленин болаларимиз...”

Уйга қайтамыз... Шошганимдан сопол сиёҳдоним чайқалиб, латта жилдни бўяйди. Уйимиз олдида мени кутиб турган буважоним узоқдан кўра солиб, ҳассасини қорга ботириб, аранг олдимга келиб, кўтариб оладилар. Бўйниларидан қучоқлайман. Соқоллари юзимни қитиқлайди. “Буважон, биласизми, биз киммиз? Биз Ленин болаларимиз”, — дейман гурур билан. Бувамнинг кўзларидаги қувонч сўнади. Мени секин ерга туширади. Уҳ тортади. Жим бўлиб қоладилар... Кейин секин менга қараб: “Оҳ, соддагина болам-а, — дейдилар шивирлаб. — Сен менинг боламсан, боболарингнинг боласисан, боболарингнинг боболарини боласисан. Бошқа ҳеч кимнинг эмас... Тушундингми...”

Энди аллақачон абадий роҳатга юз тутган, қишлоғининг ҳар бир қаричини жон қадар севган, босган изларида боғлар гуллаган, доно-донишманд авлодлар, мол-мулклари гоҳо сиёсат қўлида хазонга юз тутганлигидан кўксининг соғ жойи қолмаган, умрининг сўнгги чоғларидаги васиятида ҳам ўз хилхонасига қўйишни сўраган буважонимнинг ушбу сўзларини эсласам, бўғзимни йиғи тирнай бошлайди. Увол бўлган, алданган, ҳўрланган болалигим муздек хонадаги тутун сароблари орасидан сизиб чиқиб миямни пармалайверади: “Биз Ленин болаларимиз...”

2

Йил оғир келади... “Бир товукқа ҳам сув, ҳам дон керак”, деганларидек, олтита бола ёз бўйи тинмаймиз. Уйимиз олдидаги тегирмон анчадан бери тортадиган дон йўқлиги учун тўхтатиб қўйилган. Саратон ёндиради. Бўғдойга ўрим тушган. Далалардаги нўхатзорларда ҳам иш қизғин. Бир ҳафтага қолмай ҳаммаёқ шип-шийдам бўлиб қолади. Рухсат теккач, машоқ тергани чиқамиз. Кун шундай ёндирадики, ичгани олиб чиққан сувларимиз ҳам қайнаб кетади. Оиланинг кенжасиман. Уйга кетгим келаверади. Опаларим уришиб беришади: бирпасгина сабр қил, ҳадемай салқин тушади. Бошоқ излашда давом этаман. Бошим лўқиллайди. Ер оташ уфуради. Кечқурун алангаи оташ бўлиб ёнаман. Бурним тўхтовсиз қонайди. Онам — дунё азоблари букмаган муштипарим — сачратқи топиб, бир челақ сувга ивитиб қўядилар.

“Халқимизнинг косаси сира-сира оқармади-да... Даврада катталар гурунги бошланади. — Не-не кунларни кўрмадик-а. “Банданинг боши — оллонинг тоши”, деганлари рост экан. Нон деганда кесак ғириллаган замонлардан ҳам омон қолдик. Бурчоқ тергани чиқиб, очликдан қанча-қанча қадрдонларимиз шишиб ўлди. Ўлигини кўмишга ҳам одам топилмади-я. Шукур қилайлик, сабр қилайлик, бизнинг ҳам бошимизга офтоб чиқиб қолар...”

— Оҳ, эрк қуёши балқисини интизор кутган азизларим, биз кўзимизга тўтиё қилаётган бу озод, бу ҳур кунларга, афсуски, сизлар етолмадингиз... Бўғзингдаги эрк нолалари ҳар баҳор қабрингиз устида маъсум чечакларнинг яшил тугига айланиб, эҳтимол, барчамизни қутлаётган бўлса ажаб эмас...

3

Университетни “аъло”га тугаллайман. Йўлланма Ўзбекистон ССР телевидение ва радиоэшиттириш Давлат комитетига (ўша вақт шундай юритиларди) — ўқув практикасини ўтказган жойим — бадий эшиттиришлар редакциясига. Сабаби нималигини билмайману, у ерга кераксиз деб топиламан. Кўнглим чўқади. Руҳим синади. Шунда кимдир “Чет элларга эшиттириш бўлимида иш бор”, — дегандек бўлади. Судралибгина бораман. “Бизга шоирлар керак эмас, ишлайдиганлар керак, қани икки-уч ой синов муддатини ўтаб кўринг-чи, шунга қараб тақдирингиз ҳал бўлади”, деган ўғитларни жимгина бошимни эгиб эшитаман. Руҳимда яна нималардир қарсиллаб синади. Ниҳоят, тақдиримни ҳал қилувчи ой келади. Хужжатлар диққат билан текширилади. Ушбу аснода кўнғироқ сирли жаранглайди: “Текшириб кўринглар-чи, рус тилини яхши билармикан, яхши билса қабул қилинглар!” Юрагимнинг ичида бўрон кўзғалади. Ичимдаги тўлқин маҳкам жипслашган тишларим деворларига урилиб-урилиб, қайтиб кетади. Кўз ўнгимда эса олтита боласини тишида тишлаб, оқ ювиб-оқ тараган, ҳалол луқма билан боққан онамнинг изтиробли чеҳраси намоён бўлади.

“Оҳ, Онажоним, — дейман, болам деган, алла айтган тилларингиздан ўзим ўргилай, онажон, ўзбеклигим, шеър-

лар ёзишим гуноҳми? Бу юрак билан бу ифлос муҳитда қандай яшай оламан, айтинг!” Юрагимни поёнсиз ғусса чулғайди. Ёзилажак шеърларим юрагимнинг туб-тубига кул бўлиб тукилаверади. Эгилиб, синиб-синмай, ҳар ойда 25 сўмдан ҳақ олувчи рус опанинг олдига — ижара уйга бораман. Оқшом чўкади. Тунни шимираман. Кўксимни аламли ҳасрат чулғайди. Назаримда бутун Ўзбекистон улкан ижара уйга ўхшайди. Навоий ҳазратларининг китобларига бошимни қўйиб, товуш чиқармай, тўйиб-тўйиб йиғлайман. Кўз ёш аралаш мисраларни такрорлайман. Китоб ҳўл бўлиб кетади. Толиқаман. Шу қўйи бошимни китобга қўйиб ухлаб қоламан.

Эртасига эса иш бошлайман. Эрта тонгдан то тун ярмигача “бахтли совет кишилари” ҳақида хорижни хабардор қилувчи эшиттиришлар тайёрлаймиз. Мамлакат ичкарисидда эса одамлар пахта далаларидаги гербицид, бутифос ёмғирдан заҳарланиб ўлади. Биз улар ҳақида “далаларда жавлон уриб, меҳнат нашидасини сурмоқда”, деб хабар берамиз. Мамлакат ичкарисидда бутун бошли бир авлод ўз тарихи — адабиёти, тили, улуғ сиймоларидан атайин узоқлаштирилиб, бегоналаштириб борилаверади. Биз унинг акси ҳақида гапирамиз. Шу зайлда йиллар ўтаверади. Биз гапирган ёлғондан оппоқ қоғозлар қон рангида қизариб кетади. “Ижодий минбар”ларда фақат ўзга тилда сўзлашдик, фикрладик. Она тили ингради, кишанларда азоб чекди, зиндондаги Алпомиш каби ёруғликка чиқмоққа беҳуда уринди. Аммо, совет машинаси шафқатсиз ишлади: тирик фикрлиларни совуққонлик билан ғажиб ташлади...

4

Кишан кийма, бўйин эгма,
Ки сен ҳам хур туғилгонсан.

Чулпон

Университет... “Диамат”, “Истмат” фанлари ёш онгимизга нималарнидир тиқиштиришга беҳуда уринади. Домлалар ўзлари тановул қилишни хоҳламаган таомни нозиклик билан бизга узатадилар. Табиийки, ёшлар сезгир, қайсар ва инжиқ бўлади. Таом қандай узатилган бўлса, қўл

тегизилмаган ҳолатда ўзлигига қайтади. Миямиз “диамат”-ни ҳам, аллақандай “истмат”ни ҳам қабул қилмайди. Туннинг оққўнгил оғушида биз Абдулла Қодирийнинг Кумуш-бибисига оғу ичирган замонга лаънатлар ўқиймиз. Яширинча ёниқ ҳасратли, бироқ қайғулари бутун бир авлодни тирилтирадиган Чўлпон ва Фитратларнинг қўлга тушган асарларидан парчалар ёдлаймиз. Қўлёмаларни яна авайлаб бир-биримизга узатамиз:

Муҳаббатнинг саройи кенг экан, йўлни йўқотдим-ку,
Асрлиғ тош янглиғ бу хатарли йўлда қотдим-ку.

Карашма денгизни кўрдим, на нозли тўлқини бордир,
Ҳалокат бўлғусин билмай, қулочни катта отдим-ку...

Ҳалокат бўлғусин билмай... Ушбу мисраларни такрор ва такрор ўқиганимда юрагим ларзага тушади.

5

Энди совет сиёсатининг кураш навбати ўликларга келади. Ким марҳумлар бошида жаноза ўқиса, у қариндошими, отасими, онасими, фарзандими, қатъи назар — совет партиясига мансуб бўлса, жонажон “партбилети”дан ва амалидан айрилади. Мамлакатга қабристон сукунати чўкади. Ҳамма — бутун мамлакат — овоз чиқармай Яратганга илтижолар қилади. Илтижолар, нолалар бўғзини қонатади. Дард бўлиб, вақтидан олдин тўшакка михлайди. Мунофиқлар эса ўша-ўша: улар ҳар қандай замон ва маконда ҳам яшнаб, гулга кираверадилар. Туну кун совет сиёсати сайрайди: “80 фоиз аҳолиси саводсиз бўлган Ўрта Осиёга биз илм олиб кирдик”. Етмиш йиллик бундай ғамхўрликлардан Ўрта Осиёнинг ҳам “ақли бирдан киради”. У юз йил олдинга сакраб, “ўз ихтиёри билан” улуг ва қудратли Россияга қўшилиб олади...”

6

...Ўзбекистонга қонсираган Гдлян келади... Шундоқ ҳам эркисизлик кишанлари бўғзи ва қўлларида хурсанд шилдираган, етти ёшидан етмиш ёшигача дала ва уйининг осто-

насидан бошқа жойни кўрмаган, ҳасратли Ватанини қалбида авайлаб олиб юриб, унга қўшилишиб йиғлаган, унга қўшилишиб қон қусган, бир бурда нонини ўзи емай, уруш йилларида ота-онасиз қолган, жовдираган оч-яланғоч болаларга тутиб, бағрига босган, улуғ тарихидан бўлак илоҳий хазинаси бўлмаган Ўзбекистонга Гдлян келади... Бу қандай юриш эди... Совет сиёсатининг жон чиқар олдидаги навбатдаги “салб юришимиди?” Каламушлар еру кўкни кавлайдилар: “қани, муттаҳам ўзбекнинг яшириб қўйган олтинлари?” “Пахта иши”, “ўзбек иши”га айланади. Москва турмалари тўлиб кетади. Каламушлар ўзбекнинг пўстагигача тита бошлайди, бўйраларининг тагигача ҳидлаб кўради. Уради, хоҳлаганча ҳақорат қилади, кейин ҳузур қилиб ўзбекнинг бўғзидан ғажиб кетади...

Бундай манзаралар кўзим ва кўнглим ичидан тинимсиз қайнаб чиқаверади. Гербицидлар, бутифослар оғусидан жигари ириб кетган бутун бир авлод, ёшига етмай лолақизғалдоқлардай бир яшнаб, яна йўқликка учган минглаб гўдаклар... Булар ўзбек халқининг ҳар бир хужайрасига ўчмас бўлиб ёзилган тарих... Агарки, кимда-ким улардан кўз юмиб, уни оёқости қилиб кутлуг Эрка келган бўлса, гумроҳдир. Унинг муқаддас Эрки соғингани қип-қизил ёлғондир...

Биз — 1991 йилнинг 1 сентябрига ҳар дақиқаси миллион йиллар азобини ва таҳқирини берувчи Дашти Карбало саҳроларидан товонларимиз ва Эрки соғинган қалбимиз қонаб кечиб келдик. Биз — 1991 йилнинг 1 сентябрига тўла маънодаги озод ва ҳур Ватанга ичикиб, уни соғиниб, унинг йўлида беҳисоб қурбонлар бериб келдик.

Биз 1991 йилнинг 1 сентябрига вақтидан олдин кексаяиб, вақтидан олдин сочларимиз ёқариб, бироқ ўзбекона юрак билан келдик.

Биз — 1991 йилнинг 1 сентябрига улуғ Соҳибқирон Амир Темур ва унинг тулпорлари туёқларидан чақнаган Эрк чақинлари ила келдик.

Биз — 1991 йилнинг 1 сентябрига муқаддас Куръони Каримни бағримизга босиб, дини исломдек гавҳаримизни кўксимизга жойлаб, Яратганга беадад шукроналар айтиб, тугатилган ўз масжиду меҳробларимизни қайта тиклаб келдик.

Биз — 1991 йилнинг 1 сентябрига ўзини ҳақиқий ўзбек, мусулмони комил деб биладиган, шу Ватандан ўла-ўлгунимча қарздорман, деган туйғулардан ҳар куни юксаладиган қалблар билан келдик.

Биз — 1991 йилнинг 1 сентябрига улуг боболари қони, томирларида гувиллаб оққан, Эркин умрининг мазмуни деб билган, уни онасидек, фарзандидек, Ватанидек, миллатидек суйган ва унга ўзини тўхтовсиз бағишлайётган улуг Президенти билан келдик.

7

Кимдир бутун умри давомида ўзи яшаган тупроққа бир туп ниҳол экмайди. Лекин дунёдан талаби беқиёс: гугурт бир тийин, картошка фалон тийин, гўшт фалон сўм бўлган замонлар яхшимиди-ей, деб қўмсаб қолади. Ўйлаб қоламан, советнинг мудҳиш сиёсати биздек кўзи тўқ миллатни наҳот шу даражага олиб бориб қўйган бўлса? Лекин худди ўша одамнинг қўлларида, бўйинларида тиллолар ярақлайди. Кимдир ўзини демократ деб кўкрагига уриб қолади: унинг ҳам жамият олдига қўйган талаблари замирида аслида шахсий истак ва хоҳишлар ётади.

Улар учун ўзбек халқининг “Умид”лари дунёлар билан бўйлашаётгани, шаҳар ва қишлоқларнинг қиёфаси кун сайин ўзгараётгани, қўлдан кетган мулклар яна ўз эгасига — халққа қайтаётгани, ўзбек ўз машинасида узун йўللарни қисқартираётгани, гўдакларининг танглайи Яратган эгам ва Давлат мадҳияси билан кўтарилаётгани ҳам қувончли эмас.

Ҳақли савол туғилади: Нега? Ким ўзи улар? Нега она-Ватанга зарур дамларда кўрқоқ пингвинлар каби ўз соҳилдан бир қадам Эрк томон қадам қўймадилар. 70 йил аввал она-Ватан хомталаш бўлган вақтларда нега улар кесилаётган тил, кўмилаётган тарих, таҳқир қилинган Ислом динининг ҳимоячилари сифатида майдонга чиқмасдилар! Масжиду мадрасаларга ғаним отлари боғлаб қўйиб, оёқости қилинганда ҳозир ўзларини “Ҳизбут таҳрир”чилар деб кўнгиллари сиёсий мавқе, ҳокимият тусаб қолган кимсалар қайда эди? Узоққа бормайлик: 1976—86-йиллар турғунлик йиллари деб ном олган, сиёсий инқироз куртаклаб қолган бир вақтда улар нега ўзларини намоён қилмаган эдилар?

Ватан илдишлари жонига томир отган кимсалар шундай йўл тутадиларми? Асло!

Тонгни ўз дуолари билан қаршилаб, тундан хотиржамлик, тинч уйқу сўрайдиган, топганига шуқур қиладиган қўли қадоқ халқ номусулмон бўлиб қолдими?

Болаларини бетаҳорат эмизмайдиган оналаримиз номуслмонми?

“Дин одамзодни ҳеч қачон ёмон йўлга бошламайди. Дин бу дунёнинг ўткинчи эканини, охиратини эслатиб туради, одам боласини ҳушёр бўлишга, ҳаром йўллардан узоқ юришга, яхши бўлишга, яхши из қолдиришга ундаб туради”, деб ёзадилар муҳтарам Президентимиз.

16 февралнинг мудҳиш воқеалари Эрк душманлари қаттиқ талвасада эканликларининг тарихий исботидир. Зеро, ўзбекнинг ҳалол орзуларидан тўраган болалар она-Ватан юзини абад ерга қаратмайди. Улар ҳеч қачон ғаним пулларига Ватанини, динини сотмайдилар. Бундай қилишига томирларида оқаётган улуғ боболари, аجدодларининг табаррук қонлари сира йўл қўймайди. Зеро, Она Тўмарис, Жалолиддин Мангуберди, Шайх Нажмиддин Кубро каби юзлаб она-Ватан тимсоллари ҳақидаги битиклар фарзандларимиз учун ҳақиқий ибрат мактаби бўлади.

Зеро, тарих эзгулик ва ёвузликларга ҳам бирдек доядир. Мардлар ёнида номардлар келиши, садоқат ёнида хиёнат туриши, Маҳмуд Ялавочлардан Маҳмуд Ялавочлар туғилиши бу улуғ халқ ва унинг Эрк деган гавҳари тақдирига ҳеч қачон соя сололмайди.

Чунки, дон ҳамиша дон, сомон ҳамиша сомон. Сомонни йиллар шамоли аямасдан узоқ-узоқларга учириб кетади.

Халқимиз эса тобора уйғониб бораверади. Уни истиқлолимиз кун-бакун уйғотиб бораверади.

Зеро, муҳтарам Президентимиз таъкидлаганидек, “Халқимизнинг миллий уйғониши — миллий хавфсизлигимиз кафолатидир”.

Бандаси самога тош отса, бошига тушади. Ўз онасига, Ватанига кўтарилган қўлни тарихнинг қасос қиличи кесиб ташлайди.

Ватан кўксига суқилмоқчи бўлган ханжар хоин юракнинг ўзига санчилади. Бу — аксиома, яъни исбот талаб қилмайдиган ҳақиқатдир.

“Мен сенинг учун туғилдим,
Сенинг учун яшадим,
Сенинг учун ўлурман, Ватан!” —

деб ёзган эди улуғ Фитрат. Ва у жон берганида ҳам кўкида
Эркнинг туғини баланд кўтариб, миллат боши узра хаёлан
ҳилпиратиб, хаёлан юз-кўзига суриб, абадийликка номини
муҳраган эди.

Зеро, Фитратнинг бу улуғ сўзлари Эркни таниган, бил-
ган, уни суйган ва у билан яшаган ҳар бир миллатдошим
учун, она Ўзбекистоннинг имонли инсонлари учун томир-
даги қони ила қўшилиб оқадиган муқаддас қасамдир.

ВАТАН ИЛДИЗЛАРИ ЖОНИМИЗДАН ЎТГАН (СУҲБАТЛАР)

“МЕН СУВ ИЧГАН ДАРЁЛАР”

*Муҳтарама Зулфияхоним хотирасига
шогирдлик эҳтироми ила бағишлайман*

1

“Вақт бошимдан оқиб ўтаяпти,

Оқиб ўтаяпти вақт кўзимдан...

Булоқ қилди мени вақт”, — деб ёзади замонамиз аллома-ларидан бири.

Дарҳақиқат, шовуллаб оқиб бораверади умр дарёси... Шағиллайди дарё тошлари... Кафтларимиз орасидан ипакдек майин, иссиқ олтин қумлар тўкилади худди Вақт каби... Баҳорлар, ёзлар, кузлар, қишлар келиб кетарлар улуғ Вақт етовида ўзларидан хотиранинг қуримас дарёларини қолдириб... Бир соҳили соғинч, бир соҳили армон аталган бу дарёлар юрак кенгликларида жимиллаб, ярқиллаб кўзларни олгудек чайқалиб, гувиллаб ётарлар. Бу дарёларнинг соҳилларида ҳар ким ўз “мен”и ва хотираси билан ёлғиз қолади. Бу дарёлар, бу улуғ-улуғ дарёлар жим оқадилар, сокин оқадилар тубларига гавҳарларини яшириб... Зеро, Шарқ ва унинг кишиси шундай дарёлардан тўйиб-тўйиб сув ичиб улғайганлар. Камолга етганлар. Мен ҳозир шундай бир улуғ дарё бўйида туриб ўз хотираларимни қоғозга туширяпман. Шу пайтгача кўксимда лимиллаб ётган, қоғозга туширсам гўё оҳори тўкилаётгандек жонбахш хотираларимни юрагимнинг туб-тубида узоқ олиб юрдим гавҳар каби яшириб. Бу хотиралар аслида менинг қарзларим, бир кун абадий дунёга кетар чоғимда ўзим билан олиб кетишим мумкин бўлмаган қарзларим. Мен бу улуғ дарё бўйига қарзларимни тўлагани “Гуллару, майсалар, бижилдоқ сувлар, келинчак баҳорнинг сепи” бўлган ушбу дақиқаларда, баҳор Сиз ва Шоирни яна йўқлаб келган, ҳур қизалоқлар дарёлардан “ҳовуч-ҳовуч сув ичаётган”, Чигатой қабристонида сиз ва шоирнинг гўзал руҳлари мушоиралар қилаётган бир дамларда келдим, азиз Зулфия опа! Биз Сизни йўқлагани кўпчилик бўлиб, минглар бўлиб келдик азиз Зулфия опа. Биздан олдинги сафдош шоира опаларимиз, тенгдошларимиз Бибисора, Муҳтарама, Дилбарлар, Қутлибекалар бўлиб келдик қошингизга. Дил-

барнинг бошига ўз румолингизни ўратиб қўйгансиз Москваларда, бошинг совқотмасин деб, яна бирларимизга эгингиздаги иссиқ кийимингизни ечиб бергансиз, бемаҳал аёзлар ўтмасин, деб. Яна биримизнинг оёқларимизга этиклар кийдиргансиз, музлар оёғингни кесиб кетмасин, деб. Биз ҳам Сизнинг қошингизга гул тула кўнгилларимиз билан келдик, азиз Зулфия опа!

2

Биз ўшанда ҳали дунёни фақат ҳайратдан иборат, деб тушунган гўр қизалоқлар, мактаб ўқувчилари эдик. Ўқитувчиларимиздан ҳар куни тинглайдиганимиз — Зулфия номингиз биз учун жуда сеҳрли эди. Сизнинг кафтдаккина, муқовасига сувратингиз туширилган китобчангизни авайлабгина олиб юардим. Шеър тилсим, шоирлик тилсим эди мен учун. Тўртинчи синф ўқувчиси — ўзимча шеърий машқларимни ҳеч кимга кўрсатмай ҳаёлда Сизга ўқиб берардим.

...Зулфия опамлардек
Шоира бўлсам дейман.
Ҳаётнинг сирларини
Қўшиққа солсам дейман.
Қўлимдаги қалам-ла
Куйласам шу ҳаётни.
Кўкларга кўтаргум бор
Вафони, садоқатни...

Ушбу, ҳозир шеър дейишга ҳам хижолат тортадиган мисраларим район газетасида босилиб чиққанида устозларимнинг хурсандчиликдан боши кўкка етган эди. “Вақтлар келиб, сен ҳам Зулфия опамиздек шоира бўлсанг, ажабмас. Ёзавер, қизим”, дейишарди улар. Ҳозир эса ўтириб ўйлайман. Шеърятга шамга талпинган парвонадек интилган мурғак қалблар учун Сиз дарёларнинг боши бўлган экансиз, Зулфия опа!

3

Республика ёш ижодкорларининг семинари бўлиб ўтган эди, 1976 йил баҳорларида... Қўқонлик шоира Дилбар Ҳамзахўжаеванинг гўзал ташбеҳларини Сиз бир дунё ҳайрат ва

кувонч билан қаршилаган эдингиз. “Кулранг булутларга қанотларини белаб-белаб учган қалдирғочлар”... Ўзининг азиз жонини азобларга гутавериб илма-тешик бўлиб кетган ангишвона образи... Ёки ботаётган қуёш... Уфқнинг гузал шеърий сувратлари: “Қуёшнинг ўт лаби қолган булутлар баданида”... Сизнинг ҳассос қалбингизни ларзага солган топилмалар эдики, Сизнинг назарингизга тушганидан Дилбар учиб юрар, тенгдошимизнинг улуғлар томонидан эътирофи эса ҳаммамизнинг ютуғимиз, ҳаммамизнинг қувончимиз эди, Зулфия опа. Сиз адабиёт даргоҳига тортинибгина қадам қўяётган истеъдодларга ҳамиша қувват берадиган сузингизни айтишдан чарчамас эдингиз. Уларнинг орасида порлаб турганларни алоҳида ажратиб, бир даста гул каби халққа тутардингиз. Йулларини икир-чикирлардан, турли кўзга кўринмас ғовлардан бир лутф ила очиб қўяр эдингиз. Шоираларингизнинг шаъни сизнинг шаънингиз, уларнинг ютуғи сизнинг ютуғингиз, уларнинг қайғу-армонлари Сизнинг қайғу армонларингиз эди.

4

— Ҳар нарсадир, меники! — дейди Вақт.
Сенинг ниманг бор эди ўзи? Ниманг бор эди ўзи?
Мен унга яраларимни кўрсатдим.
Вақт айтди:
— Қайғурма. Бу ҳам омонат.

Журналистика факультетининг талабаси эдим. Сизнинг ҳаётингиз ва ижодингиз ҳақида маъруза тайёрлашим керак эди. Курс ишига талабалар ўзларига ёққан мавзуларни танлаб оладилар. Мен эса Сизни танлагандим. Вафо рамзи ва ҳижрон куйчиси тимсоли сифатида.

Деразамнинг олдида бир туп
Ўрик оппоқ бўлиб гуллади.
Гулни кўриб, ишқпараст дилим
Минг айтилган дарддан йиғлади...
“Қанча севар эдинг, бағрим, бу баҳорни”...

Сизнинг дилингизни ўртаб ётган соғинч, фигон, айрилик азоби ўн тўққиз ёшдаги талаба қизнинг қонларига “Гиря” каби оқиб кирарди. Сизнинг бахтиёр ва масрур пайтлардаги сувратингиз — Ҳамид Олимжон билан бирга тушган сувратингиз менинг бешафқат Вақтга доим берадиган “Нега” де-

ган улкан саволимнинг ибтидоси эди. Шундай гўзал жуфтлик ҳам айрилиши мумкинми. Вақт, шунча бешафқатмисан, сенда дил йўқми, деб мурожаат қилардим унга. Оппоқ ўрик гуллари атрофга сочилиб паришон тўзғиб ётарди назаримда... Бутун умри мобайнида сабр, тоқат, поклик ва вафотимсоли бўлган АЁЛ — ҳар баҳор УНИНГ қабрига бошини мағрур тутиб, гул элтарди. Гуё баҳорнинг яшил япроқлари, допиллаб оқаётган бўтана анҳор сувлари —

Сени жонсиз кўрдиму, мен
Жоним чиқди сенинг-ла, — деб

титраётгандай туюларди.

Сен менинг ўларим, нафасимдасан,
Севинч, қувончларим, ҳасратимдасан...
Сен менинг қонимда ёнган аланга,
Қайга боқмайин мен, кўринган манга.
Мен қайга бормайин, унда сен меҳмон,
Сен — жимлик, нур, шамол, зангори осмон,
Қайга, қайга кетай мен сендан қочиб...

Бу арман шоираси Сильфа Капутикяндан таржима эди. Менинг назаримда эса бу шеърни Сильва эмас, ўзингиз ёзгандек туюлардингиз. Ўтаётган Вақтга қалбининг яраларини кўрсатаётган минглаб аёллар эса ибрат сабоқларини Сизнинг ҳаётингиз орқали ўқирди.

5

Ниҳоят, мен узоқ кутган кун келди. Севимли шоирамиз Ойдин Ҳожиева, “Шарифа, келинг “Саодат” журнали саҳифаларида шеърингиздан бир туркум берайлик”, деб қолдилар. Мен умуман матбуотда кам чиқардим. Журналда ҳам сира иштирок этмаган эдим. “Қандоқ бўларкин, Ойдин опа, — дедим тортиниб. Шеърларимга ўзимнинг ички талабим шунчалар кучлики... Зулфия опамдек шоиранинг нигоҳларидан ўтиши...” Ойдин опам мени тушундилар. Кулдилар. “Оббо сиз-ей, битта китобингиздан ҳам олиб келинг. Бирга кирамиз”. Айтилган кунгача мен имтиҳон топширадиган талаба аҳволида эдим. “Ҳаёт завқи” деб номланган илк китобчамга дилимдаги сўзларимни билганимча туши-

риб, Ойдин опа билан қимтинибгина Сизнинг ҳузурингизга келдим, Зулфия опа! Сиз эса гўё минг йиллик қадрдонингизни кўргандек, “Шарифахонсиз-а, мен сизнинг шеърларингизни ўқиганман”, деб қаршиладингиз ва маҳкам бағрингизга босдингиз. Негадир мижжаларингизда тўла ёш эди. Кейин, менга: “Сиз менга ёшлигимни эслатдингиз”, — деддингиз. Мен эса гўё ширин туш кўраётгандек эдим. Буюклик ва оддийлик олдида лол эдим. Тортинишларим, ҳаяжонларим тумандек тарқалганди. Менинг олдимда ўзим узоқ интилганим — теран шеърият, давлат арбоби, жаҳонгашта шоира Сиз турардингиз, Зулфия опа.

— Ҳозир неча ёшдасиз? — деб сўрадингиз.

Мен ёшимни, оиламни, иккита қизчамни айтдим. Кўзларингиз порлаб кетди. “Мен эса Москвага ёзувчилар анжуманига борганимда сиздан икки ёш кичик эдим. Шунда рус шоираси Вероника Тушнева менга қараб, “Шарқ қанчалар гўзал”, деб ҳайратга тушган эди. Сизга қараб ёшлигим эсимга тушиб кетди. Аммо менинг бошимга тушганларни сизлар кўрманлар”, деддингиз. Кейин ҳар битта шоира ҳақида меҳр билан гапириб, тавсифладингиз. Шеъриятдаги топилмалар, яъни образларнинг аҳамияти, сўзни билиб ишлатиш, унга сайқал бериш ҳақида гапирдингиз. Нечта китоб чиқарганлигимни сўрадингиз. “Атиги битта, — дедим. Рухсат берсангиз, сизга совға қилсам”.

— Мен китобчани ўқиб албатта фикрларимни айтаман. Сиз тез-тез “Саодат”га келиб туринг. Ёзишни ташлаб қўйманг, — деддингиз самимият билан. Столингиз устида эса саф-саф қўлёзмалар турар эди.

Бир соатдан ортиқ давом этган мулоқотда мен батамом бошқа инсонга айланган эдим. Ўзимга, шеърларимга ишончим ҳам ортган, гўё елкаларимда Асқар тоғ — суянч тоғларининг қуввати билан кетаётгандек эдим. Эълонга танлаб олинган, бир туркум шеърларим ҳақида ҳам, китобча ҳақида ҳам баланд фикрлар билдирдингиз. Кейин билсам ўша баҳолар билан шеърият олдида, меҳрлар билан ўзингизнинг олдингизда бир умр қарздор қилиб қўйган экансиз, Зулфия опа! Биз бир нарсани — Зулфия опанинг қизлари — ёмон бўлишга ҳаққимиз йўқлигини биларди. Ёмон ёзишга ҳаққимиз йўқлигини билардик.

Сиз осмонсиз, нурли осмон,

Бағрингизда юлдузмиз.

Нур қаламни тутган шодон

Кирқ минг нафар хур қизмиз...
Бу уммондан баҳра олган
Қуёшга йўл тутати.
Қатра-қатра нурлар томган
Қатрадай шеър битади...

Бу менинг ўша илк китобимдаги Сизга бағишланган тўпри шеърим эди. Буюк ўзбек шоирасига аталган меҳримнинг соддагина ифодаси эди.

6

...Мен ўшанда ушбу учрашувимиз сўнгги учрашув бўлишини ҳаёлимга ҳам келтирмаган эдим, Зулфия опа. Унгача ҳам сиз матбуотдаги онда-сонда чиқишларим ҳақида ўз фикрингизни гоҳ Ойдин опа, гоҳ телефон орқали айтиб, қувватлаб, юрагимни ёруғлантириб турардингиз. Сиз билан катта бир суҳбатни режалаштириб қўйган эдик. Авайлаганимиз, бир даражада журъатсизлик, сизнинг гоҳ беморлигингиз боис бу суҳбат орқага сурилиб келарди.

Бир кун ажойиб журналист опамиз Дилбар Маҳмудова билан олдингизга бордик. Ҳаво намчил, баҳор бошланган бўлишига қарамай, сезиларли совуқ эди. Топ-тоза зиналардан кўтарилиб, эшик қўнғироғини босдик. Эшикни очдингиз-у, болалардек қувониб кетдингиз. Оёқларимизга кийиш учун янги шиппаклар бердингиз. Ўзингиз бир зумда бошқа кийим кийиб чиқдингиз. Рангингиз бироз сарғайинқираган бўлишига қарамай, ўктам товушда ҳаммамизни бир-бир сўраб чиқдингиз. “Сизни икки кун бурун телевизорда кўрдик Ҳулкар билан. Ватан ҳақида жуда яхши шеър ўқидингиз. Атлас қўйлақда эдингиз-а”. Мен Сизни одатдагидек жим тинглардим.

Суҳбат мобайнида вазада салгина қийналиб турган гулнинг бирини авайлабгина тўғрилаб қўйдингиз. Худди боланинг бошини силагандек эҳтиёткорлик ва меҳр билан. Суҳбат мавзуси бугунги шеърят — қизларимиз ижодига бориб тақалди. “Ҳар биттаси жуда баланд шоиралар, ҳозирги шеърят жуда баланд шеърят”, дедингиз фахр билан. Бир-биридан кучли қизлар етилиб келяпти шеъриятимизда”. Сўнгра ҳар бир шоиранинг сизга маъқул мисраларини айтдингиз. Дилбар опа иккаламиз Сизнинг шахс сифатида жуда улканли-

гингиздан, қувваи ҳофизангизнинг ўткирлигидан ҳайратланиб ўтирардик.

— Вақтида доримни ичиб олишим керак, бўлмаса Ҳулкар хафа бўлади, — дедингиз. — Болаларим яхши, жуда яхши, — дедингиз гурур билан. Улар жуда меҳрибон. Ҳамама ҳам шундоқ фарзандлар насиб қилсин.

Сўнгра суҳбат мавзуси рассом Абдулҳақ Абдуллаев томонидан чизилмай қолган полотнога — узингизнинг расмингиз ҳақида кетди. “Чизиш учун ҳамма нарсa тайёр эди, бироқ рассомнинг таклифи — ерга қараб ўтириш таклифи менга маъқул тушмади”. Биз чизилмай қолган суврат устида анча баҳслашиб ўтирдик. Сўнгра суҳбат Комил Яшин, Ҳалима Носирова каби азиз юртдошларимиз билан боғлиқ хотираларга бурилди. Севимли шоиримиз Ҳамид Олимжон ҳаётлигида Москвага декадага кетаётган пайтингиздаги йўл хотиралари менинг ҳам қалбимга бир умр ўчмайдиган бўлиб муҳрланиб қолди.

Шу аснода эшик жиринглаб қолди, Зулфия опа. Неварангиз Улуғбек эшикдан порлаб кириб келганидаги қувончларингиз ҳамон кўз ўнгимда. — Мендан болаларим ҳар дақиқа хабар олиб туришади, ҳеч кимга ишонишмайди, — дедингиз. Биз балконда суҳбатлашиб ўтирардик. Бир қўлингиз билан Улуғбекнинг, бир қўлингиз билан менинг қўлларимдан маҳкам ушлаб, залга олиб кирдингиз, сўнгра стол устида турган Ҳамид Олимжоннинг портретига бир қараб, Улуғбекка бир қараб: “Ҳамид билан икки томчи сувдек бир-бирига ўхшаш, илойим, умри ўхшамасин”, дедингиз. Менинг ҳаёлимдан шу дамда Ҳамид Олимжоннинг “Куйгай” ғазали айланарди: “Олай тоқатни қайдинким, Кўзингга тик боқолмасман, Кўзинг осмонга тушганда ловуллаб офтоб куйгай” деган мисралари куйи билан жонимга ларзалар соларди.

Бу орада Ҳулкар опа келиб қолдилар. Сўз яна шеърятга бурилди. Ватан ҳақидаги ўша шеъримни ўқиб беришни сўрадингиз.

Умр гулшанининг баҳори кетди,
Булбуллари кетди, Ватан кетмади.
Хусн қалъасининг оҳори кетди.
Гурурлари кетди, Ватан кетмади.
Кетди ёру дўстлар, жўралар кетди,
Юрак меҳробидан Ватан кетмади.

Саралар, оқиллар, туралар кетди,
Юрак тупроғидан Ватан кетмади...

Кейинчалик уйласам, шеърларимга ўшанда берган баҳоларингиз аслида менга берган оқ фотиҳангиз, дуоларингиз экан, Зулфия опа. Яна ўқи, — дедингиз, яна ўқидим.

Қайда қолди гузал ҳайратлар,
Ўдакликнинг маъсум ишончи?
Ёмғир сенми, кўз осмонимдан
Юзларимга сирғалган томчи.
Қайда қолди у гузал дўстлар,
Шафтолининг гулидай хушрўй.
Мен уларга қўл чўзай десам
Қабр узра майса чўзар буй...

...Биз ўша куни жуда узоқ ўтирдик, Зулфия опа. Сиз ўша суҳбатда ёшлигингизнинг мағрур, гузал дамлари Сизни севган кўнгилларга абад навқирон ҳолатда муҳрланиб қолишини истагандингиз.

Сиз билан хайрлашар эканмиз, хув биринчи галдагидек, мени меҳр билан, қаттиқ бағрингизга босдингиз. Мижжала-рингизда нимадир йилтираб кетди. Айнан остонада туриб юрагингизнинг устига кўлингизни қўйиб кўрсатдингиз: “Худди шу еримда ниманидир кўзгаб қўйдингиз. Сизга ҳаммаша — кеча-ю, кундуз эшигимиз очиқ”.

Кейин эса... биз сизни қайта кўролмадик, Зулфия опа. Сиз бемор ётган пайтларингизда ҳам бордик, кўролмадик. Бизни аядингиз, кўнглимиз эзилишини истамадингиз.

Вақт эса... Ҳамон... “Вақт бошимдан оқиб ўтаяпти,
Оқиб ўтаяпти вақт кўзимдан”.

Баҳор дарёлари эса оқиб келяпти Сизни сўроқлаб. Сонсиз-саноқсиз чечакларини Сизга келтиряпти, пойингизга нисор айламоқ учун. Сизнинг номингиздаги Давлат мукофотига сазовор бўлган навқирон Зулфиялар, Зулфияхоним қизлари келяпти Сизни таваллуд кунингиз билан қутлагани. Тикмачоқдек билагига кўзмунчоқлар тақиб, шеърлар ёзувчи тўққиз ёшли шоира қизингиз Гулҳаёлар, Нодиралар келишяпти, Сиздан дуо олгани. Сиз эса ўша-ўша ... улғуворлик билан сокин оқиб ўтаяпсиз барчамизнинг куксимиз-

дан. Баҳор, қушлар, тўлқинлар соҳилда хотираси ва “мен”и билан турган менга ушбу мисраларингизни айтиб кетяпти:

Эрка шодликларин ютса ҳам кадар,
Қайғу селларига тоқат тогидан
Энг қирра тошларни отиб яшади...

ГҶЗАЛЛИК ОНА СУТИ БИЛАН КИРАДИ

Кибриё Қаҳҳорова билан суҳбат

— Сиз бир суҳбатимизда раҳматли падари бузрукворингизнинг ҳуснихатларини кўрсатган эдингиз. У кишининг гўзал ёзувлари шу пайтгача кўз ўнгимдан кетмайди. Сиз ҳақингизда ўйлаганимда беихтиёр ўша ёзувлар ёди-га тушади...

— Дадам риёзиётчи-математик олим бўлганлар. Умрларининг қарийб ярмини илму таҳсил билан Бухоройи шариф мадрасаларида ўтказганлар. Аввал таҳсил олганлар, кейин мударрислик қилганлар. Эллик ёшларида она диёри Самарқандга қайтган ва муфтийлик қилганлар. Ҳақиқатан ҳам, сиз айтгандай, хатлари жуда гўзал эди.

Дадам бўйлари баланд, қошлари пичоқнинг дастасидай қалин, соқоллари мошгуруч, элликдан ошган бўлсалар ҳам жуда салобатли, кўркам киши эдилар. Лутфулло маҳдум ёки Муфтибобо, дейилса, ҳамма билар эди. Мен оилада 1914 йили, дадам 56 га кирганларида оламга келганман.

Тилим чиқиши билан, эҳтимол икки ёки икки ярим яшар бўлсам керак дадам менга шеър ўргатганлар. Тилим шеър билан чиққан десам, муболаға бўлмас. Агар эътибор қилган бўлсангиз керак, болалар тили чиқиши биланоқ, ўз-ўзича, бир нарсаларни такрорлаб юради. Ўша пайтда қулоғига нимани қуйсангиз, бир умрга муҳрланиб қолади. Биринчи бўлиб дадам менга “тезгўяк” (тез айтиш)ни ўргатганлар.

Алиф-лака о-ан вали-о, уули минал муули мао-о,
Бе-лака бобан вали бо, бубули минал бубули мабо-о,
Те-лака то тан вали то, тутули минал тутули мато-то
Се-лака сосан вали со, сусули минал мусули масо-со.

Мана шу тарзда дадам менинг тилимни “қайраб” борганлар. Тилим сал бурро бўлиши билан Алифбони ёдаки ўқита бошладилар.

Эй, алиф, отингга қилдим сархат топмай ибтидо,
Бе-балойи доғи ҳажринг дилга жо қилдим бугун.
Те-тиловат қилғай эрдим ояти рухсорини,
Се-савоби хатми қуръон дилга жо қилдим бугун
Жим-жамолингни кўрай деб келдим, эй, шоҳи жаҳон,
Хе-ҳаётим борича, жоно, дуо қилдим бугун.

Ҳали хат ўқишни бошламасдан мен абжад, ҳаввас, ҳутти каламан, сауфас, қарашат, заззах... деб абжадни ўзимча қўшиқ қилиб айтиб юрар эдим. Ҳатто зарб жадвали ҳам шеър билан эди.

Алифбо, зарб жадвалини ёддан ўқиб берадиган бўлганимдан кейин Ҳафтияк (Қуръоннинг еттидан бир қисми)ни ўргатдилар. Фақат ўқиб эмас, маъносини айтиб беришим керак эди.

Ҳафтиякдан кейин Қуръони Каримни туширганман.

Беш-олти яшарлигимдаёқ дадам ҳар кеча мен билан ўтириб дарс қилар эдилар. Ўзбек, форс, араб тилларидан таълим берар эдилар. Келажакда боламга керак бўлиб қолиши мумкин, деб бир маърифатли татар аёлини топиб рус тилини ўргатганлар. Хожа Ҳофиз, Машраб, Фузулий, Мирзо Бедилни ўзлари ўқитардилар.

— Қани, мулло Кибриё, Мирзо Бедилнинг шу икки мисра шеърини тушунтириб беринг-чи? — дердилар мулойимлик билан:

Даҳр халқеро ба марги агниё мепарварад,
Як наҳанги мурда инжо баҳри сад моҳи ғизост.

Яъни:

Дунё одамларни бойларнинг ўлими учун тарбиялайди.
Битта ўлик наҳанг юзта майда балиққа ғизо бўлади.

Мабодо болалик қилиб вазифани ўз вақтида бажармасам: “Мулло Кибриё, Шайх Саъдий нима деганлар?” деб сўрадилар.

Мероси падар хоҳи, илми падар омўз.

Кин моли падар сарф тавон кард ба ду рўз.

Яъни:

Агар отангнинг меросидан умидвор бўлсанг, унинг ил-мини ўрган. Бўлмаса отангнинг молу мулки икки кунда тугайди.

Абжад ҳисобини ўрганганимдан кейин дадам: “Қани, мулло Кибриё, Гури Амирнинг таърихи (қурилган йили) абжад ҳисоби билан “Гунбаз” экан. Демак, у нечанчи йилда қурилган?” десалар, мен дарров қоғоз-қалам олиб: Г—20, Н—50, Б—2, 3—700, яъни, 772 йилда деб жавоб беришим керак эди.

— Қани, мулло Кибриё, квадратни квадратга зарб қилайлик. Масалан, ўн бешга ўн беш-икки юз йигирма беш, йигирма бешга йигирма беш-олти юз йигирма беш... Мен бу саволларга, албатта, қоғоз-қаламсиз, ёддан жавоб беришим шарт эди.

Шу тариқа мен ўн икки яшарлигимда олий маълумотли бўлганман. Кўни-кўшнилар дадамни ҳол-жонларига қўймасдан, ялиниб-ёлвориб мактаб очишга мажбур қилишган ва мен ўзимдан катта қизларни ҳам ўқитганман.

Дадам берган маълумот билан мен Ленинград дорулфунунининг шарқшунослик факультетига ўқишга кирганман. Мен билан фақат иккита катта профессор Бертельс билан Болдирев суҳбат қилиб: “Бўлди, эртага келинг, биз сизни 4-курсга имтиҳонсиз қабул қиламиз”, дейишган.

Тагин муболага қилаяпти, деб ўйламанг. Ўша йиллари 4-курсда иккита тожик бола: бири Тожизода, иккинчиси Фозилов деган йигит таҳсил олар эди. Тожизода ҳозир Тожикистон Фанлар академиясининг мухбир аъзоси, фольклорчи Фозилов эса оламдан ўтган. Ленинграддаги тил ва адабиёт институтида Розенфельд ва Климчицкий деган икки тожикшунос олим тожикча-русча луғат тайёрлаётган экан. Бўш вақтларимда шуларга маслаҳатчи бўлиб ишлаганман.

Мен бу гаплар билан нима демоқчиман, эҳтимол, ҳозирги пайтда баъзи ота-оналар “Бундай ишлар учун бизнинг вақтимиз, фурсатимиз йўқ”, деб сабаб кўрсатишар. Балким улар ҳақдирлар. Аммо инсон нимани астойдил хоҳласа, унга ҳамиша имкон топади. Ахир дадам ҳам шаҳар муфтиси бўлган, лекин барибир вақт топган. Ҳаммаси хоҳишга, ҳафсалага боғлиқ.

— Ҳазрат Алишер Навоийнинг — 550 йиллик тўйи дилда беқиёс қувонч ила бир қадар изтироб ҳам уйғотади. Бонси, бутунги китобхонларимиз улуғ шоирнинг шеърларини тўла

англаб етолмайди. Сиз эса аини бир пайтда бир рубойни уч тилда бемалол таҳлил қилаверасиз.

Сизга қараб туриб, одам адабиётни чуқур англаши учун шеърӣй оҳанглар унинг мусаффо қонига гўдаклигидан йўғрилиб кетиши керак эканми, деган фикр тўғилади.

— Гапингиз жуда ўринли. Шеърӣят она сути билан бирга кириши керак. Болаларнинг бешиги устида алла айтишдан мурод — тили шеър билан чиқсин дейилган. Падари бузрукворимнинг таъби назмлари шу қадар баланд эдики, ҳатто танбеҳ берсалар ҳам шеър билан бўлар эди. Агар овқатлансаму, мабодо косанинг тагида озгина овқат қолса, даров, мулло Кибриё:

Аъзон рўзеки жаннатро бино кард.

Савоби косалесонро жудо кард.

Яъни:

Худо жаннатни яратган кунӣёқ косанинг тагини ялайдиганларнинг савобини алоҳида қилиб қўйган. Бу ҳасисликдан эмас, куфронӣй неъмат бўлмаслиги учун, дердилар.

— Дадажон, ошнинг тузи расоми? — деб сўрасам.

— Бо мардуми бо намак намак ҳожат нест, — дер эдилар.

Яъни: тузли одамларга тузнинг ҳожати йўқ, деб шеър билан жавоб берар эдилар.

Устод Абдулла Қаҳҳорнинг уй-музейига баъзан дорулфунун, ёки театр-рассомлик институтининг талабалари келишади. Мен атайин, “қани болалар битта шеър ўқиб беринглар”, дейман. Ҳеч кимдан садо чиқмайди. Бу йил Мир Алишер Навоӣй йили, ҳеч бўлмаса ҳафтада бир мартаба шеърхонлик бўладию, биз ҳам ушандан баҳраманд бўламиз деган умидда эдик, минг таассуфки, бу орзу ҳам рўёбга чиқмади.

Устоз Алишер Навоӣй шеърларини аруз вазнига солиб яхши ифодали ўқийдиган кишилар йўқ. Менимча, бу ишга танлов эълон қилиб, чиройли, ифодали ўқийдиганларни танлаш мумкин. Ёки шу муборак сана муносабати билан радио ва телевидение қошида бир кенгаш ташкил қилиб, уч-тўртта қизларга таълим беришимиз мумкин эмасми?

Мен мавзудан озгина четга чиқмоқчиман, узр. Қарӣб ун йилча Тожикистон Давлат нашриётида адабиёт бўлимини бошқарганман. Биз туш пайти буфетга бориб навбатга

турмас эдик (балки мен унутгандирман). Тушлик пайтида биз байтбарак қилар эдик. Менинг булимимда Абдусалом Деҳотий, Мирзо Турсунзода, Ҳабиб Аҳрорий, Муҳаммаджон Раҳимий ишлар эди.

Биз пикохгача устод Абдулла Қаҳҳор билан олти ойча 15—20 кунда бир мартаба учрашиб турганмиз. Ҳар гал учрашадиган бўлсам, санъаткорларнинг ибораси билан айтганда менинг “репертуарим” тайёр эди. Ҳозирги ёшларимизга қараб, гоҳида изтироб чекаман. Бир-бирларига шеърлар, ҳикоятлар айтиб беролмайдилар. Мен узр сўрайман, лекин бу маънавий қашшоқликдан бўлса керак... Биз она тупроғимиз яна улкан истеъдодлар яратсин деб орзу қиладиган бўлсак, биринчи галда ёшларга тарбияда ўзгача бўлишимиз, уларнинг маънавий қашшоқ бўлиб қолишига йўл қўймаслигимиз лозим.

— Сизни адабиётимизнинг, тилимизнинг катта жонкуяри сифатида ҳам биламиз. Сиздаги жонкуярлик, тилга талабчанлик ижобий маънода жуда кўпчиликка юқинини истар эдик. Чунки тилимиз давлат мақоми олгандан сўнг ҳам воқелигимизда у қадар катта ўзгаришлар юзага келмаётибди. Жуда кўп жойларда эски ҳаммом, эски тос қабилида иш юритилмоқда. Баъзан тилга муносабатда “қош қўяман деб кўз чиқариш” юз берапти. Бу ҳақда сизнинг фикрингиз?

— Минг афсуски, мен кундалик радио ё ойнаи жаҳоннамо тилида бирор силжиш сезмаяпман. Аксинча, тилимиз сўз бўтқасига айланиб қолаяпти. Ким қандай истаса, ўшандоқ ёзаяпти. “Нома”ларнинг ҳисоби йўқ, “Сафарнома” сафар таассуротидан баҳс этар эди, “ойнома” бир ой ичида бўлиб ўтган воқеалардан сизни воқиф этарди. “Рўзнома” бир кеча-кундузда бўлиб ўтган ҳодисалардан сизни хабардор қиларди. Эндиликда “Пахтанома” ҳам чиқибди Агар шу зайлда иш тутадиган бўлсак, яқинда худо билади, яна қандай “нома”лар ўйлаб чиқарилади?

Шу пайтгача директорни мудир деб ёзиб юрган эдик, эндиликда “бошқон” бўлиб қолибди. “Бошқон” деган сўзни қайси ўзбек тушунади? “Факультет”ни “куллиёт” қилиб олибмиз. Одатда бир қанча асарлар мажмуасини “куллиёт” деб атардик, энди уни нима деймиз? Шарқ олами “факультет”ни “факульта” шаклида қабул қилган, биз ҳам шундоқ десак бўлмасмикин?

“Фотограф”ни рассом, сувратни “расм” деб ёзар эдик. Бу ҳам кимгадир ёқмабди, “фотограф”ни “сувраткаш” деб

ёзаяпмиз. Дурустроқ мулоҳаза қилиб қарасак “сураткаш” ҳам, “рассом” ҳам ўзбекча эмас. Модомики, ҳозирги кунда баъзи бир арабча сўзларни олган эканмиз, келинглар “аккос” бўлиб қўя қолсин.

Яқинда Президентимизнинг қаровчисиз қолган фақиру фуқароларнинг аҳволидан хабар олиб туриш, уларга ёрдам бериш ҳақида фармони чиқди. Таржимон бир жойда “ёлғиз қолганларни парвариш қилиш”, деб таржима қилибди. Ўқиб ҳайрон бўлдим: дарахтни, ниҳолни, болани парвариш қилиш мумкин. Бундай ёлғиз қолганларнинг эса аҳволидан хабардор бўлиб туриларди ёки уларга ёрдам қўли чўзиларди, шекилли.

Жигаристонда табиий офатга йўлиққанларни деярли ҳамма рўзнамаларимиз “жабрдийдалар” деб ёзишди. Агар масалага мантиқан ёндашадиган бўлсак, уларга ким жабр қилибди? Агар бирор киши томонидан жабру зулм ўтказилган бўлса, ўшанда “жарбдийда” дейиш мумкин. Буларни табиий офатга йўлиққан, бехонумон ёки хонавайрон бўлганлар дейиш керакмасмиди?

Ватанини ташлаб кетаётган курдларни ҳам “қочоқ” деб ёзаяпмиз. Унда жиноят қилиб қочганларни нима деб айтамиз? Ўз тилимизда сарсону саргардонлар, деган сўзлар бор-ку!

Охирги вақтда “гуноҳкор”, “айбдор” деган сўзлар ўрнида ҳам “судланувчи” деяпмиз. Бу ҳам “подсудимий”нинг таржимаси. “Судланувчи” деган сўзни айгани ҳатто тилинг айланмайди. Бу сўз фақат таржимонларнинг айби билан тилимизга кириб келди. Қайси ўзбек “мен судланувчиман” деб айтади? “Мени гуноҳкор қилишди, ё мени айбдор қилишди”, дейди.

Дўконларнинг пештоқига “салқин сувлар” деб ёзиб қўйибмиз. “Салқин” “соя” деган сўзнинг шериги, яъни соя-салқин дейилади. Ўзимиз “муздаккина сувинг борми?” ёки “яхдаккина сувинг йўқми?” демаймизми? Қайси ўзбек “салқин сувинг борми?” дебди!

Ёки жуфт келадиган сўзлар бор. Масалан, меҳру муҳаббат, ёру дўст, туну кун, ёшу қари... Энди пири бадавлат, хоки туроб деган сўзлар бор. Булар жуфт сўзга кирмайди. Кўпгина ҳолларда пиру бадавлат ёки хоку туроб деб ёзишадиганига дуч келаман. Пиру бадавлат эмас, пири бадавлат. Яъни давлатли пир деган маънони англатади. Булар албатта менинг шахсий мулоҳазаларим, эҳтимол, бунинг баҳсли жи-

ҳатлари ҳам бордир. Лекин тилга бўлган эътибордан келиб чиқиб, фикр юритадиган бўлсак, она тилимизни биринчи навбатда ўзимиз — зиёлилар эҳтиёт қилмас эканмиз, унда тил ҳақидаги қонун ижроси тобора ортга сурилаверади.

Илгарилари “стундент”ни талаба, “студентка”ни толиба деб олган эдик, бу ҳам кимгадир ёқмабди, толиб деб қабул қилибмиз. Энди толиби илм деган сўзни қай йўсинда ифодалаймиз?

Рўзномаларнинг эрталаб бериладиган мазмунига кулоқ солсангиз, қизиқ-қизиқ жумлаларни эшитасиз. Бири “Рўзномамизнинг қисқача мазмуни” деса, бошқа бири “рўзномамизнинг шарҳи” билан таништирдик дейди. Тўрт саҳифадан иборат бир рўзноманинг шарҳини қай йўсинда 15 дақиқада ўқиб бўлиши мумкин? Фақат қисқача мазмунини бериш мумкин, холос.

Тавлид, мавлид, таваллуд деган сўзлар борки, булар фақат инсоннинг оламга келишини билдиради. Биз эсак “рўзномамиз фалон ойда таваллуд топди”, деб ёзамиз.

“Тарк” деган сўз ҳам баъзи бир журналистларимизга шу қадар хуш ёққанки, “кетди” деган сўзнинг ўрнига ҳам “тарк қилди” деб ёзади. “Тарки одат амри маҳол”, деган маҳол бор-ку. “Тарк қилиш — бутунлай воз кечиш, кўз юмиш. Тарки дунё қилди”, деган сўз дунёнинг баҳридан кечти, гўшанишинлик ихтиёр қилди, демакдир. Наинки уйдан чиқиб кетиш ҳам “уйни тарк этиш” бўлса?! “Ташриф” сўзи ҳам қарийб ҳамма ҳолатларда ўринсиз ишлатилмоқда. “Ташриф” сўзини фақат олийрутба кишиларгагина нисбатан ишлатиш мумкин. Қўшнининг уйингизга киргани “ташриф” бўлмайди. “Жоиз” деган сўзни ҳамиша ўринсиз ишлатамиз, ё маъносига тушунмаймиз, ёинки шундоқ десак адабийроқ бўлади, деб ўйлаймиз. Ваҳолаки, “жоиз” деган сўз “шундоқ десак хато бўлмасмикан”, деган мавриддагина ишлатилади. “Кирсам жоизми?” деб сўралмайди.

Дикторларни ҳам “нотиқ” ёки “сухандон” деяпмиз. Ахир булар қанақа нотиқ ёки сухандон бўлишлари мумкин? Сухандон деб, масалан, ҳаммани оғзига қаратиб қўядиган одамнигина сухандон дейдилар. Модомики, бизда илгари радио деган нарсга йўқ эди, диктор сўзи ҳам радио сўзи билан бирга тилимизга кирдими, назаримда уни ўз ҳолига қўйиш керак. Ахир тил бошқа тиллар ҳисобига ҳам бойийди, деймиз-ку. Телевизорни “ойнаи жаҳон” қилиб олганмиз бу бошқа гап. Искандар Зулқарнайн Фарангистон яқинида жойлашган Искандария шаҳрини обод қилганидан кейин фаранг-

ларнинг ҳужумидан огоҳ бўлиб туриш мақсадида шаҳар четидаги дарё бўйида баланд минора қурдиради ва шу минорага тилсимли ойна ўрнаттиради. Вақти-вақти билан шу ойна орқали ҳаммаёқни кўздан кечириб туради. “Ойнаи жаҳон-намо” дега сўз шундан қолган (“Ғиёс ул-луғат”дан).

Ҳали тарбия оиладан бошланади, дедик. Болам мактабга борса мулло бўлади, деб қараб туриш мумкин эмас. Бола зеҳнининг энг ўткир пайти 3—4 яшарлигида бўлади. Биз бўлсак, кўпинча шундоқ қимматли вақтни зое ўтказамиз. Бугунги кунда бизни энг изтиробга солаётган масала жамиятни фақат иқтисодий буҳрондан эмас, балки маънавий қашшоқлик буҳронидан қандай қилиб қутқариш йўлларини топишдир. Ҳозир ҳам баъзи ота-оналар фарзандларининг тарбиясига унча-мунча эътибор қилаяпти, лекин қачон денг? Фақат олий ўқув юртига кириш чоғида, яъни имтиҳондан ўтиш учунгина. Бу ота-оналарнинг ҳаёлига: “Эй, биз шу ишимиз билан аввал ҳукуматни, кейин ўзимизни алдаямиз-ку”, деган гап келмайди. Ишлари битиб, эшаклари лойдан ўтса, бас.

Яқинда Президентимизнинг лутфу марҳаматлари билан бир гуруҳ болалар ўз маълумотларини мукаммаллаштириш ниятида хорижий элларга сафарга отландилар. Бу ниҳоят таҳсинга сазовор иш. Эски замонда ўтган олиму уламо, фозилу фузалоларнинг деярли ҳаммалари чет элларга бориб маълумотларини мукаммаллаштириб келганлар. Лекин биз ҳозирги кунда хорижга юбораётган ўқувчиларимизнинг илм пойдеворлари мустаҳкаммикин? Булар неча тилни билишадди. Агар пойдевор мустаҳкам бўлмаса, қандай гўзал иморат солманг, барибир икки кунда қулаб кетади. Шунинг учун ҳам биз хорижий давлатларга бориб корчалон бўлиб келадиган йигит-қизларимизни ўзимиз элаб, кейин юборсак, мақсадга мувофиқ бўлур эди.

— Кибриё опа, мана, суҳбатимиз болалик дунёсига адабиётнинг нечоғлик таъсиридан бошланиб, унинг бугунги кунимиздаги муаммоларига келиб тақалаяпти. Назаримда, кейинги пайтларда адабий ҳаётимизда ҳам лоқайдлик сингари жараён сездирмай кечаётганга ўхшайди. Хусусан, бу устоз-шоғирдлик анъанасида, яратилаётган асарларга нисбатан муносабатларда кўзга ташланмоқда. Бошқачароқ айтсак, бунинг сабабларидан бири ёшлар бир пайтлардагидек “елкаси оша устозларининг ўткир, талабчан нигоҳини ҳис қилмай” қўйганларида эмасмикан?

— Сиз кўп жиҳатдан ҳақсиз. Бугун барча жабҳада бўлгани сингари адабиёт ҳам адабийлашишдан кўра сиёсатлашди, десак хато қилмаймиз. Шу сабабли ҳам ижодга нисбатан эътибор биров сусайди. Ҳозирги кунда ким нима ёзиши билан бирон қалам аҳлининг деярли иши йўқ. Қани айтинг-чи, яқин орада қайси ёзувчимиз ўз ҳамқаламининг ижоди билан шуғулланди, таҳлил қилди, камчиликларини кўрсатди ёки мақтади? Бу яқин ўртада менинг кўзим тушган эмас. Танқид, тақризлар чиқаяпти, лекин бу, асосан, танқидчиларимиз қаламига мансуб мақолалардир.

Устод Абдулла Қаҳҳор адабиётнинг ҳақиқий жонкуяри бўлган. Уларнинг назаридан ҳоҳ назм бўлсин, ҳоҳ наср четда қолмас эди.

Саид Аҳмаднинг 40-йилда босилиб чиққан “Тортиқ” деган ҳикоялар тўпламига тақриз ёзганларида устоз эндигина 33 ёшда эдилар. У киши Саид Аҳмад кўлига қалам олган дамидан бошлаб унинг ижодини муттасил кузатишда давом этганлар. Ўша тақриздан кейин орадан 26 йил ўтгач Саид Аҳмаднинг 1966 йилда босилиб чиққан “Уфқ” романига ҳам мақола бағишлаганлар.

Шунинг ўзи Саид Аҳмаднинг ижоди ҳамиша устоднинг кўз ўнгига бўлганлигини кўрсатмайдими?

Агар умидбахш ёш қаламкаш бўлса, минг зарур ишлари бўлса ҳам, дарров унинг ёзганларини ўқиб чиқар эдилар. У киши учун “фурсатим йўқ, ё бошқа зарур иш билан бандман”, деган гап бўлган эмас.

1960 йилнинг баҳори эди, шекилли. Бир куни кинорежиссёр Латиф Файзий қорачадан келган, қадду қомати баланд, ўзи озгин бўлса ҳам елкалари кенг бир йигитни эргаштириб келди. Анчагача ўтиришди. Бутун суҳбат давомида ҳалиги йигит чурқ этгани йўқ. Фақат эшик олдида ийманибгина йўлакдаги батареянинг устига қўлёмани қўйиб:

— Фурсатингиз бўлса кўриб қўярсиз, — деб чиқиб кетди.

Домла қўлёмани ўша кунёқ ўқиб чиқиб:

— Э, мундан дуппа-дуруст ёзувчи чиқади-ку! — деб суюниб кетдилар. Бу ёш йигит Учқун Назаров, қўлёмани унинг “Одамлар” деган биринчи ҳикояси эди.

Устоз ҳамма ишларини йиғиштириб қўйиб дарров ҳикоянинг уёғ-буёғига қалам уриб, таҳрир қилдилар ва ўзлари оқ йўл тилаб ҳикояни “Шарқ юлдузи” мажалласига тавсия этдилар.

Агар бирор умидли ёш қаламкаш бўлса, ҳатто ўзлари унинг яшаш жойини суриштириб, “нега товушинг чиқмай қолди”

деб куюб-пишиб мактублар ёзар эдилар. Назаримда, ҳозирги адабий жараёнимизда ана шундай куюнчаклик, адабиётимизнинг ўсиши, ривож учун жон фидолик етишмайди. Жон фидолик бўлмаган жойда устоз — шогирдлик ҳам бўлмайди, яхши асарлар ҳам кам яратилади, яратилган яхши асарлар ҳам эътиборсиз қолади. Бундан фақат адабиётимиз ютқизади.

Ваҳоланки, шарқ адабиёти фалсафий теранлиги билан дунёни ҳамиша ҳайратга солган ва уни баҳраманд қилиб келаётган адабиётдир. Унинг умрига умр қўшиш эса ўзимизнинг қўлимизда.

1991 йил, 16 август

ОНАДАН ТУҒИЛГАН ПАЙҒАМБАРЛАР ҲАМ

Ўзбекистон халқ шоири Абдулла Орипов билан суҳбат

Ватан мустақиллигининг олтинчи йили якунланаяпти. Тангри суйиб олтин бош, ўтқир нигоҳ, нақшли юрак, заҳматкаш қўл ато этган миллатимиз жаҳоннинг кўз ўнгиде яна қадрини тиклаётир.

Бундай машаққатлари ҳам азиз кунларда қадди тик, боши баланд яшашга, ўзбекман дея мағрурланишга шу тупроққа ворис бўлган ҳар ким ҳақлидир. Аммо Озодликда яшашга маънавий ҳуқуқи кўпроқ миллатимиз доим кўз устида қўйиб ардоқлашга лойиқ алоҳида инсонлар ҳам бор. Улар кечаги кунимизда ҳам уйғоқ эдилар ва яна қуллук шуурларини мудроқлик ўраган одамларга — оломонга уйғотгич бўлдилар.

Ўзбекистон халқ шоири севимли Абдулла акаимиз ана шундай миллатимизнинг анвар ўғлонларидан бири. Кечагина шоиримиз халқ номидан:

Икки дунё оралиғида

Қолиб кетди менинг овозим... —

дея армонланган эдилар. Бутун эса овозлари сарҳадлар оша узоқ-узоқларга кетди.

“Муҳтарам СЭР!

Сизнинг буюк хизматларингиз ва Академия аъзоларининг тавсияларини ҳисобга олиб Академия Президиуми бир овоз-

дан Сизни Халқаро Академиянинг ҳақиқий аъзоси қилиб сайлади...”

Бу — Ўзбекистонга Америка Қўшма Штатларидан келган хушxabар. Абдулла аканинг Калифорниядаги Фан, Таълим, Индустрия ва Санъат Халқаро Академиясининг ҳақиқий аъзоси қилиб сайланиши бизнинг тўла маънодаги озод мамлакат эканлигимизни яна бир карра исбот этди, ўзимизга ишонч уйғотди.

Улуғ инсонларнинг дарди ҳам, қувончи ҳам Ватан дарди, Ватан қувончига тенг бўлади.

Биз севимли шоиримизни ана шу муборак унвон билан қутлаймиз, халқимиз, юртимиз бахтига омон бўлинг, қаламингиздаги қудрат, шеърингиздаги нур билан бизга куч ва ёруғлик бериб яшайверинг, деймиз.

— Ҳурматли Абдулла ака, инсон шодлиқдан боши осмонга етганида ҳам ёки изтироблардан тупроқ қадар чўкиб кетганида ҳам кўнглини Аёлга ёргиси келади, унга суянгиси келади. Давр шамолларида оқарган бошида Аёл қўлларининг беозор тафтини ҳис қилгиси келади. Зеро, ўзингиз ёзганингиздек: “Оҳ, шоир умрига ҳавас қилмагил, У куюн ичида унган бир дарахт...” Шу дарахтнинг мангу яшиллигини таъминлаб турадиган нарса аслида Аёл фидойилиги эмасми?

— Дарҳақиқат, Аёл — эзгулик меҳроби... Аслида шоир қаламидан томган мисралар, аввалроқ, Аёл юрагига битилган бўлади. Дунё безовталиклари дастлаб Аёл манглайига чиқиқлар тортади. Фарзандлар тарбияси, эркакнинг уйдан боши баланд чиқиб кетиши, “уйда тинчи бўлиши” — Аёлнинг фидойи қалбига боғлиқдир. Аёлнинг улуғ хизматларига ҳар қандай тузум, ҳар қандай жамият доимо муҳтож, Аёл — хонадон чироғи, жамият таянчидир. Аслида ҳам барча ахлоқий дунёқарашлар айнан жамиятнинг илк бешиги — оилага бориб тақалади. Оила эса Аёл демакдир. Номус, ор, садоқат, вафо, муҳаббат каби муқаддас туйғуларнинг тимсоли Аёлдир.

Мен шарқлик одамман,
Аёл деган сўз
Менга ҳаёт билан баробар калом,
Оҳ, аёл хўрлигин кўрсатма ҳаргиз,
Ҳаргиз, бад бўлмагай
Аёл деган ном, —

деб ёзган эдим бир шеъримда.

Демоқчиманки, аёл тириклик булоғидай гап. Бу булоқдан ҳазрат пайғамбарларимиздан тортиб, улуғ бобомиз Амир Темурдан то Эйнштейнгача баҳраманд бўлганлар.

— Соҳибқирон бобомиз ҳам сўншти лаҳзада — васият қилиб, “заифаларни кўринг”, деган эканлар...

— Ушбу калимада ҳам Аёлга бўлган улуғ эҳтиром, муҳаббат ётибди-да аслида. Бу бежиз эмас. Буюк Амир Темур аёл қудратига, салоҳиятига, гўзаллигига ички бир муҳаббат билан қарамаганида, ун йиллаб сафарларда бўлган чоғида шундай қудратли давлатни бошқариш Бибиҳонимдай малика онамизга насиб қилган бўлармиди? Ўша меҳр-муҳаббат, аёл ақли-заковатига ички ишонч бўлмаганида Бибиҳоним ҳам Соҳибқироннинг бошқа заифалари сингари оддий бир аёл сифатида тарихда қолармиди? Соҳибқирон бобомиз жангу жадалларда, сафарларда аҳли аёлини ҳам олиб юрганлар. Ўғилларига ҳам келинларини хафа қилишга йўл қўймаганлар. “Соҳибқирон” шеърӣ драмамда мен бу ҳақда батафсил тўхтаганман. Аёлини қадрлаган эл улуғ бўлади. Чунки аёл яратадиган миллат фарзандларининг илк Ватани — кўзлари юмук ҳолда ҳам чайқаладиган бешиги — она вужуди. Шу боис ҳам биз Онани Ватан деб улуғлаймиз. Унинг ҳимоясига жон қадар шай турамиз. Билган одамга Ватан — Онадир.

— Ҳазрат пайғамбаримиз: “Агар одам одамга сажда қилиб сўғиниши жониз бўлганида мен фарзандларни ўз оналарига сажда қилишга, аёлларни эса ўз эрларига сажда қилишга буюрган бўлур эдим”, деганлар муборак Ҳадисларида...

— Муқаддас ҳаж сафарида Макканинг улуғ шайхи амри маъруфларида иштирок этдим. У киши шундай дедилар:

“Аё, аҳли муслим, сизга икки йўл кўрсатилгандир: сажда қилинг, Аллоҳга ва яна Аллоҳга. Саждага яна бир йўл бордир, у эса Онага ва фақат Онага. Шайхнинг гаплари бундоқ давом этди: — Аё, аҳли муслим! Расули Ақромнинг ўғитларини такрор қиламизки, шул икки хилқатдан ташқари ҳеч бир мавжудот саждага лойиқ эрмас. Пайғамбарларимизга, падари бузрукворимизга ҳам сажда қилинмайди, улар зиёрат қилинади”.

Мана, Онага берилган баҳо.

Бу ҳикмат шарҳини ўйладим узоқ,

Ростдан Она эрур қиблаи олам.

Гарчи барчамиз ҳам падармиз, бироқ —

Онадан туғилган пайғамбарлар ҳам...

Аёлнинг Аллоҳ ва бандаси томонидан бу қадар улуғланишининг мазмуни битта. Жамиятнинг, миллатнинг беқиёс ривож, юртнинг гуллаб-яшнаши Аёлнинг эътиқоди, диёнати, ахлоқ-одоби, ҳалоллигига жуда-жуда боғлиқ. Аёлнинг имони бут бўлса, фарзандларию оила бошлигига ҳалол луқмалар тайёрлаб бера билса, бешик устида айтадиган аллалари Шарқона бўлса, юртимиз яна буюклар, соҳибқиронлар юртига айланади. Барчинлар, Алпомишлар юртига айланади. Кўҳна Шарқ ҳамиша тафаккур манбаи бўлиб келган. Кўҳна Шарқ оналари эса садоқат, ҳалоллик, эзгулик меҳробини бўлиб келганлар. Бу меҳробдан Шарқ эркаклари ҳамиша ўзларига ботиний куч олиб турадилар. Хонадон шамчироғи бўлган Аёл муҳаббатига сазовор бўлишга интиладилар.

— Аммо, Абдулла ака, сир эмас, ҳар бир тузум аёл истас-истамаса унинг нозик елкаларига ўз юкини қўяди. Бу юк аслида бизга ҳазрат Одам Атомиз ва Момо Ҳаввомиз тенг бўлишиб еган битта олмадай мерос... Шу маънода эркакларимиз ҳар доим ҳам аёлнинг кўнглига қарай олмаётганликларини сезилиб қолади. Ҳозир кўпчиликда икки хил фикр мавжуд: баъзи бировлар аёл боласини кўлтиқлаб уйда ўтираверсин, дейди. Яна бир қисми “тўрт девор аёлга бахт берадимиз, у жамият билан бирга бўлиши керак”, дейди. Бу масалага сиз қандай ёндошган бўлардингиз?

— Аёлнинг жамиятдаги ўрнини ҳеч ким қатъий чегаралар, чизиқлар билан белгилаб беришга бурчли эмас. Биз ўтмишдан биламиз: Шарқ аёллари давлат ишларида ҳам фаол иштирок этганлар. Она-Ватанни душманлардан ҳимоя қилишда ҳам ўз жасоратларини ҳақли равишда тарих саҳифасига ёзиб қолдирганлар. Момо Тўмарис, Курбонжон додхоҳ... улар кўпчилик. Шеърят гулшанининг ҳам ўлмас булбуллари бизнинг кўҳна тупроқдан чиққан. Ўзбек санъати довруғини ҳам дунёга таратганларнинг кўпчилиги бизнинг аёллар эканлиги ҳеч кимга сир эмас. Сиз юқорида айтиб ўтган “тўрт девор” қандай шароитда бўлишига боғлиқ. Имкониятдан келиб чиқиб, уйда ўлтириб ҳам миллат ва жамият учун қодир фарзандлар тарбиялаб бера олсалар, бу улуғ фидойилик-ку. Чунки аёлга табиат биринчи навбатда Оналикдай улуғ бахтни раво кўрган. Аммо ҳалолу покиза бўлиб, жамоат ишларида ҳам иштирок этиб, илми, меҳнати билан эл-юрт равнақига ўз ҳиссасини қўшса, бу ҳам улуғ савоб. Аёл эрки даҳлсиз. Жумладан, у оладиган илми ҳам. Чунки улуғ китобларимиз “бешикдан то қабргача илм излашни” муслим ва муслималар учун ҳам бирдек фарз қилиб қўйган.

“Тўрт девор” муқаддас ҳурликлар яратса, унинг ичида даҳолар туғилади ва шаклланади. Деворсиз кенгликларда эса ёввойилар пайдо бўлиш эҳтимоли ҳам бор.

Эркакларимиз ҳар доим ҳам аёлларимизнинг кўнглига қарай олаяптиларми, деган саволингизда жон бор, албатта. Уй-рўзгор, бола-чақа, яна бозор-ўчар биз кўкка кўтарган аёлни, табиийки, қийнаб қўяди. Ҳамма юкни аёл елкасига ортиб қўйган эркак биздан эмас. Аёлни иш қули деб аташ, афсуски, биз учун кўп ноҳуш ҳодисадир. Оила тинч бўлса, шу уйнинг чироғи ҳамиша ёниқ бўлади. Эркак аёлнинг, аёл эркакнинг юкни енгиллатса, бундан фақат қувонишимиз керак-ку. Пайғамбаримиз Муҳаммад саллоллоҳу-алайҳи вас-салам ҳазратлари ҳам ҳовли супурганлар, сигир соғанлар.

Кейинчалик бир гала текинхўрлар ҳатто муборак Ҳадисларни ҳам ўз макрларига мослаштириб олганлар. Умуман олганда эса, ҳар бир оилада рўзгорни қандай юритиш унинг соҳибларига ҳавола. Халқимиз айтади-ку, уддалаган эркак уйланади, уддалаган аёл турмуш қуради деб.

— Сир эмас, кўпчилик аёлларимиз бозорга чиқиб кетди. Мен аёлларимизнинг тирикчилик қули эмас, жамиятимиз гуллари бўлишини жуда-жуда хоҳлайман. Бу ҳақда сизнинг фикрингиз?

— Аёллар бозорга чиқадими ёки йўқми, деган масалани ўйлаб кўриш керак. Менинг фикримча, бозорга чиқиши мумкин, лекин қай тарзда? Ҳамма гап шунда. Баъзи оилаларда эркак киши беморлиги сабаб аёл баҳоли қудрат ҳаракат қилса, буни қўллаб-қувватлайман. Бироқ соғлом, бақувват эркаклар сояда ётиб, аёлини бозорга чиқариб қўйиш — бу ҳаммамиз учун ҳам оғриқли бир ҳол.

— Абдулла ака, сиз жаҳонгашта шоирсиз. Дунё шоирларининг даврларида Ўзбекистон тимсоли бўлиб сўз айтгансиз, арбоблар суҳбатида бўлгансиз. Юртимизга меҳмон бўлиб келган сиёсат маликаларининг фикрларини таҳлил тарозусига қўйиб кўргансиз. Шундай дамларда шоир кўнглингиздан нималар кечган?

— Аёл, авваламбор, Она. Унинг бутун дунёга тилагани фақат эзгулик бўлади. Биласиз, бизнинг ота юртимиз — Она тупроғимиз ҳақли равишда ўз маликалари билан ғурурланиб келган. Уларнинг томирлари, қонлари гўзал Тожмаҳалгача туташиб кетган. Бир нарсани айтиб ўтай. Ҳиндистоннинг машҳур аёли, давлат арбоби Индира хоним Ганди ҳалок бўлганида элчихонага бориб таъзия билдирганман. Уларнинг сиёсий қарашлари ўзларига ҳавола, албатта. Бироқ менинг

юрагимни ларзага солган изтироб — бу Онага узилган хоин уқлар бўлди. Мархум Ражив Гандининг беваси Соня Ганди миннатдорлигини телеграмма қилиб жўнатибди. Хизмат юзасидан Деҳлида бўлганимда ҳам, авваламбор, буюк Онани, улуғ аёлнинг ҳурматини ўйладим.

Демоқчиманки, аёлми, эркакми, миллатнинг қадрини, қаддини баланд кўтара олса, юртимиз истиқлолини киприк-ларида асраса, у жамият учун ҳамиша зарур. Бироқ бидъат, хурофот, феодал эгалик аёлларнинг ҳуқуқини чеклаб қўйган. Ўнта ношуд ўғилдан кўра битта оқил қизинг бўлсин, дейди халқимиз. Шарқ аёлларининг йўлини чеклайдиган бир гўзал сарҳад бор. У ҳам бўлса рашк балосидир. Аёллар ялтироқ буюмдек кўзга тез ташланади. Эркак эса уни муҳофаза қила бошлайди. Бу табиий ҳол, албатта. Аммо Тўмарис ҳам бизнинг момомиз-ку. Бибиҳоним, Зебуннисобегим, Нодирабегим ҳам бизнинг момоларимиз-ку...

— Ойлангиз, заҳматкаш Ҳанифахон опамиз ва фарзандларингиз ҳақида тўхталсангиз.

— “Мен сени ўйламай нетайин” шеъримдан бир байт келтириб ўтсам:

Йуқ менинг бағдодий халифам,
Шул эрур байт тўла саҳифам,
Ғамдошим, сирдошим Ҳанифам,
Мен сени ўйламай нетайин.

Худога шукур, фарзандларим, неваларим ёнимда. Умуман олганда, эса Ҳанифахон опангиз бўлмаса менга қийин. “Саодат”хонларга айтадиган тилагим ҳам шу: сизлар бўлмасангизлар бизларга қийин, хонадонимиз шамчироғи бўлган, азиз аёллар. Кўнгил уйимиз сизнинг шуълангиз билан равшан!

— Ўзбек шеърияти бахтига ҳамиша омон бўлинг!

1994 йил

БАДИЙ АСАР ҲАМ ТИРИК ЖОН

Ёзувчи Ўткир Ҳошимов билан суҳбат

— Ўткир ака, гапнинг очиги, кейинги пайтда адабий жараёнда кечаётган “ғалати сукут”дан юрагим увишаётган эди. Олатасир бу замонамизда, иқтисодий бўҳронларнинг искан-

жасида ҳам бари бир юрак адабиётта ташналигича қолавераркан. Юракнинг кемтигини адабиётдан булак ҳеч нарсга тўлдира олмас экан.

Энг муҳими, журъат десаммикан ёки савоб йўлидаги қадам, бу сирли сукутни бир қадар парчалаб сизнинг асарингиз “Тушда кечган умрлар” дунёга келди.

Аввало кутлайман.

— Шарифахон! Ростини айтсам, каттароқ, жиддий нарсга ёзишни ўзим ҳам соғинган эдим. “Икки эшик ораси” чиққанига олти йил бўлди. Биласиз, бадиий асар — тирик жондек гап. Вақт-соати етилганидан кейин туғилади. Устига-устак, сиз айтаётган замон шиддати, минг хил муаммолар... Бундан тўрт йил аввал Бувайдада бўлган учрашувда яқин йилларда катта асар ёзмасам керак, деганимда, китобхонлар қаттиқ ранжиган, ҳатто койиб хатлар ҳам ёзишган эди. Начора, биз шундай даврда яшайпмизки, ўзини ҳурмат қилган қаламкаш халқ дардидан, жумҳуриятимиз олдида турган муаммолардан четда бўлиши мумкин эмас. Шу боисдан бир қанча вақт публицистик асарлар ёзишга, мураккаб ва оғриқли муаммоларга шўнғиб кетишга тўғри келди. Эҳтимол, туғилажак роман учун булар ҳам “хамиртуруш” бўлгандир. Лекин бадиий асар — ўзгача, сирли олам эканлигини яхши биласиз. “Тушда кечган умрлар” изтироб билан, агар нокамтарликка йўймасангиз, шиддат билан қоғозга тушди. Баъзи кунлари ўн-ўн икки соатлаб бош кўтармай ишлашга тўғри келди.

— Асарингиз бошдан-оёқ юракни зирқиратиб турадиган оғир, мунгли куйни эслатди менга. Унинг бебахт оҳанглари: разолат қурбони Рустам, диний эътиқоди учун абгор бўлган фаррош аёл Курбоной хола ва бошқалар... Уларнинг фожиасини сиз узоқ вақт кўнгилда олиб юрдингизми?

— Менимча, шеър ва достоннинг ҳам, қисса ва романнинг ҳам ўзига хос ички оҳанги бўлиши шарт. Ўқувчини ҳаяжонга соладиган, ўйлашга мажбур қиладиган асаргина бадиий асар бўлади. Бунинг учун қаламкаш ўз қалбида айнан шу нарсани ёзишдек, муқаддас десаммикин, худо кечирсинку, илоҳий десаммикин, эҳтиёж сезмоғи лозим. (Илҳом деганлари шу бўлса ажабмас.)

Шахсий фикримча, асар бир зарб, бир ҳаяжон, бир аланга билан қоғозга тушса ёмон бўлмайди. (Дастлабки вариант ёзиб бўлингандан сўнг, қилинадиган оғир, “қора меҳнат” бошқа масала.) Балки шунинг учундир, каттами-кичикми асар машқ қилаётганда нимадир ҳалал берса-ю, ёзиш жара-

ёни бир неча кун узилиб қолса, қайтиб қўлимга қалам олишим жуда қийин кечади. Кўз ўнгимда тирик одамга айланган асар қаҳрамонлари руҳан мендан узоқлашиб кетгандек бўлади...

Романдаги мунгли куй, бебахт оҳанглар сизни озми-кўпми ҳаяжонга солган бўлса хурсандман. Бу оҳангларнинг бири болалигимдан, бири йигирма йилдан бери, яна бири беш йилдан бери қулоғим остида жаранглаб, дилимни ўкситиб келган. Буни қарангки, Абдулла Қодирий таҳсил кўрган Абулқосимхон мадрасасини қурдирган Қосимхон тўра менинг бобом Ҳошимхон тўранинг оталари, яъни катта бобом бўлган эканлар. Замона зайли бўлса керак, оиламизда шажарамиз ҳақида деярли гапирмас эдилар. Фақат амаким азбаройи эшон бўлгани учун қатл этилганини эшитгандим. Отамни эл-юрт Атоуллахон тўра деб қаттиқ ҳурмат қилар, аммо у киши гарчанд эскичадан ҳам, янгичадан ҳам илмли бўлсалар-да, ўтмиш ҳақида биз — фарзандларга бир оғиз ҳам гапирмасдилар...

1938 йили Охота денгизида бир неча минг “халқ душмани”ни ортиб кетаётган кема гарқ бўлганини, одамлар дод-фарёд кўтариб муздек тўлқинларда чўкиб кетганини ўз кўзи билан кўрган, “горшок операцияси” деган ваҳшиёна жазони бошидан кечирган собиқ “маҳбус”нинг ҳикояларини эшитганимда, мўътабар домламиз Субутой Долимовнинг уйига ҳамкасблари ногаҳон тонг саҳарда эшик қоқиб боришганида, қўрқув салтанатидан юрак олдириб қўйган домла ҳушидан кетиб қолганини тинглаганимда, Ватан урушида душман эмас, “ўз” одамларимиз — жазо органлари томонидан минг бир қийноққа солинган кишилар билан суҳбатлашганимда афғон урушида мажбуран иштирок этган, ранги синиқ, камгап йигитчалар билан дардлашганимда ва ниҳоят “ўзбек иши” туфайли қамоққа тиқилганларнинг даҳшатли ҳикояларини эшитганимда, мустамлака салтанатининг маркази Москвада, КПСС XXVIII анжуманида “ўзбек иши”ни ким ўйлаб топди, ўзбек сизларга нима гуноҳ қилди, аскар болаларимизнинг тобути шунинг учун ҳам кўпайиб кетмаябдими, деб изтироб билан ҳайқирганимда... ҳаммасида ўша маънос оҳанг юрагимни ўртаб турган. Юзаки қараганда, романда фожиалар, муаммолар кўпайиб кетгандек туюлиши мумкин. Лекин ўзингиз ўйлаб кўринг: бу даҳшатлар зулмига қурилган тузимда униб-ўсган бир дарахтнинг турли шохларида, турли фаслларда пишган заҳарли мевалар эмасми? Булар ҳақида ҳаяжонсиз ёзиб бўладими?

— “Тушда кечган умрлар”да ғалати, жирканч образ бор. У худди иблисни эслатди менга... Тўғриси, ўзбек халқи орасидан Комиссар каби ёвуз одамларнинг униб чиқиши... Бу образнинг прототипи борми?

— Эътибор берган бўлсангиз, Рустамнинг ўлимига алоқадор деб гумон қилинган шахсларнинг тергов ҳужжатида “миллати” деган савол бор. (Тергов расмияти.) Навбат Комиссарга келганида ушбу саволга “миллати йўқ” деб ёзиб қўйилади. Чиндан ҳам разилликнинг миллати бўлмайди. Тўғри, Комиссар — ўзбек. Ҳар қандай тирик одам қатори у ҳам онда-сонда бўлса-да, болалигини, униб-ўсган қишлоғини эслаб қўяди. Бироқ унинг учун она-юрт туйғуси, фарзандлик, оталик ҳисси, умуман, инсон деган тушунчанинг ўзи “сиёсийлашиб”, “ғоявийлашиб” кетган. Аслини олганда Комиссарнинг ўзи ҳам бахтсиз одам. Кексайганида нима учун яккамохов бўлиб қолганини, фарзандлари нима боис ўзидан юз ўгирганини тушунгиси келади. Аммо тушуна олмайди. Қилган беҳисоб жиноятлари учун виждони қийналмайди. Негаки, у, муттасил айланиб турадиган машинанинг етарли даражада онгли винтчаси: у буйруқни бажаради, сидқидилдан бажаради. Қама деса қамайди, от деса отади! Башарти машина эртага бошқа томонга айланса-ю, “фалончи бегуноҳ экан, оқлаб юбор” деса, оқлаб юбораверади. Мабо-до, индинга машина тағин тескари айланса, “оқланган” одамни қўли асло қалтирамай осаверади ҳам! Комиссар кўпларнинг ёстиғини қуритган, кўпларни қурбон қилган, бироқ ўзи ҳам зулм тузимининг қурбони. Фақат буни тушунишни хоҳламайди.

Комиссарга ўхшаганлар халқимиз орасида йўқ деб ўйласак, қаттиқ адашамиз. Бўйра тагига кириб олган чаёндек “яхши кунлар” келишини пойлаб ётган Комиссар ва комиссарчалар шу кунда ҳам, ўз орамизда ҳам топилади. Асарда ғоя учун онасидан, миллатидан, ватани ва фарзандидан бемалол юз ўгира оладиган шунақа ёвуз одамларнинг йиғма образини тасвирлашга ҳаракат қилдим.

— Ўткир ака, асарда назаримда ҳарбий терминлар кўпайиб кетгандек. Ёзилиш жараёнида шу жиҳатларни сездингизми ёки атайин истеъмолга киритдингизми?

— Романда Афғон уруши анча кенг тасвирланган. Ҳарбий атамалар кўпайиб кетганига эътибор бермаган бўлишим мумкин. Эҳтимол, воқеаларни ишонарли тасвирлаш учун шундай қилгандирман. Даҳшат тўла бу манзаралар ҳаққоний бўлиши учун кўплаб “афғон” йигитлар билан суҳбатлаш-

дим. Мен учун “дўст” ва “душман”, “ғалаба” ва “мағлубият” деган тушунчаларнинг аҳамияти йўқ эди. Энг муҳими, уруш ва инсон деган катта тушунча моҳиятини англаш, уруш одам боласининг бошига нақадар оғир кулфатлар солишини кўрсатиш эди. Асар қўлёзмасини ўқиган “афғон” жангчилари ҳаяжонга тушганларини айтишганда, “у ёқларда” юриб, худди романда тасвирлангандек ҳолатларни кўп бор бошдан кечиришганини эътироф этишганида кўнглим бир қадар таскин топди.

— Асарга кирмай қолган кўнглингиздаги гаплар ҳам борми? Шунингдек, мутолаа жараёнида романнинг яна бир жиҳати эътиборимни тортди: сиз гўё бир қарашда аҳамиятсиздек туюлган, адабиётшунослик илмимизда ҳамиша қулоғимизга қўйиб келинган “типиклик” деб аталмиш қолипга сиғмайдиган эпизодларга алоҳида урғу бергандексиз. Муаллиф сифатида бу ҳолни ўзингиз қандай изоҳлайсиз?

— Муаллиф ўзи ҳис этган ва тасаввур қилган нарсаларнинг ҳаммасини тўла-тўқис қоғозга тушира олмайди. Менимча, бу табиий ҳол. Бундан ташқари ҳар бир асарга айнан шу асар “ҳазм қилиши” мумкин бўлган даражада сиғмай қолган гаплар кўп. Кези келганда яна бир нарсани айтишим керак. Муҳокамада роман номи устида анча тортишув бўлди. “Қотиллар” деган дастлабки сарлавҳа ўзимга ҳам ёқмас эди. Яланғоч детектив жанрга тортиб кетади. Энг маъқул номни сиз топиб берганингиз учун раҳмат!

“Типиклик” қолипи масаласидаги фикрингизга тўла қўшиламан. Энди билсам, бу ҳам гоёвий қолипнинг бир каттачиси экан. Ушбу масалага бир қадар батафсилроқ тўхталишга тўғри келади. Кейинги беш-ўн йил ичида иккинчи жаҳон уруши ҳақида ўрис, украин, белорус адабиётида талай яхши асарлар ёзилди. Афсуски, уруш даҳшатини ўз бошидан кечирган бизнинг адибларимиз бу мавзуда ёзган асарларни (айнан уруш манзараларини) ишонарли дейиш қийин. (Муҳтарам устозларим мени кечиришсин.) Нега шунақа? Жангчи ёзувчиларимиз атайлаб “қаҳрамонона”, яъни ёлгон ёзишганми? Истеъдоди етишмаганми? Менимча бундай эмас. Гап шундаки, олдиндан тайёрлаб қўйилган қолиплар адибларимиз қўлини ҳамиша боғлаб турган. Улар кўнглидаги бор гапни қоғозга тушириш имкониятига эга бўлмаган. Гўё совет жангчилари ҳеч қачон қўрқув туйғусини бошидан кечирмаган, оқопда ётиб фарзандларини соғиниб, унсиз йиғламаган, гўё душманни қириб ташлашдан булак ҳеч нимани ўйламаган ва нуқул порлоқ ғалаба қозонган.

“Тушда кечган умрлар”да бир қарашда асарга киритса ҳам, киритмаса ҳам бўладиган шапалоқдеккина лавҳа бор. Ўқувчига тушунарли бўлиши учун ўша ҳолатни қисқа баён этишга тўғри келади. СМЕРШда хизмат қилиб юрган Комиссарга бир аскар немисни мақтаб вайсаётганмиш, деган чақув келади. Комиссар борса, бундай “аксил ташқивот”ни юрғазиб юрган аскар — ёши бир жойга бориб қолган қозоқ экан. Фронтда юриб кўп ойлардан бери на қозоқча, на ўзбекча калимани эшитмаган аскар Комиссарнинг ўзбеклигини кўриб севиниб кетади. Соддалик қилиб ҳаммасини гапириб беради. Унинг айтишига қараганда, жангчилар бир ҳафтача оч қолганидан кейин қозоқ билан яна бир аскарни нейтрал зонага картошка қазиб келишга юборадилар. Қуюқ туман орасида ногаҳон иккита немисга дуч келиб қолишади. Немислар ҳам оч қолиб картошка кавлашга келган экан. Улардан бири ўрисчани чала-чулпа билгани учун отмасликни илтимос қилади. Гапдан гап чиқиб немис уруш жонига текканини, болаларини соғинганини айтади. Қозоқ ҳам овулини, бола-чақасини соғиниб кетганини гапиради. Картошка кавлаб бўлгач, улар ҳам, булар ҳам ўз йўлига кетаверади.

Айтинг-чи, бу манзара “типиклик”нинг қайси қолипига сиғади? Наҳотки совет жангчиси фашист билан отамлашса? Наҳотки немис ҳам одам бўлса? Холбуки, ҳар қандай вазиятда ҳам ижодкор кўз ўнгиди, биринчи навбатда, Инсон турмоғи керак. Мен бу лавҳани асарга атайлаб киритдим. Афғон урушини ҳам “типик воқеликни типик шароитда тасвирлаш” қолипига тескари қилиб ёзишга уриндим.

— Ўзбек халқининг “тушда кечган умри”, фожияли қисмати, ундаги Хайриддин каби ҳали оғзидан она сути кетмаган ўсмирларнинг беҳад соф қалби ва тузумнинг бешафқат чангалидаги ўлжага айланган ҳаёти, ғалати: “Донолар ҳаётни кузатурлар жим” деган фалсафаси... Ва яна асар сўнггидаги оғриқли хулоса: Комиссарнинг “мен ўлмайман” деб ишонч билан айтиши... Ўзингиз ҳам табиий жараён сифатида талқин қилган бундай хулосангиз китобхон учун бироз оғирлик қилмасмикан?

— Ҳозирги гапимизнинг мантиқий давомини айтаяпсиз. Бу масалада ҳам, ўзимиз кўниқиб қолган қолиплардан чиқсак ёмон бўлмайди, деб ўйлайман. Қўлёзма муҳокамасида устоз ва дўстларимиз ҳам шунга ўхшаш мулоҳазаларини айтишди. Нега Курбоной хола бутун шажарасига қирон келтирган Комиссарга қарши исён кўтармайди? Ақалли, унга ёмонлик ҳам соғинмайди? Худога солдим деб кетаверади?

Рустам Комиссарни бир ёқлик қилиб кейин ҳалок бўлса яхшироқ бўлмасмикин? Нега Хайриддиндек покиза, Рустамдек ориятли йигитлар ўлади-ю, Комиссар “мен ўлмайман”, деб ишонади?

Менимча асар мантиқи, қаҳрамонлар феъли, бадий ҳақиқатнинг ўзи роман шундай якунланишига олиб келган. Аввалги қолипларга ишонадиган бўлсак, ҳақиқат учун куч етганча олишган Рустам ақалли нимагадир эришиши, унинг ҳалокати китобхон кўнглида “оптимистик” ҳислар қолдириши, Курбоной хола жиллакурса Комиссарни ёқасидан олиб “дод” солиши керак эди. Агар ҳаётда бундай бўлмаса-чи? Ҳаёт ҳақиқати бадий ҳақиқатга айланса-чи? Бу бирламчи. Иккинчидан, мана шу армонли саволларни, яъни нега яхшилик ҳалокатга учрайди-ю, ёмонлик тантана қилади, айб қаёқда, деган саволларни ўқувчининг ўзи ўйлаб кўргани яхшироқ эмасми? Нега бунчалик мутемиз, шунча йиллар нима учун зулмга чидаб келдик, деган сўроқни китобхон ўзига ўзи берса дуруст бўлмасмикин?

— Модомики, гап “қолиплар” ҳақида бораркан, тагин бир масалага ойдинлик киритсак... Яқин-яқинларгача қайси ўзбек шоири ёки адибнинг асари Москвада нашр этилса, рус китобхонига, Оврупо ўқувчисига маъқул бўлса, рус танқидчилиги мақтаса, ўша асар яхши, бўлмаса “Бўш нарса” деган “қонуният” бор эди. Бундай “баҳолашдан” ўзбек ва умуман, шарқ китобхонлари севиб ўқийдиган кўплаб асарлар бенасиб қолмаган. Жумладан, сизнинг “Дунёнинг ишлари” деган соф, миллий (ва айни пайтда умуминсоний) туйғуларни ифодаловчи китобингиз ҳам айрим танқидчиларимиз томонидан худди шу талабдан келиб чиқиб, таърифланган эди. Айтинг-чи, янги романингиз рус тилига таржима қилинса, сизнингча, рус китобхонлари ва танқидчилигига манзур бўлармикан?

— Шарифахон! Ростини айтсам, биронта машқимни ёзаётганда “шу китоб Москвада, рус тилида чиқса, Оврупо китобхонига хуш ёқармикин, шу тил воситасида дунё миқёсида жаранглаб кетармикин”, деган хаёл етти ухлаб тушимга кирган эмас. Мен ўзимнинг қалб туғёнларимни, ўзбек халқининг бой ва мунис феълени, фазилат ва фожиаларини қўлдан келганча тасвирлашга уринганман. Имоним комилки, умуминсонийлик деган муқаддас дарахтнинг илдизи миллий заминдан қувват олади. Ўз халқининг руҳини билиб-билмай, “Экзотика” қилиб тасвирлаган ва асарларини Оврупо китобхонига “Мослаштирган” ҳамкасбларимга ҳавас қилолмайман...

Башарти, пайти келиб “Тушда кечган умрлар” рус тилида чиқса-ю, ўзининг “катта ака”лигига қўниқиб кетган айрим китобхонлар асарни улоқтириб юборса, мен асло ранжмайман. Негаки, романда қардош рус халқини асло камситмаган ҳолда, “маиший миллатчилик” кўчасига бош суқмаган ҳолда, рус шовинизми, айниқса 80-йиллар ўртасида “ўзбек иши” борасида “иккинчи Афғонистон — “Ўзбекистон”га — “тартиб ўрнатиш” учун марказдан келган, ўзбекининг ҳаёт тарзини, тилини, миллий удумларини билмайдиган ва билишни ҳам хоҳламайдиган айрим “доно” вакиллар қиёфасини ҳам тасвирлашга ҳаракат қилдим... Эсингизда бўлса, асар қаҳрамонларидан бири айтади: “халқнинг ёмони бўлмайди, лекин бир юрт иккинчи юртни азбаройи бахтли қилиш учун босиб олмас экан”. Ақалли беш йил илгари ҳам бундай гаплар учун муаллифни нима кутиши мумкинлигини биласиз.

Минг афсуски, шовинизм шунақанги юкумли дард эканки, ҳатто даҳоларга ҳам юқаркан. Ўз вақтида Достоевскийдек буюк адиб ҳам осиеликлар ҳақида маданиятсиз ва ёввойи тўдалар, деб ёзишдан ўзини тия олмаган экан... Такрор айтаман, “Тушда кечган умрлар”да рус халқига бир оғиз туҳмат йўқ. Аксинча, ўзбеклар орасида кўп йиллар яшаб ва бу халқни сидқидилдан ҳурмат қиладиган инсон рус кампири образи бор. (Муқаддас китобимиз — Қуръони Каримда ҳам эллару элатлар орасига нифоқ солиш — энг оғир гуноҳ деб талқин қилинган.) Мен оддий одам ва оддий қаламкаш сифатида халқлар биродарлигини муқаддас санайман. Бироқ кимдир кимнингдир номидан халқимиз қадриятларини ҳақорат қилишини хоҳламайман. Бу менинг инсоний эътиқодим.

— **Ва ниҳоят, анъанавий савол: режаларингиз?**

— Неча ойдирки бир ташвиш, бир галва билан бандман. “Шарқ юлдузи” журнали ҳалокат ёқасига келиб қолди. Аҳвол шу тарзда давом этса, давлат маблағ ажратмаса ёки бошқа чорасини топмаса, ойнома эрта-индин ёпилиб қолиши мумкин. Раҳмат, қайси хўжалик, корхона ёки ташкилотга ёрдам сўраб мурожаат қилсак, “Шарқ юлдузи”га баҳоли қудрат моддий кўмак бераяпти. Бундай ташкилотлар Ўзбекистонда кўплигига ишонаман. Эрта-индин бу хусусда ойнома меҳнат жамоаси ва жамоат кенгашининг мурожаатини матбуот, радио ва телевидение орқали эълон қилишга тўғри келади.

Бундан ташқари, 1992 йилнинг иккинчи ярми учун “Шарқ юлдузи” обуначилари яна 60 сўмдан (ҳар сони учун 10

сўмдан) пул тўлашларини сўрашга мажбурмиз. Бошқа чорамиз йўқ. Бу кунлар ҳам ўтар-кетар, ош-нон, кийим-кечак топилар, аммо маънавият ўлса, руҳият майиб бўлса, ўнглаб олиш қийин бўлади. Жуда қийин бўлади!

— Ноумид шайтон, дейдилар! Ажабмас, йиллар ўтиб, бу-гунги кунимиз оғриқли саҳифалари янги ёзилажак асарингиз учун “хамиртуруш” бўлиб хизмат қилса...

Ҳозир эса самимий суҳбатингиз учун ташаккур!

1992 йил, 1 май

“ОНАНГ ОЙ ЁРУҒИ, ҚУЁШНИНГ НУРИ”

Шоира Турсуной Содиқова билан биринчи суҳбат

— Турсуной опа, аёл руҳияти ҳақида кўп ёзилади, фикр айтилади, ҳатто унинг сирлари ҳам матбуот орқали таҳлил қилинади. Аммо Одам Ато зурриётлари — эркалар дунёси доимо жумбоқлигича қолиб келади. Катта ижтимоий масалалар-у, оилага оид муаммоларда ҳам иложи борича уларни четлаб ўтишга ҳаракат қиламиз. Ваҳоланки, оила деган “тўғон”-нинг бошида эркалар туриши сир эмас-ку...

— Биз, аёллар ўйлаймизки, тинкамизни қуришиб, бизни толиқтирадиган нарса гўё болалар заҳмати-ю, рўзғорнинг меҳнати. Яна тинмай ўзимизни ёмон кўрамиз — ҳеч нарсага улгуролмаяпман, деб ич-этимизни еймиз. Аммо аслида бундай эмас. Адолат билан айтганда, баджаҳл эрларни ювоштиришга, эпсиз эрларни қаторга қўшишга, ичувчи эрларга чидашга, енгилөөқ эрларнинг изтиробини тортишга кетган куч, ирода, шижоат бошқа бирор юмушга сарфланса, анча-мунча ишлар рўёбга чиқарди. Битта эрни йўлга солишдан ўнта болани боқиш юз карра осон! Аёл кишини бола, рўзғор эмас, нобоп эр адо қилади! Аммо у буни ҳеч қандай изҳор қилмайди, юзига солмайди. Забунлашиб боришининг сабабчиси жуфти эканлигини ўйламаслиги мумкин ҳатто! Аёллардан чиққан шоиралардан бири менми? Бир китобимда дебман, гапимни қаранг: “Эрни фарзандларингизнинг энг эътибор талаби, энг инжиғи деб билинг. Агар уни аёли сифатида кечиролмасангиз онаси бўлиб кечиринг, отаси бўлиб кечириб қўйинг...”

— Биз кўпинча ўтмишдаги боболаримиз билан фахрланишга ўрганиб қолдик. “Улар ана ундай бўлишган, улар мана бундай бўлишган, ҳатто жанг-жадалларда ҳам бир-бирлари билан шеър айтиб уришган”, деб. Шу маънода, ўтмиш ва ҳозирнинг эркаги орасидаги тафовут кенгайиб кетмадими? Шундай бўлса, сиз уларни нималарда кўрасиз?

— Моҳларойимдай малика ҳам жуфтининг ҳатто ширакайф ҳолатда айтган гапини икки қилолмаган. Шарқнинг эркаклари бир сўзли, оилапарвар, аёлларига метиндай муҳофаза ўрнида бўлганлар. Ўз бурчларини қойиллатиб бажарганлари учун оилада жуда катта эътибор қозониб келганлар.

— Дейлик, бир оилада ҳамма нарса бор: пул, амал, яхши ейиб-ичиш, кийиниш. Аммо, кўпинча четдан синчиклаб қараганимизда биз у ерда муҳим бир нарсани: бир оғиз ширин сўзни кўрмаймиз. Қозон-товоқдан тортиб, ойна деразаларигача миннат юкидан зириллаб туради: “Сенинг топганинг нима бўларди, аёлмисан, жим ўтир, мен бўлмасам баринг очдан ўласанлар”, — деган таҳдидлар кунжида аёл қаноти қирқилган кушдек бир бурчакда жимгина бир умр ўтираверади. Шу бахтми, Турсуной опа?

— Ўша эркак ўлди ё оиласини ташлаб кетди, дейлик. Хўш, унинг кетидан ҳаёт тўхтаб қолармиди? Ё болалари қирилиб кетармиди усиз?! “Бандаси ўлмас — ризқи камаймас” деган нақл бор. Пешонага никоҳнинг, рўзгорнинг битиши, фарзандли бўлиши, уларни уйлашга, жойлашга яраш, қодир бўлиш эркак етган энг буюк бахтдир! Оталикка етказсин ҳар бир йигитни! У эркак бир остонанинг подшоси бўлиб кириб-чиқиб туришга насиб этгани учун меҳробларга бош уриб, шукрона келтирсин!

Рўзгорда бахт деган қасрни вайрон қиладиган энг даҳшатли бомба — миннат! Олтин ковуш кийдириб, олтин товоқда ош едиринг, лекин миннат аралашган заҳоти заҳарга айланади. Айниқса, “сени боқаяпман”, “сени уйлантириб қўйдим, фалон пулга тушдим” деб фарзандига миннат қилган ота — номарднинг номардидир!

Ота-она болани боқишга мажбур, бизни ҳам шундай боққанлар. Аллоҳнинг олдида ва бандасининг олдида ота-оналар бизга ўтказган қарзларни боламизга тўлаб узяпмиз, холос! Бу мардлик эмас, бу оддий ҳисоб-китоб! Аллоҳ бу бандани ғофилларга оила, фарзанд ато этса-ю, у миннатга қўл урса! Худо қаҳрига олмасин, оқибатда шундай бўладики, болалар ундан узоқлашади. Нақ умрининг охирида бундай-

ларнинг тўрт томонидан елвизак уриб, ёлғизликка маҳкум бўладилар.

— Аёл — фарзанд яратади, рўзгор икир-чикирлари шу нозик жуссадан гўзаллик, умр, соғлиқ сўраб олади. Устига-устак эрнинг кўнглини олиш. У соғми, хастами — фарқи йўқ, ҳаёт учун жавобгардай туюлади. Дейлик, ҳар куни ичиб келиб, хотинини дўшпослайдиган эр, ноқобил фарзанд, нураб кетаётган соғлиқ... бари-бари учун у айбдор ҳисобланади. Ростини айтсак, жуда бешафқат бўлиб кетмадикми XX асрга келиб (эркаклар демоқчиман)?!

— Шўро ҳукумати кўзлаган мўлжалига етди: кўплаб эркакларни Ҳақ йўлидан чалғитди — ичкиликка ва фаҳшга мубтало қилди. Улар бешафқатликни аввало ўзларига қилдилар. Ки ҳар бир инсон Аллоҳнинг неъматини, бу неъматни ҳаромга аралаштирдилар. Киши арақни ҳеч қачон яхши ниётда ичмайди, камида мастлик баҳона кимнидир чаппараста қилиб сўкиб олиш мақсад бўлади...

Сурункали ичадиган ёки ора-орада ичса ҳам инсонлик қиёфасидан чиқиб кетадиган эркакнинг аёли дунёда бахтсизларнинг бахтсизидир. Бу эркак Она аталган неъматга озор бераётгани учун, онасининг калтак ейишидан қўрқиб, отасига кўзлари косасидан чиқай деб жавдираб турган гўдакларнинг жувонмарг болалиги олдида, оиладан кўтарилаётган файз, барака қошида у дунё, бу дунё гуноҳқордир. Бундай оилада туғилган бола, минг афсуслар бўлсинки, эртага зараркунандадир. Боиси, у меҳр кўрмай ўсди, бировга меҳр кўрсатолмайди. У ҳақоратлар ичра улғайди, шу боис бировни осон сўкади, осон қойийди, у — аламзада, ўзи чеккан озорларнинг аламини кимдандир чиқариб олгиси келиб юради. Мана шундай фарзандга она бўлган аёлнинг фарёди эшитилгандай бўлади қулоғимга: “Сени туғмай мен ўлай, болам-э-э-эй!” Оҳ онаизор, воҳ онаси бадбахт, шунда ҳам “Сен ўл” демайди-я...

— Бугун менинг тушунчамда икки хил қиёс: Шарқ ва Ғарб эркакни маданияти. Улар биздан кўра кўпроқ аёлини аяйдигандай, севадигандай туюлади. Оилани муқаддасроқ деб биладигандай туюлади. Хонимларини сўрашингиз билан кўкрак чўнтагидан суратларини чиқариб, ўша заҳоти сиртдан таништирадилар. Фарзандларини ёнларида олиб юриб, кўхна Шарқни таништирадилар. Мен бу меҳр замирида улуг Нозим Ҳикматнинг қамоқдан туриб ўғлига ёзган мактубидаги: “Онанг ой ёруғи, қуёшнинг нури, мевалар ичинда хуштаъм олхўри”, — деган севгисини ҳис қилгандай бўламан. Миллатга ғамхўр-

ликни туйгандай бўламан. Аслида, Шарқ аёллари жуда катта муҳаббатга лойиқ аёллар эмасми?!

— Ички маданият чекинди биздан. Кўксига Аллоҳни жойлаган кишининг ёри Аллоҳ, маслаҳатчиси, йўл бошловчиси Аллоҳдир. Маънавияти бутун одам шу! Эркин Воҳидда шундай сатрлар бор эди: “Иймон деймизми, виждон деймизми, ҳар кимнинг кўксига худоси бўлсин”.

Сиз айтган Фарбнинг эркакларида эса ички маънавият мавжуд. Фарбадаги ахлоқ мезонлари ўзингизга маълум. Агар у эркаklar бизнинг аёллардаги шарму ҳаёни, жуфтга содиқликни, орият ва меҳнаткашликни ўзларининг аёлларида учратсалар, юраклари ёрилиб кетиши ҳеч гап эмас!

Доно, адолатли ва удабурон эрнинг садағаси-ю, кули бўлиб ўтсак, минг ризолик эди! Гоҳи (гоҳи эмас, кўпинча!) изи тўла хато, сўзи тўла хато-ю, “мен эрманми, тўғри десам ҳам, нотўғри десам ҳам айтганимни қиласан”, — деб гўдда-йишларига нима дейсиз?

Рўзгор — муқаддас даргоҳ. Унга махсус тараддуд кўрмай яқинлашиб бўлмайди. Эр-хотиннинг бир-биридан андак кўнгли қолдими, тамом, оилада синиш бошланади. Бизни доим бир ғофиллик банди қилади: турмуш қурган заҳоти эр аёлини, аёли эрини энди ўз-ўзимники бўлди, деб хотиржам тартади. Аксинча, шу кундан бошлаб хавотир бошланиши керак. Гап шундаки, киши кишига яқин бўлган сари олдин кўринмаган камчиликлар сезила бошлайди. Бир-биридан совиш содир бўлмаслиги учун доно эр-хотинлар бутун умр давомида ўз кам-кўстларини тузатиш ва жуфтига ёқиб олиш учун тинимсиз ҳаракат қилиб яшайдилар.

Эридан кўнгли тўлмаган аёл-ку, армонларини кўксига кўмиб, туғилиб қолган “фалончизодаalar” ҳаққи, тошдай андишага тишини ботириб индамай яшаб бораверади. Аммо хотиндан кўнгли қолган эрнинг аксарияти — хатарли! Чаппа қадам ташлашга ҳамиша фурсат ва қулайлик кутиб яшайди.

Эр тутиш ва аёл асраш ҳам санъатдир. Ким бу санъатдан беҳабар бўлса ва ё хабардор бўлишни истамаса, бу рўзгорда ёруғ кун бўлмас. “Ёш ва гузал муҳаббат” топган эркаklar хусусига келсак, асосий айбни мен эркакка эмас, ўша “маҳбуба”ларга қўйган бўлардим. Эркак чандон суяқ бўлсин, иштиёқи чандон баланд бўлсин, аёл киши изн бермаса, эркак ниятига етолмайди.

Бировларнинг эрларини йўлдан ураётганлар ҳақида: уларни ҳаргиз қарғашнинг ва қасд билан бошлаб қўйишнинг ҳожа-ти йўқ. Улар Аллоҳни танимасалар ҳам, гуноҳ эканини би-

либ туриб гуноҳ қиладилар. Ўзларининг номларини Хиёнат эканини ҳар дақиқада ёдлаб турадилар! Шу аҳволда улар яйрайди дейсизми! Сиртдан ялтираб кўринишади, холос. Эр ижара, қувонч ижара, у одам қиёфасини ҳам ижарага олган, аслида махлуқ. Шўрликнинг на у дунёлиги бор, на бу дунёлиги бор!

Эркак нечун бошқа чорбоққа мўралаб қолди? Ғазаб отига минишдан аввал бу ҳодисанинг сабабларини излаб кўриш лозим. Меҳнаткаш аёл бўлиш, пазанда ёки чиройли аёл бўлиш кифоя эмас, эр-хотиннинг бир-бирига берадиган кайфияти, кўчадан топиб бўлмайдиган гапи, кўнгилпарварлиги бўлиши керак.

Яна бир гапки, “берсанг ейман, урсанг ўламан” дейдиган ройиш, керагидан ортиқ кечиримли аёл ва шу хилдаги эркак билан ҳам яшашнинг қизиғи йўқ. Ўрни келганда ориятни ҳимоя қилишни, хафа бўлишни ҳам билиш даркор.

Эру аёл муомаласида ҳамиша ҳисоб-китоб зарур. Кўчада, ишда, жамоада унча-мунча эҳтиётсизликка йўл қўйиш мумкин, аммо энг нозик муомала уйда бўлиши шарт! Миллатнинг келажаги кўчада эмас, асосан оилада шаклланади. Инсон ҳуқуқларини поймол қилиш ҳам, қадрини тиклаш ҳам дастлаб оилада содир бўлади. Шу боис ҳар юмушдан аввал миллат боласини оилага тайёрлаш керак!

Баъзи эркакларга тегишли яна бир ишга доғ қоламан. Ислом динига кенг йўл очилгандан кейин қўшхотинлик деган нарсга сезиларли кўпайди. Аммо шу ишни содир этаётганларнинг ўзи исломдан узоқ одамлардир. Агар бу муқаддас диндан бохабар бўлсалар, нега у илмда битилган дилдорлик ҳақидаги, фарзанд олдидаги қарз, никоҳ олдидаги бурч, эрлик масъулияти ва ҳалол-ҳаром ҳақидаги ақидаларни кўрмай, ўқимай фақат “Мусулмончиликда тўрт марта уйланиш мумкин” деган жойини улаб олади?! Нега айнан шу жойи маъқул уларга, мусулмончилиқни бошқа ҳамма жиҳатидан юз ўгириш мумкин-у, нега фақат шунисига амал қилиш керак?!

— Турсуной опа, нима деб ўйлайсиз? Ҳазрат Бобур ёзганларидек:

“Сен эй, гул, қўймадинг саркашлигингни сарвдек ҳаргиз, Оёғингга тушиб барги хазондек неча ёлбордим...”

Шундай шоирона, гузал муҳаббат бизга, авлодларимизга — Одам Ато зурриёдларига яна қайтармикан?

— Аввало, Шарифабону, биз, аёллар, шоир айтган ўша “сарвдай саркашлигу ошиқларни хазондай тўкилтирадиган виқор, сирлилик, хумори ўртайдиган феълу фазл”ни ўзимизда қайта тиклай олсак, шундай ёлборишлар яна содир бўлар эҳтимол...

Қолаверса, буюк муҳаббат ҳамиша бўлиб келган. Мумкинки, бугунги эркаклар изҳорда ожиздирлар балки...

Ва яна қолаверса, гоҳ тўлишиб, гоҳ қунишиб турадиган бу бевафо дунёнинг армонларини ювиб турган Аллоҳим шоир деган муборақ зотларни яратмиш. Мана Сиз ҳазрати Бобурдан байт келтириб кўнгил ёздингиз. Мен эса улўф Навоийнинг:

Кўз бирла қошинг яхши, қабоғинг яхши,

Юз бирла сўзунг яхши, дудоғинг яхши.

Энг бирла менгинг яхши, сақоғинг яхши,

Бир-бир не дейун, бошдин аёғинг яхши, —

сатрларини ҳар бир эслаганимда, менинг тоифадошим мана шундай латиф мурожаатларга сазовор бўлган, дея юпанч топаман, томирларим яйрайди.

— Ва ниҳоят: эркакларимизга айтар тилакларингиз.

— Уларнинг елкаларини кафтларим билан зиёрат қилиб, кўзимга сурта-сурта тилайман: Аллоҳим, бу тоифанинг яхшиси-ю, ёмонини омон-омон асраб бер, у ёғига биз камарбаста...

БАХТНИНГ КАЛИТИ ШУКРОНАДАДИР

Иккинчи суҳбат

— Турсуной опа, бир шеърингизда: “Асли жуда кеч пишдим. Боз оналик, аёлликнинг қарзларига ҳўп тушдим”, деб ёзгансиз.

Келинг, бугунги суҳбатимизни ҳам доимо кўҳна ва навқирон мавзу — аёллик қарзлари-ю, унинг маънавияти ҳақидаги лутфдан бошласак.

— Аёллик қарзи, дебсиз. Аммо аёлнинг бир исми Меҳр, бир исми Мурувват, яна бир исми Фидойидир. У қайнар булоқдир. Ана шу Меҳр, Мурувват, Жон булоғини улашаверади, улашаверади, токи суви қуриб, кўзи юмилиб қолгунча. Яхшию ёмон, чўлу боғ, яқину узоқ ундан яшаш учун,

яшнаш учун оби ҳаёт олаверади, олаверади-ю яна аёл қарздорми??

Аёл ўзи “қарздорман” деб чандон хитоб қилганда ҳам бу дунё, сенмас, мен қарздорман, дея унинг пойига йиқилмоғи керак, аёл олдидаги қарзларини узмоқ учун гирён бўлиб яшасин дунёда.

— Сиз одатда армон сўзини ёқтирмайсиз. Аммо шоир Есенин ёзишича, “Бу дунёда армонсиз одам бечоралар ичра бечора”... Армоннинг бир учи барибир аёлга бориб тақалади-да, тўғрими?

— Қўлингдан кетган ҳар бир яхши нарсa армондир. Дунё деганлари тинмай бой беришлардан иборат. Йиғлайман, десанг, йиғи кўп, сабаб кўп. Аммо ўрнингдан тур, атрофга боқ, бағрингни тўлдириб турган бу рангин дунё эртага яна йўқликка кетади. Кўриб қолмоқ керак, тўйиб қолмоқ керак. Эндиги келадиган дақиқаларни орзулаб, соғинчларга суяниб тиккаланмоқ керак. Инсонлик қисмати шу — бу ёқдан ғилдираб кириб, у ёқдан ғилдираб чиқиб кетасан, бир дам тўхташ йўқ. Шугина умрга тутаб кириб, ҳамманинг кўзини ачиштириб кетиш қаёқдаю баҳордай келиб, кўнгилларга чечаклар экиб кетиш қаёқда?

Армонлар ичра бутун яшаш мумкинлигини ўзида намоёйиш қилиб, бошқаларга ўргатиш ҳам аёллик қисматиدير.

Ўзига Аллоҳ берган имкониятларни неъмат билганлар шукронаси бор инсонлардир. Шукур қилишни билган киши Яратганнинг ҳар бир мукофотини Ҳайрат билан қаршилайди. Ҳар бир қулайликни байрамдай қадрлайди.

Тўрт мучамнинг соғлиги — бахт.

Ўғил-қизларга эга бўлганим — беқиёс бахт. Мени тушунадиган жуфтимнинг ёнимдалиги, ўғлимнинг орқасидан келин-қизимнинг, қизимнинг ортидан куёв-ўғлимнинг кириб келишлари жону жаҳонимни тўлдирадиган бахт. Оғзимни очишимга чолғудай жаранглайдиган тилимнинг борлиги, иси ўзбекча, таъми ўзбекча тупроққа товонимни қўйиб яшаётганим — суратини чизиш мумкин бўлмаган Ҳайрат, вазнини ўлчаш мумкин бўлмаган Бахтдир. Ҳайратнинг калити ШУКРОНАДАДИР.

— Эркакнинг юрагига борадиган йўл ошқозон орқали ўтади, — деган ибора бор. Тўғри, аммо аёл — бола — қозонтовоқ — турмуш. Аммо аёл маънавияти-чи? Жоҳил она — жоҳил бола дегани эмасми?

— Албатта-да. Сабр аёлдан, кечириш аёлдан, фарзанд бериш аёлдан, тарбия аёлдан, рўзғор иши аёлдан, миллат-

нинг келажаги аёлдан, деб икки қўлини баробар чўзиб турган эр, фарзанд, жамоа ва давр андак хижолат чекмоғи лозим. Аёлдан олаётганини ўлчамоғи ва истиҳола билан ўзини-ўзи суд қилмоғи лозим: мен ўз онамга, синглимга, аёлимга, миллатимнинг онасига нима бердим, демоғи даркор. Ахир тинмай еганга тоғ чидамайди, аёлнинг аёллик захираси, қуввати, мағзи уммон эмас-ку, дея ўйга толмоғи лозим. Аёл борини анордай эзиб, менинг томиримга қуйиб турган бўлса, унинг пучайиб бораётган илигини ким тўлдиради, деса бўлмасми? Аёл жамиятга вужудида борини беради, йўғини беролмайди-да. Паловнинг аълосини еб бақувват бўлишни хоҳласак, масаллиғини муҳайё қилишимиз шарт-ку, ахир. Одам ва олам аёлнинг меҳр-муруввати билан кўкараб экан, нега дастлаб унинг етарли масаллиқ — ором, озуқа, илм ва меҳр билан таъминлаб қўймаймиз? Нега бер, бер деяверамиз? Аёли ориқ юртнинг миллати ориқ, аёли ўксук юртнинг миллати яримдур. Мен онамдан оладиганимни олиб, тинкасини қуришиб булдим, дейлик, энди уни четга суриб, бошқа бақувват аёлга томиримни улаб қўйишнинг иложи йўқ-ку. Ёхуд менинг аёлимни муҳофаза қилиб бер деб, четдан нажоткор ёлламайдилар-ку.

Аёл сифатида куйиниб айтаманки, миллатдошим, сафдошим, ўғлоним! Муҳофаза қилинг, асрай олинг бизни. Сўрамасак ҳам сийланг, биз кутмаган яхшиликларни тортиқ қилинг. Ҳаргиз бизни хурсанд қилиш учун эмас, ўзингиз бутун бўлишингиз учун, ақли қизли, соғлом ўғилли бўлишингиз учун.

Оналикка маънан ва жисмонан тайёр бўлмаганларнинг она бўлаётгани, рўзгор илмини билмай рўзгорга қадам қўйиш кўпаяётгани миллат ўғлонларини зийрак торттириши керак. Улар аёлларнинг аёллик илмини ўрганиб олишлари учун замондош сифатида қандай шароит яратдилар?

Ҳурматли эркак, аёлингиз сизнинг қўлингиз бўлиб жимгина ўтиб бораётганидан, сиздан шикоят қилмаганидан **ҚЎРҚИНГ**. Сизни ғафлат босмасинки аёлингиз биттагина жонини қирқтага парчалапти — у қандай бутун ҳомила берсин? Хавотирга тушинг, биродар.

— **Миллатимиз аёлларининг кийиниш маданиятидан, нутқ, сўзлашув маданиятидан кўнглингиз тўладими?**

— Мусулмон давлатлари фаол аёлларининг Покистонда ўтказилган конгрессида қатнашиб эдим. Менга уларнинг бир ёққан жиҳати — миллатпарастлиги. Улар ҳар бир йиғиннинг поёнида Покистон давлат гимнини биргалашиб ижро

етишарди. Қўшиқнинг охирини “Покистон. Покистон!” деган хитоб билан якунлашар, ўша ҳайқириқ пайтида ҳаммасининг кўзида ўтми, фахрланишми чарақлаб кетарди. Яна бир ёққан жиҳатлари уларнинг миллий либосларига содиқликлари эди. Ёш аёлми, кекса аёлми, шу қадар маромига етказиб кийинадиларки! Имконини топиб, кечгача камида икки бор кийим алмаштирадилар. Елкаларига ташлаган сарийлари, унга монанд кўйлак ва пойжомалари шу қадар рангин, нафис ва ярашимли бўладики, улар катта амалдорлар, олималар, камида амалдорларнинг хотинлари эди. Улар инглиз тилида ҳам бийрон сўзлашишарди. Гапларининг ичидида *“Кеча Франциядан келдим, келаси ҳафта Лондонга учаман”*, деган гапларни эшитиб қоласиз.

Шундай пайтларда дарҳол ўз миллатингни ўйлайсан, чоғиштирасан...

Биз қандаймиз? Кийиниш меросимиздан нимани сақлаб қолдик? Чет эл таҳсилини кўйинг, кўчамизнинг бошидаги олийгоҳни битирган бўлиб, миллий кийинишни омилик дейдиганимиз қанча. Мустабидларнинг сен ўтмишда қолоқ бўлгансан, деган писандаси миямизга михланиб қолган. Ўтмишдаги миллий кийимларимизга қизиқиш, уларни тиклаш у ёқда турсин, қизимизни бир марта бўладиган никоҳ кечасида Оврупоча кийинтирамиз. Миллий кийинса уятмиш. Шу тушунчанинг ўзи даҳшатли уят. Қани миллий орият, қани миллий фахр?

Қизлар келин бўлиб ярақлаб очилмайди. Келинчакларнинг афсонавий кўринишлари бизнинг Шарққагина хос бўлиб келган. Сирма бел камзуллар, минг бир безакли, шигиллаган тўкис кўйлақлар, тиллақошлар, зеби-гардонлар бизнинг қизларни париларга айлантиришга қодир. Чамандагул ироқи дўппилар қани? Уларнинг Тошкент, Фарғона нусхаларини эслаб, эҳ, ўша пайтдаги қизларнинг армони йўқ экан-да, дейман. Ўша қизларни севишга сазовор бўлган йигитлар ҳам бахтли экан, дейман. Қирқилмаган сочларни иккита ёки майда ўриб, ярақлаган дўппиларни кийиб кўчадан ўтиб бораётган қиз ҳамманинг кўзига ҳайитлик улашгандай бўларди. Дўппининг устидан сочларини чамбарак қилиб олган келинлар нақадар кўримли эди. Бугун биз қандаймиз? Кийинишимиз у миллатга пича, бу миллатга пича ўхшаб кетади. Ўзимизда аслимиз кўринмайди. Миллий кийимга туркман аёлларида бўлганчалик эътиқод бизда бўлмади, афсус...

— Кўпинча давраларда аёл ва эркак хиёнатни оила фожиясига олиб келаётганлиги ҳақида саволлар ёғилади!..

Оиланинг муқаддаслиги, илоҳийлиги тушунчасини сизнингча қай йўсинда инсон онгига муҳрлаш мумкин?

— Бандаси Аллоҳни тан олиб, унинг назоратини қадамида ҳис қиладиган бўлмагунча, ҳаром-хариш бахтсизлик келтиришини уқиб олмагунча оилалар бузилмаслиги, гуноҳлар болалайвермаслигига ҳеч ким кафолат беролмайди.

— Ҳаммамиз ҳам онамиз. Фарзандларимиз бахтли бўлишини жуда-жуда хоҳлаймиз. Ҳозир баъзи жойларда қизларни жуда ёш узатиш урф бўлган?..

— Бугунги қирқ ёшли аёлга биз қандай илм беролдик? Эр тутиш, уй тутиш, қайнона бўлиш ҳам санъат эканлигини ўргатдикми? Бировга ёқиш, бировни ёқтириш сирларини ўрганмагунча рўзғорнинг ҳалқасини тутиб бўлмаслигини биладими улар? Ўзидан ўтганини ўзи-ю, худо билиб турибди-ю, улар туққан 16—17 ёшли тирмизак қиздан нимани кутиш мумкин. Мана шу соҳада “Тандир кийган Матмуса”нинг ўзи бўлиб қолаяпмиз-да.

— Оиланинг устуворлигида қайнона-келин муносабатлари доимо тилларда дoston. “Кўнгиз боласини оппоғим, типратикан юмшоғим”, дейди.

Бола шамол — тияйлик деб айт,

Гулдир, хорин қияйлик деб айт.

Ой мисоли жиндай доғи бор

Артиб, сўнгра суяйлик деб айт.

“Ёмон!” деб айт ҳаммага бир-бир,

Онасига айтма барибир, —

деган сатрларингиз бор. Донишманд қайноналаримизнинг қулоқларига айтар сўзингиз?!

— Шарифахон, оилавий ажралишларга қайноналар ҳам дахлдор, албатта. Аслида шу мавзуда катта мунозаралар ўтказмоқ жоиз. Ҳозирча бу мавзунинг ўта оғриқли жиҳатларига муносабат билдириб ўтиш билан кифояланаман. Яхшиси, қайноналарнинг ўзига юзланиб қўя қолай (аммо бу айтмишларимдан яхши қайноналар ранжимасинлар, гап эгасини топади):

— Айтинг-чи, келин фарзандингиз қатори фарзандми ёки хизматкорми? Агар фарзанд бўлса, нега қизингизга буюрмаган ишни келинга буюрасиз? Нега қизингиз бажарган ҳар

бир ишга шукр келтириб, дилингизда-ю тилингизда миннатдор бўласиз-у, келиннинг бажарган ишини кўрмай, бажара олмаган ишини санаб юрасиз? Қизингиз хато қилса, кечирасиз. Хафа бўлса, юпатасиз. Нима учун келинни кечирмайсиз, қайфияти билан ишингиз йўқ? Келин қилган овқатни ейсиз, у супуриб-сидирган жойларда елпиниб ётасиз. У пиширган сават-сават нарсалар билан лозимандаларга бориб, аъло баҳо олиб қайтасиз. Аммо тилингизда тинмай унинг ғийбати бўлади? Бир эркакни эпақага солиб юриш ўзи бир ғурбат. Уйнинг хизмати, эрнинг хизмати, бола инжиқлиги дастидан чўзилиб-чўзилиб узилишга келган келинга тинмай кесатиқ қиласиз? Камига ота-онасига таъна-танбеҳ дастурхонларини юборасиз?

Бир инсофга келинг-да, тасаввур қилинг: сиз келинга қилган пичинг, зардаларни биров қизингизга қияпти. Шу торлигингиз билан чидаб тура олармидингиз? Келинингизнинг онаси шу кунгача бир оғиз индамади. Танангизга ўйлаб кўринг, нега у сизни бошлаб қўйишга шошилмаяпти? Боласи ўтайми ёки сизнинг болангиздан бемазароқми? Келиннинг онаси онамас, тошми сизнинг-ча?

Келинингиз билан ўғлингиз иноқ бўлса, титрайсиз. Келинингизни биров мақтаса, кўйлак кийса ярашса, сизда нафрат уйғонади. Бунинг отини ўғилни қизганиш дейилади. Бу кундошлик билан тенг нарсаси. Бу она шаъни учун ярашиқлими?

Аллоҳни таниганлардан сўранг, дилозорнинг жазосини нима? Ва чексиз тавба қилинг. Бу дунёнинг фалсафаси — қилмиш-қидирмиш.

Сиз инсофга келинг, худо жазо бермасин-у, ётиб қолманг. Боз келинга жабр бўлади, оғзингизга иссиқ тутадиган шу.

Оқилона айтинг, келинингизга ўзингизнинг ёшлигингизни қиёсланг: сиз шу келинчақчалик қайнонангизга хизмат қилганмисиз?

— Турсуной опа! Ҳамиша халқ орасидасиз? Қачон ижод қиласиз?

— Ёзилмаган талай китобларим нутқларимда учиб кетдилар. Тилимнинг булбули қоғозимга эмас, одамларнинг кўзига қараб жўшқинроқ сайрайдур. Китоб қатларига қамаш на даркор, уни кўнгиллар боғига қўйиб юбордим...

— Болалигингиз, ўсмирлигингиз Тошкентда кечган. Аммо Андижонни шундай яхши кўрасизки, баъзан жиндек рашк ҳам қилиб қоламан.

— Онамнинг дуоси менга бирламчидир. Аввал онани ризо қилмоқ, сўнг бошқаларга эгилмоқ жоиз. Андижон — менинг онам. Энг баланд, энг ширин соғинчли қўшиғим ўша. Камию кўсти, яхшию ёмони билан менга мўътабар бўлган даргоҳи аълоийм шу...

— Турсуной опа, сизни ҳаммамиз яхши кўрамыз, суҳбатингизга ҳамиша ташнамыз, суҳбат ниҳоясида “саодатхон”-ларга тилакларингиз?

— Ҳар сафарги дуоимни такрорлайман: ўзингиздан кучлиларни уйғотиб кетиш ва ўзингиздан аълоларнинг ичида яшаш насиб этсин.

— Ҳамиша кўнгил навқиронлиги, ижод ҳамроҳингиз бўлсин.

ВАТАН ИЛДИЗЛАРИ ЖОНИМИЗДАН ЎТГАН

Учинчи суҳбат

— Турсуной опа, баъзан ўзимга шундай саволлар бераман: асл мўминлик қандай бўлади? Нега одамлар динни ниқоб қилиб олиб, турли ёвузликлар қиладилар? Кўнглимдан яна шундай хаёллар кечади: Момо Ер, сен шундай муқаддассанки, ибодат учун ҳам тупроқ берасан. Бошидан қуёшлар ўтмасин деб, соя-салқин берасан. Қара, гиёҳларинг қандай мўминлар... Бир-бирини кучоқлаб, тиллашиб яшар, қушлар бозор қилар, дарёларингдан болачаларига сувлар ташишар. Дарахтларинг иноқ, шовуллаб турар. Оллоҳдан беамр узилмас япроқ. Кўнглимдан бир ёруғ сўзлар ўтади: Момо Ер мўминлар ичра мўминроқ.

Сизнинг тасаввурингиз...

— Яратган эгам тўрт тарафни бизга ибрат қилиб яратиб қўйибди. Шарифаой, мўминлик хусусида кўп дилбар мисоллар келтирибсиз. Нечун шундоқ дилбарликни бандалари дарҳол кўра қолмайди! Куръони Каримнинг “Иброҳим” сураси 34-оятда “...сизларга барча сўраган нарсаларингиздан ато этди. Агар Аллоҳнинг неъматларини санасангизлар, саногига етолмайсизлар. Ҳақиқатан, инсон зоти ўта золим ва жуда ношукурдир”, дейилган.

Жами яралмишлар ичра мубораклик инсонга насиб этиб турса, табиат ва махлуқотни унга бўйсундириб қўйган бўлса, сўзлашмоқ, тафаккур қилмоқ ва яратмоқ салоҳияти фақат унга буюрган бўлса, гўзалликни кўргани кўз, эшитгани қулоқ берган бўлса, товони ерга қадалиб турса ҳам, уни осмонларда сайр эттирадиган руҳият насиб этган бўлса, нечун инсон

яйраб-яйраб **Яхшилик дарахтига** айланиб қолмайди ва яхшилик мевалари билан бир-бирини миннатдор қилмайди!

Мен ҳам бир шеъримда айтган эканман:

Жуфт қалдирғоч уя қуради шошмай,
Унинг меъмор тилларида илм бор.
Ҳар хил бу ёнлар келаверар адашмай,
Адашмаган феълларида илм бор.

Ана кукка қаранг, қатор турналар
Тизимини бузмай ўтиб боради.
Чумолилар занжир бўлиб ўрмалар,
Карвонидан тўзмай кетиб боради.

Бир-бирини чумолича тушунмас,
Китоб кўриб ақл йиққан одамлар.
Чугурчиқлар тўдасича бутунмас,
Мадрасаю мактаб уққан одамлар.

Сирларингдан ўргилайин, табиат,
Тилларингни менга тушунтиргин-а,
Юрагимда йиғлаб ётар ҳамият —
Нечун заиф қавмим менинг биргина?

Каптар каптарнинг кўзини чўқимаслигини одамлар билади, қўй қўйни емаслигини, тераклар бир-бирини суяб туриши, сурув қаёнга бурилса, тулпор ўша ёққа чопишини, сиз айтгандай, майсалар бир-бирларига елка қўйиб баландга ўсишини яхши биладилар, одамлар! Уларга ҳавас қиладилар. Аммо ёнларида турган одамлар ўз қавмлари эканини унутадилар. Бир-бирларининг йўлларини тўсадилар, ҳатто бахиллик қиладилар, озор бериб роҳат қиладилар. Бу — шайтоннинг илашган НАФС БАЛОСИДир. Нафс ҳасадни етаклаб юради. Ҳасад макон, макон тутган юрак эса эгасини таназзулга бошлайди. Бахил ўзини ўзи ўлдиради. Аллоҳнинг унга жавоби шу.

Мўминликнинг бир кўриниши — кечиримли бўлишдир. Қуръони Каримнинг деярли ҳар сурасида “Аллоҳ кечиргувчидир” деган жумла келаверади. Дунёни яратган Аллоҳ “мен кечиргувчиман” деб турса-да, чумолича жони билан бан-

даий гофил ўз боласини “оқ қилдим” деса ва улгунча бетига қарамай ўтса!

Тавба қилсанг, яхши амалларни бажарсанг, ҳамма гуноҳингни ўтдим деб, ҳақ айтиб турса-ю, қанчадан-қанча, ёру биродар бир-биридан аразлаганча, гина қилган куйи ўтиб кетаверса, қани мўминлик, қани иймон? Ҳар нарсанинг жавоби нақдлигини наҳот улар билмайди? Билади ҳам! Аммо улардаги **КИБР, КОЖЛИК** уларни манқурт қилиб қўйган. Улар ўзларини қурбонликка тортадилар. Бугун тилинг билан бировга озор бериб кўр, фурсат бир юмалайди-да, кўзингнинг олдида болангни биров қўли билан майиб қилиб кетади. Жавоб шу. Бугун бировнинг битта йўлини сал торайтириб қўй, эрта туриб индинга энг яхши кўрган болангнинг ҳамма йўли боғланиб туради. Мўминликка қарши юрган одамнинг оладиган хирмони шу!

— “Ота ўз фарзандларининг саъй-ҳаракатлари учун жавобгардир”, деб ёзган эди улуг бобомиз Абу Наср ал-Форобий. Ўтган етмиш йиллик мустамлака даврида бу хулоса бошқача шафқатсиз шаклга ўтди. Яъни, бола тарбиясига тўлалигича аёл жавобгар, деган фикр ҳукми мутлаққа айланди. Синчиклаб кузатсангиз, аслида болалар отадан кўпроқ ҳайиқади, отага ўзгача ички бир муҳаббат билан ёндошади. Онанинг пинжида ўз ютуқ ва қусурларига ҳимоя топади. Сизнинг тасаввурингиздаги донишманд Шарқ отаси қандай?

— Шарифаой, бола тарбиясига қайси давр бўлишидан қатъи назар, асосан она дахлдор.

Бу қисмат, бу Аллоҳнинг юқтиришидир. Бола шаклида кўз очган мавжудот онанинг тани, қони, юраги, сўнгаги ва ақлу асабидан узиб ясалган неъматдир. Унинг ҳар бир нуқтаси онага ўз тани-жонидай аён ва ўзининг мижозини қандай бошқарса, боласини ҳам шундай уқийди. Она эгилувчан, қовушибгина кела олади, она бир зумда тўрт фаслнинг иқлимини бера олади. У майин — болага ботмайди. Оиланинг бутун салтанатини аёл тўлдириб туради ва бола ҳар қадамда унга тўқнаш келмай иложи йўқ. Шунинг учун ҳам болага дахлдорлиги кўпроқ. Дарё мағзини, гўзаллик рангла-ри-ю, маънавий илми бола қалбига олиб киришнинг энг қисқа ва унумли йўлини фақат Она билади. Бу эркакнинг уддаси эмас. Биз тарбияда оталарни ора-орада, лаҳзалик ўринларда керак қиламиз. Яъни: “дадангга айтаман”, “даданг кўрса қувонади”, “дадангга нима деб жавоб берамиз”, “даданг келгунча бу хатони тўғрилаб қўяйлик” каби муолажа ўрнида ўтадиган ишлар учун. Ота оилада ҳайъат раисига

ўхшайди. Унга ҳисобот тайёрлаймиз, унинг баҳосини оламиз, деган шиор остида она боласига тарбия бериб боради.

Сиз айтган шафқатсиз кўриниш бошқа нарасада намоён бўлди: рўзгорнинг ҳамма балоғардонлиги аёл елкасига ўтди: **Ўзи хоҳлаган ва унга Аллоҳ буюрган** бола тарбиясига имкони етмай қолди. У жисмонан чарчади, эрларда ички маданият, аёлга эҳтиром, рўзгор бошқаришда ғайрат, оила шаънини асрашда **ОРИЯТ** суст кетди! Энди аёл учун уятли ва аламли ҳол юз берди” у ўз боласига “отангга ўхшагин” дея олмай қолди. Энг ёмони шу бўлди!

— Шу йилнинг 16 феввалида юз берган мудҳиш воқеалар... биз ота-оналар учун исноддек гап. Мустақилликдек Аллоҳнинг улуг нёмати, Президентимиз Ислоҳ Каримовдек буюк инсоннинг меҳри, хизматларига бу кўрлик, бу гумроҳлик, бу она-Ватан нон-тузига хиёнат... Бундай ҳолат учун менинг наздимда ҳар бир виждонли инсон ўзини кечиролмади. Чунки оёқларимизга елка тутиб турган она-Ер, бошимизга соябон бўлиб турган осмон, унинг тагидаги болалар — бари ўзимизники... Биз энди ўзимизни Ватан учун бошқача сарф қилишимиз кераклигини эслатиб қўйди, бу воқеалар... Ўзимиз билан болалар орасида кўзга кўринмас девор пайдо бўлаётганини кўрсатди, бу воқеалар... Биз қандай хатога йўл қўйдик?

— Биз хатога йўл қўймадик. Атрофдаги биз билан баравар мустақилликка эришган давлатлар неча хил савдою ғавғоларни бошидан кечирди ва кечирмоқда. Тараққиётда ҳам, хотиржамликда ҳам, ободончиликда ҳам ярақлаб турган ягона биз десак бўлаверади! Ҳукуматимиз оқилона ва ғайрат билан иш тутди — тикланиб боряпмиз. Тикланганнинг эса бўйи кўриниб қолади. Марказий Осиё харитасининг энг катта бўлаги биз бўлсак, еримиз хазина, элимиз меҳнаткаш, иқлимимиз жаннат бўлса! Биров бунга суқ билан, биров ҳавас билан, биров эса қасд билан қарар экан. Ўзбекистон Президентининг собит қадами, давлат бошқаришдаги ўзига хослиги ва эришаётган натижалари эса бизга дўст бўлмаганларни ташвишга солиб қўйди. Мамлакатимизнинг эртаси равнақли бўлиши сезила бошлади. Ва бундай пайтда душманнинг иши фақат халақит бериш бўлади-да! Бу табиий ҳол. Йирик шахслар, кучли раҳбарлар ҳамиша мўлжалда ва нишонда бўлиб келган. Атрофга қаранг, Грузия, Озарбайжон... ва яна қатор юрт сардорлари жонига бир неча бор таҳдидлар бўлди. Қатор юртлар неча бор тинчини йўқотиб турибди. Мустақил бўлишнинг, озод яшашнинг ҳам мана

шундай ўзига хос мураккаблиги, қийинчилиги бўлиши табиий бўлса керак. Эл бошқаришда тўғри йўл тутганимиз учун ҳам саккиз йил давомида бизда мувозанат сақланиб келди.

Шарифабону, ҳар қандай ёмон ишнинг бир жиҳати ҳосиятидир: 16 февраль каттаю кичикка бир дарс, ҳушёр тортирувчи бир сабоқ бўлди! Одамларнинг юрагини уйғотди, кишиларга бурч, масъулият деган нарсa борлигини эсидан чиқмайдиган қилиб эслатиб қўйди. Ватан шу тарзда азиз бўлиб боради. Мана шундай жараёнлар ичра инсонлар Ватанни асрашни ўрганиб борадилар. Биз хато қилмадик, аммо бир гофилликка йўл қўйяпмиз: бутунги болага суяги қотмасдан туриб, Ватан, миллат нелигини, шажара ва унинг қошидаги бурчдорликни, яхшиликнинг рангини, гўзалликнинг суратини, иймон қирраларини энг асосий фан сифатида, аъло усуллар билан тезроқ ўргатишга шошилмаяпмиз. Тадбирлар ўтказиш билан жуда кам сонли сафга эга бўлган маънавият марказлари билан одамларни маънавиятли қилиб бўлмайди. Маънавият ҳар дақиқа, ҳар лаҳзада узлуксиз узатилиб турадиган нурдир. Ўқув масканлари, телевидение, радио, газета-журналлар, адабиётлар асосий нур манбаларидир. Шу жабҳада меҳнат қилаётганлар, айниқса, ишига чечан ва зийрак бўлиши керак. Талаб шулардан бўлиши лозим. Уларнинг эса бутунги кунда ҳаракат мақоми ҳар хил. Республикада олиб борилаётган маънавият ишларининг ягона яхлит режаси, таҳлили ва назорати бўлиши шарт. Республика Маънавият марказига шу борадаги ишларни таҳлил ва назорат қилиш ваколатини бериш керак. Қандай қилиб бўлса ҳам, тезлик билан маънавий тарбия ишларини тартибга солиш лозим.

— Асли аёлликнинг ўзи бир мўъжиза. Ҳазрат Бобур:

Жаҳондин менга ғам бўлса, усулдин гар алам бўлса,
Не ғам юз мунча ҳам бўлса, сенингдек ғамғусорим бор, —

деб ёзганларида аёлнинг чексиз меҳри, юпанчи, фидолиги қалбини тўлдириб турганки, шуларнинг ифодаси бўлиб юқоридаги мисралар дунёга келган. Тасаввур қилинг-а, ана шу ҳазрат Бобур севган Аёл ҳам гўдагини маҳкам бағрига босиб, эрkning ҳур нафасларидан бошидаги рўмоли туғдек ҳилпираб, мардона, шарқона XXI аср остонасида турибди. У янги асрга ўзининг шоир қалби билан, олим қалби билан — энг муҳими, улуғ Она қалби билан кириб боради. Ўзбек онаси

булиб кириб боради. Шундай ифтихор туйгулари-ла сиз билан бизни яйратадиган!

— Яқинда Самарқандни қайта зиёрат қилдим. Ҳазрат Имом Бухорий, Амир Темур бобомиз, Улуғбек Султон, Хужа Аҳрори Валий, Махдум Аъзамларнинг пойида сел булиб ўтирдим. Улуғбек расадхонасига кириб ўтиргач... бўғзимга бир фарёд келдики! Ўзимни тутолмай қолдим. Бу фахр йиғиси, ҳайрат йиғиси эди! Бу қарздорлик, бу бурч йиғиси эди! Бир томирдан шунча улуғ унса, қандай томир, қандайин насл экан менинг аслим-а, дейман! Шундай зотларни берган изларни босиб турибман, ўша шажаранинг давомиман, деб турибман. Аммо қаерим уларга ўхшади-ю, қай ишим уларга ярашиқлик деган андиша ёқамдан олади. Бу улуғлар изига арзон қадамларни солиб қўйдим. Туққан болаларим қай баҳоли бўлди... каби изтироблар ичра қолдим. Миллат озод бўлди, миллатнинг қўлидан, дилидан кишан тушди. Энди ухлоқ томиримизни уйғотгин, Аллоҳ, дейман! Тафаккуримизни қўзғатгин, вужудларда ўзлик ҳужайраларини бодроқдай очилтириб юбор! Миллат боласининг бармоғини авж пардага сур, деган илтижолар тўкилади дилимдан. Ва худодан тилайманки, йигирма биринчи аср миллат аёлларини аслига қайтарувчи, аслидан-да ўздирувчи аср бўлсин! Ўзбек ойим, мен уддаламаган ишни сиз қилинг, менинг бўйимдан сизники баланд бўлсин, овозингиз адл бўлсин, ўтинаман сиздан, ХХI асрда ҳеч йўқ битта Улуғбек туғиб беринг! Ҳеч йўқ битта Беруний, битта Навоий, яна битта Тўмарис туғиб беринг! Бу тупроқлар уриб қўймасин бизни! Бу улуғларнинг руҳи суд қилмасин бизни. Ўзингизга айланинг энди, ўзбек ойимлар!

Шарифаой, ХХI асрга мен шундай оҳлар билан кириб боряпман...

— Наздимда, Ватан илдишлари жонимиздан ўтган. Вақт келди. Шовуллар қалбларда дарё. Шунчаки яшамоқ бизлар учун ор. Эрк дея ёнмаган сўқир кўзларга Юсуф кўйлагини суртмоқлик даркор. Бизнинг болаларимизга ҳақиқий Ватан муҳаббати ва меҳрини қуёш нуридай ҳалол Аёлларимиз томирларидаги қон орқали элтадилар. Наздимда, улар аллақачон уйғонди. Улар Ватан деган улкан боғ бўлиб, қудрат ила шовуллашини эшитиб турибман. Бу боғ — ўзбек оналари, Турон аёллари деган боғ. Шундай эмасми, Турсуной опа?

— Шарифаой, шоирлар яйрайдиган кунлар мана энди келяпти. Юракларимиздан ўсиб чиқаётган новдаларимиз — болалар шигил мевага кирмоқда. Хурлик, эрк миллатнинг

бўгин-бўгинини яйратиб, орзу-ҳавасларини кўпчитиб, рағбат бермоқда. Бу шундай шитоблик билан бормоқдаки, янгиликларни санаб улгурмайсан. Ёшларнинг тобора илму ҳунарга талпиниб бораётганлиги, бошқарув ўринларида ёш миллат вакилларининг илдамлик билан иш уддалаётгани кўнглингни ўстиради. Айниқса, Ўзбекистон спортининг тезлик билан равнақ топаётганини айтмайсизми! Қаерга борсалар ёшларнинг кўкрак тўла тилло-кумуш ёрликлар билан қайтаётгани, ота-оналарда болаларини спорт билан шуғуллантириш иштиёқи кун сайин ортаётгани Ватаннинг яшнашидир. Бугунги юраги яшнаб бораётган миллат аёлларидан эртага янада гўзалроқ, кучлироқ ва қудратли фарзандлар дунёга келади, иншооллоҳ!

— Бутун умр давомида қандай китоб ёзишни орзу қилган бўлардингиз?

— Инсон барҳаётлиги Куёш, Сув, Ҳаво ва Бошоқ биландир. Бандаси мен борман дейди, яшаяпман, улғайяпман дейди. Ижод ихтироларини намойиш этади. Аммо бирор марта уни шу ишларга қодир қилиб турган нур, сув, ҳаво ва нон ҳақида гапирмайди, эсламайди ҳам! Адабиёт одамзот жисмига ана ўшандай сингиши лозим. Ўқиганнинг очиққан хужайрасига бориб қуйилувчи **БУҒДОЙИ СЎЗ** бўлгим келади. Роҳат қилиб эшитилган бир куй каби бўлсам бўлди! Одамларнинг тилини учида турган, кўнглига тугилган фикрини тасдиқловчи бўлсам бўлди! Китобхонни ўзини ўзига ишонтирсам маррам ўша. Китобхон: “Тилимизнинг учидагини айтасиз”, дейди. Ҳамма биладиган гапни айтсам, ижодкорлигим қайга борди, деб гашланиб юраман. Аммо муҳлисим эргашишини қўймайди. Кейин англадимки, инсон ўзи келган тўхтамга четдан бир тасдиқ бўлмагунча ишонмай тураркан. Сизнинг гапингиз билан у ҳаракатсиз нуқтадан фаолиятга ўтар экан. Менга шунинг ўзи кифоя. Китобхонга аввало ўзидаги бор неъматларни кўрсатиш керак. Бунинг учун эса халқ билан унинг дилининг тилида гаплаша олиш керак. Шунинг илинжида яшайман.

“Бугунги китобхонга ёқадиган китоб ёзиш унинг савияси билан тенглашишдир”, деган луқмаларни эшитаман. Халқни оёғи билан кўрсатаётган одамларнинг оти ижодкор эмас, **КИБР**дир. “Аллоҳ бир-бирингизга молу жонингизни, бўйингизни муқаддас қилди”, дейилган Қуръони Каримда. Ахир сизнинг тилингиз билан айтганда “савияси кўтарилмаётган” халқ замондошингиз-ку! Ҳақ қўлингизга қалам бериб, сизни унга масъул сайлаб қўйган. Сиз эса “менинг ақл-

ли битикларимни келажак тушунади”, деб беписанд турасиз. Аввало сизни сиз билан бир қозонда қайнаётганлар тушунмаяпти-ку, келажакдагилар тушунадими? Қолаверса, ўша келажакни туғиб берадиганлар, уларнинг зурриёди аъло бўлишини хоҳласангиз, бутунгиларга ишлов бермоқ, юксалтирмоқ керак. Бунга сиздан, мендан, ўзимиздан бошқа масъул йўқ!

Буюклик ҳамиша оддийликда намоён бўлади. Тоғларнинг буюк нуқтаси чўққидир. Аммо у ҳаммага бирдек кўринади. Бу ўринда у нақадар оддий, тушунарли. Ва ҳамма унга интилади! Ўша оддийликка етказсин ҳаммамизни!

УСТОЗ НАҚШБАНД ШОГИРДЛАРИ

Бухорои Шариф вилояти ҳамда ҳазрат Баҳоуддин Нақшбандий масжиди жомеси имом хатиби, ҳожи Мухтор Абдулло жаноблари билан суҳбат

— Яратганга шукурким, кўпдан бери кўнгилга туғиб юрган — Баҳоуддин Нақшбандий ҳазратларининг қабрини зиёрат қилиш насиб этди. Узоқ йиллар халқ онгидан ва кўзидан атайин четда тутиб келинган буюклар ёди сандиқдаги жавохирдек яна порлаб дилларга нур бағишляётгани, ислом дини йўлида хайрли ишларнинг бошланиб кетганлиги ҳаммамиз учун бирдек ҳаяжонлидир. Нақшбандий кудуғида мавжланиб турган оби зам-зам, сарфи 50 миллиондан зиёдни ташкил этадиган, 500 дан зиёд намозхонлар учун қуриляётган, нақши кўнгилга осойишталик бағишляйдиган янги — жоме ичидаги масжид... Унга солиш учун туркиялик дўстларимиз совға қилган гилам... Буларнинг бари қалб янгиланаётгани ва покланаётгани манзаралари эмасми?

— Бисмиллоҳир раҳмонир роҳийм. Алҳамдуллиллоҳ, шундай. Жумҳуриятимизда юз бераётган бундай Аллоҳнинг иноятлари чиндан ҳам барча мўмин-мусулмонлар учун бирдек ёқимлидир. Мен бу ҳақда ўтган йили декабр ойида Президентимиз Исом Каримов ва давлат арбоблари билан бирга Туркия сафарида диний намоянда сифатида ҳамроҳ бўлганимда ҳам ўйладим. Бу тўрт кунлик сафар бизга бир умрга татигулик таассуротлар бахш этди. У ерда бир қанча диний арбоблар билан учрашувлар бўлди. Хусусан, Истамбул шаҳрида доктор Муҳаммад Ас-аб-Жўшан — устоз Нақшбандий машойихларидан бирлари ул табаррук зот билан бир қанча суҳбатда бўлдик. Ул кишининг берган маълумотларига қара-

ганда, Туркияда Баҳоуддин Нақшбандий сулукларида юра-
диган зотлар 8 миллионга етар экан. Баҳоуддин Нақшбан-
дийнинг: “Дил ба ёру, даст ба кор”, деган фикрлари маш-
хур. Яъни, “қалбинг Аллоҳнинг ёдидан, қўлинг меҳнатдан
бўшамасин”, демак. У ердаги мазкур шайхнинг шогирдлари
ҳақиқатда мана шунга амал қилган зотлардан экан. Улардан
баъзилари жарроҳлик, баъзилари дўкондорлик, баъзилари
саёҳат масалалари бўйича машғул эканлар.

Биз шунингдек, Аё Сўфия масжидида ҳам бўлдик. Туркия-
нинг қадимий ёдгорликларини ҳам бориб кўрдик. Улар бош-
ларидан не-не қора кунлар ўтмасин, қийинчиликлар ўтма-
син, ота-боболаридан қолган ёдгорликларни, меросларни кўз
қорачиғидек сақлаб келмоқда эканлар. Музейлари ҳақиқат-
да кишини ҳайратда қолдирадиган даражада ажойиб. Биз
учун ушбу сафаримиз мобайнидаги улуг қувонч Аё Сўфия
масжиди ёнидаги музейда бўлганимизда кириш насиб этган
бир хона бўлдики, у ҳақда ҳаяжонсиз гапиролмайман.

— Сир бўлмаса, кўрганларингиздан бизни ҳам баҳраманд
этсангиз.

— Ушбу хонага киришлик фақат Президент рухсати би-
лан бўларкан. Туркия Президенти Турғут Ўзол жаноблари
Президентимиз Ислом Каримовга рухсат этдилар. У хонада
пайғамбаримизнинг муборак тўнлари сандиққа солинган
экан. Олтин сандиққа... Хонада саловот айтиб турилди. Дуо
қилиб турилди. Сандиқ секинлик билан очилди. Пайғамба-
римизнинг муборак тўнлари мўмиё қилиб қўйилган экан. У
ерда кўп тафаккур қилиб, пайғамбаримизни кўз олдимизга
келтирган бўлдик. Қўлимизни очиб, дуо қилдик. Сўнгра Ра-
сулуллоҳнинг муборак тишлари, сочлари, ҳазрат Алининг
зулфиқор деган қиличларини кўришга муяссар бўлдик. Аллоҳ
таолонинг иноятини кўрингки, у ерга диёримиздан қанча
одамлар борган бўлса-да, бу муборак воқеага шохид бўлиш
Президентимизга насиб қилди. Биз ушбу хонада қўлимизни
дуога очиб, юзимизга суртганимиздан сўнг ҳам Президен-
тимиз яна қўлларини кўтарганча кўп тилаклар қилиб, кейин
юзларига фотиҳа тортдилар.

Истамбулдан сўнг Измир шаҳрида бўлдик. У ер ҳақиқатан
саноати ривожланган шаҳар экан. Мен Туркия мусулмонла-
ри ҳаётини кўздан кечириб, бир нарсанинг гувоҳи бўлдим-
ки, улар бундай тараққиётга бир қўлларида Қуръони Ка-
римни, бир қўлларида ҳаётни тутиб эришганлар. Дарҳақи-
қат, Қуръони Карим — бу дунё бўшлиқларини ўз нури ила
мунаввар қилувчи яратганнинг китобидир.

Шунингдек, мен қисқа муддатга бўлса-да, Туркия Президенти Турғут Ўзол суҳбатида бўлдим. У киши бир қанча саволлар бериб, ҳазрати Баҳоуддин Нақшбандий тарихларини сўраб қолдилар. Мен билганча у кишининг тарихларидан гапириб бердим. Ҳали сўзим охирламай, Туркия Президенти: “Мен ҳам ҳазрати Нақшбандийнинг йўлидаман, ота-боболарим ҳам мана шу йўлда, шу сулукда ўтган”, дедилар. Мен бу гапни эшитиб жуда хурсанд бўлдим. “Нақшбандий сулукида экансиз, бизнинг Президентимиз сизни Тошкентга — Ўзбекистон жумҳуриятига таклиф қилдилар. Агар бориб қолсангиз, устозингиз ҳазрати Баҳоуддин қабрларини зиёрат қилмасдан келманг”, — дедим. “Бораман”, — деб у киши ваъда этдилар. Мен Туркия Президентига ҳазрати Баҳоуддиннинг 675 йиллик юбилейларини ўтказиш ниятида эканлигимизни айтиб, у 1993 йилнинг сентябрь ойида нишонланишини маълум қилдим. Туркия Президенти келишларини, кўмак қилиш ниятида эканлигини айтдилар.

Шунингдек, Анқарада муфти ҳазратларининг ноиблари Дўғон жаноблари билан учрашувда бўлдим. Улар бизнинг ҳаётимиз билан қизиқишди. Биз истиқлол ҳақида ҳам сўз юритдик. У киши жуда хурсандчилик изҳор қилиб: “Агар жумҳуриятингиздан ўқийдиган талабалар дини исломийни ўрганаман десалар, марҳамат, йигирма нафар талабани ўқитиб бераман”, — дедилар. Умуман, Туркия сафари мобайнида ҳам иқтисодий, ҳам сиёсий, ҳам маданий, ҳам диний масалалар юзасидан ўзаро фойдали музокаралар кўп бўлди.

Ассалому алайкум ва раҳматуллоҳ.

ГИЁҲЛАР БИЛАН ТИЛЛАШГАН ИНСОН

Беруний мукофоти лауреати, биология фанлари номзоди, ўсимликшунос олим Қаҳҳор Ҳожиматов билан суҳбат

Она-Ернинг беозор, шифобахш фарзандлари.

Табобатни жоҳилларгина инкор этади.

“Мижоз ҳақида фан яратилишини истайман”,

Сариқ касали билан ҳеч ким оғримасин.

— Қаҳҳор ака! Мен ҳар сафар табиат бағрига ошиқиб, унинг турфа чечакларига сеҳрланиб боқарканман, ёдимга одамларнинг: “Қаҳҳор ака гиёҳларнинг тилини билар эмиш”, де-

ган сўзлари тушади. Бу таъриф мени болалик дунёсига қайта етаклайди. Яна такрор эртакларнинг сеҳрли оламига олиб киради. Ўшанда тилга кирувчи гиёҳлар, инсонларга йўл кўрсатувчи, уларга саодат бахш этувчи сеҳрли чечаклар ҳақидаги эртаклар қанотида учиб юардим. Шунда беихтиёр мўъжиза рўй беришини, бирданига гиёҳлар тилини тушуниб қолишимни жуда-жуда истардим. Мен-ку, уларнинг тилини ҳозиргача тушунолмадим. Аммо сариқ хасталигининг азобини торта-торта, кўзларига мунг чўкиб қолган қизалоғим Гулруҳ дарахтларга қараб: “Куртакларим — менинг туғишганларим”, — деб юради. Назаримда, у ўзининг табиат билан пайвандлигини, уни тушуна олиш кераклигини болаликданоқ ҳис этди, чоғи...

— Инсон учун энг азиз, энг бегард дунё ҳам асли болалик хотиралари, Шарифахон. Мен туғилиб ўсган қишлоқ Гандумчош — ўша пайтдаги бетакрор табиати билан ҳамон юрагимни ҳаприқтириб туради. Мен оиладаги учинчи ўғилман. Отам оддий меҳнат кишиси — аравакаш эдилар. Онам — колхозчи.

Биз — оилада тўрт фарзанд: уч ўғил, бир қиз болаликдан ҳалол меҳнатнинг қадрини билиб ўсдик. Дарсдан бўш вақтларимда ўтин териб келгани адирларга чиқиб кетардим. Кўзим қорачиғига бир умр муҳрланган манзара: баҳорда гуркираган ўткир буйлари билан бошимни айлантирадиган турфа гиёҳлар... Саратонда қовжираб, кузда эса яшиллигини йўқотганиданми, аллақандай мунғайиб қоладиган гиёҳлар... Она ернинг беозор, шифобахш фарзандлари... То ҳанузгача ўзининг сирли оламига мени ошуфта қилиб келади.

Бундан ташқари, ота авлодда — Ҳанифа аммамлар турли гиёҳлардан дори тайёрлаб, одамларни доволардилар. Ҳамма уларни Ҳанифа табиб дер эди. Эшикларидан одам узилмасди...

Бироқ менда табиат оламига ўчмас муҳаббатни биология ўқитувчимиз Баҳром Ризаев уйғотдилар. Қани энди ўшандоқ ўқитувчилар ҳозир ҳам кўп бўлса. У киши дарс ўтганларида, биз бутун оламини унутардик, ўша сиз айтиб ўтган эртаклардаги саодатбахш гиёҳлар — деразамиздан шундоққина кўзга ташланиб турган адирларда ўсиб бизни ўзига чорларди. Ўқитувчимиз — бор вужуди қулоққа айланган болакайларга табиатнинг муқаддас эканлигини, анвойи гиёҳларнинг ҳам чучук тилли гўдаклардек роҳатбахш тили борлигини, уни тушуниш учун беором қалб билан сева олиш зарурлигини сўзлаганларида, биз болалар қирларга қанот

чиқариб учгимиз келарди. Дарсларимизнинг кўп соатлари табиатнинг ўзида — у билан “жонли мулоқот”да кечарди.

Энди билсам, муаллимимизнинг ўзи оддийгина сабоқ бергувчи бўлмай, балки она табиатнинг ҳақиқий фидойиси бўлган эканлар. Қарангки, ўқитувчимиз табиатга бўлган меҳрини менга ҳам “юқтириб” кетганлари чин бўлди. 1954 йили ўрта мактабни битириб, СамДунинг биология факультетига ўқишга кирдим. Ва шундан буён жумҳуриятимизнинг ҳар бир жойини қаричма-қарич кезиб чиқдим десам, муболага бўлмас. “Юрган дарё — ўтирган бўйра” деганларидек, жумҳуриятимизнинг ажиб, бетакрор манзаралари, минг дардга даво бўламан, деб турган гиёҳлари билан “тиллашиш” бахти менга насиб бўлди. Олий ўқув юртини битирганимдан буён (1959) ЎзФА қошидаги Ботаника илмий текшириш институтида ишлаб келаман.

Ўсимликлар дунёси ҳақидаги билимларимизни ҳам назарий, ҳам амалий томондан мустаҳкамлаш учун тарбия, ижод ўчоғи бу маскан. 1961—1966 йили Ленинградда — Бутунитифоқ Ботаника илмий текшириш институтининг ўсимлик хомашёлар бўлимида аспирантурани тугатиб, номзодлик диссертациясини ёқладим.

— Қаҳҳор ака, бундай ўйлаб қарасам, жумҳуриятимизда ўсимликлар дунёси билан шуғулланувчи, илмий изланишлар олиб борувчи зиёлиларимиз кам эмас. Аммо кўпчилигининг номлари ўз коллективи, ўз институти доирасидан нарига чиқмаган. Йирик олимларимиз бундан мустасно, албатта. Аммо сизнинг номингиз, қилаётган ишларингиз нафақат жумҳуриятимизда, балки Иттифоқда ҳам машҳур. Мен бунинг сирини энг аввало халқ табобатига яқинлашувингизда, деб биламан.

— Тўғри айтасиз. Бир донишманд: “Шифокорларни ўқимишли одамлар ҳам тан олмасликлари мумкин: аммо табобатни фақат жоҳилларгина инкор этади”, — деган экан. Ҳозирги тиббиётимизнинг энг ачинарли томони — халқ табобатидан бутунлай юз уғирганлигида. Таъна қилмоқчи эмасман-у, кўпчилик шифокорларимиз доривор ўтларнинг энг оддийларини ҳам бир-биридан фарқлолмайдилар. Одамларимизни табиий дори-дармон — гиёҳлар билан даволаш бу менинг болалик орзум. Шу боис мен гиёҳлар билан тиллашишни фойдали томонга — халқимизга нафи тегадиган томонга буришга ҳаракат қиламан. Жумҳуриятимизда 4137 хил ўсимлик тури бор. Шундан 50 га яқини илмий тиббиётда қўлланилади. Умуман, шифобахш гиёҳлар тури 600 дан зиёд. Гапнинг ростига кўчсак, биз халқ табобати билан яқинлаш-

сак, нимани йўқотамиз? Табиийки, ҳеч нимани. Ваҳоланки, Хитойда сочи бутунлай тўкилиб кетган одамни тўққиз хил ўтдан тайёрланган дори ёрдамида даволашаркан. Болгария, Чехословакия, Германия илмий медицинасида ҳам халқ табобати билан яқинлашиш кучли. Аммо, халқ табобатининг отаси — Абу Али ибн Синонинг ватани бўлмиш жумҳуриятимизда бу нарсага панжа орасидан қараб келинмоқда. Халқимиз орасида турли юқумли касалликларнинг кўпайиб кетганлиги бугунги кунда сир эмас. Айниқса, сариқ касаллигини олиб кўринг. 1987 йилда жумҳуриятимизда биргина сариқ касалининг ўзи билан 286 минг киши оғриган. Буларнинг кўпчилиги ёш болалар ва оналар.

— Ҳар йили жумҳуриятимизда бир ёшга тўлган ўттиз уч минг гўдак турли юқумли касалликлардан нобуд бўлади.

— Мени ҳам қаттиқ ўйлантириб, азобга солиб келаётган муаммолардан бири — шу! Қандай қилсак — аёлларимизнинг зиммасидаги юкни енгиллата оламиз, қандай қилсак, уларнинг соғлигини, гўзаллигини қайтара оламиз? Нима қилсак, гўдакларимиз дард нималигини, айниқса, сариқ касаллиги нималигини билмай беғубор яшайдилар? Сариқ касаллигини даволаш учун беш хил ўтдан тайёрланган доримни ишлаб чиққанимга ҳам етти-саккиз йилдан ошди. Ҳамма жойда яхши қабул қилинади. Амалига келганда, ҳамон ўша аҳвол. Ҳеч ким расмий рухсат олиш учун ёрдамлашишга шошилмайди. Касаллик эса ўз-ўздан чекинмайди. Шунда ҳаёлимдан оғриқли фикрлар йилт этиб ўтиб қолади: Ватан, халқ деймизу, аслида ўз манфаатимиздан келиб чиққан ҳолда бу тушунчаларни нисбий қабул қилишга одатланиб қолганимизни тан олгимиз келмайди.

— Жолинус: “Аъзолардан баъзисининг фақат иши, баъзисининг фақат манфаати, баъзисининг ҳам иши, ҳам манфаати бор. Биринчининг мисоли юрак, иккинчисининг мисоли ўпка, учинчининг мисоли жигар”, — дейди. Инсон вужудининг улкан лабораторияси ҳисобланган жигарнинг фаолияти нечоғлиқ масъулияти улуг табибнинг сўзидан ҳам кўриниб турибди. Ана шу жигарнинг кушандаси бўлган сариқ касаллигига қарши ўтлардан дори тайёрлаш режаси сизда қачон туғилди?

— Ҳали айтганимдек, биз жумҳуриятимиз бўйлаб жуда кўп илмий сафарларда бўламиз. Сурхондарёнинг Тўполондарёси тарафларида бўлганмисиз? Бу табиати бетакрор жой жумҳуриятимизда ягона десам адашмайман. Ўрганилмаган ўсимлик дунёси ҳам беҳисоб. Хуллас, ўша ерга бордик. Тоғда бир одамни учратдик. Улар билан ҳамсуҳбат бўлдик. Шун-

да бир ўспирин чой ташиб турувди. Гиёҳлардан гап очил-
гач, суҳбатдошимиз кулимсираб, ўғлим яқинда сариқ билан
оғриганди, шукрки, шу гиёҳларнинг шарофати билан ҳеч
нима кўрмагандай бўлиб кетди, — дедилар. Қарасам, йигит-
ча хоҳлаган овқатини еб, елиб-югуриб юрибди, касал бўлганга
ҳам ўхшамайди.

Ўша ерда бир табиб бор экан. Йигитчани ўша киши да-
волаган эканлар. Эртасига табибни йўқлаб бордик. Аввал
унча рўйхуш бермадилар. Бир оз суҳбатдан сўнг олдимга
элликка яқин гиёҳни юлиб келтириб қўйдилар. (Биз борган
пайтда у кишининг боди тутиб, зўрға қимирлаётган эди.)
Эринмасдан имтиҳон қилди. Сариқ касалига даво бўлади-
ган ўтни айтмадилар. Охири бир гиёҳга келганда, сўроқни
жуда ошириб юбордилар. Мен ҳам уни таърифлаб, нима
касалга дори бўлишигача айтдим. Кўнглим сезиб турибди,
табиб йигитчани шу гиёҳ билан даволаган. “Имтиҳон”дан
яхши ўтдим шекилли, отахоннинг бир оз таъблари очилиб,
эртасига мен билан тоққа чиқмоқчи бўлдилар. Мен улар-
нинг аҳволини кўриб, ялпиздан дори тайёрлаб, оғриган жойга
боғлаб, муолажа қилиш кераклигини, оғриқ ўн дақиқада
қолишини айтдим. Табиб аввал ишонмади.

Аммо эртасига жуда тетик ҳолда мен билан тоққа йўл
олдилар. Кечаги касалликдан нишон ҳам йўқ. Тушгача юр-
дик, бироқ улар ҳадеб безовта бўлавердилар. Сабабини сўра-
сам, улар ялпизни то ҳануз ҳам боғлаб юрган эканлар. На-
тижада, ялпиз терини куйдириб, пуфакчалар ҳосил қилган,
отахонга шу нарсга азоб бераётган экан. “Агар шу ҳолат сиз-
нинг айбингиз билан бўлганда... — қалтис ҳазил қилди та-
биб. — Гапингизга ишонмай, кўп тутиб турганим учун ўзим
айбдорман.

Демоқчиманки, меъёри бузилса, шифобахш гиёҳлар ҳам
фойдадан кўра кўпроқ зарар келтириши табиий.

Сариқ хасталигини даволашда бу бир туртки бўлди. Вақт-
лар ўтиб, беш хил ўтдан иборат ЛСХ-1 дорисини тайёрла-
дим. Одамлар унга “**ҲОЖИМАТОВ ДОРИСИ**” деб ном бер-
дилар...

— Шундай қилиб, бундан етти-саккиз йил бурун “**ҲОЖИ-
МАТОВ ДОРИСИ**” дунёга келди. Унинг шифобахшлиги, са-
риқ бўлган беморни тезда оёққа турғазиб юбориши ҳақида
ҳаяжонли хабарлар тарқалди. Шифо истаганлар саноксиз эди.
Бироқ... ундан фойдаланишга расмий рухсат йўқ эди. Нима
қилиш керак? Қаҳҳор Ҳожиматов бир неча бор марказдан
рухсат сўради, ўзимизнинг маҳаллий ҳукумат раҳбарларига

муружаат қилди. Ниҳоят, шаҳарнинг икки жойида — Тошкент шаҳрининг Октябрь район 2-болалар юкумли касалликлари шифохонасида ва “Эпидемиология, микробиология ва юкумли касалликлар илмий текшириш институти”нинг клиникасида олти ой муддат мобайнида қўлланиб кўрилиши учун рухсат тегди. Дори ҳар иккала жойда ҳам яхши натижа берди. Шифобахш ўтлардан тайёрланган дори ёрдамида беморлар одатдагидан тезроқ — 2—5, ҳатто 10 кунча олдин оёққа турдилар. Энг муҳими, улар қайтиб “сарик” бўлмадилар. Турли уколлар олиб игнадан яна ниманидир юктириб олмадилар. Томирлари турли игналар тазйиқидан азоб чекмади. Йил бўйи парҳезда соядаги гулдек нимжон тортмадилар. Энг муҳими, худди кўк чойни эслатувчи бу дорини болажонлар жон-жон деб ичдилар. Мана, қўлимизда Қаҳҳор Ҳожиматов номига келган минглаб мактублардан бири:

“...Бу ажойиб инсоннинг дорисидан ичирганимиздан кейинги натижа: 0,88 (АЛТ). Бизнинг қувончимиз чексиз. Чунки икки йилдан ортиқ кутган эдик-да ферментнинг пастга тушишини. Хулоса қилиб шуни айтмоқчи эдикки, бу дори Тошкент юкумли касалликлар клиникасида тажрибадан ўтказилган экан. Нима сабабдан ҳозиргача бу дори ҳаётга тадбиқ қилинмаяпти? Бизга ўхшаб қийналаётганлар оз бўлмаса керак, деб ўйлаймиз. Истаймизки, шундай дориларни (сарик касали билан ҳеч ким оғримасин) сарик касалликлари шифохоналарида қўлланилишига соғлиқни сақлаш министрлиги томонидан ёки тегishли ташкилотлар томонидан тезроқ ёрдам берсалар.

Фарғона шаҳри, Қўқон кўчаси, 46-уй.

Абдулаҳатовлар оиласи.”

Шифо топган қалбларнинг қувончлари ифодаси бўлган бундай мактублар Иттифоқнинг турли бурчакларидан Қаҳҳор ака хонадонига қанот боғлаб учади. Инсонларга қувонч улашишнинг ўзи бир саодат. Шундай эмасми, Қаҳҳор ака?

— Яшашдан мазмун ҳам ўзи шу. Одамларга қувонч улашиш. Наманганда халқ табобати маркази ташкил этилганини қувонч билан қаршиладим. Бу хайрли иш халқимизнинг табиатга бўлган меҳрини янада оширади, “гиёҳлар билан тиллашадиган одамлар” кўпроқ етишиб чиқса, турли касалликларнинг олди тезроқ олинади, деб умид қиламиз. “Соғлиқни сақлаш санъати, — дейдилар буюк табибимиз Абу Али ибн Сино, — одам гавдасини унинг муносиб ва ёқадиган нарсаларини сақлаш орқали ўша табиий ажал деб аталадиган ёшга етказишдан иборат. Соғлиқни сақлаш икки қувватга топширилган, табиб ўша қувватларга хизмат қилади”.

Халқ табобатининг энг ноёб хусусиятларидан бири шундаки, даволаш жараёнида беморнинг миждаси ҳисобга олинади. Бизда эса бунинг акси. Ваҳоланки, миждаси эътибор берилса, касал тез тубалади. Мен ўзим миждаслар ҳақида фан бўлишини орзу қиламан. Умуман, кўп нарсалар ҳақида орзу қиламан. Боя айтганимдек, аёлларимизни соғлом ва гулдек тароватли, болаларимизни қулундек югурук ва беғубор бўлишларини истаيمان.

— Қаҳҳор ака, сиз бир фидойи олим сифатида қўлингиздан келганча, имконият даражасида иш олиб бораяпсиз. Доривор ўтлар ҳақидаги йигирмага яқин китобларингизни биламиз. Мана, сиз ўзингиз кашф қилган шифобахш ўтлардан тайёрланган ичимликлар қанча: “Райҳон”, “Тоғ чечаги”, “Самарқанд бальзами”. Шу Самарқанд бальзамининг ўзи 1984 йилда Лейпцигда (ГДР) олтин медаль олди. Ҳозирги кунда Югославия, Грецияга экспорт қилинмоқда. Бундан ташқари, узоқ йиллик изланишларингизнинг меваси сифатида Иттифоқда биринчи бўлиб гулхайри ўсимлигидан озиқ-овқат саноати учун қизил ранг берадиган табиий бўёқ олдингиз ва жумҳуриятимизнинг юксак мукофоти — Беруний мукофотига муносиб бўлдингиз.

Сизнинг режаларингиз асосида Наманганнинг Чортоқ районида махсус завод — озиқ-овқат бўёғи ишлаб чиқарадиган ва зиравор ўтлардан шарбат тайёрлайдиган Чортоқ тажриба заводи ишга тушган. 140 гектар майдонга экилган гулхайрини маданий ўсимликка айлантириш йўлидаги уринишларингиз ҳам дилга қувонч бағишлайди. Ҳисоб-китоб қилсак, бир мутахассис сифатида давлатимизга сиз бир йилда етказаётган фойданинг ўзи пулга чақилса, 1 миллион сўмдан ошиб кетар экан...

— Илм дунёси шундай бир уммонки, Шарифахон, шу уммондан баҳраманд бўлган илми толибдан эл баҳраманд бўлиши керак. Бўлмаса, ёзилиб қуруқ қоғозларда қолиб кетадиган илмнинг кимга нафи бор? Аммо биз билган билимлар дунёвий билимлар олдида уммондан томчи, холос. “Илмдан бир шуъла дилга тушган он. Шунда билурсанким, илм бепоён”, — деганлар улуғ шоир Фирдавсий.

Илмни пулга сотиб юрганларни ҳам, ўзидан бошқага нафи тегмайдиганларни ҳам, билимдиларни оёғидан чалиб юрганларни ҳам кўраяпмиз. Бундай одамлар Ватан туйғусидан, она замин, миллат туйғусидан маҳрум, бахтсиз кимсалар.

— Табиийки, ушбу суҳбатимиздан “Саодат”хонлар биринчи навбатда ўзларига, яъни аёлларга айтадиган алоҳида гапин-

гизни кутадилар. Бир олим сифатида уларга ҳам айтадиган сўзларингиз бордир, албатта.

— Бу сўзингиз кўп нарсаларни ёдимга тушириб юборди. 1974 йил шифобахш ўтлардан тайёрлаш мумкин бўлган ичимликлар режасини ўртага ташлаганимда, битта аёлдан ташқари (“Ташпиво”нинг цех бошлиғи Сердюкова) ҳамма қарши бўлган эди. Бугун эса жумҳуриятимиздаги аҳволдан келиб чиққан ҳолда бир режани ўртага ташладим. Маълумки, бизда ҳанузгача хотин-қизларимизнинг пардоз-андоз воситаларини етказиб берадиган миллий манба йўқ. Хом ашё четдан келтирилади. Ваҳоланки, ўзимизда шундай ўсимликлар борки, ундан тайёрланган атирлар хушбўйликда фаранг атирларини йўлда қолдириб кетади. Оддий мавракнинг ўзидан мен айтган атирни тайёрлаш мумкин. Чунки унинг таркибида эфир мойи энг юқори даражада. Ҳозирги кунда тахчил бўлган совун ва бошқа нарсаларни ҳам ўзимизда тайёрлаб халқ истеъмолига чиқариш мумкин.

Мен яқинда Ўзбекистон Министрлар Совети раисининг биринчи ўринбосари ҳузурига бешта таклиф билан кирдим. Агар мен айтган режалар амалга ошса, кейинги йилларда жумҳуриятимизда ҳар йили 100 тоннагача бўёқли ва эфир мойли маҳсулот ишлаб чиқара олишимиз мумкин. Аммо бунга ҳозирдан бир нарса деб бўлмайди. Вақт кўрсатади.

— Қаҳҳор ака, кечирасиз, сизга охирги савол: сир бўлмаса, кўлингиздаги ушлаб турган қоғозингиз...(Қаҳҳор Ҳожиматов бу саволимга кулиб юбордилар. Чунки бу қоғоз ҳеч қандай илмий таклифлар бўлмай, Куйбишев район ижроия комитети раиси номига ёзилган АРИЗА экан).

— Оилада етти жонмиз, Шарифахон. Келинойингиз — шифокор.

Катта ўғил Олимжон — бўлғуси биолог. ТошДУда 5-курсда ўқийди. Комилжон — ТошМИда. Нигора — СамПИда. Илҳомжон ва Бахтиёр мактаб ўқувчилари. Хуллас, атиги 38,5 кв.м. майдони бўлган уч хонали уйда оз эмас — етти киши яшаймиз. Биттагина ортиқча хонам бўлишини йигирма йилдан бери орзу қиламан. Баъзан тинчгина хаёл суриб, ижодий, илмий режаларни пиширгим келади. Қани энди унга шароит? 1983 йилдан бери хоналарни кенгайтириш учун икки марта ариза бердим. Натижасиз. Бу эса — учинчиси. Шунисидан умидим катта. Учдан кейин пуч дейишади-ку.

— Қаҳҳор Ҳожиматович! Сиз “ҚУТЛУҒ ТАШРИФ” деб номланган рубрикамининг илк саҳифаси меҳмони бўлдингиз. Бу бежиз эмас — Сизнинг ажойиб шифобахш дорингиз шифо

излаб қийналаётган минглаб она ва болаларимиз учун зарур малҳам бўлишига, яхши таклифларингиз жумҳуриятимизда ҳал бўлмай ётган муаммоларни ечиш йўлидаги қутлуг қадам бўлишига ишончимиз комил. Самимий суҳбатингиз учун ташаккур.

1991 йил

ЎЗГАРАЁТГАН ЭЛ

Паркентлик фидойи инсон Эркин Рўзматов билан суҳбат

— Эркин ака, Сиз Паркент воқеалари кечган ўша мудҳиш кунларда халқ ишончини қозонган раҳбарлардансиз. Ўшандан бери уч йилдан зиёд вақт ўтди. Халқ сизни туман ҳокими қилиб тайинлади. Ушбу давр одамлар тушунчасида ва ўзингизнинг дунёқарашингизда қандай ўзгаришлар ясади?

— Янглишмасам, ер билан осмон қадар... Паркент воқеаси заминдан узилган оёқларни яна жойига олиб тушди десам хато бўлмас. Ўтган воқеалар райондаги социал масалалар узоқ йиллар мобайнида ечимсиз қолганлигини кўрсатди. Паркент йигирма йил мобайнида Коммунистик район тасарруфида бўлиб, “қўл билан берганга қуш тўймас” қабилада кун кечирди ва сира косаси оқармади. Ўтган йиллар давомида одамларга қулайлик яратиш, халқнинг турмушини яхшилаш бўйича деярли иш қилинмади. На бирорта мактаб, на бирорта касалхона қурилди. Аҳолини сув билан таъминлаш, кўчаларни асфальтлаш, газлаштириш хусусида ҳеч ким бошини қотирмади. Ақсинча, ўша районга қўшилмасдан олдин Паркентда қурилган кичкина сув тармоғи ҳам йигирма йил ичида йўқ бўлди. Халқимиз эса худди учар қушлардек, бошқа областлардаги хўжаликларга бориб, ўша ерларда илк баҳордан то кеч кузгача ишлаб, деҳқончилик қилиб ризқини териб келадиган бўлди.

Паркентимиз “рўзгорини бўлак қилиб”, ўзи мустақил район бўлиб ажралиб чиққандан сўнг (у асосан чўлга жойлашган сувсиз район ҳисобланади) Паркент канали ишга тушди. Бу каналнинг аҳамияти биз учун жуда катта. Сувсиз тўрт минг гектар ер ўзлаштирилди. Халқ орасида сарсонгарчилик кескин камайди. Тўртта совхоз ташкил қилинди. Боғлар, узумзорлар барпо этила бошланди. Кундалик истеъмол учун зарур бўлган картошка, сабзи, пиёз-полиз маҳсулотла-

ри, ниҳоят, ўзимизда ҳам етиштирилиб, бутунги кунда ўзининг ғалласи, чорваси, мевалари билан тўлиқ таъминландиган бўлди. Бироқ ҳозирги иқтисодий танглик шароитида бу маҳсулотларнинг ўзи билан ҳам тирикчилик қилиш, районимизнинг иқтисодиётини бундай йўл билан кўтаришга ҳам кўзимиз етмай қолди. Фақат хом ашё етиштириб, уни айирбошлаш йўли билан кун кечириш вақтинчалик йўл эканлиги тўғрисида кўп ўйладик. Маслаҳатлашдик. Режалар туздик. Кейин бир тўхтамга келиб, кейинги икки йил ичида маҳсулотларни шу ернинг ўзида қайта ишлашни бошлаб юбордик. 1991—1992 йилнинг ўзида олтита совхоз узумни қайта ишлаш учун ўзининг вино заводларини қурди. Ҳар биттаси 3 миллион банка тайёрлайдиган консерва заводи ишга тушди. Бир кеча-кундузда қирқ тонна ун янчадиган тегирмонимиз, йўқолиб кетган, ёғ чиқарадиган жувозларимизни тикладик. Кичик корхоналар, фермер хўжаликлари-ни ташкил қилиш, деҳқон хўжаликларини йўлга қўйиш бўйича ҳам анча-мунча ишлар амалга оширилди. Бу ўринда яна бир нарсани таъкидлаб ўтгим келади, бугун биз Туркия билан ҳамкорликда терини қайта ишлаб, шу ернинг ўзида кийим-кечаклар тикиш бўйича қорхона қуриб олишга келишдик. Қадимда халқимиз маза қилиб киядиган пўстинлар, бежирим кийимлар, насиб этса, ҳадемай ўзимизда ишлаб чиқарила бошлайди. Қорхона келаси йилнинг охирида би-тади, деган умиддамиз. Энг муҳими, одамларда ўз ерига ўзи эга бўлиш туйғуси уйғонди. Биласиз, Паркент ҳазрати Бобурнинг қадамлари теккан муборак маскан. Бу ердан катта олимлар, уламолар етишиб чиққан. Халқимиз ҳам жуда андишали, фойзли, меҳнаткаш, ўқимишли халқ. Ҳадеб шикоят қилишни, бўлар-бўлмасга тушкунликка тушаверишни ёқтирмайди. Мен кўпинча одамлар орасида бўламан, жумҳуриятимиз бошидан кечираётган иқтисодий тангликни ҳам донишмандлик билан қарши олишиб, “эй болам-а, биз бундан ҳам оғир кунларни — нон деганимизда, кесак ғириллаган замонларни кўрганмиз”, деб кексаларимиз шукур қилдилар. Энг муҳими, кейинги уч йил ичида кўнгишларда катта умид уйғонди.

— Тумандаги хўжаликлар, қурилаётган корхоналарда бўлдим, ҳамма жойда истиқлол нафаси сезилиб турибди. Агар янглишмасам, Паркентдаги ягона вино заводининг ёнига яна етгита қўшилибди. Улар аллақачон иш ҳам бошлаб юборишибди. Вино заводлари қуришга бунча кўп ўрин берилганлигига сабаб нима?

— 1990 йили узум шу даражада яхши бўлдики, 50 минг тонна ҳосил олдик. Шаҳарлар, вилоятлар бошқа республикаларга кўп миқдорда узум чиқардик. Бир қисмидан 25 минг тонна вино ҳам тайёрладик, албатта хом ашё сифатида. Мюнхенда халқаро кўргазмада нишонлар олган шампан виноси маҳсулоти бизда тайёрланиб, Москва заводларида шишаларга қўйиларди. Энди винони ўзимиз тайёр ҳолда чиқаришни йўлга қўймоқчимиз. Москва билан келишдик. Ҳозир заводларимизга ускуналар олиб келиб ўрнатаёпмиз. Мақсадимиз 1993 йилда Паркентнинг шампан виносини ўзимизда чиқарамиз. Район иқтисодиётига бу валюта бўлиб қайтиб келса ажаб эмас... Исроил давлати билан келишувларимиз бор. Олма, узум ва бошқа мева шарбатларини қўйиш корхонасини қурмоқчимиз. Бу шарбатлар 200 граммлик целлофан пакетчаларда чиқарилади.

— Эркин ака, Паркент халқи синчли иморат қурмаса, тинч ўтиролмайди. Қурилиш материалларининг нархи эса осмон қадар...

— “Сиздан угина, биздан бугина”, — деган мақол бор. Шу мақолнинг кучи айниқса шу танглик кунларида сезилмоқда. Бундан етмиш йил бурун калаванинг учи хўп яхшилаб чийратилган экан. Ҳалигача ечолмай ётибмиз. Демокчиманки, яна бир қанча йиллар бошқалар билан олди-бердига мажбурмиз. Бу масалада биз Красноярск ўлкаси билан муомаладамиз. Биздан берилаётган картошка, пиёз ва бошқа маҳсулотлар ҳисобига улар ёғоч материаллари билан таъминлаб турибди. Шу йилнинг ўзида минг кубометрдан зиёд ёғоч олиб келиб, халқимизга етказиб бердик. Ундан ташқари, болалар боғчаларига ниҳоятда зарур бўлган жажжи стол-стулчаларни ўзимизда ясасак, деган ниятдамиз. Уларнинг вакиллари билан қарорни қатъий қилиб, жойни ҳам белгилаб қўйдик. Ҳар ҳолда халқимизга харажатлар бирмунча арзонга тушди.

Умуман олганда, вайрон бўлиб ётган иморатни бир-икки кунда тиклаб бўлмаганидек, районнинг иқтисодиётини йўлга қўйиш учун ҳам ҳамма ишни қайтадан бошлашга тўғри келди. Мана, оддий бир мисол. Паркент айни бир пайтда чорвадор район бўлиб ҳам ҳисобланади. Яйловларимизда қирқ беш мингдан зиёд қўйимиз бор. Халқда ҳам шунча. Ундан кам эмас. Шу ернинг ўзида жунни қайта ишлаш корхонасини аллақачонлар қуриш мумкин эмасмиди? Албатта мумкин эди. Бироқ... Совхозларимизнинг ўзи ҳар йили юз тонна жун етиштиради. Халқнинг ўзида ҳам шунча. Бари 200

тоннадан ошади. Биз шуларни ҳисобга олиб, Туркия билан келишган ҳолда жунни қайта ишлаб, ип йигирадиган корхона очишни режалаштирдик.

— Ўзбекистон газга бой бўлса-да яқин-яқингача ҳам Паркентда ўчоқларда таппи-тезак ёқиларди. Одамлар қишлоқ ўтинни ғамлаш мақсадида саратон қуёшида куйиб дала-ларда кезарди. Табиий газ халқ учун орзу эди. Бу масалада қандай ўзгаришлар бўлди кейинги уч йил мобайнида?

— 1991 йилнинг ўзида 110 км табиий газ трубалари ўтказилди. Бу минглаб хонадонларнинг иссиқ-совуғи ҳал бўлди деган сўз. Йил охиригача яна 60 км.лик газ трубасини ўтказамиз. Бир-икки йил ичида Паркент тўла табиий газлаштирилади.

“Бировнинг ишига бировнинг елкаси саратонда совқотаркан”, деган гап бор. Бизда ҳам то шу пайтгача раҳбарлар фақат четдан келиб, бир-икки йил ишлаб, ўрнини яна бошқасига бўшатиб бераверган. Иқтисодий ривожланиш эса бир жойда силжимаган. Сиз ҳали мактабларимизнинг аҳволини кўрсангиз. Йигирма йил мобайнида деярли битта ҳам янги мактаб қурилмаган. Борлари ҳам ярим вайрона ҳолда. Касалхоналаримиз, туғуруқхоналаримиз... Гапираман десам гап кўп. Маориф йўлга қўйилмас экан, маънавият ҳақида гап ҳам бўлиши мумкин эмас. Шу йилнинг ўзида 11 та мактаб қурилишини бошладик. Гулбоғ ва Бўстон совхозида иккита ажойиб, миллий мактаб қуриб битказилди, болалар ўқишни бошладилар. Биз бўлсак, биринчи навбатда миллий кадрлар тайёрлаш ишини бошлаб юбордик.

— Ўрта Осиё жумҳуриятларида миллий мутахассислар, миллий ишчилар етиштириш масаласи етмиш йил мобайнида атайин юқорининг сиёсати, меваси ўлароқ “жиловлаб” келинган. Аммо мен корхоналарда бўлганимда, битта жиҳатни мамнуният билан илғадим. Сиз ҳали айтган миллий кадрларни, ишчиларни тайёрлаш масалалари аллақачон куртак ота бошлабди. 12-совхоздаги корхонада бўлганимда қизларимиз, йигитларимиз хурсандлик билан дастгоҳларда иш-лашяпти. Чиқараётган маҳсулотлари ҳам юқори сифатли.

— Бугунги кундаги иқтисодий бўҳронларнинг ҳам ҳисобкитоби худди шу масала билан етмиш йил бурун боғланган. Биз оддий бир соҳада ҳам ўз мутахассисимизга узоқ йиллар мобайнида эга бўлмаганлигимиз жумҳуриятимиз ривожини кескин орқага сурилишига сабаб бўлди. Аммо бахтимизга истиқлол бўлиб, оғриқли масалалар ечими, миллий қадриятларимиз энди ўз ўзанига тушмоқда. Бу ўринда Президен-

тимиз Ислом Каримовнинг тутган сиёсати, қилаётган ишлари халқ жароҳатига малҳам бўлаяпти. Яқинда Қўқонга бориб келдим. У ерда ҳам аллақачон катта ўзгаришлар бошлаиб кетибди. Кимдир терини қайта ишлаяпти, кимдир пайпоқ тўқиш цехида, кимдир кийим тикиш билан банд. Биз ҳам ўзимиздан бир мунча одамларимизни юбордик. Тажрибаларини ўрганиб келиб, ўзимизда қўллашяпти. Ҳозирги кунда Гулбоғ совхозининг ўзида аёлларимиз, қизларимиз пайпоқ тўқишларни бошлаб юборишди. Районимизда ишсизлар сони ҳам кескин камайиб борапти. Раҳбар кадрлар хусусида ҳам ўз режаларимиз бор. Қадимда ота-боболаримиз пиллани, жунни қозонда қайнатиб ипини оларди. Биз шу даражага бориб қолган эканмизки, ҳатто ота-боболаримизнинг ақл чиғириғидан ўтган асрий удумларимизни, иш усулларимизни ҳам аллақачон унутиб юбориш ҳолатига келиб қолган эканмиз, бизда ҳам қайтадан пиллалар қозонда қайнай бошлади.

Ҳозир, мана қаранг, битта чинни асбоби фалон пул деб, аёлларимиз чирқиллаб юришади.

Паркентда авваллари атиги битта кулол оиласи идиш-товоқ билан бутун халқимизни таъминларди. Яна у сопол косаларнинг, пиёлаларнинг чиройлилигини айтмайсизми? Сири ҳадеганда кўчавермасди. Сопол косаларда, чамбараклардаги қаймоқни еб одам тўймасди. Унутилаёзган кулолчиликни ҳам йўлга қўйдик.

— Айтишларича, туғилиш бўйича Паркент райони Ҳиндистоннинг қайси бир штатидан кейин иккинчи ўринда турар экан. Бугунги кунга келиб, Паркент райони аҳолиси қанчага етди?

— Атрофдаги ўнта қишлоқ шўросини қўшиб ҳисоблаганда ҳозир роппа-роса 95 минг аҳолимиз бор. Ҳали айтганингиздек, туғилиш чиндан ҳам кўп, бироқ болалар орасида ўлим ҳам оз эмас. Туғуруқхоналаримизда сув танқис. Баъзан ҳатто совуқ сув ҳам бўлмай қолади. Эски туғуруқхоналаримиз замонавий талаб даражасида эмас. Янги замонавий қурилишларни бошлаб юбордик.

— Яқинда Паркент район юқумли касалликлар шифохонасининг бош врач билан гаплашиб қолдим. Кейинги пайтда болалар ўртасида сариқ касаллиги яна қайтадан авж олиб кетаётган экан. Баъзи хонадонларда тўрттадан “сариқ” бўлган болалар бор. Дори ниҳоятда танқис. Ҳатто бош оғриғини қолдирадиган, иситмасини туширадиган дориларни ҳам етказиб беришимиз амримаҳол бўлиб қолди, деди у киши куюниб. Дори

танқислиги — бу жумҳуриятимизнинг оғриқли масалаларидан бирига айланган. Ушбу муаммони сизлар қай йўсинда ҳал қилаяпсизлар?

— Тоғларимизга чиққан бўлсангиз, уларнинг бағрида анвойи, шифобахш гиёҳлар гуркираб ётибди. Бизга яқинда Хитой Халқ Республикасидан вакиллар келишди. Улардан бири дори-дармон етиштириш корхонасининг директори экан. Биз улар билан маслаҳатлашиб, шифобахш ўсимликларимиздан намуналар олиб, текширишдан ўтказиб қўйган эдик, ўзимизда табиий дорилар ишлаб чиқишни йўлга қўйишни режалаштирдик. Туманда Гелио корхонаси бор. Ҳозир у бекор ётибди. У дори-дармон тайёрлайдиган корхонага айлантирилади.

Ўсимликларни эса алоҳида жой ажратиб экканмиз. Унга ҳам иложи борица дориларни сотиб олишни тўғри йўлга қўйишга ҳаракат қиляпмиз.

Бундан ташқари, районимиз иқтисодини йўлга қўйишда ўзимиздан етишиб чиқиб, жумҳуриятимизнинг зарур нуқталарида ишлаётган паркентлик дўстларимиз ёрдамига таянмоқ ниятидамиз. Ўтган йили улардан тўқсон олтитасини йиғиб: “Қани сизлар қадрдон Паркент учун нима қила olasизлар?” деган саволни бир пиёла чой устида ўртага ташладик. Халқ хўжалиги олийгоҳи проректори Зокир Йўлдошев шу соҳа бўйича зарур мутахассислар тайёрлаш масаласида ёрдам бермоқчи бўлди. Институт домлалари шу ернинг ўзига келиб имтиҳон олиб, болаларни ўқишга қабул қиладилар. Бу йилнинг ўзида Пединститутга ўн бешта ўқувчимиздан ўнтаси кирди. Область тайёрлов идорасининг мутасаддиси Жасур Эргашхўжаев халқимиз учун келаси йили барча қулайликларга эга бўлган икки қаватли бозор қуриб бермоқчи.

— Эркин ака, ҳалидан бери тилимнинг учиди бир савол айланиб юрибди. Назаримда, Паркент яхлит бир вужуд бўлса, боғлари у нафас оладиган “ўпка”га ўхшайди. Мен болалигимни аниқ эслайман: ёқутга ўхшаб товланадиган, ичидаги донларини санаш мумкин бўлган соҳибни деган узум бўларди. Бизнинг чиллакилар, ҳасайни-хусайнилар бошқа ҳеч ернинг узумига ўхшамасди. Шираси жуда баланд бўларди. Ўша узум навлари йўқ бўлиб кетди...

— Тўғри айтасиз. Чиндан ҳам, Паркент боғлари билан машҳур. Хўжааҳрор, қизил чиллаки, оқ чиллаки, буваки, чарос, сояки бўлиқ ҳасайни, тилладек хусайнилар ўзимизга ҳам орзу бўлиб қолди, чоғи. Машҳур боғларимиз узоқ йиллар мобайнида деярли қаровсиз қолди. Уста соҳибкорлари-

миз қадрланмади. Эскирган, қариган тоқлар ўрнига янги кўчатлар тайёрланмади. Биз бу соҳада ҳам ҳамма ишни нўлдан бошладик. Ер ажратиб, кўчатлар экишни совхозларда бошлаб юбордик. Аралаш навлардан воз кечдик. Битта муҳим жиҳатни айтиб ўтишга тўғри келади, ичкиликбозликка қарши кураш ниқоби остида боғларимизга қирон келган ўша даврда, Паркентнинг узумлари асраб қолинди. Тоқлар суғуриб ташланмади. Эски бўлса-да, кам ҳосил бўлса-да, узумзорлар ўз ўрнида қолди. Кўчат навларини биттадан муҳокама қилдик. Районда тўқсон фойиз узумзор янгиланди. Кўчатлар нишона бера бошлади. Шу йилнинг ўзида ўн минг тонна ҳосил олдик. Бу кўрсаткич йил сайин кўтарила боради. Ҳосил мўл бўлса, табиийки ҳадемай, бозорлардаги нархлар ҳам аста-секин тартибга тушиб қолади.

— Шу қушларда сизни қийнаётган муаммолардан энг асосийси қайси бири?

— Ичимлик суви — бизни қийнаётган энг катта жумбоқ. Биз шу пайтгача сувни Коммунистик райондан олиб келардик. Аммо у эҳтиёжимизнинг учдан бирини ҳам қопламайди. Шу мақсадда биз 1991 йили ҳукуматга мурожаат қилдик. Ҳозир биз Қумушқон атрофидаги булоқ сувларини йиғиб, Паркентга ичимлик сув олиб келмоқчимиз. Лойиҳа тайёр. Бунинг учун айланаси 300 метрлик трубадан 17 километр керак. Ўтган йили шу трубадан беш километрини топиб қўйдик. Сувсиз яшаш жуда оғир. Бизга маблағ ажратилса, ишларимиз юришиб кетади.

Бундан ташқари, Паркентдан сал юқорида Қўтирбулоқ деган шифобахш булоқ бор. Тери касалликлари билан оғриган беморлар, бод ва бошқа касалликларга шу сув шифо бўлиб келган. Эндиги мўлжалимиз ўша сувни шишаларга қуйиб (бир қисмини албатта) ичимлик сув тариқасида истеъмолга чиқарамиз. Чунки унинг таркибида инсон табиати учун зарур бўлган ўн бешдан зиёд шифобахш минерал тузлар мавжуд экан. “Мусулмончилик ҳам аста-секин” деганларидек, ҳаммамиз биргалашиб ҳаракат қилаяпмиз. Икки йил давомида тўрт мингдан ортиқ оила томорқали бўлди. Ер масаласи тўлиқ ҳал этилди. Энди аҳолини ичимлик сув билан таъминлашимиз, томорқаларга сув етказиб беришимиз, ердан унумли, тўғри фойдаланишни назорат қила боришимиз керак.

— Бу ишлар бари хайрли. Иқтисодий бухронларга уйғун равишда маънавиятда ҳам қандайдир тушқунлик, лоқайдлик

кечаётгандек. Одамлар газеталарга ёзилишдан чўчинқираб туришибди. Обуна ниҳоятда суст. Туманда аҳвол қандай?

— Энди, Шарифахон, иқтисодий қийинчиликлар деб, маънавий ривожланишни ёддан чиқариб қўядиган бўлсак, бунинг ўрнини кейинчалик ҳеч нима билан тўлдириб бўлмайди. Ҳозир ҳам халқ орасида “хоҳлаган ёзилар, ёзилиш шартмикан” деган фикрлар тез-тез қулоққа чалинади. Аммо шахсан ўзим бутунлай бошқача фикрдаман. Газета-журналларга обуна бўлиб, ўзимизнинг нафасимизни ҳис этиб турмас эканмиз, руҳан қашшоқлигимизча қоламиз. Руҳан қашшоқ миллат эса ҳеч қачон дунё сўрамайди.

— Ўзингиз кўпроқ қайси газеталарни хуш кўрасиз?

— Маънавиятимиз учун жуда катта хизмат қилаётган “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”ни... Уни жасур газета сифатида ҳурмат қиламан. Ўша Паркент воқеаларида ҳам ҳолислик билан биринчилардан бўлиб бизнинг аҳволимизни ёритган эдик. “Тошкент ҳақиқати”, “Халқ сўзи”, “Спорт” газетасини севиб ўқийман. Яна битта ютуғимиз, кўпчилик район газеталари қоғоз танқислиги туфайли қисқариб кетаётган бир шароитда “Паркент тонги” газетасини асраб қолдик. Ҳозиргача унга обуна мингдан ошиб кетди.

— Болалигингизда вақтлар келиб сира ҳоким бўламан, деб ўйлаганмидингиз?

— Қизиқ савол бердингиз. Ўрта мактабни битирганимдан сўнг физкультура институтига ўқишга бордим. Ҳамма имтиҳонлардан яхши ўтдим, аммо сузишдан йиқилдим. Уйга келсам, отам “энди касб ўргангин” деб қурилиш ташкилотига бир дурадгорга шогирд қилиб бердилар. У ерда беш йил дурадгор бўлиб ишладим. Шундай қилиб, асли касбим дурадгорлик. Дурадгор бўлганда ҳам мақтаниш эмас, тузукман. Кейин сиртдан педагогика институтига ўқишга кирдим. Сўнгра мактабда дастлаб меҳнат ўқитувчиси, тил-адабиёт ўқитувчиси бўлиб ишлаб юрдим. Мактабда жами ўн йил ишлаган бўлсам, сўнгра район фирқа қўмитасига ишга таклиф қилишди. Паркент райони ажралгандан сўнг ташкилий бўлимда мудир бўлдим, район халқ назорат қўмитасида раис бўлдим. 1987 йили Гулбоғ совхозига директор қилиб сайлашди. 1990 йил, 3 март воқеаси юз берганида мени эндигина район ижроия қўмитасининг раиси қилиб тайинлашган эди. Ушбу лавозимда атиги бир кунгина “ишладим”. Халқ қўярда-қўймай район фирқа қўмитасининг биринчи котиблигига кўрсатишиб, мана икки йилдан бери

ҳокимлик вазифасидаман. Уч ўғил, уч қизим бор. Кенно-
йингиз уй бекаси. Неваралимиз. Эл қатори яшаяпмиз.

— Айтинг-чи, ҳозирги шароитда ҳоким бўлиш осонми?

— Тўғриси айтсам, осон эмас. Ўша оғир вақтларда халқ
менга озми-кўпми ишонди. Ўша ишонч менга мадад бериб
туради. Сиз биласиз, бизда муқаддас қадамжолар, бир пайт-
лар қаровсиз қолган жойлар кўп. Одамларимиз, мен эсимни
танибманки, ўша ерларга бориб, руҳларини бир-бир янгилаб
келишади. Мен эса халқнинг орасига ҳар гал кирганимда тўйи-
дами, азасидами, қаерда бўлмай, уларнинг ишончини ҳис
қилиб, руҳан янгиланиб оламан.

Қайси даврда бўлмасин, раҳбар манманликка борса, халқ
унга ишонмай қўяди. Ўзим ишни дурадгорликдан бошлага-
ним учунми, доимо халқнинг орасида бўлгим келади. Улар-
ни соатлаб эшитаман. Баъзилар, “Бунча кўп вақт ажратманг,
ҳар бир келувчи учун вақтингиз етмайди, ўзингизни ҳам
аянг”, қабилида маслаҳатлар беришади. Аммо мен учун энг
муҳими одамларнинг юрагидагини билиш, уларнинг оғири-
ни енгил қилиш...

— Кечирасиз, эшигингизда “қабул соатлари” деган ёзувни
учратмадим.

— Мен у ёзувни шу ерга келган кунимдаёқ олдириб таш-
лаганман.

— Қизиқарли суҳбатингиз учун ташаккур.

1992 йил, 6 ноябрь

“ЯНА УМРИМНИ КИТОБГА БАҒИШЛАРДИМ”

Сотиболди Йўлдошев билан суҳбат

— Маълумингизким, Муқаддас китобда, “Бешиқдан то
қабргача илм изла”, дейилган. Илм жавоҳиротлари эса қалб
нуридан сайқал топиб, нодир китоблар шаклида асрлардан
асрларга етиб келган. Эсимда бор, яқин-яқингача ҳам ота-
боболаримиз бундай китобларни қўл билан ушлашга ҳам қўзла-
ри қиймай, ажиб жилдларда асраб-авайлардилар. Ҳозир ҳам
яхши китоб шундай ардоқда. Аммо негадир қайси китоб дўко-
нига кирманг, пештахталар тирбанд. Неча йиллик китоблар
қалашиб ётибди.

— Гапни айлантириб ўтирмасдан бугунимизнинг жаро-
ҳати — ҳаммамизнинг юрагимизни зирқиратиб турган муам-

модан бошладингиз. Бир ҳисобдан тўғри қилдингиз. Барибир биз бу муаммога суҳбат мобайнида тўхтаб ўтишга мажбур эдик. Чиндан, бугунги кунимиз — бозор иқтисодиёти ҳукмидаги дақиқаларимиз бешафқатлиги билан кўпчиликни эсанкиратиб қўйди. Гуё пештахталарда ҳали сиз айтгандек, китоблар эмас, маънавият мунғайиб тургандек. Қоғоз муаммога айлангач, савдодаги китоблар нархи нафақат одамни, балки отни ҳуркитадиган даражага етди. Китоб нашрлари кескин камайди. Муаллифлар (қанчаларининг қўлёзмалари нашриётларда сарғайиб ётибди) тушкунликка туша бошлади. Пештахталарда истейодод нури тушмаган тасодифий китоблар кўпайди. Эркин бозор муносабатларининг маданиятидан йироқ кимсалар энди илмни ҳам савдога айлантириб, китоб кўчасидан ўтмаган корчалонлар китоб чиқара бошлади. Бу ҳолат тасодифми, дерсиз? Йўқ, албатта. Буларнинг бари туркий қавмларни батамом манқуртга айлантиришни режалаштириб, халқларни тепиб ерга киритиб юборган, зўравонликка асосланган империянинг “мерослар”и... Ўша тузум боис, биз китобхонлик маданиятидан узоқ яшадик.

Энди бўлса, бағримизга шамол тегиб, истиқлол қўлга кирганда бу муаммолар бор бўйи билан кўзга ташланиб, ҳатто маънавиятимиз учун катта хавф бўлиб турибди. Биз айнан шу вазиятда ҳаммамиз учун азиз бўлган китоб мавқеини, уни яратадиган муаллифлар, ноширлар, матбаачилар, китоб савдоси аҳлини муҳофаза қилиш, қандай муҳофаза қилиш, унинг эътиборини сақлаб қолишни ўйламасдан иложимиз йўқ. Сизга биргина мисолни айтай. Кунини кеча хизмат сафари туфайли халқ ёзувчимиз Иброҳим Раҳим, ношир дўстимиз Восиқ Абдувалиевлар билан жумҳуриятимиз китоб дўконлари, омборлари, кутубхоналарини кўздан кечирдик. Ҳамма ерда ҳам китоб жамғармасининг учдан икки қисми кам деганда ярми рус тилида чоп этилган нашрлардан иборатдир. Масалан, Фарғона вилояти Охунбобоев туманининг Охунбобоев номли жамоа ҳўжалиги ҳудудидаги 1-сон Шаҳартепа китоб дўконини олиб кўрасизми? Ёки Кува туманида-чи? Бу атрофда истиқомат қилаётганлар эса туб аҳолидан иборат. Кувага кираверишда бекатдаги муҳташам савдо марказида китоб ва ўқув-маданий ашёларга ўрин берилган. Матбаа техникумини битириб, ишлаётган Исмоилжон Аҳмедов бўлимдаги китоблардан кўнгли тўлмаётганлигини айтди. Санкт-Петербургда 200 минг нусхада чиққан “Записки из под партии”, Минскда чоп этилган “Каждой птице — по

странице” китобчаси ва ўзимизда босилган бошқа китоблар, турли русча варақаларнинг қишлоқ жойи учун нима зарура-ти бор?! Бу ерда ўзбек тилидаги нашрлардан ҳеч вақо йўқ-ку?!

Шунда ўзимизни ҳали ҳам кавушимизни, узр сўраб ай-тай-ку, пойма-пой кийиб юрган одамларга ўхшатдим. Йил-лаб йиғилиб қолган бундай муаммоларнинг илдизи ҳали бақувватлигидан ҳушёр тортдим. Биз назаримда биринчи қадамни китобхонлик маданиятини тарғиб қилишдан бош-лашимиз керакка ўхшаб қолди. Китобнинг тақдири, унинг тарқатилиши, савдоси тасодифий одамлар қўлига тушиб қолмаслиги керак.

— Сиз бу муаммоларни бартараф этишда қандай тадбир-ларни таклиф этган бўлардингиз?

— Биласизми, бизда китоб савдосининг асосан иккита йирик тармоғи бор. Бири бизнинг бирлашма: “Ўзкитоб” бир-лашмаси, иккинчиси “Ўзбекбирлашув”. Қолганлари унча йирик бўлмаган тармоқлар: “Военторг”, “Союзпечать” ва бошқалар. Ҳали айтганимиздек, бошқа тилдаги нашрлар-нинг пештахта устини тутиб кетганлиги ҳам ўша йирик сав-до тармоғининг то ҳозиргача ҳам аввал бизга “марказ” ҳисоб-ланмиш томон билан мулоқоти, олди-бердисидир. Чунки, биз хоҳлаймизми-йўқми, қоғоз ва бошқа масалаларда ҳамон ҳисоб-китоб қилишга мажбурмиз. “Ўзбекбирлашув” ҳам бун-дан ўн йил муқаддам ўзи мустақил савдо бирлашмасига ай-ланган. Ҳозирги иқтисодий танглик боис, ўшандай нашр-ларни сотиб олиш кўпроқ уларнинг ишига айланиб қоляп-ти. Бу ҳолат ўткинчи, албатта. Республика иқтисодиёти ўзини бир ўнглаб олса, ҳамма қийинчиликлар ортда қолади.

Муаммони ҳал қилиш йўлларига келсак, иқтисод кўтар-са, биринчи навбатда ўзимизда йирик қоғоз ишлаб чиқа-риш корхонаси қуришни пайсалга солмай бошлаб юбориш керак. Чунки бори ҳам талаб даражасида эмас. Биласиз, нашр ишининг нони — қоғоз. Четга ишониб бўлмайди. Чет-чет-да... Хоҳлаган вақтида, ё фикридан қайтиб, ё шароитни ўзгар-тиришни талаб қилиб қолиши ҳеч гап эмас.

Маданий меросимиз ёруғликка чиқиб келяпти, руҳий та-наззулга йўл қўймайдиган, миллий ғуруримизни ўстиради-ган китоблар нашрини изчил ва жиддий йўлга қўйиш зарур. Кўп жилдлик “Ҳадислар” каби нодир китобларнинг нашри жумҳурият ҳаётида катта воқеа бўлди. Ҳозир ҳам шу китоб-ларга қайта-қайта халқимиздан талаблар тушаяпти. Тари-хий китобларга, Қодирий, Ойбек, Чўлпон, Фитрат асарла-

рига, Одил Ёқубов, Пиримкул Қодиров рўмонларига қизиқиш ва талаб катта. Аммо, бир масалада нашриётдагилар билан бироз келишолмай турибмиз. Мен у ердаги дўстларимизга баъзи нодир китобларни, масалан, “Або муслим жангномаси” китобини ёнига шарҳлар билан нашр қилишни, бу халқ учун икки баравар наф келтиришини айтдим. Чунки уч марта имлоси ўзгарган ҳозирги авлод учун тарихни бори-ча тушуниш анчайин оғирлик қилади. Улар эътироз билдиришди. Натижада баъзи юз минг нусхада нашр этилган бундай асарлардан атиги ўттиз минги сотилди. Аслида китобхонлар бундай асарларни кўзга суриб олади. Аммо, мен айтган жиҳат китоб билан мулоқот давомида жиддий тўсиққа айланади. Демокчиманки, китобхонлик маданиятини эндиликда халқимиз қон-қонига сингдириб бормас эканмиз, кўп нарса йўқотамиз. Олдинга силжиш ҳам кам бўлади.

Айниқса, болаларга мўлжалланган китобларнинг сифати, мундарижаси, энг муҳими, нархи устида жиддий бош қотириш лозим.

Яна, китоб омборларида ғарамланиб қолган турли нашрларни қўшни республикаларда ҳам савдосини ташкил қилишни йўлга қўйиш керак. Нима қилсак ҳам, жумҳуриятимиз истиқлоли ривожини учун қўлдан келганча бирга-бирга ҳаракат қилмасак бўлмайди. Илмимиз калити бўлган китобларни пулга чақиб юрган, яна узр сўраб айтай, корчалонларни мен мустақиллик одами — истиқлол одами деб билмайман.

— Яқинда Навоий театри олдидаги ярмаркаларни кўздан кечириб туриб, Абу Али ибн Синонинг “ТИБ ҚОНУНЛАРИ” китобининг ўзим қидириб юрган нашрини кўриб, ростини қувониб кетдим. Биттагина нусха экан, “Русча нашрларидан бор, — деди сотувчи. Ҳозир олиб кетмасангиз кечгача қолмайди”.

Нархини айтувди, нима қилишимни билмай қолдим. Тўрт ярим минг экан. Биз бир ой меҳнат қилиб топадиган маошимиз шу атрофда... Кечгача кайфиятим аллақандай бўлиб юрди. У китобнинг харидори битта менми десам, олдимга ўнга яқин харидор, чўнтагини кавлаб ноумид қайтишди.

Яна менга энг таъсир қилгани, шундоқ нодир китобнинг ёнида Ғарбининг бепарда ахлоқини талқин қилувчи (маъзур тутасиз) китоблар намоишкорона қўйилган. Мен уларнинг номини ҳам, китобларнинг олдидан гунчадек қизларимиздан тортиб, энди мўйлови сабза урган ўсмирларгача, ошкор, гоҳ ўғринча назар ташлаб ўтиб борапти. Шундай китобларга тасодифан кўзи тушган ҳар бир имонли кимсани беихтиёр хи-

жолат ва уят ҳисси қамраб олади. Фарб-ку, балки бундай ҳолатни, манзараларни нафас олаётган ҳавосидек зарурат, деб ўйлар. Аммо, асрлар мобайнида ўзининг нозик табияти, ибодли дунёси билан дунёга машҳур Шарқ-чи? Имонсизликка бошлайдиган бундай китобларга кенг йўл очиб берилганлигини қандай шарҳлайсиз?

— Бу ерда ҳам ҳали мен юқорида таъкидлаб ўтган бир жиҳат ҳукмрон: юлғичлик ва чайқовчиликнинг касофати ҳамма ёққа урди. Овруподан оқиб келаётган бундай китоблар сотилиши қийин бўлган нашрлар ёнига қўшимча қилиб берилади. Натижада, чайқовчининг чўнтаги ҳаром пулдан қаппаяди, одамларимизнинг маънавиятида нимадир дарз кетади. Бу ҳам бозор иқтисодидаги олдимиздаги муҳим тўсиқлардан яна бири.

Бундан қутулиш йўллари, одоб-ахлоқнинг бузилмас қалъаси бўлган маънавиятимиз, динимизга аста-секин қайтиш, унинг пурҳикмат оҳангларини, илоҳий оҳангларини тоза виждон билан халқимизга етказиш. Мана, муқаддас “Қуръон” китобининг ўзбек тилида чиқиши қандай гузал иш бўлди. Халқимиз ҳамиша пок, ҳалол луқмага ўрганган. Шаффоф булоқлар сувини ичган. Биз ўз динимиз, тарихимиз, меросимиз, китобларимиз қадрига қанча тез ета олишга ўргансак, шунча тез бундай туманлар тарқалади. Масалан, нима учун ўзимизнинг гербимиз, байроғимизни тасвир ва тавсиф этган рисоаларни нашр қилмаслигимиз керак экан. Ҳамма ишни қўл қовуштириб қачон буйруқ келаркин деб кутиб ўтирмасдан, яхши ташаббус билан амалга оширмақ керак.

— Сир бўлмаса, бирлашманинг аввалги ва ҳозирги аҳволи қандай? Барча китобларни сотиб улгура олаёписизларми?

— Ҳавас қиладиган даражада эмас. Илгарилари ҳукуматга йилда 6—8 миллион сўм фойда келтирардик. Кейинги икки-уч йил ичида зарар кўряпмиз. Аммо, бир нарсани айтиб ўтишим керак: шунга қарамай Президентимизнинг эътиборлари туфайли бирлашма ўз ишини давом эттиряпти. Чунки, китоб, илм дунёни қутқаради. Буни ҳукуматимиз жуда яхши тушунади.

— Бугуннинг... китоби муаммолари, сезиб турибман, битта суҳбатда тўлалигича қамраб олиши гумон. Аммо, сиз, ҳурматли директор, ҳаммамизга маълум, матбуот, китоб нашри ва ниҳоят, китоб савдосида суягингиз қотган устозлардансиз. Ҳаёт йўлингиз ҳам киши ҳавас қилгудек. Фарғонадаги “Коммуна” газетасидан тортиб, то “Ёш ленинчи” бош муҳаррирли-

гига, “Совет Ўзбекистони” бош муҳаррири ўринбосарлигидан то “Ёш гвардия” нашриёти директорлигига, Давлат Матбуот Қўмитаси бош муҳаррирлигидан то ҳозирги лавозимингиз — Республика Китоб савдоси бирлашмасининг директорлигига сиз бадий сўз, илм, зиё тарғиботчиси бўлиб келдингиз. Бугун эса мана етмишга тўлибсиз. Китоб суҳбати баҳонасида рухсат беринг, рўзи таваллудингиз билан қутлашга.

— Раҳмат, қизим. Ўйлаб қарасам, умр чиндан оқар дарё экан. Оилада менгача бўлган фарзандлар турмагани учун ота-онам мени яратгандан тилаб, расми-русмини қилиб, туғилганимда Содат кампирдан “сотиб” олишган экан. Фарғона шаҳрида туғилиб, Тошкентда умргузаронлик қилиб, бутун етмиш ёшимда умрни бир сарҳисоб қилиб кўрсам, ўтган йилларим китоб билан чамбарчас боғланиб кетган экан. Кўп савдоларни, кўп синовларни бошдан кечирдим. Яратганга шукурки, виждоним софлигича қолди. Эл қатори яшаяпман. Фарзандларим ҳам ўз йўлларини топиб олишган. Кейин ўйлаб ўтириб, ўзимга ўзим: агар қайтадан дунёга келсам, қандай яшаган бўлар эдим, — деб савол бердим. Табиийки, қайта ҳаёт кечирадиган бўлсам бутун умримни яна сира иккиланмасдан қалбимизнинг кўзгуси бўлган китобларга бағишлаган бўлардим...

— Суҳбатингиз учун ташаккур.

1993 йил, 5 февраль

ХИЗР БУЛОҒИДАН СУВ ИЧГАН АВЛОД

Ёзувчи Тўлқин Эшбек билан суҳбат

— Шарифа опа, юртимиз истиқлолга эришган кунга қадар кўпгина ғайришуурий гаплар “ҳаётий воқелик”ка айланиб кетганди. Баъзи “арзимас”, “кўз илғамас”дек туюлган муаммолар миллий қадриятларимизга беаёв путур етказганди. Бешинчи довонга етганда мустақилликнинг шундай неъматидан баҳраманд бўляпмизки, ҳар бир жабҳада ўзлигимизни бемалол намоён этишимиз мумкин! Миллат қисматиға даҳлдор ҳар қандай мавзуда баралла гапиришимиз, ёзишимиз учун ҳеч қанақа тўсиқ ё бирор ғов йўқ. Инсон тақдири, қадрқиммати, шаъни, ўзлигига даҳлдор муаммонинг катта-кичиги бўлмаса керак. Ахир, ҳар бир сўз, гап, хатти-ҳаракат замирида МАҚСАД ётади...

— Келинг, сиз кўзда тутаётган баъзи муаммолар ҳақида бир бошдан, очикча гаплашайлик.

— Ушбу суҳбатимиз матнини қайсики газета ё журналга бермайлик, таҳририят ходими “таҳрир”ни нимадан бошлаши ҳақида ўйлаб қўрдингизми? Шубҳа йўқки, ўша ходим дастлаб исм-шарифларимизни “Т.Э.”, “Ш.С.” шаклида “қисқартириб” чиқади. Бу нима қилгани? Инсон исмини таҳқирлашми? Ахир, “Т.” дегани, албатта — Тўлқин дегани эмаску! Шу ҳарф билан бошланадиган сонмингта исм бор. Таҳририят ходими саҳифада жой танқислигидан қилмайди буни. Шунчаки “одат” ё “қоида” бўлиб қолгандек туюлади унга. Аслида инсон исмини битта ҳарфга айлантириб ёзиш ҳақида бирор қонун ё бошқа расмий ҳужжат борми? Унда, шунақа кўр-кўрона ишларга тоқат қилиш мумкинми? Ўн йил илгари (яъни, Ўзбекистон мустақилликка эришишидан беш йил аввал!) собиқ “Совет Ўзбекистони” газетаси таҳририятига мақола ёзиб борганим ёдимда. Кўлёзма адоғига кузи тушган таҳририят ходими бурнини жийирди: “Оддий мақолага исмингизни мунча ваҳима қилиб ёзмасангиз” “Т.” деб қўйсангиз бўлди-да”. Ота-онам “Т.” деб исм қўймаган, дегандим, бошим балога қолди... Димоғи осмону фалакдек киши ўшқирди: “Сенингча ўртоқ ...овнинг ота-онаси Ж. ёки ...евага Р, деб исм қўйишганми? Ўзлари шундоқ ёзишади-ку! Улардан ақлироқ бўлиб қолдингми?! Манманлик ҳам эви билан-да!” Наҳот, ўз исмини тўлиқ ёзиш “манманлик”, биргина ҳарфини кўрсатиш “камтарлик”ка кирса?! Тақдир тақозосини қарангки, 1993 йилда ўша таҳририятга ишга таклиф қилишди. Бўлим мудир, ўша газета иловаси — “Осиё бозори”нинг нашр муҳаррири вазифаларида фаолият кўрсатдим. Ўшанда исмни битта ҳарфга айлантириш хато эканини, муаллиф исм-шарафидан сўнг бирор тиниш белгиси қўйилмаслигини ижодий жамоамизга тушунтирдим. Хўб баҳс-мунозаралар бўлди. Бош муҳарриримиз Азим Суюн фикримни қўллаб-қувватлагач, ҳақиқат қарор топди! Республикамиз етакчи газеталаридан бири эндиликда ўзгаларга ўрнак бўлмоқда! Яна бир гап; олтмишинчи, етмишинчи, саксонинчи йилларда чоп этилган китоблар адоғига разм солсангиз, муҳарриридан тортиб мусахҳиҳигача ким эканини англай олмайсиз. Қандайдир “А.”, “Б.” ва ҳоказолар. Айрим китобларнинг ҳатто муаллифи ҳам биргина ҳарфдан иборат... Фамилиянинг ўзи айнан бир шахсни билдирмайди-ку! Ахир, бир оилада ўн нафаргача ўғил-қиз табиий равишда

битта фамилияда бўлишади. Эҳтимол, беш-олти нафарининг исми бир хил ҳарф билан бошланар!..

Ўтмишга назар солсам, Тумарисдек буюк момомиз — исмидаги ҳар бир ҳарф жасорат туғидек ҳилпирайди — уларнинг номлари айнан шундоқ тарихга, кўнгилларга кўчган. Сароймулкхоним, Зебуннисобегим, Нодирабегим, Зулфия опамиз... Ҳар бири бир дунё. Уларнинг номларини “Т.”, “Н.”, “З.” деб ёзишни тасаввуримга ҳам сиғдира олмайман. Биласизми, Амир Темур бобомиз номига қўйилган айрим хўжалик ё мактаб идораси пештоқига “А.Темур номли” ёхуд “З.М.Бобур номли” қабилидаги ёзувларга кўзим тушса, кўнглим алланечук бўлиб кетади. Бу билан биз аجدодлар руҳини шод этаяпмизми ё чирқиратаяпмизми? Асл қадриятларимизга эътибор беринг, бола дунёга келгач, аввало қулогига азон айтилади ва унга чиройли исм қўйилади. Айтганингиздек, ҳеч бир ота-она фарзандига қўйган исмининг қандайдир қоғозларда бош ҳарфигина ёзилишини истамаса керак. Қолаверса, ўғил-қизи улғайиб вояга етгач, фуқаро паспортига эга бўлади. Паспортда ва бошқа барча ҳужжатларда исм-шариф тўлиқ ёзилади. Бирор ҳужжатда инсон исми битта ҳарфга айлантирилмаган. Исми ва ота исмини “А.Б.” шаклида ҳарфларга айлантириб ёзиш собиқ шўро даврида пайдо бўлгани сир эмас...

— Ҳужжатдаги исм-шарифларимиз ҳақида яхши гап очдингиз. Қадимдан ҳар бир ўзбек исми мисоли кашфиёт бўлган. Исмларимиз маънолари ҳақида мақолалар ёритилган, қатор китоблар ҳам чиққан. Нотўғри ёзилган маъносиз “атама”ни исм деб бўладими? Минг афсуски, собиқ шўро даврида она тилимизга қанчалик тажовуз қилинган бўлса, исм-шарифларимизни ҳужжатларга ёзишда ундан ҳам ошиб тушди... Куликнинг даҳшатли фожиаси шундаки, у бора-бора қўлидаги кишанга ҳам меҳр қўяди, деган гапни эшитгансиз. Худди шундай, етмиш йилдан зиёдроқ ҳукм сурган қизил мафкура айрим миллатдошларимиз онгини шу қадар заҳарлаганки, натижада улар ҳали-вери ҳурлик шамолини ҳис этишмаяпти. “Паспортида қандоқ ёзилган бўлса, шундоқлигича қолади, вассалом” деган гапга маҳкам ёпишиб олишган...

— Ҳуқуқий давлатимизда қонун устивордир. Яъни, қонун абадул-абад ижро этилиши шарт! Давлат тили ҳақидаги қонунимизда исмлар, ота исми ва фамилияларнинг ягона тўғри шакли махсус маълумотномаларда қайд этилиши, уларни ёзишда ўзбек тилининг ифода ва талаффуз қонуниятларига риоя этилиши белгилаб қўйилган. Демак, бундай муаммо-

лар қонун йўли билан ижобий ҳал этилиши шак-шубҳасиздир.

Анча йил илгари “Хизр булоғи” деган дoston ёзганингиздан бохабарман. Ҳатто ўз исмининг тўғри ёзилишини ҳазм қилолмайдиган айрим манқуртсимон кимсалар қўлёзма-нгизни ўқиб оқ галати алфозга тушган. Янгиликни ҳазм қилиш учун инсонга катта тафаккур керак. Атоқли шоир Абдулла Орипов 1991 йил 13 июль кuni ёзган сўзбошисида таъкидлаганидек: “Буюк ва шўрлик бир халқнинг даҳосига эҳтиром шарофати билан ҳаммамизнинг дилимиздаги изтиробларни, унут бўлган ҳаёллару беамал қолган орзу-умидларни, муҳими — аччиқ армонларимизни бир шода дур каби тизибсиз”. Ушбу асарингизда ҳам тил ва унинг нозик хусусиятлари, тил ҳар бир миллатнинг уриб турган юраги эканлиги хусусида тўхталгансиз.

— Бир нарсадан доимо даҳшатга тушардим. Зулм билан мойланган совет машинасининг она тилимизни чайнаб, емириб бораётганидан. Ўлаётган тилимизнинг жонига истиқлол оро кирди.

— Шарифахон опа, сиз аллақачон ўз мухлисларига эга бўлган шоирасиз. “Ҳаёт завқи”, “Менинг баҳорим” каби шеърий тўпламларингиз қўлма-қўл бўлганига шохидман. Ажойиб олмоншунос олим, умр йўлдошингиз Хуррам ака Раҳимов билан ҳамкорликда “Етти оққуш” номли эртаклар тўпламини олмон тилидан бевосита таржима қилганингиз ҳам таҳсинга лойиқ. “Хизр булоғи” собиқ шўро даври кирдикорларининг юзига тутилган кўзгуга ўхшайди. Халқимиз маънавиятига, оддий ҳаётига етказилган беадад хиёнатлар ошкор этилади. Ҳаёт бешиги учун яралган аёлларимизнинг қайғули қалб изтиробларини ҳис этамиз:

Бу тилло тупроқда қиёмат кўпти,
Шайтон сотқинликнинг юзидан ўпди.
Асл булоқларнинг суви айнади,
Тилло тупроғимнинг шўри қайнади.
Дарёлар буралиб оқмайин қўйди,
Инсон бир-бирига боқмайин қўйди.
Энди соф ҳаволар бу тонгла маҳшар,
Бошимиздан қўйди минг турфа заҳар.
Оналар даладан келмай қўйдилар,
Гўдаклар қулундай елмай қўйдилар.
Бир пайт аёл эрса муҳаббат гули,

Энди номи бўлди тириклик қули.
Улар ўтгизида ўтин бўлдилар,
Армон водийсида тутун бўлдилар...

— Жамиятнинг аянч нуқталари кабидир аёллар. Аёллар — асл илк тил муаллимлари, устозлари. Унут бўлаёзган аллалар, қадимий битикларидан узоқ авлод — булар бари менинг армоним эди.

— “Армон водийсида тутун бўлган” оналаримиз, опасингил ва қизларимиз, аёлларимизнинг собиқ шўро давридаги “бахтли қисмати” ҳақида ўйласам, нечундир юрагимда оғриқ туяман. Биргина насаби — фамилиясига қилинган “тажовуз”ни қаранг; қайси замонда турмушга чиқаётган ожизани эрининг фамилиясига ўтказиш ҳақида гап бўлган? Табиат ато этган қондошлик номини ғайришуурий тарзда ўзгартириш мумкинми? Фамилия “танлаш” тўғрими? Айтиб қўяй: ҳозиргача “эрининг фамилиясига ўтиб қўйган”ларда заррача гуноҳ йўқ. Қайтадан “Никоҳ уйи”га боришга ҳожат йўқ. Нима бўлса бўлди, деб қўл силкиб қўя қоламиз энди. Хўш, унда мақсад нима? Эндигина бахт остонасига қадам қўяётган ёш йигит-қизларга тўғри йўл кўрсатиш. Миллий қадриятларни тиклаш! Ўзликка қайтиш! Демак, бугундан эътиборан “Никоҳ уйи”га қадам ранжида қилаётган ўзбек қизига “эрингни фамилиясига ўтасанми?” деган ғайримиллий савол бермасдан, билъакс, тўғри тушунтириш зарур. Нафақат қизга, балки, куёвлик либосини кийган йигитга ҳам тушунтириш лозим. Токи, у бўлғуси жуфтига “фамилиямга нега ўтмас экансан? Писандга илгинг келмаяптими?” қабилидаги бўлмағур саволлар бериб, нозик кўнглини хуноб қилмасин. Фамилияси бир бўлган йигит ва қиз — ака-сингил ҳисобланишини тушунтириш лозим. Сени дунёга келтирган отанг ва унинг отаси — буванг — насабинг бўлади, ўша муътабар инсон исми фамилия сифатида ёзилади! Биров-бировнинг фамилиясига “ўтиши” мумкинми? Хотин эрининг фамилиясига ўтишида бирор хосият ёки мантиқ бўлганида Амир Темур, Муҳаммад Заҳириддин Бобур сингари тафаккур осмонида сўнмас юлдуз бўлиб қолишган аждодларимиз ўз жуфти-ҳалолларини эҳтиром билан фамилияларига ўтказишмасмиди? Собиқ шўро тузуми даврида шундай “одат” шакллантирилди: “Никоҳ уйи”га келган қизга: “Эрингни фамилиясига ўтасанми ё ўзингникида қоласанми?” деб савол бериларди. Оҳу каби хуркибгина турган иболи қиз ўша тоб-

да “Ўзимнинг фамилиямда қоламан!” деса, бўлғуси турмуш ўртоғи олдида қандайдир хижолатпазлик пайдо бўларди. Гўё унинг фамилиясига ўтмаса, росмана эр-хотин бўла олмай қолаётгандек ҳис этадиган бўлиб қолишганди. Ёш авлод тарбиясида, онгу шуурида ана шундай бўлмағур муҳит вужудга келтирилганди. “Қизил тўй”да янада қизиқ ҳол юз берарди. Атай ташриф буюрган “ЗАГС ходимаси” тўйда “ЗАГС қоғози”ни топшираркан, микрофонда баралла товушда шундай дерди: “Бугундан бошлаб фалончиевлар оиласи бўлди!” Қарсақлар чалинар, айнан “фалончиевлар оиласи бўлгани” учун ичиларди. Хўш, бунинг нимаси ёмон дерсиз? Биринчидан, келин ўз фамилиясидан жудо бўлгани учун чапак чалиб ичсак, иккинчидан, ён-атрофдаги ёшларга, балоғатга етаётган йигит-қизларга шундай таъсир қилардики, пайти келиб турмуш қураб бўлса, албатта биринчи навбатда “эрининг фамилиясига ўтиш” тушунчаси онгига муҳрланарди. Бу ҳол бора-бора соддадил одамлар “турмуш тарзи”га айланди. Оқибатда қандай ҳоллар юз берарди? Республика-мизда ҳар йили ўртача икки юз мингга яқин қизимиз турмушга чиқса, демак, эрининг фамилиясига “ўтишни хоҳлаган”ларга қўшимча паспорт ишлаб чиқариш зарур. Эрининг фамилиясига ўтган қизлар ўз ота-бувасининг муқаддас номи ёзилган паспортини “брак”ка чиқариб, йиртиб ташлаши шарт! (Бир фуқаро ҳеч вақт иккита паспортга эга бўлиши мумкинмас). Ундан кейин ўрта маълумот олганлиги тўғрисидаги шаходатномаси, меҳнат дафтари, дипломи ва ҳоказо ҳужжатларига ҳам “янги фамилияси”ни қайта ёздириб алмаштириши лозим. Акс ҳолда, улар ҳам “брак”. Биргина эрининг “кўнгли учун” фамилиясини ўзгартирган қиз ўз туғишганлари билан бегонадек бўлиб қолмасмикин? Ахир, ака-ука, опа-сингилни боғлаб турган қариндошлик риштаси нималардан иборат? Уларнинг бир авлодга, бир насабга мансублигида ҳам эмасми? “Ўзим асли фалончиевлар оиласиданман, эримнинг фамилиясига ўтганим учун...” қаби-лида нолиб гапирган аёлларни кўп учратганман. Масаланинг яна бир нозик томони бор; худо кўрсатмасин, ажрашиб кетишса-чи? Шўро мафкураси таъсирида ўзлигимиздан йироқлашиб, айниқса, ёш йигит-қизлар онгида маънавий қадриятларимиз “сийқалашган” сайин ажрашишлар нисбатан кўпайгани сир эмас-ку?! Ажрашганда қандай ҳол юз беради? Собиқ эр тинчгина паспортини чўнтагига солиб кета-веради, тагин шўрлик аёл судма-суд елиб-югуришга маж-

бур. Асл фамилиясига қайтиш учун оввораи сарсон бўлади. Куёвлик либосини кияётган йигитлар ҳам шу хусусда оқилона ўйлаб кўришса мақсадга мувофиқ бўларди. Ахир, опаси ва синглиси қаторида рафиқаси билан ҳам “фамилиядош” бўлиши эриш туюлмайдими? Бошқа фамилиядаги гузал билан эр-хотин бўлиб яшаш мароқлироқ эмасми!!

Ушбу мавзуда айрим мутахассислар, юристлар, кўпни кўрган нуронийлар билан гаплашиб, бир қанча мақолалар ёзганман. “Никоҳ уйи”даги ходималардан: “биз қизларни эрининг фамилиясига ўтишга мажбур қилмаймиз, фақат қонун бўйича ўтиш-ўтмаслигини сўраймиз, холос” деган жавоб олдим. Ҳамма гап шунда-да. Қонунни пеш қилиб ўша саволни албатта овоза қилиб сўраганида келинчак қай аҳволга тушади?... Юрист халқаро андозаларга “таянди”. Оврूपо давлатларида хотинлар албатта эрларининг фамилиясига ўтишини тушунтирди. Маънавият бобида овруполикларнинг барча одатлари биз учун андоза бўлармикин? Ахир, уларга кўз-кўз қилишга арзигулик одатларимиз билан наҳот фахрланмасак! Қиз-жувонларимиздаги гузал, бетакрор ҳаёни дунёнинг қай бурчидан топиш мумкин? Нуроний отахон ва онахонлар келиннинг насаби мавзусидаги баҳсимизга оқилона фикр билдирди. “Бизнинг давримизда унақа гаплар йўқ эди!..” деб очиғини айтиб қўя қолишди. Ўйлайманки, шу мавзуда ёзганларимни халқаро тилларга таржима қилдириб, ўша ривожланган мамлакатлар матбуотларида ёритсам, дунёвий одамларнинг ҳам “кўп нарсага етган ақли шунга қолганда оқсамас...” (Буюк бобомиз Абдулла Қодирий битган жумладан фойдаландим).

— Сиз кўп бора матбуотда кўтарган ушбу мавзу мингминглаб хотин-қизларда катта қизиқиш уйғотганидан бохабарман. Қолаверса, собиқ “қизил мафкура” барчанинг онгини бирдек батамом заҳарлашга ожизлик қилган эди. Олис туман ва қишлоқларимизда ҳам ҳар куни тўй тўйларга уланмоқда. Баркамол вояга етаётган йигит ва қизларимиз куёвлик, келинлик либосларини кийишаркан, улар “фамилия танлаш” деган бачкана гапларни ҳаёлларига келтиришмаётган бўлса не ажаб. Оллоҳ назар солган юртимизда Ҳизр булоғидан сув ичган авлод ҳаётга шундай тафаккур ила боқиши лозим. Ўзликни англаш, деган улуғвор орзулар замирида ана шундай қадриятлар ҳам мужассамдир.

1996 йил, ноябрь

АЁЛ БИЛАН МУНАВВАР ОЛАМ

Хулкар Туйманованинг Шарифа Салимова билан суҳбати

— Шарифахон опа, 30 декабрда таваллуд топган экансиз. Аввало, табриклаймиз. Сўнгра бугунги суҳбатимизни, Сиз туғилган жой, Сиз камол топган оила, у ердаги одамлар, умуман, болалик хотиралари билан ўртоқлашишдан бошласак...

— Шоир Сидқий Хондайлиқий: “Ватан надир, туққон ерим, турғон ерим, униб-ўсиб, ўйнаб-кулиб юргон элим, жоним Ватан, таним Ватан, кўзим Ватан, эсдан чиқар они кўргоч, кўргон ерим”, деб ёзган эканлар. Тошкент вилоятининг Паркент тумани — киндик қоним тўкилган азият тупроқ. Виқорли тоғлари билан, шириндан-ширин мевали боғлари билан, гурурли, орли халқи билан жонимнинг ичида яшайди бу табаррук юрт — онамнинг юрти. Паркентда шоҳ ва шоир Бобурнинг излари қолган. Улуғ саркарда Ҳиндистонга кетар чоғида бир муддат Фаркатда (ҳайрон бўлманг, “Бобурнома”да шундоқ ёзилган) тўхтаб черик, яъни қўшин тўплаган эканлар. Шу маънода мен туғилиб ўсган тупроқнинг ҳар қаричида тарихнинг ўқилмаган яна қанча боблари пинҳон экан, деб кўп ўйлайман.

Боболарим илмли-маърифатли, ўз замонасининг олди инсонлари бўлишган. Уларнинг ҳалоллиги, ростгўйлиги, камтарлиги, саҳийлиги ҳақида ҳанузгача қанчадан-қанча ибратли ҳикояларни эшитиб, теримга сиғмай қувониб юрман. Сўнгра яхши хотира ҳам, ёмон хотира ҳам вақтлар келиб тарихга айланиши муқаррар эканлиги, аждодлардан қолмиш ҳар бир яхши из муқаддас эканлигини ҳар қадамда ҳис этаман.

Бувимлар Рихси отинойи деган ном билан халқнинг ичида ҳанузгача машҳурлар. Жойлари жаннатда бўлсин, илоҳим, муқаддас китобимиз Қуръони Каримни ёддан билганлар. Бутун ҳаёти давомида чумолига ҳам озор бермаганлар. Келинлари — менинг онам Мехринисо ая билан она-боладек яшаб ўтган бу фозила ва солиҳа аёл туриш-турмуши билан ҳам диний, ҳам замонавий илм қиёсида улуғ ибрат мактаби бўлганлар.

Отам — Эгамберди Салимов собиқ “Коммуна” колхозидан хўжалик ишлари бўйича раис муовини бўлсалар-да, ниҳоятда ҳалол ва бир сўзли эдилар. Оиласига давлат мулкидан битта хас ҳам кўтариб келмаганлар. Оилада беш қиз, бир ўғил туғилиб, камолга етдик. Мактабда бирортамиз ҳам

“тўрт” баҳо олмас эдик. Кўп қийинчиликлар, йўқчилик... болаликнинг азобли армонлари юрагимнинг туб-тубига чуқиб қолган. Чакка ўтавериб ҳилвираб кетган мактаб томлари, муздек чақиб оладиган синф хоналари. Чаккадан ҳўл бўлган қора парталар, дийдирашиб дарс тинглаётган синфдошларим. Мурғак-мурғак, суяги қотмаган қорақўз қалдирғочлар. Кўзимизга боқолмай гуноҳкорларча дарс ўтаётган биринчи синф муаллимим Усмон ака... Ёзаман десам, хотиралар, айтаман десам гап кўп, Ҳулкар. Кейинчалик ўсмирликнинг илк паллалари. Адабиёт ўқитувчимиз Намоз Носировнинг Ватанга фидойилик ҳақидаги унутилмас сабоқлари, Чўлпоннинг яшириб ўқилган шеърлари...

Онам бугунги кунда 87 ёшни қаршилаяптилар. Умрлари зиёда бўлсин, бир гапни такрорлашни яхши кўрадилар: Дилда дардинг бўлмаса, сардафтаримни кавлама. Ҳозир ҳам ишдан, оиладан бир оз бўш вақтни ажрата олишим билан онам ҳузурига — муқаддас Каъбамга ошиқаман. Оёқларига бош қўйиб, этаklarини кўзимга суриб бир тўкилиб, бир тикланиб оламан. Сиз манимсиз — ватанимсиз, онажон, дейман ҳар сафар.

— Мен фикрингизни давом эттириб, суҳбатимизни 2001 йилнинг Президентимиз томонидан Оналар ва болалар йили деб номланишига бурмоқчиман. То унгача ҳам ушбу йилга зинапоя бўлиб келган Инсон манфаатлари йили, Оила йили, Аёллар йили, Соғлом авлод йили ва ниҳоят...

— Оилада фарзанд туғилса, унга албатта исм қўйилади. Йиллар эса аслида аср болаларидир. Мустақилликача йилларимизда мазмун бормиди? Биз ким эдик? Мустабид тузум йилларимизни ҳам, йўлларимизни ҳам, қалбларимизни ҳам, миллатимизни ҳам тарих хотирасидан, аср хотирасидан ўчириб ташлашга озмунча ҳаракат қилмадими? Тилинган тилларимиздан оққан қонларнинг уволи ҳам тарих бўйнида турибди. Сор лочинларимизнинг ўққа учган қисматларининг дилни эзувчи мунглари ҳали минглаб китоблар бўлиб, тарих тоқчаларидан ўрин олажак. Муҳтарам Президентимиз мустақиллик йилларини ўз муносиб исмлари билан атадилар. Ҳар йили Конституциямизнинг навбатдаги байрамида халқимиз ширин бир энтиқиш билан йилларга қўйилажак исми кутишга одатланиб қолди. XXI асрнинг ибтидоси бўлмиш Оналар ва болалар йилига ҳам жуда катта рамзий маъно юкланган. Бу икки вужуд аслида илоҳий бирлик-ку, то ҳаёт мавжуд экан, бу бирликни ҳеч нима тўзита олмайди. Бу бирлик мавжуд экан, умр дарёси, ҳаёт дарёси абадий оқажак.

Бинобарин, мухтарам Президентимиз таъкидлаганларидек, онанинг жамиятдаги ўрни беқиёски, у бўлмаса: “Ўсиб келаётган янги авлодни ким она алласи билан эзгуликка ўргатади, ким уни парвариш қилади, ким уни Ватанга, халққа садоқат руҳида тарбиялайди, ким етук инсон қилиб вояга етказади?”

— Сиз Олий Мажлисининг Оила ва аёллар муаммолари комиссияси раисисиз. Айтинг-чи, ўтган вақт мобайнида комиссия қандай ишларни амалга оширди?

— Парламентда, аввало бундай янги Комиссиянинг иш бошлаши давлатимизнинг оналик ва болаликни ҳимоя қилишга қаратилган гамхўрлигидан бир нишонадир. Бизнинг комиссия мавжуд қонунларимизнинг жойлардаги ижросини назорат қилади, таҳлил этади, аёлларнинг ҳуқуқий билими йўлида турган муаммолар илдизини чуқур ўрганади, уларнинг жамиятда тўлақонли яшашлари учун яратиб берилган имкониятлар доирасидаги фаолиятини янада кенгайтиради. Янги қонун лойиҳалари устида ишлайди, ўз таклифларини беради, семинарлар, давра суҳбатлари ташкил қилади. Аёлларимизнинг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш йўлида ўзига хос ҳаракат дастури устида ишлайди. Режаларимиз кўп. Биз шу қисқа муддат — комиссиямиз ташкил бўлганидан, то шу пайтгача ҳам айнан шу тахлит иш олиб бордик. Табиийки, Оналар ва болалар йили муносабати билан ишимиз кўлами яна ортади.

— Сиз шоирасиз, мухлислар ортттиргансиз. Масъул лавозимда ишлашингиз ижод қилишингизга ҳалақит бермайдими?

— Шеърят — қисматим. Оддийроқ қилиб айтсам, боламдек гап. Она боласининг хаёлидан бир дам айро тушолмаганидек, мен ҳам шеърятдан хаёлда ҳам узоқлаша олмайман. Фақат бир нарса, баъзан шеърларимни қоғозга туширишга улгурмай қоламан. Лекин ҳамма нарсадан бир узилолсам, роҳатланиб ёзаман. Кўп эълон қилишни ёқтирмайман.

Энг сўнгги китобларим “Хизр булоғи” (1997), “Гиёҳлар билан тиллашган инсон” (1998) нашрдан чиққач, ҳозир “Тонгга қасам” ва “Соғинч қалдирғочлари” деган тўпламлар устида ишляпман. Насиб этса, XXI асрда китобхонлар қўлига тегиб қолар.

— Шарқ халқларида онадан қадимдан эркак киши тебратар эди. Бизнинг асримизга келиб, бунинг акси. Бозор иқтисодини ривожлантиришнинг гўёки муҳим шартларидан бирига айланган тадбиркорлик соҳасига хотин-қизларимиз батамом

кўмилишди. Қоп кўтарган аёл, сигарета сотган аёл, хуллас, ҳар қадамда пул топиш учун муккасидан кетган аёлларни кўра-миз. Шу кетишда ўзбек аёлининг жамиятдаги энг муҳим ва-зифалари қолиб, у ўз қиёфасини йўқотмасмикан?

— Бугуннинг аёли кечаги куннинг аёли эмас. Зарур пайтда илми, салоҳияти билан дунё минбарларидан туриб ўз сузи-ни ўтказиб келаётган аёл. Сиёсатда ўзини синаб кўраётган, сиёсий партияларда туриб, ҳақ-ҳуқуқи учун барабар одим-лаётган аёл. Қолаверса, битта-яримта қоп кўтарган аёл бу-гунимиз учун ижтимоий ҳодиса эмас. Инсон борки, ҳалол йўл билан тирикчилик қилса, бунинг нимаси ёмон? Ўша аёлнинг турмуш ўртоғи имконсиздир, ёлғиздир. Қолаверса, аёллар табиатан синчков ва ҳаракатчан. Ҳаётнинг турли жаб-ҳаларида иштирок этишни ўзлари учун ҳам, ўзларини қуд-ратли ҳис қилиш учун ҳам зарурий ҳодиса деб биладилар. Қадимги оналаримиз давлат бошқарувида иштирок этиш-ган. Гулбаданбегим бўлиб тарих ёзиб қолдиришган. Отда юр-ганлар, қилич таққанлар, зарур бўлса, ватан ҳимоясига шай турганлар.

— Ўзбекистон мустақилликка эришди, бу ҳар бир фуқа-ронинг кўнглига фахр-ифтихор туйғусини солади. Лекин шуни афсус билан айтиш керакки, дунё миқёсидаги муаммолар... халқаро терроризм, диний ақидапарастлик, гиёҳвандлик... Бундай иллатлар ҳақида нималар дея оласиз?

— Бундай иллатларнинг келиб чиқиши онг билан боғ-лиқ жараён. Ҳаётдаги иллатларни одамлар келтириб чиқа-ришади. Сиз зикр этган иллатлар дунё афкор оммасининг азобидир. Бунинг замирида қабоҳат, ҳурликка, эркинликка қарши бўлган кучлар ётибди.

Биз туну кун онгу шууримизни уйғоқ, руҳимизни бедор ва сергак қилиб, мустақил Ўзбекистонимизни асрашимиз керак. Шунда ҳар қандай иллатлар янчилади, якун топади.

— Илм-фан, таълим соҳасида аёллар жуда кўпчиликни ташкил қилади. Лекин кейинги вақтларда илм-фан соҳасида аёллар сон камаяёттандек...

— Бу фикрингизга қўшилмайман. Илм-фан, таълим, ма-даният ва санъат соҳасида хотин-қизларимиз анча илгари-лаб кетишди. Илгари “КПСС”ни кўкларга кўтариб, илмий мавзулар ўрганиларди, ёзиларди. Бугунги олимларимизни илм-фаннинг янги-янги қирралари қизиқтирмоқда. Илмий салоҳият ёшараяпти. Аввалари фан номзодлигини, доктор-лигини 40—50 ёшда ёқлашган. Ҳозирги ёшлар эса 25—35

ёшда шу даражага эришяптилар. Таълимдаги ислохотларнинг аксари ижрочиси хотин-қизлар эканлигини унутишга ҳаққимиз йўқ. Фан билан шуғулланиш эса ҳар кимнинг ихтиёрий иши, демак, бунинг учун талаб қилинадиган салоҳиятни Оллоҳ ҳаммага ҳам беравермайди.

— Сиз ўз маънавий эҳтиёжларингизни нима билан қондирасиз?

— Китобдан кўра яқин дўстим ҳам, ҳамроҳим ҳам йўқ. Мумтоз қўшиқларни тинглаганда, вужуд-вужудимдан тўкиламан. Ўзбекистонимиз “юлдузи” Юлдуз Усмонованинг қўшиқларини жон-қулоғим билан тинглайман.

Донишманд кишилар суҳбатида бўлиш, дўстларим билан дийдорлашиш ҳам кўнглимга малҳам қўяди. Онамни кўрмоқ, дийдорига тўймоқ эса, буюк саодатдир. Она юраги эса сўнгги нафасига қадар бола учун уради.

— Инсоният янги асрга кириб бормоқда. Сизнинг тасаввурингиздаги янги аср... “Маърифат”нинг мухлисларига эса, қалбингиздаги ошпоқ тилаклар қандай?

— Янги аср таълимнинг ривожланиш асри бўлади. “Маърифат” газетаси эса қалблардан-қалбларга “кўприк” вазифасини ўтайди. “Маърифат” камолот, уйғониш учун, деган шиор юракларда жаранглайди. “Маърифат” миллий тикланиш йўлида байроқдор бўлади. Устозларимизга эса, тинчлик, омонлик, хурлик абадий бўлсин.

ИНСОФ БОҒИ

“Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетаси юртимизнинг ажойиб боғлари завола тошиб, довуғи етти иқлимга кетган мевалар тақчил бўлиб бораётгани, бозор нархи қимматлашиб кетгани хусусида бонг урган эди. Кўп минг сонли ўқувчиларимиз, кенг жамоатчилик газетанинг бу мавзудаги чиқишларини кўллаб-қувватлаган эдилар. Афсуски, завола тошган боғ ва узумзорларимиз ҳали ҳам ўз қаддини тиклай олгани йўқ. Бунга азалий боғларимизни сиқиб қўйган пахта якказироатчилиги имкон бермай келди. Ҳеч бўлмаганда пахта учун нобоп, боғ учун эса қулай бўлган тоғ этаклари, қир-адирлар, тошлоқ жойларни ҳам боғзорларга буркай олмадик.

Бугун халқимиз орзиқиб кутган дамлар келди. Келаси йилнинг ўзида пахта майдонлари 300 минг гектарга қисқармоқда. Ниҳоят, боғ ва узумзорлар барпо этишга ҳам фурсат етди. Ҳозир кузнинг сўнгги оғи. Халқимиз пахта тапшишидан куту-

либ, нафас ростлаган пайт. Айни боғ бунёд этадиган палла. Бу мавсум баҳорнинг сўнги дамларигача давом этади.

Сизларга мурожаат қилмоқдамиз азиз отахонлар, бободехқонлар, ветеран соҳибкорлар! Янги боғлар бунёд этишга бошқош бўлинг. Боғлар келаси авлодларга мерос қолажак. Бу борада сизларга самарқандлик фидокор боғбон Ғани ота Файзуллаевнинг ташаббуси ибрат бўлади, деган умиддамиз.

Мана, қарийб бир йилдирки, ўша бир марта кўрганим — кўз қорачуғларимга муҳрланиб қолган сеҳрли боғ — ер юзининг жаннати — юрагимни ажиб туйғуларга тўлдириб сирли фароғат ва шукуҳга тўлиб шовуллайди.

Турмуш ташвишлари деб аталмиш икир-чикирлардан дилим салгина ғаш тортган дамларда ҳам ўша боғ бутун латофати, булутлар билан сирлашган теракларининг вазмин чайқалиши, кекса чинорлар тагида шивирлаб қайнаб ётган булоқларининг мусаффолиги, қушларнинг мастона чуғури билан ҳаёлимга бостириб кириб, дилим ойнасини қуёш тушган кўзгудек ярқиратиб юборади. Қушдек енгил тортиб, беихтиёр ўша боғни яна бир марта кўргим келади. Юрагим шеърга тўлиб-тошади. Бирдан ҳаммага яхшилик қилгим, ширин гапиргим, гўдакларнинг кўнглига қарагим келиб қолади. Наздимда ўша сирли боғнинг яшиллиги, қудрати вужудимга кўчгандай бўлади.

Ўша бир марта кўрганим боғда — дарахтлар сарин елларга юзини тутиб шеър айтадилар. Булоқларнинг зилол оғушида уйноқлаган балиқлар бундай дамларда бир нафасга тек қотиб, дарахтлар шивирлашига ошно бўладилар. Тунда эса — йирик-йирик чақноқ юлдузлар бу боғга ошуфтаҳол термилдилар. Баъзилари боғнинг тароватига маҳлиё бўлиб, шўх балиқлар ошёни бўлмиш булоқларга тушиб кетадилар. Боғ бўлса сувда юлдузлар билан ўйнашаётган балиқларга кўз ташлаб, шукуҳга тўлиб сирли шовуллайди. Ям-яшил бағри муҳаббат қўшиғига сел бўлиб чайқалади. Инсоннинг она заминга муҳаббатидан туғилган, муҳаббати билан йўғрилган қўшиқларига сел бўлиб.

Мен тасодифан бу боғ ва унинг ижодкори билан танишиб қолмаганимда, эҳтимол, умр бўйи бундай боғлар борлигини тасаввур ҳам қилолмай ўтган бўлармидим. Самарқандга борганимизда дўстлар ғурур билан атайин олиб бориб кўрсатмаганида, ким билади дилимнинг бир чети инсон яратган бу мўъжизасиз кемтик бўлиб қолармиди?

Ғани отанинг боғи... Самарқандликлар боғни оддийгина қилиб шундай атайдилар.

Бундан саккиз йил муқаддам Жомбой районининг Октябрь номидаги колхози ҳудудида ташландиқ бўлиб ётган уч гектарга яқин қаровсиз ернинг йиллар ўтиб, мўъжиза ва фахрга айланиши ҳеч кимнинг хаёлига ҳам келмаган эди. Ер аллақандай заводдан чиққан чиқиндилар маконига айланиб йиғлаб ётарди. Бир пайтлар зилол мавжлари қўшиқ бўлган “Кўктанота” ва “Қорасув” булоқларининг кўзи беркилиб қолган, бу ердан гоҳ-гоҳида адашиб ўтиб қолган машиналарнинг чангида одам кўринмай кетарди. Ер эса унсиз йиғларди. Унинг кўз ёшларини қалбдан ҳис этадиган, кўра оладиган бирорта азамат топилмас эди.

Шунда Ғани ака Файзуллаев пенсияга чиқди. У узоқ йиллар — оз эмас йигирма беш йил — шу колхозда бош агроном бўлиб ишлаб, хўжалик шон-шухрати, иқтисодиётига ўзининг салмоқли ҳиссасини қўшиб, ниҳоят, ҳордиқ чиқармоқчи бўлди. Бу — 1981 йилнинг бошланиши эди. Колхознинг учинчи бригадасига қарашли ташландиқ жой ҳамон шундайлигича ётарди.

Ғани ота у ёққа ўтди, бу ёққа ўтди. Дам олиш ҳақидаги фикрлари ҳам тумтароқ бўлди. Ернинг аҳволини кўриб юраги вайрон бўлди. Баҳорда колхоз маъмуриятига “ташландиқ ерни обод қилишга рухсат” сўраб ариза берди. У қўлига кетмон олиб ерни дастлаб чиқиндилардан тозалашга киришганида, истехзо билан мийиғида кулиб ўтганлар ҳам, ошкора “Бу ишингиздан ҳеч нима чиқмайди, Ғанибой, ўзингизни бекорга овора қиладиган бўлибсиз-да”, — деганлар ҳам кўп эди. Ғани ака ҳамма нарсани осойишта қабул қиларди. Яхши сўзларни ҳам, пичингларни ҳам... Аммо бир куни жуда жонидан ўтиб кетгач, “роса бир йилдан кейин шу ерда етиштирилган қовун-тарвузларни ўз қўлингиз билан узиб чиқасизлар, меҳмон қилиш биздан”, — деди.

Бир йилдан сўнг худди шундай бўлди ҳам. Бу орада ариқ ёқаларига экилган арча, чинор, қарағай, кўксултон, олхўри кўчатларининг танасига ҳаёт суви югуриб, қадди тикланиб қолган, полизларда эса кучоққа сиғмайдиган қовун-тарвузлар ширинлигидан тарс ёрилиб, хуш бўй таратиб ётарди. Йиғилганлар ҳам хумордан чиқиб, меҳмон бўлдилар. Ғани ака уларга яна қовун-тарвузлар бериб ҳам юборди. Ҳамма сукутда эди. Ҳамманинг миннатдор нигоҳи Ғани отага қаратилган эди. Сукунатни табаррук қария бузди: “Қўлинг дард

кўрмасин, ўғлим”, деди у. Йигитнинг марди сўзининг устидан чиқади. Барака топ!”

Фани акага нима керак эди ўзи? Одамларнинг оғзига тушиш ёки шон-шухратми? Йўқ, шуларсиз ҳам районда ўз ўрнига эга эди. Қайга борса давранинг тўри уники эди. Тўйлар унинг маслаҳатисиз ўтмас эди. Бироқ... Фани аканинг наздида миннатдорчилик сўзларини табарруқ қария эмас, ўша — ўзи кўз ёшларини авайлаб арта бошлаган қаровсиз ер — она замин айтаётгандек эди. Шунда унинг кўкси ажиб илиқлик билан тўлди, айтиладиган сўзлари негадир томоғига тиқилди, ўзига: ишнинг асосийси энди бошланади, деб қўйди.

Чиндан ҳам, ҳақиқий иш кейин бошланди: Фани ака тун ва кунни ёдидан чиқариб ерга бор кучини, муҳаббатини сингдирди. На ўзи тинарди, на болалари. Аввалига у уста меъмордек яратилаётган боғ тарихини эринмай муфассал чизиб чиқди. Экиладиган дарахт кўчатларининг ўрнини белгилади. Мевали ва манзарали дарахтларнинг кўчатидан 14 мингини жумҳуриятимизнинг турли жойларидан елиб-югуриб олиб келди. Бениҳоя авайлаб она замин бағрига уларнинг томирларини туташтирди.

Кўчатлар-ку экилди. Аммо уларнинг томиридан оқувчи ҳаётбахш қон — сувни қаердан олиш мумкин? Фани ака Файзуллаев кўп ўйлади, хуноб бўлди, бироқ бу тугунни ҳам ечди. “Ҳаёлимга бир пайтлар чиқиндилар билан кўмилиб кетган “Кўктанота” ва “Қорасув” булоқлари келди, — деб хотирлайди Фани Файзуллаев. — Аммо улар шу даражада текисланиб кетган эдики, анча вақтгача нима қилишни билмай бошим қотди. Булоқнинг аввалги ўрнини билган одамларни сўраб-суриштирдим. Тахминан қайнар жойини белгилаб, узоқ қазидик. Жарроҳлик қилдик ҳисоби. Ниҳоят, булоқларнинг кўзи очилди, мана ўзингиз кўрганингиздек, боққа шунча йилдан бери оби ҳаёт таратиб турибди. Боғ шу булоқ сувлари ва парвариш, меҳр билан тирик”.

Чиндан ҳам ширин мавжлари қирғоқларини беозоргина ўпириб ётган булоқларни, унинг ичидаги ўйноқлаган балиқларни, оҳиста-оҳиста сузиб боғ хуснига хусн қўшаётган қайиқларни кўриб, беихтиёр дилингиз фараҳга тўлади. Бу фараҳнинг замирида нечоғлик оғир қўллар меҳнати ётганлиги беихтиёр дилингиздан кечади. Бу боғ осонликча яратилдими? Ушбу саволимизга Жомбой район касалхонаси шифокори Меҳри Абдуллаева шундай жавоб қайтарди: “Фани аканинг бир ажойиб одатлари бор. Қилган меҳнатлари, ўзлари

хусусида гапиришни ёқтирмайдилар. Соғлиқлари хусусида ҳам. Маълумки, у киши бизнинг район шифохонаси ҳисобида турадилар. Қанд касаллиги билан оғриганлар. Бундан бир неча йил бурун у кишига инсулин уколини қилиб, уйга юборган эдик. Қатнаб укол олардилар. Бир пайт Фани акани оғир аҳволда касалхонамизга олиб келишди. Ўзларини билмайдилар. Кейин билсак, улар олган уколлари ёдидан кўтарилиб вақтида нонушта қилмабдилар. Боғда ишлайверибдилар. Натижада дори оч организмга ўз кучини кўрсатган. Аҳволи оғирлашиб қолгунча ҳеч кимни ёрдамга чақирмаган. Хайриятки, шу пайт боққа катта ўғиллари Абдуҳолиқ келиб қолган.

Абдуҳолиқ Фани аканинг бош фарзанди. У ҳам отасининг изидан борган. Ленинград қишлоқ хўжалик институтини тугатиб, “Сельхозхимия”нинг район бирлашмасида агроном бўлиб хизмат қилмоқда.

— Биз олтита фарзанд — қайси соҳада бўлмасин дадамдан ибрат олишга ҳаракат қиламиз. Мен кўпинча Ленинградда ўқиб юрган пайтларимни эслайман, — деди Абдуҳолиқ ўйчан. — Ёзги таътилга келган вақтларимда ҳам даданинг ёнларида юриб, доим боғ ишларига қарашардим. Дадам ҳаммамизни ҳам ортиқча эркалатганларини эслай олмайман. Баъзи пайтда тўғри шу ердан аэропортга — самолёт учишга бир-икки соат қолганда чиқиб кетардим. “Бекор юргунча бекор ишла”, — дейдилар дадамлар доим.

Маълумки, турғунлик йилларида, ҳатто ундан ҳам олдинроқ инсон ва табиат орасидаги мувозанат сезилар-сезилмас бузила борди. Мевали дарахтлар шафқатсизларча йўқ қилинди. Халқимизда: “Бир туп дарахтни йиқитсанг, ўрнига ўн тупини ўтқазишни унутма”, — деган ҳикматли гап борлигини кўпчилик унутиб қўйди. Шифобахш жилонжийдалар, нон жийдалар, нашватилар, ҳар бири бир коса шарбат берадиган анорлар, серсув луччак шафтолилар, оғизда эриб кетадиган оқ ўриклар — мен санаб саноғига етиб улгуролмайдиган жуда кўп ноёб мевалар, инсоннинг толиққан вужудига малҳамижон бўлиб шифо берадиган анвойи резаворлар эртакларга айланиб қолди. Бозордаги нарх-наво осмонда. Тарози палласининг бир томонини инсон, бир томонини мевалар банд қиладиган бўлса, табиийки, жуда кўп нарсани йўқотганимиз маълум бўлиб қолади.

Фани ака яратган боғда мени энг қувонтирадиган нарса йўқотилган, камёб бўлиб қолган мева турларининг ҳосил чўғидан қаддини кўтара олмай ер билан сирлашиб турган-

лигидир. Ишкомларда ҳусайнилар, узумнинг йўқолиб кетаётган тури — соҳибилар болга тўлиб кўзингизни олади. Ҳар бири пиёладек-пиёладек олмалар, беҳилар, қизларнинг кўзларидек тимқора чарослар. Барчасида Фани аканинг тинимсиз меҳнати уфуриб туради.

Қизиқ, боғни айланиб юриб, менда баъзан ғалати фикр уйғонади: “Фани ака ҳам тинчгина нафақасини олиб уйда ётганда нима бўларди? Шундай деб ўйлайману, ҳаёлимдан ўзим чўчиб кетаман. Унда нима бўларди? Унда — шахсий ором — ер юзининг мўъжизаси бўлган бу боғни еб қўйган бўларди. Мен жуда катта ишонч билан Фани ака яратган боғни ер юзининг жаннати деб атадим. Зеро, бу сўзимдан ҳеч қачон қайтмайман ҳам. Чунки улуг рус адибларидан бири ҳасрат билан таъкидлаганидек: “**Ҳар ким ўз томорқасида яхши ишласа, ер юзи қандай гўзаллашар эди**”. Агар адиб орзусини биз янада кенгайтириброк талқин қиладиган бўлсак: “**Ҳар ким шахсий оромидан кечиб, боғлар яратса, ер юзи аллақачон жаннатга айланган бўлар эди**”, — дегимиз келади.

Боққа кираверишда жуда ғаройиб кўприкни учратасиз. У булоқ сувлари оқиб ўтадиган ариқнинг устига омонат ташлаб қўйилган. Ёнма-ён қўйилган иккита темир из инсон қадамларига мўлжалланган, холос. Фани акадан: “Бу қандай ғаройиб кўприк бўлди?” деб сўрасам, у киши кулиб: “Мен уларни жаннатга йўл деб атадим”, деб жавоб бердилар. Бирозгина юмор билан қайтарилган бу теран жавоб замирида жуда кўп маъно ётибди.

Фани ака ўзи яратган боғни ҳар хил қадамлар ва кўзлардан асраш мақсадида атайин шундай йўл тутганларини англадим. Бироз сукутдан сўнг у киши: “Боғ сал кўзга кўриниб қолгандан кейин бирдан эгалари кўпайиб кета бошлади”, — деб қўшиб қўйдилар. Кўчатларни экканимиздан кейин учтўрт йил ўтгач, дарахтлар ҳосилга кира бошлади. Бу орада дарахт ораликларидаги бўш жойларга ҳам қовун-тарвуз экиб, ҳосил ола бошладик. Ҳаммасини ҳисоб-китоби билан колхоз ҳисобига ўтказа бошладим. Топширганим ҳақидаги ҳужжатларни битта папкага йиғиб бордим. Юрагим бўладиган нохушликни олдиндан сезган эканми, “колхоз ерини ўзлаштириб, ўз ҳисобига фойдаланиб ётибди”, деган “қаҳрамонлар” ҳам топилди. Улар “юмалоқ хат”дан фойдаланишди. Хайриятки, ҳақ ҳамиша қарор топади. Ўша ҳужжатлар иш берди. Ёзганларнинг юзи қаро бўлиб қолди”, — Фани ака шундай деб бир хўрсиниб қўйди.

Бу ерда биров орқага чекиниш бўлса-да, болалигимни мамнуният билан эслайман. Боғимизда олтита фарзанд — яъни ҳаммамизнинг ўз дарахтимиз бўларди. Биримизнинг чекимизга оқ олма, яна бировимизга қантак ўрик, бошқамизга анжир, яна бировимизга қимизак олма ва ҳоказолар тушган эди. Биз туғилганимизда ота-онамиз яхши ният билан мевали дарахт кўчатларини ўтказишган экан. Биз дарахтларнинг бўй-бастига қараб қувонардик, меҳмонларни “ўзимизнинг мевалар” билан сийлардик. Кейин йиллар ўтиб уларнинг кўпи кесилиб кетди. Уларга қўшилиб бизнинг қувончларимиз ҳам барҳам топгандай бўлди гўё. Бугун Фани ака яратган боғда ўша унутилаёзган ажойиб удумларимизни кўриб теримга сигмай қувониб кетаман. Чунки, бу улкан боғда Фани аканинг неваралари номидаги дарахтлар ҳам боғ ҳуснига-хусн қўшиб турибди. Боғдаги ҳар бир дарахтлар жонли каби сизга талпинаётгандек туюлади. Бениҳоя текис қилиб йўлканинг икки тарафига экилган мирзатеракларни сал узоқдан кузатсангиз, уларнинг учлари гўё уфқ билан бирлашиб кетаётгандек хаёлий манзара ҳосил қилади. Мен уларни қуёш ботаётган пайтида томоша қилган эдим. Шунда ботаётган қуёш нурлари билан ўйнашаётган япроқлар шоду хуррам бўлиб, рақсга тушаётган қизалоқларни эслатганди менга. Хаёлимдан севимли ёзувчимиз Одил Ёқубовнинг: “Аслида табиатни ҳам жонли одам каби тасаввур этишимиз лозим. Инсонга қилинган ҳар қандай адолатсизлик нақадар бир хоинлик бўлса, табиатга қилинган адолатсизлик ҳам аслини олганда шундай. Чунки адолатсизлик инсонни ўчакиштиргандай, табиатга қилинган хоинлик ҳам уни албатта ўчакиштиради. Халқимиз, қайтар дунё деб бекорга айтмаган”, — деганлари ўтади. Чиндан ҳам, мевали боғларимизнинг камайиб кетиши, ҳавонинг ифлосланиши, заҳарли моддаларнинг инсон қонига кириб олганлиги бугунги кунда табиатнинг қаҳрини қўзғатди. Витамин етишмаслиги ва бошқа турли сабаблар боис республикамиз аҳолиси ва болалар ўртасида турли касалликлар кўпайиб кетди.

— Айниқса, сариқ касаллиги кўпайиб кетганлигини айтмайсизми, — хаёлчан таъкидлайди боғбон. — Бундай касаллик билан оғриган одамларнинг жигарини тарвуз суви билан кўпроқ ювиб юбориш керак. Бунинг учун унга дори солинмаган бўлиши керак. Аммо унақасини қаердан топасиз. Дори солинмаган мева бизнинг замонамизда анқонинг уруғидек гап. Мен боғимизда етиштириладиган қовун-тарвузларга дори бермайман. Баъзан олдимга келишади: Фани ака

ковун-тарвузингизни дори емаган деб эшитдик, берсангиз, деб. Шунда ўйлаб қоламан: табиат табиат деймизу, ўзимиз кўпчилик ҳолларда инсоф деган нарсани эсимиздан чиқариб қўйдик, чоғи.

Инсоф деган нарсани эсдан чиқариб қўйдик чоғи.

Шу бир оғиз калимаси билан Ғани ака кўп нарсаларни ёдга тушириб юборди. Бугунги кунда гўдакларнинг нонини туя қилаётган катталарни кўрганимда, харидор ҳақини кўзини бақрайтириб туриб уриб қолаётган сотувчини учратганимда, пора билан амал курсисини эгаллаётган чаласавод раҳбарни кўрганимда, мевали дарахтларнинг ҳосилини хомлигидаёқ қийратиб, шохларини синдириб йўқ қилиб кетаётган кўзи оч болаларни кўрганимда беихтиёр Инсофни ёдлайман. Ўкинаман. Бироқ, кўз ўнгимда яшил қудрат билан шовуллаб турган Ғани аканинг боғи изтиробларимни тарқатиб юборади. Ғани ака яратган бу боғнинг ўзи камёб бўлсада, Инсофнинг меваси эмасми, ахир?!

Бу боққа мактаб ўқувчилари, боғча болалари ҳам тез-тез келиб туришади. Ғани ака уларни энг азиз меҳмон сифатида кутиб оладилар. Чунки у болаларни жонидан ҳам ортиқ яхши кўради. Ғани ака болаларга табиат билан ошночиликни жуда эрта, она заминга илк қадам қўйган дамлариданоқ бошлаш кераклигини эринмай ўқтирадилар. Келажак боғларини фақат улар ярата олиши мумкинлигини иштиёқ билан сўзлаганларида, болалар унга маҳлиё бўлиб қоладилар. Аммо Ғани аканинг юрагида яна бир орзу бор:

— Мана, боғнинг ташкил бўлганига ҳам саккиз йил бўлибди. Унча-мунча уринишимга қарамасдан боғ ҳеч қандай дам олиш зонасига айлантирилмади. Ўзимга қолса, боғ болалар дам оладиган истироҳатга айлантирилса. Оромгоҳми ёки болалар учун профилакторийми қурилса, нур устига нур бўлар эди. Ҳозирча бу жумбоқ ечилгани йўқ. Мутасадди ўртоқлар эътибор бергиси келмаяпти, чоғи. Мен бўлсам йилдан-йил кучдан қолаяпман. Ахир боғни парвариш қилишнинг ўзи бўладими. Бир раҳбар ўртоққа, “Болалар оромгоҳи қилайлик”, дедим, у киши кулиб: “Қўйинг болаларни, ўзимиз дам оладиган жойга айлантирамыз”, дедилар. Агар биз ҳозирдан болаларимиз қалбида табиатга меҳр уйғота бормас эканмиз, унда келажак авлод олдида юзимиз шувит бўлиб қолади.

Ғани ака ҳақ гапни айтдилар. Биз келажак олдидаги бурчимизни ҳозирданоқ виждонан адо этишни бошламасак, табиат ва жамият олдида кечириб бўлмайдиган навбатдаги

хатога йўл қўямиз. Маълумки, бугунги кунда асримиз фожиаси — Орол дарди билан изтироб чекмаётган киши камданкам топилади. Аммо ўзининг қайтадан қад кўтариб, тикланишини кутиб ётган — яшил Оролимиз — мевазор боғларимиз-чи? Ўрта Осиёнинг кескин иқлимини мўътадиллаштириб турувчи яшил дўстларимиз тақдири билан қизиқиб, она заминимиз бағрида яшил инқилоб ясаш даври аллақачон келмадими?

Ғани аканинг ўзи яратган боғда болалар истироҳатгоҳини ташкил этишни мўлжаллаганлиги бежиз эмас. У бу фикрни баъзи дўстлари билан ўртоқлашганда турли мулоҳазаларни эшитди. Баъзилари: яхши ўйлабсан, дейишса, баъзи бировлари шунча йил азоб билан бунёд этган мўъжизанг болалар қўли остида пайҳон бўлиб кетади, деган фикрларни ҳам билдирди. Аммо Ғани ака бу мулоҳазаларга қўшилмади. Экологик онгни, табиатга муҳаббат тафаккурини ўша табиатнинг ўзисиз шакллантириб бўлмайди. Ғани аканинг ажойиб боғи эса сўзсиз шундай тарбиянинг айнан ўзидир.

Инсон қўли билан яратилган мўъжиза. Ҳали кашф этилмаган, аммо аллақачон она заминимизнинг яшил китобига зарварақ бўлиб қўшилган бу боғни самарқандликлар оддийгина қилиб “Ғани аканинг боғи” деб атайдилар. Дарахтлар сарин елларга юз тутиб шеър айтадиган, тунлари йирик-йирик чақноқ юлдузлар булоғида чўмиладиган бу жаннатни мен “Ғаниобод” дегим келади. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган агроном, меҳнат ва уруш ветерани Ғани ака Файзуллаевнинг боғи...

1992 йил

МЕНИНГ АРМОНЛАРИМ

ЮРАККА САНЧИЛГАН ИГНАЛАР

Уч йил мобайнида кўрган-кечирганларимни эҳтимол умр бўйи ёзиб тугатолмасман. Кўз унгимда ҳали етти ёшга тўлма-са-да, нигоҳлари чуқур дард билан тўлган қизалоқ ҳаёт билан видолашди. Кўз қорачиғларига алам, армон ва ҳайрат муҳрланиб қолди.

Алам ва армоннинг мазмуни менга таниш. Бироқ унинг кўзларидаги ҳайрат нима учунлигига то ҳануз жавоб тополмайман. Тунлари уйқумни, кундузлари ҳаловатимни ўғирлаб, юрагимда оғриқ пайдо қиладиган бу бегуноҳ кўзлар мени қайта-қайта сўроқ қилаверади. Гуё: “Бу ёруғ дунёдан нега жуда эрта кетдим? Нега мени асраб қололмадингизлар?” деяётгандек бўлаверади.

Наргиза хушсиз ётар, кўз қорачиғларида ҳаёт шамининг сўнгги нурлари сўниб борарди. Мен у ётган палата эшиги олдида зир югурдим. “Қутқариб қолинглар”, деб ҳаммага ялиндим. Аммо... кеч эди, маккор касаллик ўз ишини қилиб бўлганди.

Кейин уни қариндош-уруғлари Сурхондарёга олиб кетишди. Мен эса бемор қизалоғимни бағримга босиб, тун бўйи йиғлаб чиқдим.

Қизалоқ ташлаб кетган жароҳат вақти-вақти билан янги-ланаверди. Мени азобга солаверади. Боиси Наргиза фожиаси беморхоналардаги ягона воқеа эмас... Уч йилдирки, қизалоғимни турли касалхоналарда олиб ётаман. Гўдаклар фожиасининг гувоҳи бўламан. Шифокорларнинг ички азобдан синиқиб кетган чехраларига ҳар гал кўзим тушганда, мени қийнаётган, негадир тил учига кўчиши қийин бўлаётган бир хил жавобни уқаман: ҳаммасига айбдор жиноятчи игналар, сариқ касаллигининг миллионлаб вирусларини ўзида яширинча сақлаб, ширин-шакар фарзандларимиз ҳаётига чанг солаётган, ёстиғини қуритаётган иблис игналардир.

Мен болалигимдан шифобахш игналар борлиги ҳақида эшитиб келардим. Республикамиздаги минглаб болаларни чечак, бўғма, кўкйўтал каби касалликлар билан оғриш хав-

фидан халос этган ўша игналар чиндан ҳам шифобахш эди. Ўшанда игналардан бирор-бир касаллик юктириб олиш биз болаларнинг ҳатто тушимизга ҳам кирмас эди. Муолажаларни ҳадиксиз қабул қилардик.

Аммо бугун-чи? Сал бошқачароқ манзарага дуч келамиз: ёш болаларни эмлашга ёки даволашга олиб бораётган ҳар бир ота-онанинг юрагида пинҳоний ҳадик яшириниб ётади: “Ишқилиб, биронта бошқа бир касаллик юқиб қолмасинда!” Бирмунча эҳтиёткорлари ўзлари билан қайнатишган игналарни олиб борадилар. Аммо касалхонада даволанаётганлар-чи?

Улар даволаниб ҳам чиқадилар. Орадан уч ой, олти ой, борингки, бир йил ҳам ўтади. Кутилмаганда овқат емай, кўзларини очолмай, иссиғи тушмай қайт қилаётган боланинг қонидан шифокорлар сариқ касаллигининг вирусини топиб беришади. “Болангиз сариқ касаллигининг “В” формаси билан оғрибди. Нима, укол-пукол ҳам олувдингларми аввалроқ?” деб сўрашади. Ота-она бошини чангаллаб, ўтириб қолади. У ёғи эса таниш манзара: даволаш, даволаш, бир йилгача парҳез. Бола эса севимли мушғулотларидан маҳрум, на югуриши мумкин, на севимли овқатини ейиши. Кейин эса... Бола барибир бола-да. Югуриб кўяди ёки нимжонроқ бўлса, касаллик маълум вақтдан кейин яна қайта хуруж қилади. Қарабсизки, яна чоп-чоп. Яна томиридан турли дорилар юборилади, яна парҳез. Бола сояда ўсган гул каби ҳолдан тоя бошлайди. Игнани кўрса, кўрқиб йиғлайди.

Кошки, шу билан тузалиб кетса, олам гулистон бўлардику. Лекин... Ҳамма гап масаланинг ана шу “лекин” томони ортида, сариқ касаллигининг яширин “В” кўриниши билан оғриган гўдаклар орасида юз бераётган фожиада.

— Республикамизда сариқ касаллиги туфайли бир йилда ҳаётдан кўз юмган гўдаклар қанча?

Статистика жим.

— Шулардан қанчасининг ўлимига жиноятчи игналар сабаб бўлади?

Статистика яна жим. Рақамлар жим. Аммо болалар ўртасида сариқ касали кўпайиб бораётгани ҳеч кимга сир эмас. Болалар ўлими жиҳатдан эса республикамизда ҳамон ўша даҳшатли манзара: Иттифокда биринчимиз-да.

Бутифос туфайли ёки бошқа сабаблар билан касал бўлган беморларга ишлатилган игналарни керагича ишлов бермай соғлом вужудларни эмлашга, даволашга шошиламиз. Оқибат-

да қош қўяман деб, кўз чиқарамиз. Куриб, хароб бўлаётган Оролимиз, ўртамиёна бўлиб қолган саводимиз, йўқолиб кетган мевазор-боғларимиз, ифлосланган ҳаволаримиз камлик қилгандай, гўдақларимиз, катталар ҳам сариқ касаллигининг яширин кўринишидан мудом “баҳраманд” бўлиб юрадилар. На оғир ишга ярайдилар, на оилага. Бир марта ишлатганимиздан сўнг ташлаб юборишга кўзимиз қиймаган игналар эса ҳамон “қош ўрнига кўз чиқариб” юраверадилар. Кейин касаллик яширин ҳолда бир куни ўз кучини кўрсатади. Фунчалар очилмай хазон бўлади. Гўдақлар қон қусиб ўладилар. Дахшатли касал бу жигар циррози.

Наргизанинг сўнгги кунлари кўз олдимдан сира кетмайди. Унга юриш мумкин эмас эди, лекин у шишиб кетган қорнини авайлаб кўтариб беморхонадаги телевизор турган хонага соат кечки 8.20 да аста борарди: бирдан-бир юпанчи марказий телевидениенинг “Хайрли тун, кичкинтойлар” программаси эди. Кўзларига чўккан мунгни гоҳида кўрсатув бироз тарқатгандай бўларди. Кўрсатувдан сўнг у яна улкан беморга айланиб қоларди. Улимидан бир кунгина аввал у икки оғизгина гапирди. “Уйга борсам, мультфильмдаги ҳув қизалоққа ўхшаб мен ҳам гуллар тераман, опа. Гулларимиз жуда кўп”, деди холос. Яқинлари узоқда эди. У мени опа дерди. Афсус, у терадиган чечаклар жуда олисларда қолиб кетди. Унинг ўзи ҳаётдан жуда эрта узилиб кетди.

Касаллик туфайли ҳаётдан эрта кетган укажонларимиз, фарзандларимиз, сингилжонларимиз. Келажакларимиз, Алпомишу, Барчинларимиз, Усмон Носирларимизу Чўлпонларимиз, Нодирабегимларимизу Қодирийларимиз! Биз — жуда кўп нарса йўқотавериб, ўрганиб қолган, юрак олдириб қолган заҳматкаш халқ — энди ўрнингизни қандай тўлдира-миз?

— Агар шу вируснинг кушандаси топилса эди, кашфиётчи Нобель мукофотига сазовор бўларди, — деб орзу қилади шифокорлардан бири.

— Бир марта ишлатиладиган игналардан атиги минг дона беришди. “Сариқ” болалар тўлиб-тошиб ётибди. Аранг бир ҳафтага етади, — ҳасрат қилади тиббиёт ҳамшираси.

— Вирус қандай қилиб игналарда сақланиб қолиши мумкин. Автоклавларда иссиқлик даражаси жуда кучли-ку, — ҳайратланиб сўрайман шифокордан.

Улар индашмайди. Юриб-юриб саволимга жавобни шифохона санитаркасидан топгандай бўламан. У бепарвогина чой ҳўпларкан: “Нима, автоклавдагилар пайғамбармиди,

ўзимизга ўхшаган одам-да. Босим даражасини қонун-қоидага мувофиқ эмас, сал пастроқ қўйган бўлишлари мумкин-ку”, деб тахминини билдиради. Аммо тахмин билан иш битармиди. Безовта юрагим мени яна сўроққа тутаверади: нега, нега, нега?

Хаёлларда болаликка қайтаман. Севимли шоиримиз Абдулла Ориповнинг:

Қирқ йилнинг нақ ярми йўлларда ўтди,
Ярми эса ўтди беморхонада, —

деган сатрлари ёдимга тушади. Етти ёшга тўлган қизалогимнинг ўз ҳолига қайтмаётган жигарини надомат билан сийпалар эканман, “Болалигинг ўтди беморхонада, қизим”, деб пичирлайман.

Менинг болалигим куёш жазиллатиб куйдириб ётган, билқ-билқ тупроқли қишлоқ кўчаларида ўтган. Юзлари анордек қўшни қизалоқлар. Хилма-хил мевалар, турли ўйинлар, қувлашмачоқ, бекинмачоқ ва ҳоказолар. Парҳез нима? Игна нима? Касаллик нима? Билмасдик. Тасаввуримда олам ёлғиз нур билан мунаввар қизалоқ эдим, болам. Бугун игна туфайли бир хил дард орттирган она-ю бола — сену мен парҳез қиламиз, бирга ҳасратлашамиз. Сен бўлсанг ҳар куни айнан бир хил саволни берасан:

— Қачон бутунлай тузалиб кетаман, ойижон?

— Қачон менга югуриш мумкин бўлади?

— Қачон мен хоҳлаган овқатимни ейман, ойижон?

Юрагимга бетўхтов санчилаётган сўроқ — игналар... Уларга қачон жавоб топишим жумбоқлигини билган ҳолда қизчамни юпатаман:

— Ҳадемай тузаласан, қизим. Кейин сени тоғларга олиб чиқаман.

Қизимнинг юзларида қувонч ловуллаб ёнади. Кейин томчи дори олавериш қийшайиб кетган томирларини кўрсатиб, менга илтижо билан қарайди: “Тоққа борсак, мен роса кучли бўлиб кетаман-а, ойижон. Томирларим ҳам аввалгидек тўғри бўлади. Ҳеч ким мени томирларинг ёмон экан, деб уришмайди-а?” Кейин бирдан кўзларига мунг тўлади, қовоқлари уюлади. “Катта бўлсам, жиноятчиларнинг албатта жазосини бераман”, деб қўшиб қўяди. Менинг эса, игналар ўша пайтгача яна қанча гўдакларнинг болалигига завоқ бўлар экан, деб юрагим орқамга тортиб кетади.

Яширишнинг нима ҳожати бор. Мен — республикамиздаги минглаб оналарнинг биттагинаси — сариқ бўлган қизим туфайли тортмаган азобим қолмади. Шу кунгача ўзимни унутиб яшадим. Игнадан яширин юққан бу касал шунча даволанишимиз, югуришимиз, шифокорларнинг қанча ҳаракатига қарамай сурункалига айланиб қолди. Она учун фарзанд хасталигидан даҳшатлироқ дард йўқ дунёда. Бугун эса ўз ўзимни саволларга кўмиб юбораман: Капиталистик мамлакатларда медицинага татбиқ этилган фақат бир марта ишлатиладиган игналар бизда қачон жорий қилинади? Нима учун Ўзбекистонда гепатологик, яъни жигар фаолиятини мукамал ўрганадиган марказ ташкил қилинмаган? (Ваҳоланки, бундай марказлар 3 миллион аҳолиси бўлган Латвияда аллақачондан бери ишлаб турибди). Сариқ билан касалланган болалар такрор ва такрор (аксарият ҳолларда) беморхона хизматидан фойдаланганда сарфланган давлат маблағини бир марта ишлатиладиган игналарга сарфласак, ҳамма айбни жиноятни бечора игналарга тўнкаб ўтирмаган бўлармидик. Мен ҳар ҳолда шифокор эмасман, иқтисодчи ҳам эмасман. Бироқ гўдаклар фожиаси илдиз отиб кетмасин, деб қаттиқ изтироб чекаман. Минглаб Наргизаларнинг тақдирини бир она сифатида ҳеч қайси гўдакка раво кўрмайман.

Туни билан йиғлаб чиққанман, ўша оқшом кимдир мени койиган бўлди: кўйинг, мунча куйинаверманг бегона қизалоқ учун.

Шунда кўз ёшларим нафратдан қуриб қолди ва армон билан: қачон дардларимиз бегона бўлмас экан, дедим. Санчаётган юрагимни ушлаб, қачон юракларимиз улкан юрак бўлиб бирлашади дедим... Йўқолаётган ҳайратларимизни қачон асраб қоламиз, деб ўйладим ва йўқотган оламимиз аввалгидан ҳам гўзал ва яхлит қайтиб келишини орзу қилдим.

Зеро, қўли қадоқ халқимиз бор экан, инсон юрагини мўлжалга олган жиноятчи игналарни бартараф қилиш йўли топилади. Қизим бўлса дугоналари даврасида хоҳлаганча югуриб, ҳар тонг худди аввалгидек қувноқ чеҳра билан кoinот сарварини “Ассалом, кўёш бобожон” деб қаршилайди. Наргизалар ўзи етмаган баҳорларга албатта етадилар.

Оналик қувончининг абадийлигини таъминлайлик, болалик дунёсини беморхона тўшакларидан олиб чиқайлик. Уларни тупроқли, кўёшли кўчаларга ялангоёқ кўйиб юбoraйлик, токи, кўпчилигимиз сезмаган ва маҳрум бўлган она

Замин меҳри болаликдан қонларига сингиб кетсин. Шунда улар улғайиб ҳеч нарсани йўқотмайдилар. Жиноятчи игналар эса ҳеч кимнинг юрагига санчилолмайди.

АЁЛ БЎЛИШ ОСОНМИ?

Таажжуб, неча кундирки, тушларимга тўлин ойдек чехрасида гоҳ шодлик балқиб, гоҳ изтироблар кўланкаси қалқиб Кумушбиби киради.

Ўнгу сўлида беадад кокиллари ювошгина чарх урадилар, кўлларида очиқ қолган девон саҳифаларига кўз ёшлари беихтиёр томиб кетади. — Бегим, — дейди у заррача таънаси.

— Бегим, — дейди у сўнгги дақиқаларда ҳам беҳол. Бегим... м..., — деб инграйди у, сўнг уялинқираб жон беради...

Аёл ўлимининг бу қадар гўзал тасвиридан жисму жонимда изтиробли ғалаёнлар бошланади. Китобнинг сеҳрли қудратига яна қайта бериламан. Кўз ёш тукаман, овунаман ва турмушнинг кундалик икир-чикирларига одатдагидек шўнғиб кетаман.

...Қуёш чиқади, қуёш ботади. Ўтаётган ҳар бир дақиқа аёл кўзларига, ёноқларига, сочларига ўз муҳрини босиб кетаверади. Кечқурун уйга ишдан ҳориб-толиб, бир қўлида боласини, бир қўлида рўзғор халтасини ташмалаб келган аёл унсизгина “уҳ” тортиб, қозон-товоққа уннаб кетади. Ора-сира рўзғор юмушларидан бир дақиқа ҳоли бўлганида, кафтдеккина кўзгусига бирров қарайди-ю, оқара бошлаган сочларини, кўз атрофидаги ажинларни, сўлгин қиёфасини сезмаганга олади. У худди шу дақиқада ҳам жуда-жуда Кумушбибига ўхшагиси келади. Аммо, томирлари чиқиб, ғўзапоёга ўхшаб қолган меҳнаткаш кўлларига кўзи тушиб қолар экан, худди жиноятчидай уни орқасига яширади...

Кумушбибига жуда-жуда ўхшашни орзу қилган аёл ҳали турмушнинг аччиқ-чучугини тотмаган ғўр қизалоқнинг “АЁЛ БЎЛИШ ОСОНМИ?” деган саволига сукут сақлаб, мийиғида кулиб қўя қолади. Аммо аёлнинг қирқта жони ҳақида ривоятлар эшитган қизалоқ уни ўз ҳолига қўймайди. Дарвоқе, аёлнинг жони нечта ўзи? Бутунги долғали ҳаётимизда унинг нечталигини аёлнинг ўзи ҳам билмайди.

Чунки, турмушнинг қайси жабҳасига қараманг, кўзингиз аёлга тушади. Еру осмон, йўлу чўл, бепоён пахта далаларида ҳам. Аёл ва пахта далалари деганда хотирамда шундай лавҳалар бўй кўрсатаверади:

1969 йилнинг куз ойларида, талабаликнинг илк нашида-
сини ғурур билан симириб юрган дамларимизда Мирзачўл-
га — пахта теримига сафарбар этилдик. Шамол у ёндан ки-
риб, бу ёндан чиқиб кетгувчи ёғоч “бараклар” биз ёшлар
учун эртақдаги қасрлардек ёқимли эди. Битта хонанинг ярми
илми толибларга, ярми толибаларга ажратилган бўлиб, хона
ўртасини қоқ иккига бўлиб турадиган парда қизларнинг бе-
малол ҳаракатланишлари учун бирмунча қулайликлар яра-
тарди. Тунлари йирик-йирик чақноқ юлдузлар нақ бошида
чарақлаб турган, кун бўйи толиққан ёшлар гулхан атрофида
ўйин-кулги қилишар, мушоира бошлашиб ажиб тортишув-
лардан сўнг, Чўлпоннинг қўшиққа айланган гўзал шеърини
хаёлда такрорлай-такрорлай уйкута кетардилар:

Қоронғу кечада
кўкка кўз тикиб,
Энг ёруғ юлдуздан
сени сўргайман.
Ул юлдуз уялиб, бошини букиб
Айтадур: Мен уни тушда кўргайман.
Тушда кўрганимда
шунчалар гўзал,
Ойдан-да гўзалдир,
кундан-да гўзал...

Тонгда эса... ҳали қуёш чиқиб улғурмасдан “ойдан-да
гўзал, кундан-да гўзал” қизларнинг бошдаги ёстиқни бир
бешафқат қўл важоҳат билан олиб улоқтирар, тезроқ қиров
босган пахта даласига ҳайдаб, теришга ундарди. Гоҳида ёс-
тиққа қўшилиб, қизларни эслатувчи сочлари қўлига илиниб
қоларди. Эгатларда толиққан қизларнинг бироз дам олишга
ҳам ҳақлари йўқ эди. Ўша ҳукмрон қиёфа ҳамма жойда ҳозир
нозир бўлиб, уни — Кумушбибини тинимсиз меҳнат қилишга
мажбур қиларди. У кундалик режани аранг бажарарди, гўза-
поя тилиб кетган қўлларини қаерга яширишни билмай,
хўрсиниб қўярди. Сўнгра чанг босган пахта тўла этагини,
кирза этикларини аранг кўтариб яна пахтазорга шўнғиб ке-
тарди...

Хуллас, мен болаликдан юрагимда ардоқлаб юрган Ку-
мушбибни сиймоси худди шу тахлит ҳаётнинг меҳнат атал-
миш емирилмас қояларига зарб билан урилди-ю, сира тик-
ланмас бўлиб парчаланиб кетди. Бутун бўлса ўша хотира-

ларни юрагимда оғриқ билан тикларканман, ўшандаги кулларча мутелигимдан уялиб кетаман. Кумушбибини соғинганимда эса интиқлик билан китобни қўлимга олиб, унинг саҳифалари ичидан қалқиб чиқувчи беозор қиёфасидан таскин топаман.

У пайтда аёллар эркакларни осмон қадар ардоқлаб, “бегим” деб мурожаат қилган.

У пайтда эркаклар аёлларни “ойим, қуёшим” деб суйган.

Энди бўлса, бир танишим қатор ўғиллар ҳадя қилган аёлига: “Ҳой ит, анавини ол. Ҳой чўчқа, нега овқатга кўпроқ гушт солмадинг”, — деб пишқира-пишқира ўзга бир аёлининг этагини тутиб кетади. Аёл эса энди болаларини иложи борича яхши едириб, яхши кийдириш учун кўпроқ ишлашга ҳаракат қилади.

Аёлларнинг жони қирқта дейишади. Йўқ, нотўғри бу сўз. Бугун жони нечталигини ўзи ҳам билмайди...

Энди у фақат бир нарсани — ҳаёт кечириши учун албатта ишлаши кераклиги ва шартлигини аниқ билади.

Болаликда мактаб дарсликларида ўқиган ғазаллари аллақачон ёдидан фаромуш бўлган.

Энди унга шеър ўқиб берсангиз, зерика бошлайди. Мавзунини тезроқ рўзгор икир-чикирларига бургиси келади.

Аммо унинг изтироблар билан тўлган юраги шеърдан-да гўзал эмас, деб ким айта олади?

Ахир, бир пайтлар улуғлар девонини мутолаа қилиб кўз ёш тўккан Кумушбибиларнинг қаторда деярли йўқлиги ижтимоий фожеа эмасми?

Ҳисоб-китобларга қараганда болалар тарбияси учун атиги ўн етти дақиқа вақти қоладиган АЁЛга биз қачон шафқат қилишни ўрганамиз?

Шарқона фидойилик билан ипак жонини йўлларимизга поёндоз қилган бу маъсума Аёлни қачон авайлашни ўрганамиз?

Фурури тоғ қадар баланд экан ўзбек Аёлининг...

У ўз аҳволидан на шикоят қилади, на зорланади...

Хаста гўдагини кўксига маҳкам босиб, шифоталаб вужудининг гамини ҳам емай фақат ёруғ кунлар умиди-ла жимгина яшайди. Ўлик фарзандлари сони даҳшатли рақамларни ташкил этса-да, тушларига тилло бешикда қийқираётган Алпомишлар киради...

...Ҳар куни ишдан ҳориб қайтаётганимда ҳаёлимда ушбу сатрлар айланаверади:

Дунё айланади,
айланар бошим,
Кундан кутганимни
этолмадим жам.
Бунча шошилмасанг,
порлоқ куёшим,
Ҳадемай тун келиб,
олажаксан дам...

Ниҳолгина шоира қизалоқ ижара пулининг кўплигидан, уй эгасининг зикнализидан ранжийди. Юрагидаги тўлқинларни шеър кўринишидаги дунёга ҳады қилгиси келади... Бироқ... тунлари чироғини ўчириб қўядиган ижарачи кампирнинг қош-қовоғига муттасил кўзи тушади-ю, ёзадиган шеърлари юрагининг туб-тубларига кул бўлиб тўкилади. У ўзининг бир хоналик бошпанаси бўлишини шунчалар орзу қиладики...

Унинг орзулари менинг бундан ўн йил бурунги орзуларимга жуда ўхшаб кетади.

Ўтаётган ҳар бир дақиқасидан нимани кутади АЁЛ?

Ҳаётнинг бешафқат қўллари эзғилаб ташлаган қалбига бир нафасгина осудаликни, оромни истайди у.

“Уй қул”лигидан отилиб чиққанда уни ташқарида қаршилаган ОЗОДЛИКнинг асл маъносида кўргиси келади.

Иш соатларининг кўнгилга урадиган азобларидан қутулиб, фарзандларига ширин таом ҳозирлаб, турмуш ўртоғини чеккасида райҳон билан қаршилаб олгиси келади Аёлнинг...

Чунки гўзал юз дунёга саодат сабабчисидир. “У қуёшнинг ўзи бўлмаса ҳам унинг сувдаги аксига ўхшайди”.

Биз Аёлга унинг йўқотган юрак оромини қайтариб берган тақдиримиздагина ундан Кумушбиби латофатини талаб қилишга ҳақлимиз... Бироқ...

Жумҳуриятимизда хаста гўдаклар тўлиб-тошиб ётган бир шароитда, қалблардаги умид Ороллари қарийб қуриёзган бир шароитда, икки дунё кўзига бир тутам бўлиб, туғуруқхона курсисидида гўзал эмас даҳшатли ўлим топаётган камқон оналар фожиаси якун топмаган бир шароитда кўнгил ороми ҳақида қандай гап бўлиши мумкин?..

Аёл боласи ва ўзининг беморлиги учун касаллик варақалари очдиришга кўпинча истиҳола қилади бу даврда.

Чунки унга боласининг бетоблигини эмас, ишхонадаги тураларнинг узилиб тушай деган қовоқларини кўриш огир-роқ.

Ҳеч қайси жамиятда аёл ўзини бу қадар паст ва ўксик ҳис қилмаган бўлса керак.

Ҳеч қайси жамиятда аёл меҳнати бу қадар паст баҳоланмаган бўлса керак...

Наздимда АЁЛ олдидаги гуноҳи учун Дунё унинг оёқларига йиқилиб, тавба-тазарру қилаётгандек...

Кулбам тигли нурларга тўлган

Шу бахтиёр, шу телбавор тун.

Аёл, менга яна не бўлди?

Титраяпман, бўлаяпман хун.

Кечир мени, дарёдай оққан

Росту ёлғон сўзларим учун.

Бу норасо дунёга боқиб,

Хира тортган кўзларим учун...

Яқинда телеэкран орқали намоиш этилган “Кувноқлар ва зукколар” кўрсатувида ўйинни бошқариб борувчиларнинг командирига иккинчи томон қўлида пахта, китоб тутган, бола кўтарган Аёлни саҳнага чиқариб, уни шарҳлашни сўради. Жавобдан қоникмагач, хиёл ранжиб, “Ахир бу — Ўзбекистон мадоннаси-ку”, — деди.

Ёшлар тасаввурида тикланган ўзбек аёлининг ҳаққоний суврати бу матога кўчмаган...

“Бизда боғчаларнинг мавсумийлиги жуда катта қийинчиликлар туғдиради, — дейди Самарқанд вилоятининг Жомбой ноҳиясидаги 3-мактаб ўқитувчиси Муборак Раҳимова. Қишин-ёзин икки сменада дарс берамиз. Ёзда болаларни амаллаб, боғчага жойлаштирсак, қишда печка ёқиб, уйга қамаб келамиз. Ҳозир хонадонларни газлаштириш учун қувурлар шундоққина мактабимизнинг ёнгинасидан ўтаяпти. Лекин, пул ажратилмаганлиги сабабли мактабдагиларнинг кунни яна кўмирга қолди. Мактабларимизнинг авария ҳолатида эканлигини айтмайсизми? Қачон бир тузукроқ шароит яратилади-ю, биз аёллар ҳам болам уйда қолди, нима бўларкан, деб юрак ўйноғи бўлишдан қутиламиз? Ижара пудратининг яхши томони билан яна бир тишга ботадиган жиҳатидан кўз юмиб кетолмаймиз. Ота-оналар энди далага биринчи синфдаги боласини ҳам олиб чиқаяпти. Белгилаб

берган уй вазифаларимиз шундоқлигича тайёрланмасдан қайтиб келади. Бундай аҳволда боланинг саводига ким жавобгар бўлади?”

Яна кўз олдимга жингала зулфлари тузғиб қатим тортаётган Кумушбиби келади.

Ҳозирги замон аёли шу қадар бандлигидан бағрига аёл орзулари кўчган қадимий санъатимизни деярли унутиб юборди.

Йигитларнинг белларини маҳкам чирмаб турган каштали шоҳи белбоғлар... Ажиб дўппилар... Баъзан разм солиб қарасангиз, айрим аёлларнинг қўли нина тутишга ҳам келмайди.

Биз аёлни ўзининг латофатли дунёсидан бешафқатларча айириб, энди уларнинг ҳолини томоша қилишга ўтиб қолдик.

Кўпчилик ҳолларда оғир тўрхалта кўтариб олган аёлнинг ёнидан пинагини бузмай ўтиб кетаётган эркакларни кўрганымда беихтиёр юрагим увишиб кетади. Қачонки, жамият, миллат ўз келажагининг соҳибаларига меҳр ва шафқат кўзи билан қарамас экан, у миллатнинг равнақи қорга ёзилган хатдек қисқади.

Ахлоқий тубанлик, ота-онасиз тирик етим гўдаклар... Аёллар орасидан етишиб чиқаётган жинойтчилар, нашавандлар, ўғриликлар... Булар бари жамиятнинг, аёл жони қирқта деб ўйлаган жамиятнинг билиб-кўриб йўл қўйган оғир хатоларидир.

Оиладаги баъзи эркаклар ўзи билан баравар ишлаб келган аёлига барча нозу инжиқликларни кўтариши шарт, деб ҳукм чиқаради. Бу дунёнинг роҳату азобларини кўтаравериб яғир бўлган аёлнинг нозик елкаси оиласи учун, унинг тинчлиги учун қирқ биринчи жонни ҳам топишга рози. Аммо унинг бўрондаги гулдек чирпирак бўлаётган хаста вужудига тиргак бўлгани аксарият ҳолда эркакда бир оғизгина ширин сўз топилмайди.

Қайдан ҳам топилсин ўша сўз? У сўзни айта оладиган марду майдонлар Отабек замонасида қолиб кетмаганмикан, деган гумон баъзан юрак-бағримни ўртади.

Менга келган кўплаб мактубларда хасталиклари туфайли улардан воз кечган оила бошлиқлари ҳақида ўкинч билан битилган.

Ахир, ҳар бир аёл бахтли бўлишга ҳақли-ку? Унинг гўзаллигини, соғлигини турмуш шамолларига совуриб, кейин

инкор қилиб кетиш учун инсон фақат тошдан яралган бўлиши керак эмасми?

Йигирма бир ёшида бир умр меҳнатга яроқсиз бўлиб қолган аёллар (кўпчилик сариқ бўлган) олдидаги узун умрдан даҳшатга тушиб ёзадилар. Уларнинг ҳаётга қайтиш ҳақидаги илтижоларини эса... кўз ёшисиз ўқиб бўлмайди.

“Жамиятнинг тараққиёт даражасини ундаги аёлнинг камолот даражаси билан ўлчаш лозимлиги ҳақида жуда кўп гаплар айтилган. Чиндан ҳам, мамлакатнинг тараққиёт даражаси аёлнинг нечоғлик камолотга эришгани билан белгиланади. Бироқ “тараққиёт” сўзининг маъноси ҳақида яхшилаб ўйлаб кўрмоқ лозим бўлади”, — деб ёзган эди ҳинд аёлларининг ажиб тимсоли бўлган Индира Ганди.

“Барча нарсаларда гўзаллик борлигини кўрсам не қилай?” — деб ёзарди у мактубларида.

Унинг сўзларини ўқиб, бизнинг ўзбек аёли қачон барча нарсаларда гўзаллик кўра оларкин, — деб орзу қилгандим. Шукурким, энди кўп нарсалар улкан Гўзаллик — аёл гўзаллиги томон аста-секин силжиётгандек. Миллий ғурур туйғуси қалблар тубига яна қайтадан чуқурроқ илдиз отаётгандек... Беморхоналардаги гўдаклар тақдири ҳаммамизни сал бўлса-да, ташвишга солаётгандек... Қуриётган Орол косасига ўзбек аёлининг умид ёшлари тўкилаётгандек...

Вақтлар келиб, ўзбек аёлининг **“АЁЛ БЎЛИШ ОСОНМИ?”** деган саволига жавоблар бошқача бўлишини жуда жуда истайман...

1990 йил

АЁЛ ЖИНОЯТГА ҚЎЛ УРДИ

Ўша мудҳиш кунда у икки дунё бир тутам бўлиб дунёга келтирган жигарпораларини — Муродилжонни, Манзурахонни, Мансурбекни ва Наргизани ўз қўли билан бўғиб ўлдирди.

Хонадаги тўрт полапон қафасга тушган қушдек нажот истаб тўрт тарафга тирқираб қочди. Аммо совуқ деворлар шафқат қилмади: улар бир оний жаҳолатдан телбаланган, ҳаётнинг беаёв зарбаларидан қалби фақат-фақат ўч ҳисси билан тўлган аёл қўлига гул бўйи таралиб турган чечакларни — ўз болаларини ҳеч иккиланмай топширди... Она

қўлларида ёлғиз паноҳ топиб ўрганган гўдак, ҳали сут ҳиди анқиб турган бир ярим ёшли Наргизанинг ҳеч нарсадан бе-
хабар мунчоқ кўзларидаги илтижо ёшлари азобли чинқи-
риққа айланди-ю, мижжаларида қотиб қолди...

Ўша кун... дунёнинг сочларига оқ тушди.

Ўша кун... меҳрнинг вужудига титроқ тушди.

Ўша кун оламнинг юрагига сўроқ тушди: мудҳиш қотил-
ликдан, кўз кўриб, қулоқ эшитмаган бундай қотилликдан
дарёлар ўзанидан чиққудай тўлғондилар, она замин кўкси-
ни гижимлаб ёрилгиси келди, осмон қулаб тушишни ихтиёр
қилди, қуёшнинг қонли кўз ёшлари уфқ этагига томиб кет-
ди, ойнанинг юзидаги доғлар кўпайди, жавдираб, кўз ёшлари-
ни артолмаган юлдузлар:

— Наҳот сен қотилга айландинг, она? — деди.

Ўша — дунёнинг юрагига армонли оғриқ кирган кунда,
бахтсиз тонгда Андижоннинг Жанубий Оламушук посёлка-
си қабристонида тўрт мўъжаз қабр дўппайди...

Аёллар томонидан содир этилган жиноят сони яна бит-
тага ортди.

Маҳкумалар сони биттага кўпайди.

Расмий ҳужжатдан: 1988 йилги жами жиноятларнинг 14,6
фоизи, яъни 7311 таси аёллар томонидан содир этилди.
Жумҳуриятимизда 1989 йилда 84459 та ёки ўтган йилга нис-
батан қарийб ўн беш мингта кўп жиноят содир бўлди.

Қотилликлар, тан жароҳатлари етказиш, йирик қўламда-
ги ўғирликлар, давлат мулкани талон-тарож қилиш, гиёҳ-
вандлар, дайдилар, фоҳишалар (уларнинг 1150 дан зиёди
ҳисобда туради) ҳақидаги хилма-хил хабарлар эндиликда
кўпчилигимизни ҳайратга солмай қўйди.

Аёллар томонидан содир этилаётган жиноятлар йил са-
йин “болалаб” бормоқда.

**Мен, Тешабоева Замира, Андижон вилоятининг Жалол-
қудуқ районида туғилдим.** Онадан уч опа-сингилмиз. Ўғай
ота қўлида тарбияландик. Опам ўз ихтиёри билан турмуш
қурди. Уларнинг оиласида тез-тез жанжал бўлиб тургани учун
уйдагилар кимни лойиқ кўрсалар, ўшанга рози бўлдим. 1981
йилнинг январиди тўйимиз бўлди. Эрим Тешабоев Ибро-
ҳим сартарош эди. Яхшигина пул топарди. Бироз яхши яша-
дик. Кўп ўтмай у ичкиликка муккасидан кетди. Менга уму-
ман кун йўқ эди. Бўлар-бўлмасга рашк қилаверарди. Бирор
нарсани баҳона қилиб урмаган куни кам бўларди. Юз-кўзла-
рим ҳамиша кўкариб юрарди. Бирор жойга шикоят қилиб

боришни ўзимга номус деб билдим. Нажот истаб қайга борай? Бизни не азобларда ўстирган онамнинг бошигами?

Кўпинча эрим мени бўғиб, оғзимдан кўпик чиққунча урганида ҳам “Болалар кўрмасин, бу нарса уларга ёмон таъсир қилади”, деб ёлворардим. Аммо у: “Йўқ, болалар кўрсин ва ургансин, атайин қилаяпман, — деб бақирарди. Бора-бора болаларим ҳам, ўзим ҳам юрагимизни олдириб, жонсарақ бўлиб қолдик. Ҳадеб томоғимга тираб, сени сўйиб ташлайман, деб кўрқитадиган катта пичоғини милиция олиб қўйгандан кейин, дандон сопли яна иккита пичоқ келтириб, ошхонадаги стол тортмасига солиб қўйди. “Ажалинг менинг қўлимда”, дерди доим. Охири, ўринсиз рашк, калтаклар, тинимсиз келишмовчиликлардан пичоқ суякка бориб тақалди. “Усти-бошим билан тўртта боламга тўртта кўрпа берсангиз бўлди”, дедим. Ажралишдик ҳам... Аммо, нафақа учун қарор чиққандан кейин у негадир безовталаниб қолди. “Кел, яхшиси, ярашайлик, мен аввалги қилиқларимни қилмайман, уйга қайт, — деди. У ҳам етим эди. Бир томони шуни ўйладим, иккинчи томондан нима қилганда ҳам болаларимнинг отаси-ку, инсофга келиб қолар, деган хаёлга бордим. Уйга қайтиб борганимдан сўнг эса аввалгидан ҳам баттарроқ кунларга қолдим. У мени ҳаммага ўйнаш қилиб чиқди. Билмадим, фашист ҳам бунчалик бўлмас. Ўз болаларига заррача ҳам меҳри йўқ бундай одамни ер қандай қилиб кўтариб юрганига ҳайрон қолардим. Кўпинча бўйнимга камар солиб бўғар, болаларнинг олдида у уйдан-бу уйга судраб юарди. Ўғилларимга: “Қани, сенлар ҳам судраларинг”, деб мажбур қиларди. Кейин уларнинг олдида беҳаё қилиқлар қила бошларди...

Ўша мудҳиш кунда... бир кун аввал у мени опамникига бориб келганим учун кечаси эшикларни ёпиб, болаларимнинг олдида каравотга ётқизиб бўлган, оғзимдан кўпик келгач, “Болалар кўрқади, урсангиз бошқа уйда уринг”, — дегандим. “Йўқ, — деди у, — ҳозир кўз олдингда қизингнинг номусига тегаман”.

Ўшанда кўрқувдан адойи тамом бўлгандим. Нима бўлса ҳам бу ярамас дунёдан болаларим билан баравар кетишим керак деган фикр миямга михланиб қолди. Сабр косамга сўнгги томчи аллақачон томиб бўлган эди... Нима бўлганини, ўз болаларимни қандай қилиб бўғиб ўлдирганимни ҳалигача билмайман. Уларни ўлдириб, ўзимга икки марта пичоқ урибман...

Қамоқхона курсисида гужанак бўлиб, бир ҳовуч суякка айланиб ўтирган Замира кўз ёшлари дарё бўлиб сўзлайверади, сўзлайверади. Кўз ёшлари оқиб, бўйнидаги пичоқ изини юва бошлайди.

Мен бўлсам... тирик ҳайкалга айланиб, рупарамда ўтирган онага — тўрт карра қотил онага даҳшатга тушиб қарайман. Назаримда, тўртта полапон ҳануз унинг теграсида ҳайратга тушиб чарх урадилар, ўз оналари содир қилган жиноят моҳиятини ҳали-ҳануз тушунолмайдилар. Уларни йўқлик дунёси сари жўнатиб, бугун энди қамоқхонада бўзлаб ўтирган қотил онани тушуниш мумкин эмас. Замиранинг пешонасига ҳаёт энг даҳшатли муҳрни — қотил деган тавқи лаънатни босди. Мен яна кўзларимга ишонмай унга қарайман, она ҳар қандай ҳолда ҳам ўз фарзандлари қотилига айланиши мумкинми? — деб ўзимдан сўрайман... Сўрайману бу жумбоқ сирини ечишга қодир бирор зот бу дунёда топилмаслигига ишончим комил.

— Тирик қолганим учун ўзимни кечиролмайман... Бу ерда ҳам ўзимни икки марта ўлдирмоқчи бўлдим. Аммо удалай олмадим. Яқинда болаларимнинг суратини олиб келишган эди, — деди у сўзининг охирида. — Юрагим чидамади, қайтариб бериб юбордим...

(Рўй берган бу мудҳиш жиноятни Замиранинг эри қандай шарҳлаган бўларди? Жиноят илдизлари ёлғиз унгагина тааллуқлимиди? Биз у билан суҳбатда бўлмаганимиз учун масаланинг бу томони қоронғилигича қолди.)

...Суд Замира Тешабоевани ўн йил, унинг эрини беш йил муддат билан озодликдан маҳрум қилди.

...Замира билан хотин-қизлар ахлоқ тузатиш ва меҳнат колониясида олиб борган суҳбатим ҳали-ҳануз даҳшатли ва сира туганмас тушга ўхшайди. Унга нисбатан менинг ҳам ўз ҳукмим бор. Ўзим она эканман ва бу дунёнинг маънавий пойдевори она-бола меҳрига асосланган экан, бу ҳукмни ҳеч қачон ўзгартирмасам, аниқроғи, ўзгартира олмасам керак. Ўз фарзандларини бўғиб ўлдирган мудҳиш қўлларни турманинг ўн йиллик азобларидан кейин ҳам кафтларим орасига қўймасам керак. Аммо ҳаётнинг мураккаблигини қарангки, Замиранинг қиёфаси менга қотилдан ҳам кўра кўпроқ меҳрга муҳтож одамни эслатди. Назаримда, аёлнинг дунёдан меҳр сўраб, шафқат сўраб қилган унсиз нидолари ҳаётнинг бешафқат тош деворларига урилиб қайтаверган. Доимий тазйиқ, ваҳшийларча таҳқирлаш, мутелик оқибат-натижада жамият учун яна бир жиноятчини — қотилни туғдирди. Бутун жа-

миятни чирмовуқдай ўраб олган лоқайдликнинг, бағритошликнинг қурбони бўлди у. Йиллар мобайнидаги оилавий можаролардан атроф, маҳалла фаоллари, борингки, қўшнилари воқиф эмасмиди? Шунчаки томошабин бўлиб, оила фақат шахсий иш, деган хулосага таяниб, яқин-атрофларида кечаётган воқеа-ҳодисаларни билиб-билмасликка олиб юрганларнинг фожиаси эмасми бу аслида? Авваллари битта болага етти маҳалла оталик қиларди. Икки қўшни тортишса, қолганлари уни инсофга чақирарди, ҳаром йўлга юрганларни “маҳаллани наҳсга бостирасан”, деб бадарға қилишарди. Шу ўринда раҳматлик адибимиз, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Назир ота Сафаровнинг сўзларини эслайман. “Қизим, — деган эдилар у киши куюниб. — Халқимиз ҳеч қачон эшик, дарвозасига қулф солган халқ эмас эди. Жума намози кунлари расталардаги ҳамма нарса шундоқлигича қолаварарди. Қани унга бирор киши қўл тегизиб кўрсин-чи? Мабодо, кимдир ўғирлик қилса, эшакка тескари миндирилиб, юзига қора суртилиб, сазойи қилинар, ҳамма унинг юзига туфурар, шу тариқа ўғри ҳеч кимга кўринмай бадар кетарди... Ҳали ҳам кеч эмас, жамиятимизда илдиз отиб кетаётган ёмон иллатларни тугатишда халқнинг сайқалидан ўтган қадимги усулларимизга, ибратли усулларимизга таянишимиз керак”.

Адиб бу гапларни айтганига неча йиллар бўлди. Аммо ҳеч нима ўзгармади. Аксинча, жиноят дарахти чуқурроқ илдиз отди, холос.

Расмий ҳужжатдан: Спиртли ичимликларни муттасил истеъмол қилиш натижасида аёллар томонидан жамоат жойларида тартибни бузиш ҳоллари кўплаб қайд этилмоқда. 1988 йилда безорилик билан шуғулланган 1619 та аёл қўлга тушди. Улардан 314 таси жиноий жавобгарликка тортилди.

Жиноий хатти-ҳаракатлар Тошкент шаҳри, Қорақалпоғистон Мухтор Жумҳурияти, Тошкент вилояти, Андижон, Фарғона, Бухоро вилоятлари аёллари орасида кўплаб кузатилмоқда. Масалан, Тошкент шаҳрида 1988 йилда 242 та безорилик, 136 та шахсий буюмларни ўғирлаш, 5 та қотиллик, 5 та йўлтўсарлик, 28 та талон-тарожлик, 24 та қаллоблик, 22 та қонунсиз равишда спиртли ичимликлар тайёрлаш жиноятлари содир бўлган. 898 та аёл эса давлат ва жамоат бойликларини талон-тарож қилиш ҳамда ўзлаштиришда айбланиб, жиноий жавобгарликка тортилган.

Жумҳуриятимизда ягона ҳисобланган хотин-қизлар ахлоқ тузатиш ва меҳнат колониясида сақланаётган аёллар тақдири ҳам “жиноятлар харитаси”даги азобли нуқталардир. Колония бошлиғи Валентина Семёновна Полянскаянинг ҳикоя қилишича, улардан 125 таси, яъни 29,6 фоизи оғир жиноятлар, қотилликлар қилган, тан жароҳатлари етказган. Маҳкумаларнинг ўттиз фоизи ўзбек миллатига, қирқ фоизи рус миллатига, 16,6 фоизи татар миллатига мансуб бўлиб, тўққиз фоизи дайдилар, қолгани рецидивистлар экан.

Ўн саккиз ёшдан 25 ёшгача бўлган маҳкумалар 24,4 фоизни, қирқ ёшгача бўлганлари 54,9 фоизни, 50 ёшгача бўлганлари 16 фоизни ташкил этаркан.

Ҳар бир жойнинг ўз қонун-қондаси бўлгани каби бу ерда ҳам ўзига хос ички қонуниятлар мавжуд. Маҳкумаларнинг ўзларини ўксик сезмасликлари учун зарур шароитлар яратишга бўлган уриниш кўзга ташланиб туради. Ётоқхоналардаги ўта озодалик, болалар яслиларидаги барча мукамал шароитлар...

Синф хоналарига, ўқув ишлаб чиқариш кабинетларига қўйилган маъюс гуллар... Дам олиш хоналаридаги телевизорлар... Буларнинг барчаси панжара ортидаги ҳаёт “бекалари”нинг кемтик кўнглини тўлдириш учун мўлтираб туради.

Маҳкумалар тиккан жажжи қўйлақчалар, костюмлар, ажиб нусхали кашталардан соғинч ҳиди уфуради. Уйга, катта ҳаётга тезроқ қайтиш илинжи билан яшайди улар... Аммо, қуёшнинг ҳақиқий нурларига юзини чайиш, соф ҳаводан тўйиб-тўйиб нафас олиш Замира кабиларга жуда узоқ муддатда насиб бўлади, холос.

Биз Валентина Самёновна билан ўтиб борар эканмиз, маҳкумаларнинг юз-кўзларида ғалати, тасвирлаб бўлмайдиган ифода муҳрланиб қолади. Баъзилари шоша-пиша салом беради, ўтирганлари гапириб ўрнидан туради-ю, тезроқ узоқлашиш ҳаракатига тушади...

Гўё улар:

Менинг дунём қани,
Эй, ёруғ дунё!..
Таскин йўқдир на гулларнинг ривоятида,
Ғам қўлида умрим менинг майда-ю майда,
Баҳор йўқдир қалдирғочнинг қўш қанотида,

Мен осмонни, хур осмонни согинмай-да,
Осмон йўқдир.
Осмон, менинг осмоним қайда!.. —

деяётгандек...

Маҳкумалар — юрак осмонларининг чексизлигини, бегардчилигини йўқотган, эндиликда ҳаёт деган улкан уммон кўйида нажот истаб, сомон парчаларига ёпишган гуноҳкор жонлар...

Ана шундай гуноҳнинг азобли мевалари — йиғилари бу жойларга сира-сира ярашмаётган гўдаклар — мурғак чақалоқлар панжара ортида дунёга келадилар. Улар икки ёшгача шу ерда тарбияланишади. Она дийдоридан баҳраманд бўлишади. Кейин эса гўдаклар маҳкуманинг қариндош-уруғларига, улар йўқ бўлса, Юнусобод мавзесидаги болалар уйига топширилади.

Ташрифимиз куни беланчакда чирқиллаб ётган чақалоқнинг исми Кристина бўлиб, у эндигина бир ойлик бўлган экан. Онаси — ҳали балоғатга етмаган маҳкума боласининг дийдорини кўришдан бош тортган. (Одатда, аёл юкли пайтида жиноят содир этгудек бўлса, ҳукмдан сўнг у бола туғилгунча бўлган муддатни ҳам ушбу колонияда ўтайди. Барча жиноятчи маҳкумалар сингари ҳомиладор маҳкумалар ҳам бу ердаги қонун-қоидалар билан ҳисоблашишга мажбурдилар.) Ҳозирча Кристинанинг энагалари — оппоқ халатли, меҳрибон хизматчи аёллар. Яна бир гўдакни онаси Ўғулбайрам Шаимова меҳр билан эмизиб турганида учратдик. Ўғулбайрам туркменистонлик. 106-модда билан тўққиз йилга озодликдан маҳрум этилган. Чақалоғи энди бир ярим ойлик бўлибди.

Хонада ўйнаб ўтирган болалар мунчоқ кўзлари жовдираб шу уйнинг мудираси, шифокори Людмила Максимовна Давидовичга талпинади. Фақат сочлари қоп-қора бир қизча биздан кўзларини узмай, жойидан қимирламай ўтираверди. Бир ярим ёшли бу норасидага қараб беихтиёр юрагим зирқираб кетди: гўё кўз ўнгимда нажотсиз Наргиза — ўз онаси бўғиб ўлдирган гўдак тургандай бўлди...

Маънавий қашшоқлик, ижтимоий ва иқтисодий тенгсизликлар бутунги кун аёлининг кўпчилик ҳолларда юзтубан кетишига сабаб бўлмоқда. Тенг ҳуқуқлилик тушунчасининг аёл зарари томон ҳал бўлиши, жамиятда эркаклар ролининг бирмунча пасайиши... Орамиздан кўтарилаётган инсоф, диё-

нат, ҳалоллик туйғулари... Юракларни зарпечакдай бўға бошлаган мешчанлик, молу дунёга ҳирс қўйиш каби ҳаром туйғулар... Шулар эмасмикан аёлни жиноят жари ёқасига олиб бориб, зулмат тубига итариб юбораётган?

Мана, олдимда бу ерга бешинчи бор “меҳмон” бўлаётган аёл — Андижон вилоятининг Марҳамат туманида истиқомат қилувчи Дружина Ҳасанова.

— Мен вояга етган оила ўзига тўқ, файзли хонадон эди, — дейди у. — Ота-онам зиёли, ички ишларда хизмат қиларди. Милиционерга турмушга чиқдим. Бир йилча яхши яшадик. Кейин у ичишни бошлади. Менга хиёнат қилди. Оиламиз бузилиб кетди. Мен савдо соҳасига ишга кирдим. Икки йил ишлаб, давлатдан 1700 сўм қарз бўлдим. 1974 йилнинг январда биринчи марта қамалдим. Бир йил ўтирдим. Май ойида умумий афвга илиндим. Бешта болам бор. Икки марта дайдилигим учун қамалдим. Ҳамма мендан юз ўтирди. Чиққанымдан кейин кўчада қолдим. Менинг аҳволимга ачинадиган бирорта кимса топилмади. 1983 йили Андижондаги ресторанны кўпчилик бўлиб ўмаришда айбланиб яна уч йил қамалдим. Йигирма икки яшиқ “белий аист” коньягини болалар ўғирлашган экан, бир жойда еб-ичиб ўтирганимизда тутиб олишди. Ўшанда еттинчи ноябр, байрам эди. Ҳозир эса ўғирлик учун яна уч йилга кесилганман. Белгиланган муддатнинг икки йилу уч ойи ўтди. Матрас тикаман, режамни икки баравар қилиб бажараман. Яқинда мени бошқа жойга юборишади. Агар шу ердан эсон-омон чиқиб кетсам, умримнинг қолганини фалаж бўлиб қолган собиқ умр йўлдошим билан ўтказмоқчиман. Худо ҳаққи, ишонинг менга. Қайтиб бу ерларга келмайман, деб ўзимга-ўзим сўз бердим. Ўйлаб кўрсам, умримнинг энг яхши дамлари қамоқхонада ўтибди. Энди қанча пушаймон бўлмай, барибир фойдаси йўқ. Ҳозир эллик ёшдаман. Кийинсам, ҳалиям қўғирчоқдек бўлиб қоламан. Дарвоқе, сизга муҳим бир нарсани айтиш ёдимдан кўтарилибди: туғишганларим мендан юз ўтиришганларида жонимга мана шу ер оро кирди. Бўлмаса, аллақачон йўқ бўлиб кетармидим...

Эллик ёшга борса-да, ҳали ўзини унча олдирмаган, бошидан ўтганларини ҳеч қандай изтиробсиз гапириб бераётган аёлнинг деярли ажинсиз чехрасига қараб, ундан “Аёлнинг жиноятга қўл уришини қандай изоҳлайсиз?” — деб сўрайман.

— Ҳар қандай одам, жумладан, аёл ҳам жиноятга онгли равишда қўл уради, — дейди у хотиржам. — Жиноят қилиш-қилмаслик аёлнинг ўз қўлида. Назаримда, қилган гуноҳларимизни ювиш учун тавба қиладиган вақтимиз келди...

“Ҳақиқий тавба — ёмон феъллар туфайли келадиган азоб-уқубатларнинг олдини олмоқдир ва ҳақ мадади билан у феъллардан чекинмоқдир.

Тавба — гуноҳкор банданинг кўнгил кўзгусини гуноҳ зангидан тозалайди; афв сайқали билан у кўзгунинг юзини ёри-тади. Тавба — бахтсизлик йўлининг охири ва тўғрилиқ йўли-нинг бошланишидир; у такаббурлик ғафлатидан сесканмоқ ва ғафлат уйқусидан уйғонмоқ ва ўзининг нолайиқ аҳволини англамоқ ва беҳуда феълларини ташламоқ... қабих ишлар, шармандалиқ ва расвогарчилик туфайли хижолатга қолишдан огоҳ бўлмоқдир. Тавба, инсонга хос саркашлиқдан воқиф бўлмоқ, кишини тўғри йўлдан оздирувчи нафс фасодидан ва кўнгил нтоатсизлигидан нафратланмоқдир”, — деб ёзади улуғ шоир Алишер Навоий ўзининг “Маҳбуб ул қулуб” асарида.

Эллик ёшгача турма эшикларида “суяги қотган”, тажрибали бу аёлни тавбага мойиллиги кишини чуқур уйлашга мажбур қилади. Хатолари нега энди уни умр шомиди ўйлантириб қўйди? Аслида, у йўл қўйган хатолар бизнинг умумий хатоларимиз эмасми? Илк қадамидаги хатоси учуноқ ундан юз ўгирганларнинг ҳиссаси йўқми бунда?

Тан олишимиз керак, биз ўз қобилигимиздан ташқарига чиқмай қўйдик. Дунёни сув босса тўпиғимга келмайди, қабилдаги худбинона нуқта-назарларимизнинг хулосаси сифатида не-не бокираларнинг номуси поймол этилмоқда. Балоғат остонасида турган, бир оғиз ширин сўзга муҳтож ўксик диллар лоқайдлигимиз, тепса-тебранмаслигимиз, худбинлигимиз туфайли жиноят чоҳига қулаб кетишмоқда. Ўзларига ўт қўймоқдалар, сирка ичмоқдалар ва жиноятга қўл урмоқдалар.

Кун бўйи бандлигимиз боис фарзандлар деярли қаровсиз қолмоқда. Ва, улар ҳам кўнгилларига келган машғулот билан шуғулланиб, жиноят дарахтининг гунча новдаларига айланмоқдалар.

Расмий ҳужжатдан: Ўтган йили юз берган 84459 та жиноятнинг 4224 нафари балоғат ёшига етмаган ўсмирлар томонидан амалга оширилди.

Ҳеч қаерда ишламайдиган ва уқимайдиган наманганлик Масолиева Ч. (1970 йилда туғилган) кўнгилхуши А. Бурхондан бўлган беш ойлик боласини рашк қилиб сирка эссенцияси бериб заҳарлаган. Ва жинояти учун уч йил муддатга озодликдан маҳрум қилинган.

Кўнгил кўзлари деярли кўр бўлаёзган, ҳаётни ёлғиз майда-чуйда ташвишлардангина иборат деб билган хотин-қизларимизни кўпроқ илм эмас, укубатга айланаёзган ҳаёт ўз домига тортиб кетаяпти. Тўрт боласини совуқ қабрларга ишонган Замиранинг ҳам тўйгача кўргани пахта далалари бўлган. Сўнгра рўзғор ташвишлари, болаларининг ўсиши, униши билан боғлиқ бўлган азоблар билан уймалашиб, ўзи хусусида ўйлашга вақти ҳам бўлмаган. Зардобга тўла юрагини бўшатувчи бир ғамғусор топилмаган. Орзуларидаги гўзал дунёдан шу тахлит жуда олислашиб кетган бу аёл қандай қилиб болаларининг қотилига айланиб қолганини ўзи билмайди. Чунки, у касалхонада ўзига келиб, атрофидагиларга айтган биринчи сўзи: “Болаларим қани?” деган савол бўлган.

Уларни ҳатто сўнгги йўлга кузатиш бахтидан ҳам мосуво бўлган бу аёлнинг тилло сандиғини — кўзининг гавҳарларини жиноят деган ўғри бир умрга олиб кетди.

Қадимги юнон файласуфи Сукрот: **дунёда битта эзгулик бор — билим, Битта ёвузлик бор — подонлик**, деганида минг бор ҳақ эди. Жамиятнинг узоқ йиллар уйқудаги кўзлари подонлик меваси бўлган жиноятлар ҳисобига бирозгина очила бошлади. Бироқ, миллат қадри, аёлларни асраш, уларга кам иш соатлари белгилаш ҳақидаги эзгу ўйлар ҳамон орзулигича қолиб кетмоқда.

Мен маҳкумалар “салтанати”да турли тоифадаги жиноятчиларни учратдим. Ўз ишидан пушаймонлик ҳисси юракбағрини ўртаётганларни ҳам, ёшгина қизалоқни ўлдириб, бутун бемалол журнал варақлаб ётганларни ҳам кўрдим.

Чангакли сим билан ихоталанган девор остида йўқлама бошланди. Уларнинг сафига турган Замиранинг жиққа ёш кўзлари мени анча жойгача жимгина кузатди. Унга сўнгги бор ўтирилиб қарар эканман, ҳар бир содир қилинажак жиноят энг аввало инсон қалбида қарор топиб, сўнгра жамиятнинг азобли мевасига айланишини англадим. Шунда борлиқни беҳос улуғ шоирнинг неча асрлар оша панжара ортида туриб, мусаффо осмонни мунгли кузатаётганларга қарата айнан айтилгандек сўзлари тутиб кетгандек бўлди:

“Илоҳо, инсоф шамоли эсиб, йўлдан озганларни ёмон ҳолатдан огоҳ этгай. Огоҳ бўлгач, ўз қилмишидан хижолат

тортиб, думоғидан уят дуди чиққан ва бу каби ишларидан ибo қилиб, афв сўраб ноҳўя ишларидан тавба қилиб ўринсиз феълини ўзгартиргай ва адашган йўлдан чиқиб, тўғри йўлга киргай”...

1990 йил, 19 октябрь

Кўнгли яримлар дунёси

Беш-олти ёшлар чамасиман... Раҳматлик бувам оппоқ яхтада нурдек бўлиб, тонгда қўлимдан тутадилар: турақол болам, ўзим сани бир бозорга олиб тушай, ҳандалаклар олиб берай...

Мен мўмингина қизалоқ — бувамнинг катта, сертомир қўлларидан ушлаб олиб, жон-жон деб йўлга тушаман. Бозорга олиб борадиган йўл — катта йўл шунақаям гавжум, шунақаям гавжумки, одам юришга қийналади. Бир томонда сигир-бузоқ, бир томонда эчки-улоқ, бир томонда думбасига арқон солиб, зўрға олиб кетилаётган ҳисори қўйлар. Ёллари узун-узун отлар тош кўчани тарақлатиб кетиб боради. Ҳушим оғиб уларга, тойчоқларга қараб боравераман. Бозор эса улкан қозондек биқирлайди. Ўша пайтдаги катта дарвозадан (ҳозир бузилиб кетган) зўрға кириб, зўрға чиқамиз. Харид қилинган ҳандалакларнинг ҳиди димоқни ёргудек. Нимчамнинг чўнтагида эса писта, қурут... Кўчага чиқиб, бирдан тўхтаб қоламиз. Йўлнинг ўртасида сочлари елкасига тушган, кийимлари тўзиб кетган, кўзлари бесаранжом Йўлдош девона қўлидаги таёғи билан тошчаларни у ёқ-бу ёққа суриб, жазавага тушиб, лабларининг четида оқарган кўпикни ҳам артмай сўз айтади:

Бугун бозорга ўхшайди,

Етимлар зор қақшайди.

Етимнинг ҳолини сўрасанг,

Отоси йўққа ўхшайди.

Девона сўзини охиригача етказмайди. Бирдан қаҳ-қаҳ отиб кулади, кейин бирдан мунгайиб, улкан издиҳомга қўшилиб кетади. Менинг эса бирдан кўнглим чўкади, ҳандалаклар ҳам ёдимга келмай, бувамдан: — Етим ким, айтақолинг, буважон, — деб сўрайман. Бувамга яхтагининг барларини тўлдириб олган ҳандалаклар энди оғирлик қилади, чоғи,

секин уҳ тортади, кейин: “Етимми, — дейди салмоқлаб, — худойим ўз даргоҳига уларнинг меҳрибонини жуда эрта чақриб олган мунглиғлар, кўнгли ярим гўдаклар, болам!”

Орадан шунча йиллар ўтиб кетса-да, бувамнинг сўзлари ҳар сафар бозорга бораверсам, мен билан эргашиб келавиради: “Етимлар — кўнгли ярим гўдаклар болам!”

Самарқанддаги 9-болалар уйининг дарвозасидан кириб борарканман бу ердаги фойз, ғалати сокинлик бир нафасга бўлса-да, оғир хаёлларимни четга сурди. Мен гўё етимхонада эмас, адашиб кимнингдир каттакон ҳовлисига кириб қолгандекман... Болалар уйининг директори Шоира Шокирова ўттиз беш ёшлардаги истарали аёл, бизни аввал кабинетига бошлади. Сўнгра болалар ҳузурига...

Бири-биридан ёқимтой, қошу кўзлари қоп-қора, топ-тоза ўринларда ҳуркак кийикчалардек безовта нигоҳ билан қаршилаган кўнгли яримлар дунёсига... Наргизалар, Шерзодлар, Баҳодирлар, Ойхуморлар, Беҳзодлар, Элмуродлар дунёсига... Деворларда болаларнинг ўз қўли билан чизган антиқа расмлар: тумшуклари ила гул солинган саватни қуёшга олиб учаётган, унга элтаётган турналар. Биз киришимиз билан тушлик овқатдан сўнг энди кўзлари ширингина юмилётган болажонлар, кўзларини шунчаки юмиб хаёл суриб ётган қизалоқлар ҳам бирдан уйғонди. Уларга қараб кўз ўнгимда ғалати манзара бўй чўзди: гўё тоғдан адашиб тушиб қолган бир тўп кийикчалар оналарини интизор бўлиб кутаётгандек. Уларнинг гузал кўзларидаги армон биз юрган йўлақларда ҳам сочилиб ётгандек. Аста бориб, ётган қизчанинг сочларини силадим. Худди боламнинг сочларидек ипак, худди уникидек сеҳрли. У эса жовдираб кўзларимга қарайди, жажжи қўлчалари билан бирпас қўлимни ушлаб, яна тортиб олади. Қизчанинг сочларини, юзини силаган қўлим назаримда куяётгандек. Назаримда, меҳр истаб чўзилган қўлларга жавоб тополмай дунёнинг қўллари, юраги куяётгандек...

Бу даргоҳда отанинг, онанинг боши узра эгилишини истаб саксонта мурғак қалбнинг юраги куяди. Уч ёшдан етти ёшгача бўлган, ота-онаси асосан ҳаёт бўлган тирик етимлар тарбияланадилар. Жумҳуриятимизда эса уларнинг сони уч мингдан ортиқ. Инқилобгача бирорта етимини бағридан бегона қилмаган, етимхона деган сўзни билмаган ўзбек халқи кўксига “замонавий” жароҳат...

Бу болалар уйида ҳам асосан эллик фойзи отали, эллик фойзи оналик болалар тарбияланади. Бувам айтганларидек,

худо уларнинг меҳрибонларини ўз даргоҳига жуда эрта чақириб олмаган. Аксинча, улардан ё униси, ё буниси ўз жигарбандларини қисматнинг дайди шамолларига қалбида оғриқ сезмай рўпара қилган, ундан тинчгина қутулганига шукур қилиб яшаётган ожиз кимсалардир.

Болалар уйи директори Шоира Шокирова бу даргоҳда 1986 йилнинг август ойидан бери ишлайди. Асли касби муаллимлик. Аёл эмасми, етимхона, сағирхона деган сўзни ишлатишга қийналади.

Болалар уйидаги бир ҳолат диққатимни тортди. “Шоирахон, нима учундир мусулмон болалари ҳам ўзбек тилида қийналиб гапиришаяпти. Буни қандай изоҳлайсиз?” — деб сўрасам, директор мийиғида кулиб: “Бутунги кунда бизни қийнаётган муаммолардан айнан бири шу бўлади”, деб жавоб қайтарди.

Маълум бўлишича, жумҳуриятимиздаги барча эмизикли болалар уйида тарбия асосан рус тилида олиб бориларкан. Мактабгача бўлган етимхоналарга эса улар тили аллақачон қотган ҳолда келтириларкан. “Улар дастлаб бир оғиз ҳам ўзбекча гапириша олмасди, — дейди Шоира Шокирова. — Ҳозир сал қийналса-да, бинойидек тили келишиб қолди. Ундан ташқари биз миллий урф-одатларимизни ҳам қунт ва меҳр билан ўргатиб борамиз”.

Ҳовлига чиқдик. Сув тўлдирилган улкан тоғорага бир шўнғиб чиққан болакай силкинган эди сув томчилари ҳар томонга сачраётиб, куёш нурларида товланиб кетади. У бизларга қараб оппоқ тишларини ярқиратиб жилмайди ва қум тўшалган йўлакка ётиб, офтобда тоблана бошлади. Ундан уч қадам нарида энагаси қўлида сочиқ билан уни кузатиб турарди. Биз эса болалар учун ясалган чорпоялар, улардаги жажжи атлас ёстиқчалари, беқасам кўрпачаларни томоша қила-қила ҳовли тўридаги тандирнинг олдига бориб қолдик.

— Тандирни, болалар уйидаги яна кўп нарсаларни, бешиклар, сандиқларни ўзимизнинг самарқандлик усталаримиз текинга ясаб беришган. Савоб бўлади дейишади. Шаҳримизда бизга нақшли курсилар совға қилган уста Қаҳҳордек ажойиб инсонларимиз бор.

Бу ерда тарбияланувчилар ҳафтада икки марта тандирдан узилган иссиқ нон ейдилар. Уйнинг тафтини ҳис қилишсин, деб уларга хамир қоришдан тортиб то нон ёпишгача бўлган жараёни кўрсатишади. Меҳрибон энагалар тандир-

дан қайноқ кулчаларни узиб, атрофларида чувиллашиб турган қора кўзларга узатганларида, байрам бўлиб кетади. Ҳайит кунлари ис чиқаришади: чалпақлар, бўғирсоқлар пиширилади. Аммо, кулчасини совуқ сувга ботириб еяётган ўғилнинг, бўғирсоқнинг тотли мазасидан бир нафас қувонган қизчанинг ўшанда ҳам кўзлари эшикда бўлади. Етимхона дарвозасида...

Иккинчи қаватдаги хонага аста кўтарилдик. Товуш чиқармай юришга, болаларни уйғотиб юбормасликка ҳаракат қилиб қадам босарканмиз, эшик олдида бир нафас сукутда қотдик. Ичкаридан алла овози эшитилади:

Алла айтай, кўзим-о, алла,
Мани ширин сўзим-о, алла,
Ором олиб ухлай-о, алла,
Мани кўрар кўзим-о, алла...
Алла-ё, алла...

Бўғзимизга тош тиқилди... Мен Ойхуморга (Самарқанд ёзувчилар уюшмаси масъул котиби) у Шоирахонга қаради.

Мен бўлсам ичкарига киришга юрагим дов бермасди. Иш билан келганлигимни ҳам унутгандим гўё. Наздимда эшик тирқишларидан сизиб чиқаётган етим оҳанг, дунёга сигмай тўғри юрак пойига бош уриб келарди. Болалар уйи деб аталган шу ғўшада илинжли юракчалар туну кун безовта дупурлаб, уларни инкор қилиб кетган кимсаларга гўё ёлворарди, уларни изларди, уларни чорларди... Уларнинг жажжи юракчалари илтижолари бу дунёни бир нафас бўлса-да, тинч қўймаслигини, улар миллатнинг ташландиқ бўлса-да, мевалари эканлигини уқтирарди.

Ичкарига кирдик. Кроватчаларда Рушана, Дилноза, Алишер, Муродлар ётар, ўртароқда — тўрроқда эса бир-бирини кучоқлаб Ҳасан-Ҳусанлар ётишарди.

Рушананинг ипакдек кокиллари товланарди.

У:

Нон ёпганда, нон ёпганда, менинг ойим, менинг ойим.

Ширин кулча, ширин кулча, берар доим, берар доим, — деб шеър айтди.

Елкасида қоп-қора сочлари тошиб ётар, кўзлари эса менга:

— Узун сочларимни ўрмади ҳеч ким, Кўзмунчоқ ҳам олиб бермади ҳеч ким, — деяётгандек эди.

— Болалар, қани яна ким шеър айтади?

Директор ҳар биттасини номма-ном шеър айтишга чорлайди. Ҳасан-Ҳусанлар ўтириб, маҳзун илжайишади. Кимдир ҳаёл суради. Кимдир яна отилиб ўртага тушади.

— Дада, сиз олиб берган қўзичоқ, ҳеч юрмайди...

Энтикиб шеър ўқийди кимдир.

— Қани, қандай туш кўрасизлар? Ким айтади? — Болаларга юзланади Ойхумор.

— Мен ойижонимни кўрдим, — дейди Рушана хурсанд бўлиб.

— Мен эса дадажонимни, — дейди Ҳасан хурсанд бўлиб.

— Мен эса акамни, — дейди бир чеккада ҳеч кимга қўшилмай ўтирган Баҳодир.

— Тоғасининг ўғлини айтаяпти, — дейди директор. Баҳодир аввал биров уларникида яшаган...

— Пойариқлик Шерзоднинг отаси ҳомиладор хотинини ўлдириб ўн беш йилга кесилиб кетган.

— 1989 йилнинг қиши, феврал ойи эди, — хотирлайди Шоира Шокирова. Алишер билан Эльвирани — ака-сингилни остонамизга ташлаб кетишибди. Отаси бухоролик ўзбек, онаси — Таяна экан. Эр-хотин ўзаро келишмай қолиб ажралишган ва болаларидан ҳам баб-баравар юз ўтиришган. Иккалови ҳам ўзимизда катта бўлди. Ҳозир улар етти ёшдан ошганлиги учун бошқа болалар уйига ўтказилган.

— Шоирахон, маълумки, ўзбек халқи атрофида бир этак бола қалдирғочлардек вижирлаб юрмаса кўнгли тўлмайди. Муҳтожликдан ҳам фарзандларини болалар уйига топшираётганлар ҳам топиладими? — сўрайман ундан.

— Бундай ота-оналар анчагина. Масалан, вилоятнинг Иштихон, Булунғур ва яна бир қанча туманларидан болаларини олиб келиб берган ота-оналар бор. Тўғриси айтсак, ҳар бир серфарзанд хонадонда бизнинг болалар уйидаги каби тўкинчилик йўқ ҳисоби. Бизда бола сарийғ, сут, мева-чевадан тортиб, ўсиши учун зарур бўлган барча дармондориларни олади. Бунинг учун бизга турли ташкилотлар, қўли очик одамларимиз ёрдам берадилар. Пул ўтказадилар. Байрамларда бутун харажатни ўзининг ҳисобига оладилар.

Директорнинг сўзларини тинглаб туриб, пайғамбаримиз Муҳаммад саллоллоху алайҳи вассалламнинг муборак Ҳадиси шарифларидаги қуйидаги сўзлар ёдимга тушади: “Дилинг юмшаб, ҳожагинг равон бўлишини хоҳлайсанми? Етимга раҳм қил, бошини сила, овқатингдан едир, шунда дилинг юмшайди ва ҳожагинг чиқади”.

Халқимиз бу муқаддас сўзларнинг маънисини жуда қадим-даноқ теран англаб етган. Шу боисдан бўлса керак, мурғакларга шафқат кўзи билан қараб, иссиқ бағриларида жой берган. Шунингдек, халқимиз ҳалок қилувчи етти нарсанинг бири — етимнинг молини емоқликдан қаттиқ кўрққан, инсоф, диёнат чегараларини бузмаган. Насл бузилиб кетмаслиги учун ҳаром йўлга юришдан сақланган. Никоҳнинг муқаддаслигини эъзозлаган. Ва шу боис, тангри халқимизга Абу Али ибн Сино, Беруний каби илм оламининг Кўҳинурдек олмосларини, Алишер Навоий каби сўз сеҳргарларини, буюк бобомиз Амир Темурдек шавкатли фотиҳларни берган...

Бугуннинг оғриқли муаммоларидан энг фожиалиси — етимхоналарда беникоҳ туғилган болаларнинг кўпайиб бораётганидир. Масалан, биргина Самарқанд шаҳрининг ўзида тўртта етимхона бўлиб, унда саккиз юз атрофида бола тарбияланаётган бўлса, бу рақам жумҳуриятимизда ўттиздан зиёдни ташкил қилади. Энг даҳшатлиси, деярли ҳар бир гўдакнинг ортида саҳнанинг ичкарасида тургандек ота-оналар пинҳон туради. Шулардан қанчасининг беникоҳ дунёга келганлиги ёлғиз яратганга аён.

— Худойим-ей, биласизми, улар ота-оналарини қанчалик яхши кўришади, — Шоирахон яна хотираларга берилади. Бир куни (исмини айтмайман) тарбияланувчиларимизнинг бирининг отаси келди. Кечқурун... Фирт кайф. Оёғида зўрға туради. Арзимас бир совға олиб келган экан. Билмайман, пайпоқми, рўмолчами... “Тўхтанг, болангизни чақириб берайлик, бирровгина кўриб кетинг, хурсанд бўлади”, — деб шунча ялинсак ҳам кўнмади. Боланинг ўтай онасидан кўрқди. Аввалги хотини кўнгилхуши билан қочиб кетган экан. Эркак иккита боласини болалар уйига топшириб, ўтай онанинг хархашасидан осонгина қутилиб қўя қолибди. Ота кетгандан кейин совғани болага бердик. У неча кунгача ўртоқларига совғани кўрсатиб, кўз-кўз қилиб юрди. Бир куни қарасак, ёстиғининг тагига қўйиб ухлаб қолибди...

— Кейин биз болалар уйи директори билан суҳбат мавзуини етимхона деган жароҳатнинг илдизига куч бериб турадиган бошқа жиҳатга — ўта кўнгилчан қонунларимизга бурдик. Бизнинг қонунларимиз — ўзи аллақачон эскирган бўлсада, янгиланмаётган қонунларимиз тўғрисида...

— Масалан, дейлик, — мен билан баҳсга киришади директор. — Бола ота-онадан никоҳсиз туғилди. Туғуруқхонада кўзи ёриган, ўзини алданган деб азоб чекаётган кимдир

куяди, пишади. Тақдирини лаънатлайди. Сунгра боласини ўша ерга ташлаб, ўзи силлиққина томошабинга айланади. Гуноҳсиз боланинг тақдирини биздан бошқа паноҳбони бор-ку, деган хотиржамлик билан ўша ерда қолдиришади ва ўзлари яна қайтадан тубанлик чоҳига чуқурроқ шўнғийдилар. Агар шу ерда бизга қонун қаттиққўллик билан ёрдамга келганида, катта миқдордаги жарималар белгиланганида ёки фарзанднинг уволига қоладиган бундай кимсалар халқ орасида бир-икки сазойи қилинганда эҳтимол, қисқа муддатнинг ўзида тирик етим гўдаклар сони кескин камайган бўлармиди?

— Халқимизда бундай болаларни фарзандликка оламан деган оилалар қанча. Лекин уларнинг олдида сунъий тўсиқлар шу қадар кўпки, натижада улар битта бола учун йиллаб сарсон бўлишларига тўғри келади. Нима учун болаталабларга етимхоналарнинг эшиги доимо очиқ эмас. Бунинг сири нимада? Ё бунинг замирида ҳам қандайдир сирли манфаатлар ётибдими? — сўрайман Шоирадан.

— Бизнинг ўзимиз шу пайтгача атиги саккизтача болани фарзандликка бердик. Қонунларнинг яна бир эскирган томони, масалан, тирик етимларнинг ота-онаси барибир кемтик умид билан яшайди. Асли олти ой мобайнида йўқламаган ота-она ҳуқуқидан маҳрум қилиниши керак. Лекин бизда эса... Баъзи кимсаларга эса кексайган чоғида фарзанд бирдан керак бўлиб, ёдига тушиб қолади. Энди бу масаланинг бир томони... Яна иккинчи томони шундан иборатки, масалан, болаларнинг таржимаи ҳоли ёзилган варақасида уларнинг ота-оналари ҳақида маълумотлар берилади. Ёки болада касаллик бўлса ҳеч ким ўзига фарзандликка олмайди. Бола яна умрбод тақдир қарғишига маҳкумлигича қолади. Шунинг учун кескин қонунларни ишлаб чиқиш вақти келди. Дейлик, кейинги йиллар мобайнида етим болаларнинг мингдан зиёди хонадонларда ўрнини топибди. Етимхоналар ҳам беш-ўнта ҳисобига камайибди. Аммо бу деган сўз етимхоналар бутунлай йўқ бўлиб кетади, деган сўз эмаску... Ҳаётни фақат ишратдан иборат деб қаровчиларга уларнинг каккуга ўхшаб, бола очиб уни бошқа уяда қолдириб, ўзи янгисига равона бўлишига чек қўйиш вақти келди. Ҳозир тирик етимлар орасида мусулмон болалар ҳам бор... Табиийки, бундай болалар сони тобора кўпайиб бормоқда.

— Ҳа, бу масалада дин ҳам ёрдамга келадиган вақт бўлди, — дедим директорнинг фикрини қувватлаб. Бу ўринда муслимларимизнинг ҳам ёрдамига жиддий таянмоғимиз

муқаррар бўлиб қолди. Чунки Ҳадиси шарифларда ёзилганидек: “Хотин-қизларнинг номусини ҳимоя қилиш, уларни қизғаниш имондандир. Қизғанмаслик эса мунофиқликдандир”.

Асли, барча иллатлар худди шу қизғанмаслик илдиизига бориб тақалмайдими? Биз яхлит бир миллат сифатида бор дунёмизни: тилимизни, динимизни, аёлимизни, илмимизни, гўдагимизни, истеъдодимизни теран бир муҳаббат ҳисси ила қизғаниб, авайлаганимизда бошимизга шунча кулфатлар тушмаган бўлармиди?

Буюк фотиҳ Амир Темурнинг “ЗАИФАЛАРНИ ҚЎРИН-ГИЗ” деган қудратли сўзларини аввалроқ ўқиб, уққанамизда мусулмон болалари сағирхоналар остоналарида сарғаймаган бўлармиди?

Бугунги кунда имконияти бўла туриб, боласини ҳафтада бир бор уйга олиб келадиганлар озми? Мурғак учун ота-она дийдори ҳамма нарсадан муҳим эканлигини тан олишни истамаётганлар-чи?

Анҳорлардан тутиб олинаятган ўлик чақалоқларнинг уволи кимни тутати, ахир?

Ахир, биз юз ўтирган болалар ҳамон меҳрдан умидвор тумшукларида қуёшга гул тўла сават элтаётган турналарни чизишмоқда-ку?

Ахир, шу етимхонадаги Шерзод риёзиётдан фавқуллоддаги истеъдоди билан профессор деган лақабга эга бўлди-ку...

Ахир, бу шафқатсиз дунё учун Шаҳнозанинг чизган расмлари кўз ёш билан сабоқ оладиган ҳайрат мактаби-ку?

— Катта ошхона, саунали ҳаммом қураман, — деб режалаштиради директор Шоира Шокирова. — Қурилиш материаллари йўқлиги учун иш тўхтаб қолган. Жумҳурият молия вазирлигидан маблағ сўрамоқчиман. Кўнгли ярим гўдаклар қийналмасин дейман...

Шоира бу режаларни кўнгли ўксиб, қийналиб айтади. Аслида у ҳам бир она сифатида она тупроғимизда сағирхоналар бўлмаслигини жуда истади. Болалар уйи деган номни ҳам бошқача аташни хоҳлайди. Аммо... қаерлардадир ҳамон чақалоқлар остонага ташлаб кетилмоқда.

Етимхоналардан фарзандликка олинган баъзи бир болалар яна унинг бағрига қайтарилмоқда. “Тарбиялаш қўлимиздан келмас экан, яхшиси қайтиб олақолинглар”, деб келаятганлар ҳам йўқ эмас. Мурғакнинг уч ёшгача бир жойда, сўнгра етти ёшгача иккинчи жойда, ўн саккиз ёшгача учинчи жойда тарбияланиши, хоҳласа хонадонга олиб кетилиб,

хоҳламаса қайтариб берилиши сизга қизиқ туюлмаётими? Мунглиғ гўдакларнинг бундай қисмати қўлдан-қўлга оширилаётган чиройли коптокни эслатди менга...

“Болам, туғилганинг тупроқ қўлласин”, деб изтироб чекади шоира Бибисора Туробова.

— Бешта болам бор, яна бешта бола бўлса тарбиялайман, — дейди Иштихон ноҳиясидаги 39-мактаб ўқитувчиси Анора Чинорова. — Бола тасодифий, тасодифий меҳрдан узоқ хонадонларга тушиб қолмаслиги керак...

...Болалар, тунда оймомога қараб кўзлари жиқ ёшга тўладиган болажонларимиз эса ҳамон хонадоннинг сеҳрли оғушидан узоқ, тансиқ меҳрдан узоқ, лоқайд ва бепарво бўлиб вояга етмоқдалар.

Тунда уларнинг бошини ота-оналари эмас, хушфёъл, оқкўнгил энагалари силайди. Сеҳрли аллаларни ота-оналари эмас, энагалари айтади. Устларидан ерга сирғалиб тушган кўрпаларини энагалари қайтадан ёпиб қўяди.

9-болалар уйида ўттиз йилдан буён ишлаб келаётган тарбиячилар Бахриддинова Мамлакат, Мухсимова Мая, Мамутова Эльвира, Турсунова Марҳабо каби ажойиб инсонлар, оқкўнгил фаришталар, мунглиғ кўнгилларнинг кемтигини иложи борича тўлдиришга ҳаракат қилаётган энагалар Воҳидова Муяссар, Сулайманова Шафиқа, Ҳамроева Сония ва бошқалар... Улар ҳақида болажонлар оғзиларидан бол томиб гапирадилар. Чунки бу ернинг заҳматиға, бедор тунларига бардош бериб келаётганлар сони аста-секин камайиб бормоқда. Чунки ҳозирги ёшларда бардош, чидам айниқса ўлчамли, чоғи...

Мени ушбу етимхонада ҳали жумҳуриятимизда маънавий таназзулнинг илдизлари бақувватлиги ўйлатди. Кўрпа остидан мўлтираб ётган хуркак кийикчаларнинг барини бағримга босиб, ўша ердан олиб чиқиб кетгим келди. Худди менинг болалигимдаги каби уларни ҳам боболари уйғотса: турақол, болам, сани бир бозорга олиб тушай, ҳандалак олиб берай, деса.

Отларнинг ҳилпираган ёлларига хаёллари илашиб кетса... Сўнгра беозор майсалар устида думалаб қуёшга гул элтаётган турналар ҳақидаги илк шеърини ёзсалар...

Эҳтимол, жуда тез йиллар оша менинг бу маҳзун хаёлларим рўёбга чиқар... Ҳозирча эса, тумшугида гул тишлаган турналар маҳзун учадилар. Гуллари қон рангида... Етимхона гўдакларининг нигоҳларига ёзилган шеър эса янада маҳзунроқ...

Кундуз ёстигимда куёш ухлайди,
Тунлар ёстигимда кўз ёш ухлайди... —

деб ёзди улар қалбимга ўз шеърларини...

Мен у ердан юртни янада қаттиқроқ қизганиш ҳисси ила қайтдим...

1992 йил, 31 июль

ЁЛҒИЗ АЁЛ: У КИМ?

...Мен бу мақолани ёзишни бошламасимдан аввал ёлғизликнинг сувратини хаёлларда чизишим керак эди. Бу сувратни тикламоқ шу қадар мушкул бўлдики, мен хаёл билан бир неча бор болалигим кўчаларига кириб чиқдим. Чунки ёлғизлик тушунчасининг қирралари бир сўз билан қамраб олиш маҳол бўлган оғриқли, мавҳум ва айна бир пайтда жароҳатли дунё эди...

...Бола эдим. Катта, назаримда бир чеккаси куёшли уфқ-қача туташиб кетаётгандай туюладиган боғимиз бўларди. Тилладай ўриклар ерга беозор тушиб, пақ-пақ ёриларди. Қирмизак олмалар ариқчадаги сувларга узилиб тушиб, қўшни боғларга бемалол оқиб кетаверарди. Ана шу олмалар қалқиб борадиган ариқчанинг бўйида, биздан сал нарида, ғарибгина кулбада мунис ва муштипар бир аёл яшарди. Бир туп жийдаси бор эди. Унинг тагида оппоқ ит — Оқтой эрта-ю кеч пашшасини қўриб ётар, аёл келтирган хўрагини еб, миннатдорлик билан унинг оёқларига суркалиб қўярди. Аёл эса катта-катта маъюс кўзларини унга тикканча узоқ ўлтирар, ким билсин, баъзан биз инсонлар тушуниши қийин бўлган дардларни ўша тилсиз жонивор билан бўлишарди, чоғи. Кейин у оҳиста бизникига келар, менга қараб: “Қизим, Абдурахим буванг ҳали ҳам келмади-я, ишқилиб, тинчлик бўлсин”, — деб ух тортарди. Абдурахим бува эса — худди Алпомишдек келбатли, кўркам, бироқ фарзандсизлик ва дунёнинг турфа азобларидан ақлу шууридан айрилган кимса, куёш уфққа оға бошлаганда кириб келар, супамизда бир нафас ўлтирар: “Ана, қара, қара, боғлар айланиб кетаяпти”, — деб кулар, йиғлар ва яна уни кутиб мунғайиб ўлтирган ғариб қўшнинг қанотларида ўша кулбасига йўл оларди. Кўп ўтмай у кўчада оламдан ўтди. Бир умр бир-бирига қаттиқ суянган бу икки тақдирнинг тинчлигини вақтинчалик

айрилиқлар ҳам бузмади. Аёл, менинг ғариб кўшним, шони ғарибонда ўша танҳо кулбада умрининг сўнгги кунларигача руҳнинг садоқат ва савоб шамларини ёқиб, ёлғиз ўтираверди. Ва менинг тасаввуримда муқаддас ёлғизлигича бир умр муҳрланиб қолди. Ҳануз ўша аёлнинг шикаста товушини эс-ласам, катта-катта мунгли кўзларини хотирласам, ёстиқдо-шининг қанотига кириб, оҳиста уфққа йўл олаётганини эс-ласам, юрак-бағрим эзилиб кетаверади. Бўғзимга тиқилган азобларни куч билан мижжаларимга қалқитмайман. Улар эса юрагимнинг туб-тубларида ётаверади, ётаверади...

Кейин мен ақлимни таниб, уруш туфайли дунёнинг бар-ча гўзалликларидан мосуво бўлган — гул умри бутун умр кўчага термулган аёл ёлғизлигининг гувоҳи бўлдим. Бу ёл-ғизлик назаримда мен хаёлда чизмоқчи бўлган сувратнинг бўёқлар етмайдиган мунгли, шаффоф манзараси эдики, унга сўз ҳам, бўёқ ҳам ортиқча эди. Чунки шаффоф дунё фақат нурлар, тоза нурлар кўним топадиган ҳаётнинг ўзи аллақа-чон титроқ қўллари ила кўз ёшларини арта-арта чизиб ул-гурган, мукаммал манзараси эди...

Сўнгра мен оиласи бағрида, болалари, турмуш ўртоғи ёнида туриб, “ёлғизман, руҳим ёлғиз”, деган аёлларни кўр-дим. Ёлғизликнинг бу кўринишини қандай шарҳлашга ҳануз иккиланаман, аммо юрагим фарзанди бор аёл ҳеч қачон ёл-ғиз бўлмайди, деб менга уқтираверади...

Аммо, ёлғизлик дарахтининг яна бир навқирон шохла-ри — жамиятнинг илдизидан куч олиб, тобора бақувват тор-тиб бораётган қисми — ёлғиз аёл кўлида ювилмаган мевала-ри билан ҳаёт боғига кириб келди.

Бу дарахтни жамият узоқ йиллар парваришлади, озиқ берди, натижада у энди ўз ҳақ-ҳуқуқини таниб, уни талаб қиладиган даражага етишди. Ва ҳатто ҳуқуқ таниш борасида у том маънодаги ёлғиз тенгдошларидан анча илгарилаб ҳам кетди. Чунки “**Жаҳон гулшани вафо гули зийнатидан бўшаб қолган, башарият гули вафонинг муаттар ҳидларидан айрил-ган. Дунёнинг қоронғу тупроқхонасини вафо шаъми ёритма-япти. Вафонинг наргис гули давр чаманига кўз солмайди ва кишиларнинг кўнгил кўчасида кўролмаслик ва ҳасаддан ўзга нарсa топилмайди**”.

Улуғ бобокалонимиз Алишер Навоийнинг 550 йил оша минг таассуф билан қоғозга муҳрлаган изтироблари бугунги кунимизда ҳам аросатда қолган қисматлар — ёлғиз аёллар қисматининг аччиқ баҳосидай жаранглайверади. “Вафонинг

муаттар ҳидларидан айрилган башарият гули” — бу тегра-
миздаги ёлғиз аёл...

Мана у рӯпарамда ўтирибди. Гоҳ кўз ёш тўкади, гоҳ ҳеч нарсадан беҳабар, қўлида тинч турмай, сочларидан тортиб ҳаловат топаётган гўдагининг қилиқларини хурсанд бўлиб кузатади. “Худо буни бир қайтиб берди, — дейди у ҳалиям тез-тез йўталиб, лабларининг кунжи кўкариб кетадиган гўдагининг бошини силар экан. — Реанимацияда йигирма кун ётди. Дўхтирлар ҳам умидини узган эди”. У сўзлайверади... Мен эса негадир сомон парчасига ёпишган кимсани эслай-
вераман. Бу аёлни ҳаётга боғлаб турган ёлғиз илинж гўдак эканлигини бутун вужудим билан ҳис қилиб тураман. Аммо уни ҳаётга боғлаган яна бир илинж — шу гўдакнинг отаси эшикдан бирдан йўқлаб кириб келармикан, деган илинж туну кун кўзларини эшикка термултиради. “Ҳатто боласини ҳам эсламайди-я”, деган ҳаёл уни тинмай таъқиб қилади. Ва бу таъқиб уни умрининг охиригача тарк этмайди. Чунки у бу даҳшатли, изтиробли, кўз ёшли йўлни ўз ихтиёри билан танлаган. Ҳаёт деган карвон эса вазмин, қадимий йўлида давом этаверади...

Мен билан бу тақдир — ўзининг аччиқ қисматини бошқалар ҳам билиб қўйишини истаган бу қисмат ҳаётга энди қадам қўяётган гулдек сингилларимиз учун аччиқ сабоқ бўлиши муқаррар. Ўзининг бепоён қирларини, жийда ҳиди анқиган ҳаволарини, онасининг содда ишончини, отасининг ҳамиша баланд бошини, укаларининг меҳрли нигоҳларини кўксига жойлаб, бир ажиб ҳайратга ошно бўлиб шаҳарга интилган эди. Шаҳар уни ўзига хос катта тажриба ва шубҳали нигоҳлари билан одатдагидек вазмин қаршилади. Қизалоқ шаҳарга келганида менинг хаёлларимда чизилган ёлғизликнинг пок сувратидек тоза эди. Кейин у ўзи истар-истамаган ҳолда ҳаёт ўйинларига бажонидил қўшилиб кетди. Бепоён қирлар ҳам, жийда гули анқиган ҳаво ҳам, отанинг қаҳрли ва меҳрли қарашлари ҳам бирдан унутилди. Киндик қони томган остона хаёлидан кўтарилган ондан бошлаб у жамиятимиз ёлғиз аёллар деб ардоқлаб келаётган сафга ҳеч иккиланмай қўшилиб олди.

У ишонган йигит боласи билан қўшиб, кўчага ҳайдади. Йигит уни ҳақоратларга кўмди. Ота-онаси иснод келтиргани учун батамом юз ўгирди. Муттасил ичадиган, бир хонада кучуклари билан ухлайдиган кампирнинг ижара уйида у қаҳратон қиш кунда боланинг ўпкасини совуққа олдирди...

Сомонга ёпишган кимсани эслатади у менга...

Аслида-чи? Унинг аҳволи мен тасаввур қиладиган даражада аянчлими? Йўқ, энди уни ёлғиз илинж билан бир қаторда жамият томонидан ёлғиз аёлларга яратиб берилган имкониятлар ҳам яшашга ўргатди. **Қўполроқ қилиб айтадиган бўлсак, инсон ўз нуқсини худди шу тахлит жамият томонидан расмийлаштириб олди.**

Уларга яратиб берилган шароитлар — гўдаги учун тўланадиган нафақа, уст ва ҳоказолар ёлғиз аёллар сафининг кундан-кун ортиб боришига имкон туғдирмоқда. Жамиятимизда шундоқ ҳам ўз боласини тирик етим қилиб ташлаб кетаётганлар, ўғрилар, нашавандлар, қотиллар тикилиб ётибдики, бу кўринмас занжирларнинг бир учи ёлғиз аёл қисмати билан бевосита боғланиб кетади. Соғлом оилаларнинг барбод бўлиши, ёлғиз аёлнинг борган сари гуноҳга ботиб боравериши ижтимоий муҳит ҳавосининг ифлосланишига олиб келмоқда. Зеро, жамият ўпкасининг соғлом бўлиши учун бу ҳавонинг тозалиги нақадар зарурдир.

“Ҳурматли редакция, — деб ёзади кўп болали она Каромат опа. Каталакдек уйда жўжабирдек жонмиз. Яшаб турган жойимиз ҳар бир квадрат метрига белгиланганидан икки-уч барабар оз. Кўп жон қийналиб яшаб келмоқдамиз. Уй сўрайвериб, бормаган идорам қолмади. Лекин, ҳамма идораларнинг эшиги биздек бечоралар учун ҳамишга тақа-тақ берк. Ёлғиз умидимиз сизлардан: уй олишга ёрдам беринглар”. Жумҳуриятимиз матбуоти бундай мазмундаги хатларни ҳар куни кўплаб олиб туради. Кўксига бир оз шамол тегиб, ёрдам олганлари олиб қолади. Аксарияти эса, аввалгидек “эски ҳаммом, эски тос” қабилида индамай кун кечираверади. Чунки уларнинг асосий қисми турли маҳкамаларнинг эшигига бориб ўрганмаган.

Ёлғиз аёл-чи? У бундай ҳолда бутунлай бошқача йўл тутади. У ўзига ишонган ҳолда жамиятнинг олдига масалани кўндаланг қўяди. “Ёлғиз аёлман, — дейди у дадиллик билан. Мени биринчи навбатда уй-жой, нафақа билан таъминлашинглар шарт”.

Ёлғиз аёлнинг хоҳишлари билан ҳисоблашмай кўрингчи? У кўпчилик ҳолда ўз мақсадига етиш учун бақаришдан, ҳақорат қилишдан тоймайди. Ёлғизлик эса жамият учун аёлни ҳимоячи қуролга айлантиради. Худди шу тахлит жамият ўзи етиштирган меванинг роҳатини такрор-такрор кўраверади...

“Аммо, худо кўрсатмасин, номувофик хотин учраса, ўз уйингда ҳалокатли иллат пайдо бўлади. У беандиша, шаллақи бўлса, кўнгил ундан озор ва ёмонлик ахтарувчи бўлса, ундан руҳ азоб чекади. Тили аччиқ бўлса, барчанинг дилини яралайди; покиза бўлмаса, ундан эрига юзи қоралик келтиради. Агар майхўр бўлса, у уй ободлиги йўқолади, ахлоқсиз бўлса, оила расво бўлади”.

Агар биз ўзимиз яшаб турган жамиятни улкан уйга қиёс қиладиган бўлсак, унда ҳалокатли иллат аллақачон пайдо бўлишга улгурди. Мен ҳозиргача ёлғиз аёлларнинг бошпанасизини кўрганим йўқ, аммо не-не покдомон аёлларимизнинг, эри қатор болалари билан ташлаб, бошқасига уйланиб кетган тенгдошларимизнинг ҳам иқтисодий, ҳам маънавий жиҳатдан эзилиб аччиқ-аччиқ кўз ёш тукаётганларининг тез-тез гувоҳи бўламан. Жамиятда ёлғиз аёл пайдо бўлишига бешафқатларча ҳисса қўшаётган эркаклар эса одатдагидек сувдан қуруқ чиқиб кетаверадилар. Чунки, улар миллат келажаги, маданияти бўлган аёлларни авайлаш, уларга инсоний нуқтаи назардан ёндошиш кераклигини аллақачон ёдларидан чиқариб юборганлар... Зеро, инсоф номли булоқнинг кўзларини тош босиб ётаверар экан, ёлғиз аёллар сони келгусида улкан рақамларни ташкил этмаслигига ким қафолат беради?

Мен ёлғиз аёллар қисматига тақдирнинг ўйинлари деб қарашга, шу фикрга ўзимни ишонтиришга уриниб кўраман. Аммо, юрагимнинг тубида ғимирлаётган ҳис кескин “йўқ!” — дейди. Аёлнинг қисмати ўйинчоқ бўлмаслиги, у жамият ўртасида ёлғиз аёл деган тавқи лаънатга ўхшаган номни кўтариб юрмаслиги керак, деб эътироз билдиради, унинг ёлғизланиб қолиши учун шароит яратиб берганимиз сабабли ўзимизни кечирмаслигимиз керак, дейди.

Ажойиб турк шоири Нозим Ҳикмат ўғлига ёзган хатида: “Онанинг ой ёғдуси, қуёшнинг нури, мевалар ичида хуштаъм олхўри”, деб ёзган эди. Мен буюк шоир нисбатига ажиб ёруғлик, муқаддас ёлғизликни кўраман. У ўз рафиқасини гўзалликнинг ёлғиз кўзи билан кўра билган, муҳаббатнинг ёлғиз оғушида ардоқлаган, унинг ёлғизлигини ой нури қадар эъзозлаган.

Ўзбек аёлининг ёлғизлигини имтиёз қилиб нажот сўраши — бу барчамизнинг фожиамиздир.

Аёлларимизнинг қайси бир йиғилишида ҳурматли опаларимиздан бири талаба қизнинг ўз фарзандини, яъни фарзандларини сотиш билан шуғулланаётганлигини, ҳар сафар

янги-янги мижоздан бола орттириб, шу орқали яхши еб, яхши ичаётганлигини айтиб қолдилар. Токи, аёл ўз аёллигини, муқаддаслигини савдо-сотик даражасида тубанлаштириб ерга ураётган экан, унинг урчишига йўл қўймай, қонунлар орқали кескин ҳисоблашиш йўлларини қидириш вақти келди. Жамиятда ўзини яшашга ҳақли деб ҳисоблайдиган ҳар бир кимса, аввало унинг ривожини учун нималар қила олаётгани ҳақида ўзига бир ҳисоб берса ёмон бўлмайди. Қаерга бормайлик, ёлғиз аёл муаммолари ёки бошқа муаммолар ҳам шунчаки, йўл-йўлакай ҳал қилиб кетилади. Ваҳоланки, жиддийроқ, заҳарни заҳар кесади, қабилидаги қонунларимизнинг ўзи йўқ ҳисоби. Қанча минглаб ёлғиз аёллар жамият рўйхатида туради. Аммо уларнинг нима иш билан шуғулланаётгани, жамиятга кўпроқ фойда келтиряптими ёки зарар уни чуқурроқ таҳлил қилиб чиқадиган марднинг ўзи топилмайди. Ўша аёллар турадиган уйларнинг остоналаридан машиналар ўғирланяпти. Нашаванд ёшлар, ичкиликлар, турли ўғирликлар — кўзга кўринмас ҳалқалар — кимнингдир соғлом ҳаётини барбод қилаяпти, кимнингдир умрига завоّل бўлаяпти. Гўдаклар тарбиясига ноҳуш таъсир кўрсатаяпти.

Кулдим.

Кувончимга бўлмадинг шерик.

Йиғладим.

Дардимга бўлмадинг малҳам.

Сезмадинг.

Энг ёруғ ишончдан безиб,

Кетиб бораётир бу кўҳна олам.

Кетиб бораётир лоқайд дунёдан,

Ғижим рўмолчаси кўз ёшидан ҳўл.

Аёл мунглиғ аёл, эй бебахт аёл

Қайга элтар сени ёлғизоёқ йўл?

...Яна сурхондарёлик О.нинг сўзлари ёдимга тушади: “менинг тақдиримни ёзинг, опа! Қандай азоблар тортганимни яширмай ёзинг! Ҳомиладор бўлиб қолганимда, бу итваччангни қайси йўл билан бўлса-да йўқ қил, бўлмаса ўзингни поезд йўлига бориб ташла. Мен барибир сенга уйланмайман, деганларини ҳам ёзинг. Мен кун бўйи ишлаб, беш йил давомида ўзим емай-ичмай, уни ўқитганларимни ҳам ёзинг! Унга ишонганим учун буларнинг бари менга яратган томо-

нидан жазо эканлигини ҳам ёзинг! Қизим тирик юрса, мен уни бошқача тарбиялайман. Мен унинг жудаям бахтли бўлишини хоҳлайман. Журналхон сингилларимизга эса айтар сўзим: улар бу маккор дунёнинг турфа найрангларига учмасинлар. Чунки ёлғиз аёл — бу жамиятнинг ўғай кўз билан қарайдиган фарзандидир”.

О. энди ота-онасининг олдига ҳам қайтиб боролмайди. У ўзининг гуноҳларини ювмоққа тайёрдай кўринди кўзимга. Бироқ, йиллар ўтиб, у ҳақидаги сўзлар, аччиқ қисмати ҳақидаги доимий таъкиб қилиб юрувчи мишмишлар дунёга ёлғиз ҳайрат кўзлари билан боқиб келаётган мурғакнинг қалбини бир кун жароҳатлаб қўймасмикан. Чунки, халқимиз ҳамиша “тоза палакларни” суриштириб, ҳукм чиқарувчи халқ.

Аммо мени чўчитган нарсаси, О.нинг қарашларидаги ўша даҳшатли ҳукм: жамият биз учун ҳамма имкониятни яратиб бериши керак деган, ҳукм. Энг ёмони, у боласини ҳам худди ўша руҳда тарбиялайди. Одамлар эса яна ахлатхоналардан гўдакларни топиб олаверадилар, етимхоналар уларнинг бошини силайверади. Биз кутган яхши ўзгаришлар, тозалик шабадалари худо билади, қачон эсади?

Мен ёлғизликнинг ҳақиқий манзарасини чизишга уринар эканман, халқимизнинг қадимий жуда ибратли тадбирлари ҳаёлимдан бирма-бир ўтди. Тарихимизга “қора ўтмиш” бўлиб кирган ўша даврларда ёлғиз аёл бормиди?

Ота-онаси бир умр сир сақланиб келинадиган бундай қонунлар бугунги кунга келиб ўзини оқладими? Ахир, гуноҳ қилган кимса, аёл ё эркаклигидан қатъи назар жамият олдига жавоб беришга қачон ўрганади?

Ахир, гуноҳи учун имтиёзлар ва шароитлар яратиб бераверсак, жамиятдаги иллатлар ҳеч қачон барҳам топмайди-ку?

Мен пахтазордаги аёлларимиз, касаллик туфайли емирилиб кетаётган она-болаларимиз, ёлғизлик кунжида — ғариблар уйида бу дунёнинг бевафолигидан ҳафсаласи пир бўлиб кўз юмаётган қарияларимиз ва бошқалар учун фавқуллодда имтиёзлар борлигини эслай олмайман. Бироқ бор имтиёзларнинг ҳам маълум бир тоифа учун шарм ва ҳаё пардасини сидириб ташлаш воситаси бўлишини ҳам истамайман.

Жамият ёмон нарсалардан ҳазар қилишни ҳам унутиб қўйди.

— Бир йўла уч фарзандлик бўлдим, — деб ёзади журналхон К. Ёлғиз онаман...

...Ноҳия партия қўмитаси зудлик билан ёлғиз онага уй ажратди.

— Ёлғиз онаман. Бешта болам бор. Ёрдам берсангизлар...

Энг таажжубланарли жойи шунда бўлдики, мактуб муаллифининг бешта боласи ҳам бешта отадан, у бешаловидан ҳам нафақа оларкан.

Шундай пайтларда, беихтиёр яна бир этак болалари билан қолиб, эридан нафақа ҳам ундира олмаётган муштипар опа-сингилларимизни эслайди, киши.

Жамиятимиздаги ёлғиз аёл ким? Эҳтимол, бу кичик мақоламда мен унинг ҳаққоний сувратини чизиб беролмагандирман? Эҳтимол, сиз ҳам уни танирсиз? Нега инсон вақтлар келиб боши билан ҳаётнинг тош деворларига урилганида раҳмимиз келиб кўз ёш тўкамизу, унинг олдини олиш ҳақида қайғурмайсиз? Жамият тўғри деб билган қонунларнинг ҳаммаси ҳам чуқур ўйланганми? Уларга қарши юрганингизда озгина бўлса-да, бир лаҳза бўлса-да норозилик кайфиятини сезганмисиз?

Асоси эзгуликни ўйлаб қилинган иш бўлса-да инсоф, диёнат, покизалик, ҳалолликка қурилмаган ҳар қандай бино қуламоққа маҳкумдир. Шунингдек, қонунлар ҳам. Сиз-чи, азиз дўстлар, бу ҳақда Сизнинг фикрингиз қандай?

1991 йил, январь

ИЛДИЗЛАРИНГ ҚАЙДА, ИЗТИРОБ?

...Ўша куни у беморхонада тунги навбатчиликда эди. Осмонда йирик-йирик, ерга жуда яқиндек туюлган юлдузлар ғалати чарақлаб ётар, кузакнинг баданни бир оз жунжикирувчи шамоли гоҳ-гоҳида хиёл очиқ дераза пардаларини ўйнаб, хонага мезон бўйларини таратиб кетарди. Телефон қўққисдан жиринглади. Қабулхонага оғир бемор келтирилганди. У навбатчи шифокор билан етиб борганида, қабулхона шовқин-суронга тўлиб кетган, қизининг ҳаётини сўраб фарёд чекаётган онаизорнинг қўли бир тутам оппоқ сочга тўла эди...

Фалокат деб аталмиш овчининг навбатдаги ўлжаси ҳам ўн етти ёшдаги қиз бўлиб чиқди. У онасининг: “Кинодан нима учун кеч қайтдинг”, деб койигани учун ўзини юқори қаватдан пастга ташлаб юборган, натижада бутун танаси

кучли зарб еган, бел ва иккала оёғининг суяклари синиб кетган, боши қаттиқ чайқалган эди.

“Ҳали ўн гулидан бир гули ҳам очилмаган бу қизнинг шу аҳволга тушишига фақатгина онасининг қойиши сабаб эмас, деган фикр ўтди ҳаёлимдан. Келгуси навбатчилигимгача ҳаёлимдан ўша қиз кетмади. Ишга бордим, шоша-пиша унинг беморлик варақасини очдим. Кўнглимдан кечганлари ҳақиқат бўлиб чиқди: унинг икки ойлик гумонаси бор экан. Қиз ётган хонага кириб ундан ҳол сўрадим: кўз ёшлардан ёстиқ ҳўл бўлиб кетган бемор билан иккимиз бир қарашдаёқ бири-биримизни тушундик. Аммо, кейинги пушаймон, ўзингга душман, деганлари... Ташқарида эса онаизор: “Қизимни қойигунча, тилим кесилса бўлмасмиди?” — деб ҳеч нарсадан беҳабар, ҳамон ўзини қойишда давом этарди...

Мен қизнинг ўзи айбдор эканлигини юзига айтолмадим. Чунки ўша дамларда у ёлғиз тасаллига муҳтож эди. Бироқ худди шу қизга ўхшаб, хато қилиб, сўнгра пушаймонлик ўтида жизғанақ бўлиб юрган опаларимиз, сингилларимиз, тенгдошларимизга ўз йўлларини тўғри танлашда кўмақ берайлик, деган мақсадда бу мактубни сизга йўлладим”, — деб ёзади бухоролик ҳамшира синглимиз Ирода.

Чиндан ҳам ҳаётда адашганлар, қоқилганлар учун ўлим сўнги йўлми? Нега биз кўпинча хатога сабаб бўлувчи илдишларни кўрмай ўтиб кетамиз? Атрофимизда рўй бераётган воқеалар ривожини аввал лоқайдлик билан кузата борамиз. У сўнги нуқтага етгандан кейингина қатъий ҳукмдек жаранглайдиган ўз фикримизни айтамыз...

Халқимизнинг ажиб латофатга, ҳаёга бой қизлари, аёллари кейинги пайтларда нега гуноҳдан қўрқмай қўйди? Қулоқларимда ўзбекнинг кўзга суртиб ўқийдиган шоири Чўлпоннинг сирли мисралари куйдек оқади:

Бир тутам сочларинг менинг қўлимда...

Эркалаб ўпайми ё севиб тарай?

Сочилган сочингдек сочилса сиринг,

Анор юзларингни кимга тутасан.

Ўзинг-ку уларда вафо йўқ дединг,

Тагин сен уларни нега кутасан?

Шоир ҳақ... Қиз боланинг энг катта бойлиги — хазинаси унинг ҳаёсида, ор-номуси, иффатини гард тегиздирмай асрай олишида... Аммо... оиладаги ўзаро келишмовчиликлар,

хаёлдаги ҳаётга кўр-кўрона интилиш, меҳр-оқибат деган муқаддас туйғуларнинг инқирозга учраётгани... Хуллас, ҳалолу ҳаромнинг жамият қозонида аралаш биқиллаб қайнаши биз бир пайтлар сиғинган, топинган туйғуларимизни йўқотишимизга олиб келди...

Бўлмаса, онаизорнинг бир оғиз койиши баҳонасида қиз ўзини юқори қаватдан пастга ташлармиди?

Аслида, ортиқча ишончнинг — она ишончининг поймол этилиши эмасми бу? Ахир, бешик устида аллалар айтиб, оппоқ тонг оттирган она вақтлар келиб фарзандининг заволини эмас, камолини кўрмоқчи эди-ку? Ўша бедор тунлар эвазига боласидан улкан ҲАЁ, улкан ИФФАТ, улкан ОРНОМУС кутаётган эди-ку она бечора... Кўнгилнинг хоҳлаган кўчасига кириб, оқибатда йўл қўйган хатосига ҳам яна энг яқинларини — яратувчиларини шерик қилиш... Билмадим, бу инсофнинг қайси китобида ёзилган экан?

Аммо хатога йўл қўйган қалб эса бошқача фикрлайди. У ўша дақиқаларда ўзини қаттиқ камситилган, хўрланган ва ўта бахтсиз ҳис қилади. Кўз олдида уни йўлдан урган, ишончини поймол қилган КИМСА туради. Ўша дамда жаҳл ақлдан устун келади, ўша дамда энг яқинларининг азиз чехралари бир нафас туман ичида қолади. Ўша дамда у оламни улкан ЎЧ шаклида кўради... Аммо ҳамма нарсага кеч бўлганда кўзлари очилгиси келади-ю, аммо...

Демоқчиманки, қилинган хатони тузатишнинг сўнгги йули ЎЛИМ эмас.

Аслида, бу оламга ишонгани учун ҚИЗАЛОҚ айбдорми? У дунёни туйғуларидай софлигича қабул қилгиси келди. Атиргулдек яшнаб, қуёш нурларида яйрагиси келди. У атрофида изғиринлар борлигини ҳис этмади. Сирларини энг яқинлари билан бўлашгиси келди... Бироқ, қани ўша сирларини беғараз тинглайдиган самимий дўст? Мингдан бир одамнинг бошига ҳумо қушидек қўнган садоқатли дўстлар ҳам эртақларга айланганини у кечроқ билди-ю... топталган ишонч, меҳр эвазига ўзини қурбон қилишга уриниб кўрди.

Жамиятнинг суянчи бўлган, ишонган тоғи бўлган йигитларимизнинг аксариятини улкан ишонч мезонидан қуйига шўнғиб кетганлигини тан олгиси келмади у...

“Инсон ва қонун” кўрсатувида фоҳиша аёлларга 200 сўмдан жарима тўлансин, деб айтилди. Нима учун эркакларга бу тўғрида ҳеч қандай қарор чиқарилмаган? Чунки баъзи бир ҳаром пул топадиган эркаклар хотин-қизларни алдаб йўлга солса, бахтсиз қилса, нега ундайларга чора

кўрилмайди? Масалан, менинг эрим ҳам ёмон йўлга кириб кетганига етти йил бўлди. Ҳаром пул топиб, аёлларни йўлдан уриб юради. Фарзандим беш ёшга тўлди. Қонун бўйича ҳали ажрашмаганмиз. Ҳар йил биттадан хотин олади. Ҳозир кундошларим бешта бўлди, холос. Газетага ёзсам, 50 фоиз алимент белгилашди-ю, аммо унга ҳеч қандай чора кўрилмади (Наманганлик М.).”

Жамият тарозисининг мувозанати эса худди шу ерда бузилди. Аслида, биз ёмон деган Ислом дини асрлар оша аёлнинг кафолатини эркак зиммасига бош торта олмайдиган вазифа қилиб қўйган эди-ку. Аёлни “меҳр ва эҳтиром ила” муҳофаза қилишни қулоқларга такрор ва такрор қуйиб келган эди-ку. Бугунга келиб эса у эркаклар ўрнига ҳам “эҳтиром ила” ишлай бошлади. Пахта далалари саратон селлари-ни “саховат” билан аёл бошидан қўйди, комил она бўлиши учун асрлар томонидан яратилган шароитлар, қулайликлар бешафқатларча тортиб олинди. У истаса-истамаса юзидан чимматга қўшиб иффат пардаси ҳам деярли юлқиб олинаёзди. Кейин бировнинг синглиси, бировнинг онаси, бировнинг жуфти ҳалоли, деган нуқтаи назарлар бирдан эскирди. Бегона нигоҳлардан ўрикнинг гулидай дув қизарадиган маъсумалар энди кўзимизга тик боқишга ўрганди. Кейин аёл боласини ҳам уйламай гуноҳга ботди, жамият юкидан қадди букилиб ўзига ўт қўйди, ажиб ғазаллар билан ошно бўлиш ўрнига тунлари кинога боришни ўрганди. Сўнгра юқори қаватдан ўзини пастга ташлади...

Оврупо бу ҳодисани бумеранг, деб шарҳлайди...

Навқирон асрдошим эса юрак-бағри эзилиб, уни “ижтимоий хасталик” деб номлайди...

Одамлар орасидан кўтарилаётган меҳр-оқибат, инсонийлик каби туйғуларнинг тобора йўқолиб бораётганидан, миллий низоларга айланиб кетай деб турган таҳликали вазиятдан, иқтисодий қийинчиликлардан лолу ҳайрон бўлиб қолган, оппоқ соқолини кафтларида ғижимлаган отахонлар (улар жуда кўп нарсанинг гувоҳи бўлганлар) ёшлар орасидаги бу телбасаро ҳолатдан ич-ичидан эзилиб, бош чайқашиб, ёшларга умр, қариларга имон тилайдилар...

Менинг жонимни эса изтироб илдизларининг нақадар бақувват тортиб кетаётганлиги ўртайди...

Болаликдаги эртақлар бўлса бир ажиб фароғат билан етмиш қават пардасидан таралган нур хонани мунаввар қилган қуёш чехралар, бир кокили тилло, бир кокили кумуш

гудаклар ҳақида ҳамон менга сўйлайверади... Жоним бир нафас ширин хаёллар оғушида роҳатланади, руҳимни аллалаган ўша дунёни тарк этгим келмайди-ю, бироқ столим устида мунғайибгина сочилиб ётган мактубларга кўзим тушиб, бирдан хушёр тортаман...

“Уч ой таътилда ҳам далада бўлсак. Шийпонларда ша-роит йўқ бўлса... Пахта ҳам қизларсиз ўтмаса... Уйга келиб ота-онага ёрдамлашсак. Эрта тонгданоқ яна далага — қуёш қизигига чиқиб, 50—60 кг ўтқи кўтариб яна уйга келсак... Ичимиздагини бировга айтолмасак. Ким биландир дўстлаш-гимиз келса, бировдан маслаҳат сўролмасак. Мактабда дўстлар билан келиша олмай қолган вақтимиз нима қилиш-ни билмай қолсак. Рости, менинг ҳам хаёлимга бир-икки яшамаслик фикри келди. Лекин мен кундалик тутиб, дард-ларимнинг борини унга тўкаман. Шунда бир оз енгил торт-гандай бўламан”. (Тўрткўл қишлоғидан Гавҳар.)

Рости, Гавҳарнинг мактубини ўқиб мен ҳам бир оз енгил тортгандай бўламан. Мактуб қатларидан ёруғ бир умид билан липиллаб ёниб турган, кўнгил изҳорига айланган бу сўзлар ҲАЁТ КИТОБИдаги зарранинг — маъсума кўнгил-нинг ҳам ўз қувонч-ю, ташвишлари билан, болаларча беғу-борлик билан бу дунёга интилишини акс эттириб турибди. Қизнинг хатида на таъна, на шикоят оҳанги сезилади. У қилинадиган ишларга — кундалик ҳаётига аллақачон кўникма ҳосил қилган. Аммо унинг кабутардек потирлаган юракчаси шу кўникмадан ўзга сирли эртакларга талпингиси келади. Ўша эртакларни хаёлда ярата олса хўп-хўп... Агар яратол-маса...

Жамият тарозисининг иккинчи мувозанати худди ана шу ерда — ўсмир орзуларнинг билиб-билмай дарз кетишидан бошланади. Кўнгил тубидаги дарзнинг чуқурлашмаслиги учун ўз вақтида ўша асрий инсоф, сабр, ҳаё, иффат ёрдамга кел-мас экан, умрнинг қолган қисми ё фожиага, ё хатога айлан-маслигига ҳеч ким кафолат бера олмайди...

Аёллар турмахонасига борганимдаги бир ҳолат ҳануз бор-лигимни музлатиб юбораверади: ўн тўққиз, нари борса йи-гирма ёшдаги қиз (у олий билимгоҳ талабаси экан) бир ки-шилиқ камерада ғужанак бўлиб ётарди. Мен унинг кўзлари-ни кўриб даҳшатга тушдим. Қуёш нури нималигини унутган, зах ҳиди анқиб турган ўша жойдан аёл қиёфасидаги бўри қараб турарди. Бу кўзлар ўзига қолса бор ёруғ дунёни бир

зумда парчалаб ташласа... Ваҳший нафратини ҳатто қуёшга ҳам сочса...

Ҳали яшаб улгурмаган юрак бунча нафратни бағрига қандай сиғдирди экан? У саволларга истар-истамас, узук-юлуқ қилиб жавоб қайтаради. Туғилган кунда шериклари билан уй эгасининг тилла буюмларини ўғирлаган. Уч йилга озодликдан маҳрум қилинган. Бу ерга келиб ҳам тинч юргиси келмаган. Пайт пойлаб назоратчига қўл кўтарган...

Унинг кўзларига қараб, бу қиз ҳам йиғлашни биларми-кан, деб ўйлайман. У суратга олишимизни хоҳламайди. Жазавага тушиб қичқиради. Темир дарича шарақлаб ёпилади... Хонада яна ғунажак бўлиб, тавбага мойил бўлмаган бўри боласи қолади...

Муздек цементда ғужанак бўлиб олган бўри боласи...

Жамиятимиз бу ваҳшийларни қачон тарбиялаб улгурди экан-а?

Юракда эъзозлаб келадиган эртакларим оғир руҳ искан-жасида қийнала бошлайди. Димиқиб кетаман. Бу оламни бир нафас хатоларсиз, жазоларсиз, фожиаларсиз, жиноятларсиз кўргим келади...

Сен панжара орти учун яралмагансан, аёл, деб ҳайқиргим келади.

Ипак бармоқларига илашган гуноҳларни энди нима билан ювасан, Ҳаёт? — деган саволимни шамол олис-олис-ларга учуриб кетади.

Кейин, губор инаёзган нигоҳларимни тирикчилик илинжида субҳидамдан фаррошлик қилиб, сочларининг тўлқинига чанглар ўтирганидан асл тусини аниқлаш қийин бўлган меҳнаткаш, фидойи, камсуқум аёлларимизнинг осойишта чехраларига қараб поклаб оламан.

“Яшаш минимумидан паст даражадаги маошга эга аҳоли сони Иттифоқда 14 фоиз бўлса, Ўзбекистонда 40 фоиздир”.

Муаммолари, фожиалари, хасталиклари билан ҳам мен учун жондай азиз она тупроқ ҳар бир муаммо илдизига тегаран нигоҳ ташлашимизни талаб қилмоқда. Биз бугун иккинчи мақолага деярли нуқта қўяёзган ёшлар муаммоси — изтироб илдизлари ҳам ўзига жиддий эътибор тилайди. Зеро, доно халқимиз кўра-била туриб гуноҳга, жиноятга қўл урганлардан қаттиқ ҳазар қилган, аёвсиз жазолаган. Исломи дини эса онгли равишда ўз жонига қасд қилганларга жаноза ўқишни буюрмаган. Оғриқ тишларни вақтида суғуриб, жон ором олгандек, “ИЗТИРОБНИНГ ИЛДИЗЛАРИГА” ҳам вақтида

эътибор бермасак, олдини олмасак, кўплаб гулгунчалар
ҳаётининг аянчли якуни халқимиз кўксида доғ устида доғ
бўлиб қолаверади...

Бу дунёда инсоннинг бахтини топишга бўлган уриниш-
ларини ҳеч ким ман этолмайди. Бироқ дилбар сингиллари-
миз, гўзал аёлларимиз ҳар қандай замон ва маконда ҳам ор-
номусини, шарқона иффатини кўз қорачиғидек асрашга ури-
нишлари лозим.

1990 йил

МУНДАРИЖА

XXI асрга юзланиб (Сўзбоши ўрнида)	5
--	---

Эрк манзаралари

Кетди манглайлардан мангулик қорлар	8
Ватандир дунёда танҳо илинжим	12
Бизга сўз айтсангиз, Ватандин айтинг. <i>Зомин дафтаридан</i> ..	17
Аёл уйғонмаса, уйғонмас миллат. <i>Зомин дафтаридан</i>	24
Момо ер	31
Тонгга қасам	38
Нурларнинг қайтими нур бўлади	42
Огоҳ бўлинг, террор!	46
Эрк манзаралари (1-мақола)	49
Эрк манзаралари (2-мақола)	58

Ватан илдизлари жонимиздан ўтган (Суҳбатлар)

“Мен сув ичган дарёлар”	68
Ўзаллик она сути билан киради	76
Онадан туғилган пайғамбарлар ҳам	85
Бадий асар ҳам тирик жон	90
“Онанинг ой ёруғи, кўёшнинг нури”	98
Бахтнинг калити шукронададир	103
Ватан илдизлари жонимиздан ўтган	109
Устоз Нақшбанд шогирдлари	116
Гиёҳлар билан тиллашган инсон	118
Ўзгараётган эл	126
“Яна умримни китобга бағишлардим”	134

Хизр булоғидан сув ичган авлод	139
Аёл билан мунаввар олам	146
Инсоф боғи	150

Менинг армонларим

Юракка санчилган игналар	160
Аёл бўлиш осонми?	165
Аёл жиноятга қўл урди	171
Кўнгли яримлар дунёси	181
Ёлғиз аёл: у ким?	190
Илдизларинг қайда, изтироб?	197

Муҳаррир: Д. Қўлиёқов
 Муҳаррир: У. Қўлиёқов
 Муҳаррир: А. Қўлиёқов
 Муҳаррир: А. Қўлиёқов
 Муҳаррир: А. Қўлиёқов
 Муҳаррир: А. Қўлиёқов
 Муҳаррир: А. Қўлиёқов

1991 й. 10. 10

Адабий-бадий нашр

Шарифа Салимова

ТОНГГА ҚАСАМ

Муҳаррир Д. Бўронова

Мусаввир Т. Саъдуллаев

Бадий муҳаррир А. Бобров

Техник муҳаррир Т. Смирнова

Кичик муҳаррир Н. Фозилова

Мусахҳиҳ М. Насриддинова

ИБ № 3953

Босишга 26.06.2001 й. да рухсат этилди. Бичими
84×108^{1/32} Таймс гарнитура. Офсет босма. 10,92 шартли
босма тобоқ. 10,8 нашр босма тобоғи. Жами 5000 нусха
106 рақамли буюртма. 8-2001 рақамли шартнома.
Баҳоси шартнома асосида.

Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитасининг
Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти.
700129. Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитасининг.
Тошкент китоб-журнал фабрикасида босилди. 700194,
Юнусобод даҳаси, Муродов кўчаси, 1-уй.

Салимова, Шарифа.

Тонгга қасам / Масъул муҳаррир: Н. Жўраева/ — Т.:
Ф. Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашр., 2001. — 208 б.

“Таажжуб, неча кундирки, тушларимга тўлин ойдек чехрасида гоҳ шодлик балқиб, гоҳ изтироблар кўланкаси қалқиб Кумушбиби киради.

Ўнгу сўлида беадад кокиллари ювошгина чарх урадилар, қўлларида очиқ қолган девон саҳифаларига кўз ёшлари беихтиёр томиб кетади:

— Бегим, — дейди у заррача таънаси.

— Бегим, — дейди у сўнгги дақиқаларда ҳам беҳол...” Ушбу сатрлар истеъдодли шоира, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими, ўткир публицист, таржимон Шарифа Салимованинг “Аёл бўлиш осонми?” номли мақоласидан олинган. Сизнинг қўлингиздаги “Тонгга қасам” деб номланган бадиий публицистик китобида ҳам аёл қисматининг турли қирралари қаламга олинади.

Муаллиф ушбу китобини бежиз “Тонгга қасам” деб номламади. Тонг бу — ёруғлик, тонг бу — юракларга XX асрнинг сўнгида Аллоҳ томонидан ҳурлик кўринишида бизга юборилган мўъжиза — илоҳий қисмат. Ҳар бир инсон, ҳар бир миллат ўзининг мунаввар тонгини кутиб яшайди. Ўзбек халқи, ўзбекнинг муқаддас аёли ушбу тонгга узоқ асрлар ташна бўлди. Энди, у қўлга киритган эркини боласидек, биродаридек, ёрдўстидек, онасидек, падарибузрукворидек бағрига маҳкам босиб, асраб яшамоқда.

“Тонгга қасам” номли тўплам уч бўлимдан иборат. Бўлимларда шоиранинг асрий армонларидан тортиб, то бугунги мунаввар кунлар умидларигача босиб ўтган йўли қаламга олинган ва бу ҳолатлар Ҳазрати аёл қисмати орқали кўрсатиб берилган.

